

Julkaisija

Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry.,
PL 378, 00101 Helsinki (Eerikinkatu 28, 00180 Helsinki)

Toimitusneuvosto

Sirkka Heinonen, Olli Hietanen, Vuokko Jarva, Tuomo Kuosa, Osmo Kuusi, Juha Nurmela, Iris Penttilä, Juhani Pekkola, Keijo Rajakallio, Tapio Rantala, Hazel Salminen, Tapio Tamminen, Petri Tapio ja Marja-Liisa Viherä.

Päätoimittaja

Vuokko Jarva, jarva@me.com
Kaarina Kailo, kaarina.kailo@gmail.com

eFutura -verkkolehti

<http://www.futurasociety.fi>
Päätoimittaja Keijo Rajakallio,
keijo.rajakallio@windowslive.com

Tilaushinnat

Jäsenille jäsenetuna, vuosikerta kotimaassa 39 €, vuosikerta ulkomaille 46 €, irttonumero jäsenille 6 €, muille 11 €.

Tilaukset ja osoitteenmuutokset

Hazel Salminen, toimisto@futurasociety.fi,
<http://www.futurasociety.fi>, puh 040 502 8672,
fax (09) 7512 0211

Futura ilmestyy neljä kertaa vuodessa, seuraavan numeron teema:

Futura 4/2010 Ilmastonmuutos, ruokaturva

Taitto Iris Penttilä
Kansikuva Sirkka Heinonen
Painopaikka Vammalan kirjapaino
ISSN 0785-5494

Vuokko Jarva ja Kaarina Kailo	Pääkirjoitus	3
Referee-artikkelit		
Outi Sarpila	Kauniina kaiken ikää – hyvä ulkonäkö suomalaisten korkeakouluopiskelijoiden elämäntavoitteena	7
Artikkelit		
Ivana Milojevic ja Sohail Inayatullah	Feministinen kritiikki ja tulevaisuuden visiot	19
Jeff Hearn	Sukupuolten ja seksuaalisuuden globaaleja skenaarioita	32
Kaarina Kailo	Lahja- ja vaihtotalouden sukupuolittuneet paradigmat. Ekososiaalisesti kestävä tulevaisuuden visioista ja edellytyksistä	46
Anita Haataja	Verotusko sukupuolineutraalia?	59
Ilkka Pietilä ja Hanna Ojala	Miesten vanheneminen 2000 –luvun Suomessa - näkökulmia muuttuviin arkielämän käytäntöihin ja yhteiskuntapolitiikkaan	73
Virpi Honkanen	Onko naisilla tulevaisuutta yrittäjinä?	79
Irma Heiskanen	Rakenteellisen väkivallan sukupuolittuneisuus – näkökulmia menneisyyteen ja tulevaisuuteen	90
Eliisa Pitkäsalo	Mahdollisia maailmoja Johanna Sinisalon romaanissa <i>Sankarit</i>	104
Katsaukset		
Jouko Huttunen	Mihin suomalainen isyys on menossa?	111
Tarja Tiainen	Tietotekniikan miehisyys ei murru	116
Jukka Lehtonen	Seksuaalitetoinen koulu vuonna 2025	120
Tuija Koivunen, Katariina Mäkinen ja Hanna Ojala	Valintojen tasa-arvo ja sukupuolijärjestyksen tulevaisuus	126
Puheenvuorot		
Karri Liikkanen	Sukumoni	131
Abstracts		
		137
Seura – Tapahtumia – Lyhyesti		140
Seuran ja paikallistoimintaryhmien yhteystiedot		143

Tämän numeron kirjoittajat

- Anita Haataja, VTT, dosentti, erikoistutkija, Kansaneläkelaitos, Tutkimusosasto, Anita.Haataja@kela.fi
- Jeff Hearn, PhD, Professori Linköpings Universitet ja Svenska Handelshögskolan, Helsinki, hearn@hanken.fi tai jefhe@tema.liu.se
- Irma Heiskanen, FM, ekopsykologi, Muurame, irma.heiskanen@kolumbus.fi
- Virpi Honkanen, VTT, Turun yliopisto, honkanenv@yahoo.com
- Jouko Huttunen, KT, lehtori, Jyväskylän yliopisto, jouko.huttunen@jyu.fi
- Sohail Inayatullah, PhD, Professor Tamkang University, Taiwan ja University of the Sunshine Coast, Australia, s.inayatullah@qut.edu.au
- Vuokko Jarva, VTT, dosentti, Helsingin yliopisto, jarva@me.com
- Kaarina Kailo, Ph.D, dosentti, Oulun yliopisto, kaarina.kailo@gmail.com
- Tuija Koivunen, YTM, tutkija, Sosiaalitutkimuksen laitos, Tampereen yliopisto, tuija.koivunen@uta.fi
- Jukka Lehtonen, VTT, tutkimuskoordinaattori opetusministeriön rahoittamassa ”Tasa-arvo- ja sukupuolittietoisuus opettajankoulutuksessa” –hankkeessa, Käyttäytymistieteiden laitos, Helsingin yliopisto, jukka.p.lehtonen@helsinki.fi
- Karri Liikkanen, valtiotieteiden ylioppilas, filosofian opiskelija, Helsingin yliopiston käytännöllisen filosofian laitos, karri.liikkanen@helsinki.fi
- Ivana Milojevic, PhD, Adjunct Professor, University of the Sunshine Coast, Australia, imilojev@usc.edu.au
- Katariina Mäkinen, FM, YTM, tutkija, Sosiaalitutkimuksen laitos, Tampereen yliopisto, m.katariina.makinen@uta.fi
- Hanna Ojala, KM, tutkija, Sosiaalitutkimuksen laitos, Tampereen yliopisto, Hanna.L.Ojala@uta.fi
- Ilkka Pietilä, FT, tutkijatohtori, Terveystieteen laitos, Tampereen yliopisto, Ilkka.Pietila@uta.fi
- Eliisa Pitkäsalo, FT, Department of Uralistics, University of West Hungary, eliisap@yahoo.com
- Outi Sarpila, KTM, tohtorikoulutettava, Sosiaalitieteiden laitos, Turun yliopisto, outi.sarpila@utu.fi
- Tarja Tiainen, FT, yliassistentti, Tietojenkäsittelytieteen laitos, Tampereen yliopisto, tarja@cs.uta.fi

Pääkirjoitus

Sukupuolten suhteiden ja sukupuolijärjestelmän tulevaisuudesta ei ole suomalaisessa tulevaisuudentutkimuksessa juurikaan keskusteltu. Sama koskee myös tulevaisuudentutkimusta maailmanlaajuisesti. Tämä Futuran numero pyrkii olemaan päänavaus keskusteluun Suomessa ja suomeksi. Keskeisenä temana on, etteivät sukupuolten suhteet ja sukupuolijärjestelmät ole erillisiä muusta yhteiskuntapolitiikasta, vaan ilmentävät sitä ja ovat vuorovaikutuksessa sen kanssa. Vallitsevat ideologiat, maailmankuva ja ajatusmallit vaikuttavat myös näihin alueisiin. Kuten Jeff Hearn toteaa, on välttämätöntä tarkastella myös globalisaatiota sukupuolistettuna ja sisällyttää sen sukupuolivaikutukset tulevaisuuskuviiin.

Tämä koskee yhtäläillä nais- kuin mies-sukupuolta, niiden asemaa ja suhteita. Toinen tärkeä alue ovat maailmassa meillä olevien kehityskulkujen ja seksuaalisuuteen liittyvien ilmiöiden analyysi. Globalisaatiota ei ole tarpeen vain sukupuolistaa, vaan tulee myös tarkastella sen ja seksuaalisuuden suhteita. Myös itse sukupuolen käsite on murroksessa. Tästä ovat käytännön esimerkkejä julkiset keskustelut Berliinin vuoden 2009 maailmanmestarin, Caster Semenyän sukupuolesta sekä pastori Marja-Sisko Aallon sukupuolenvaihdoksesta.

Olemme saaneet tähän numeroon monia rikkaita näkemyksiä näistä aihepiireistä. Artikkelien ja puheenvuorojen luonne vaihtelee varsin asiapitoisista tarkasteluista aina selkeisiin kannanottoihin. Tämä on erityisen tärkeää tulevaisuudentutkimuksessa, koska mielikuvat tulevaisuudesta ovat aina sidottuja maailmankuvaan, arvoihin ja myös henkilökohtaisiin pyrkimyksiin

asettua johonkin paikkaan tai asemaan yhteiskunnassa ja tieteellisessä traditiossa. Numerossa näkyy myös selvästi se, että naistutkimus ja feminismi ovat jo varsin pitkälle pohtineet sukupuolten suhteiden ja sukupuolijärjestelmän kysymyksiä. Miestutkimus sen sijaan on vasta hakemassa linjaansa ja tämä on osasy siihen, miksi mieskirjoittajia on ollut vaikeampi löytää tähän erikoisnumeroon.

Ensimmäisessä, referee-artikkelissa Outi Sarpila tarkastelee hyvää ulkonäköä suomalaisten 18–30-vuotiaiden korkeakouluopiskelijoiden elämäntavoitteena. Tutkimus keskittyy siihen, missä määrin ulkonäön tärkeyden korostuminen tämänhetkessä ruumiillisuutta painottavassa elämässä ja toisaalta korkean elintason tavoittelu ovat yhteydessä hyvältä näyttämisen tavoitteluun. Lisäksi Sarpila haluaa selvittää, kuinka hyvin sukupuoli, ikä ja koulutusala korreloivat hyvän ulkomuodon tavoittelun kanssa. Artikkelin tarkoituksena on esittää empiirisesti perusteltuja tulkintoja siitä, millä perusteella ulkonäkökysymysten merkityksen voidaan ajatella korostuvan tulevaisuudessa. Artikkelit herättää kysymyksen: vaaditaanko tulevaisuudessa kaikilta sukupuoleen katsomatta ulkoista kauneutta menestymisen edellytyksenä elämässä.

Ivana Milojevic ja Sohail Inayatullah analysoivat tulevaisuudentutkimuksen naisnäkökulmaa. Inayatullahin ja Milojevicin analysoimien Elise Bouldingin ja Riane Eislerin lisäksi näkyvimpiä naisnäkökulman edustajia tulevaisuudentutkimuksessa ovat Hazel Henderson ja Eleonora Masini. Kirjoittajat ”kilpailuttavat” keskenään pessimistisiä ja optimistisiä

tulevaisuuden ennusteita ja kirjallisuutta, joissa naiset joko kärsivät entistä enemmän teknologisoituvassa kyborg-avaruudessa, tai tulevaisuutta hallitsee ”naisten maailmanjärjestys”. Kirjoituksessa kuvatut Bouldingin ja Eislerin teoriat eivät vain anna uudenlaista visiota tulevaisuudesta vaan ovat myös oman aikansa purevaa ja aikamme arvoja paljastavaa yhteiskuntakritiikkiä.

Sukupuolten suhteiden skenariointi jatkuu Jeff Hearnin artikkelissa, jossa hän taitavasti ristiintaulukoi sukupuolten välisen eron kasvun/sukupuolten samankaltaistumisen ja tasa-arvon lisääntymisen/epätasa-arvon lisääntymisen vaihtoehdot. Samantyyppisellä ristiintaulukoinnilla hän tutkii seksuaalisuuden mahdollisia tulevaisuuksia. Nämä skenaariot on rakennettu tunnistuen, että sukupuolten suhteiden ja seksuaalisuuden kehitys on syvässä vastavuoroisessa yhteydessä muuhun yhteiskunnallis-poliittis-taloudelliseen muutoksen. Metaskenaariona on taustalla globalisaatio, jonka Hearn täsmentää transnationalisatioksi.

Kaarina Kailon kirjoituksen tavoitteena on kuvata kaksi mahdollista tulevaisuuden kehityssuuntaa uusliberalistisen vaihtotalouden ja sen taustalla vaikuttavan lahjatalouseetoksen taisteluna ihmisten mielistä ja yhteiskunnan ydinarvoista. Kailo kuvaa näiden heuristisesti vastakkain aseteltujen talous- ja tasa-arvoparadigmojen erilaista logiikkaa ja ihmiskuvaa sekä suhtautumista huolenpitoon, luontoon ja vaihtoon. Kailon kontribuutiona on osoittaa mitä uutta feministinen lahjatalousteoria voi tuoda sellaiseen tulevaisuudentutkimukseen, jossa naistapaisten hoivan ja leimallisesti miehisen talouden hierarkkinen dualismi korvataan nämä jaot ylittävällä ihmisyyden normilla (*homo donans*). Kailo esittelee joitain modernin lahjatalouden uusia tuulia ja pohtii näiden ilmiöiden mahdollisuuksia

edesauttaa ekososiaalisesti kestävämmän ja tasa-arvoisemman tulevaisuuden rakentamista.

Anita Haataja analysoi sukupuolten tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta erilaisissa toteutetuissa ja mahdollisissa verotusratkaisuuksissa. Hän osoittaa, miten tulevaisuudentutkimuksen menetelmin voidaan ennalta arvioida erilaisten poliittisten ratkaisujen vaikutuksia ja nostaa tällainen arviointityö välttämättömäksi osaksi poliittista valmistelua ja päätöksentekoa.

Ilkka Pietilä ja Hanna Ojala ennakoivat mitä merkitsee vanhojen miesten määrän lisääntymistrendi heille itselleen ja koko yhteiskunnalle. Yhtäältä syntyy uusia vaikuttaja- ja myös kuluttajaryhmiä ja toisaalta vanhusten eriytyminen erilaisiin ryhmiin lisääntyy radikaalisti. Tästä on yhteiskuntapoliittisia seurauksia ja tämä uusien aktiivisten ikä-miesten joukko muuttaa myös kuvaa vanhuudesta radikaalilla tavalla.

Virpi Honkasen ja Tarja Tiaisen kirjoituksissa tutkitaan naisen asemaa kahdessa eri ammatissa: Honkanen paneutuu naisyrityksien ja Tiainen puolestaan naisten asemaan tietotekniikan ammattissa. Molemmissa todetaan naisten asema näillä miesvaltaisilla toimialoilla miesten asemaa huonommaksi ja pohditaan ilmiön syitä. Molemmissa myös pohditaan erilaisia näillä aloilla vaikuttavien naisten tulevaisuuden kehityskulkuja.

Tiainen käsittelee artikkelissaan sitä, mitä tietotekniikan ja maskuliinisuuden kytkös tarkoittaa ja miltä IT-asiantuntijuuden sukupuolen tulevaisuus näyttää. Hän arvioi tulevaisuuden kehitystä kahden tulevaisuudentutkimuksen menetelmän avulla: kehitystrendien tarkastelun ja muutosta enteilevien heikkojen signaalien avulla. Honkanen puolestaan tutkii työssä menestymisen eroja ja samanlaisuutta niin palkansaaja- kuin yrittäjän naisten välisinä ja ryhmien sisäisinä eroina Italiassa, Sak-

sassa, Hollannissa, Suomessa ja Norjassa käyttäen ns. Reflex-dataa. Kansainvälisen vertailun avulla Honkanen tekee johtopäätöksiä sukupuolen merkityksestä työssä menestymiseen, tuottaen tietoa, johon naisia ehdoin tahdoin yksityisyrittäjäksi kannustavien päättäjien ja vaikuttajien olisi mielestämme syytä tutustua. Honkasen tuloksien tulisi innoittaa pohtimaan kenen edun mukaista on turvallisemman kunnallisen palkkatyön ideologinen korvaaminen usein vastentahtoisella tai vaihtoehdottomalla yrittäjyydellä, jolloin julkinen sektori itse asiassa siirtää taloussuhdanteiden riskit ja tuottamattomaksi leimatun palkkatyön kulut työntekijöille.

Irma Heiskanen tuo väkivallantutkimuksen valtavirrasta poikkeavia näkökulmia väkivallan syntyihin syviin. Hän lähestyy väkivaltaa ilmiönä, joka on sisäänrakennettu vallitsevien patriarkaalisten yhteiskuntien instituutioihin, kieleen ja käytäntöihin. Hän esittää, että väkivallasta pääsemiseksi tarvitaan muutos yhteiskuntarakenteissa, perusarvoissa ja patriarkaalisessa kurinpitovallassa. Hän kuvaa lahjatalouteen perustuvan yhteiskunnan vaihtoehtoa, joka edellyttää molempien sukupuolten kasvatamista myötätuntoon ja herkkyyteen.

Eliisa Pitkäsalo analysoi scifi- kirjailija Johanna Sinisalon kirjaa 'Sankarit' rinnastaen sen henkilöitä ja tapahtumia Kalevalaan. Hän keskittyy kahteen toisiaan peilaavaan naishahmoon: rouva Alakorkee ja Louhi. Sammon vastineelle tässä tarinassa käy yhtä huonosti kuin Sammolle: sen menettävät kaikki. Taistelu kulttuurin ja teknologian välillä päättyy molempien häviöön. Kirjan lopussa tuodaan näyttämölle uutta utopistista maailmaa edustava sankari Auroora, joka luo toivoa paremman maailman suhteen.

Jouko Huttunen pohtii meneillään olevia ja mahdollisia kehityskulkuja isyydessä. Hän toteaa, että isyyskeskustelu ja isyy-

den tutkimus ovat kulkeneet sillä tavoin käsi kädessä, että isyyden historiallinen tutkimus on jäänyt varjoon. Isyyden muutoksen keskeisiä juonteita ovat, että isyys on alettu nähdä aktiivisena toimijuutena, että isyys on alettu nähdä äitiyden rinnalla tasavahvana vanhemmuutena ja että isyyttä on alettu luonnehtia yhä enemmän samoilla määreillä kuin äitiyttä. Hän kuvaa isyyden kehitystrendejä ohenevan ja vahvistuvan isyyden termein ja kallistuu johtopäätökseen, että vahvistuva isyys on valtaamassa alaa – ne jotka eivät tätä hyväksy eivät kenties hanki lapsia lainkaan.

Jukka Lehtosen kirjoitus lähtee liikkeelle nykyajan kouluissa rakennetusta hetero-, aikuis- ja parisuhdekeskeisyydestä, jonka seksuaalitetoisia vaihtoehtoja ja queer - opetussuunnitelmaa hän hahmottelee vuonna 2025 toteutuviksi kaavailtuina uudistuksina. Tulevaisuuden koulussa esimerkiksi ”hormoniseksuaalisuuden hallinnan” sijaan uudistetaan oppisisällöt, kouluyhteisöjen toimintaperiaatteet, opettajien koulutus ja kehitetään uusia moniarvoisempia pedagogisia ratkaisuja. Lehtonen tarkastelee kehitystä myös seksuaalisuuteen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvien yhteiskunnallisesti tärkeiden teemojen kautta (kouluväkivalta, koulutusvalinnat, koulujen hyvinvointipalvelut ja moninaisuuden arvostaminen). Maahanmuuttaja- ja vammaisnäkökulmat integroituvat Lehtosen ennakkoluulottomaan tulevaisuuskuvaan, ja hän kuvaa kasvatustieteessä toivottavasti käyttöönotettavaa erilaisten kehitysvaiheiden mallia, johon tulevaisuuden ihannekoulun kehittämisen edistysaskeleita voidaan peilata.

Tuija Koivunen, Katariina Mäkinen ja Hanna Ojala nostavat esiin yhteiskuntapoliittiset muutokset, joiden myötä sukupuolen järjestykset ovat muuttumassa. He analysoivat kolmea naistenlehden artikkelia ja kysyvät miten sukupuolittuneesta

yksityisestä puhutaan ja mitä tällainen puhe voisi tarkoittaa tasa-arvon kannalta. Näistä artikkeleista kaksi liikkuu populaaripsykologisessa diskurssissa ja yksi esittelee kahden nuoren laulajan arvoja. Menneisyyden sukupuolijärjestelmään suuntautuvan kaipuun lisäksi tämän hetken uuskonservatiivisuutta määrittää kirjoittajien mukaan ajatus yksilöllisistä valinnoista ja liian pitkälle edenneestä tasa-arvosta. Kirjoittajat kohdistavat huomion mm. ironiaan, joka liittyy sellaisiin ”yksilöllisiin valintoihin,” joiden tuloksena päädytään takaisin perinteisiin sukupuoli-asetelmiin. Tasa-arvoon liittyviä ristiriitoja ovat mm se, että valinnan mahdollisuuksia on tarjolla entistä enemmän, mutta sukupuoli-järjestyksen voima ja siihen kytkeytyvä epätasa-arvo piiloutuvat jo saavutetuksi ajatellun tasa-arvon ja siihen yhdistettyjen myyttien alle. Kirjoittavat ehdottavat, että sarron ja alistuksen käsitteet määritellään ja sisällöllistetään uudelleen huomioimaan vapaan valinnan dilemmat. Yksilöllisten valintojen korostaminen on vahva tämän hetken suuntaus ja se on siksi otettava kriittiseen tarkasteluun kun halutaan aktiivisesti vaikuttaa tulevaisuuden tasa-arvojärjestyksiin.

Karri Liikkanen tarkastelee puheenvuorossaan transhumanismia ja pyrkii valaisemaan tulevaisuuden ”sukumonen” ilmiötä sukupuolen toisin toistamisen jatkumolla (Butler). Kun ihmisen ja koneen raja sekoittuu, on myös tarpeen haastaa nykyinen dualistinen sukupuolen käsite. Ei kenties enää voida puhua suku”puolesta” rajojen hämärtyessä– siitä kirjoituksen otsikko suku”moni”. Suku”moni” näyttäytyy Liikkasen puheenvuorossa monimuotoisina performansseina ja rooleina, joiden valikoima tulevaisuudessa on todennäköisesti nykyistä ratkaisevasti laajempi. Tämän ilmiön pioneereja ovat nykyään ”loikkaarit”, jotka kyseenlaistavat sukupuolten rajoja. Liikkanen käsittelee aiheitaan itse eräänlaisena tieteen ja fiktion rajat ylittävänä loikkaarina hyödyntäen aiheeseen liittyvää novelliaan ja integroiden sen osia teoreettisten pohdintojen kontekstiin.

Mielestäni vielä näitä tärkeämpiä sukupuolittuneita kysymyksiä ovat kuitenkin myös sukupuolinäkökulma ikäihmisten hoivan tulevaisuuteen, omaishoidon ja eläkkeiden muutokset sekä finanssi-, vesi- ja ilmastokriisin sukupuolivaikutukset.

Vuokko Jarva ja Kaarina Kailo

Referee-artikkeli

Outi Sarpila

Kauniina kaiken ikää – hyvä ulkonäkö suomalaisten korkeakouluopiskelijoiden elämäntavoitteena

Tässä artikkelissa tarkastellaan hyvää ulkonäköä suomalaisten korkeakouluopiskelijoiden elämäntavoitteena. Tarkastelussa ollaan kiinnostuneita siitä, missä määrin ulkonäön tärkeys tämänhetkessä elämässä ja toisaalta korkean elintason tavoittelu ovat yhteydessä hyvän ulkonäön tavoitteluun. Lisäksi tarkastellaan sitä, missä määrin sukupuoli, ikä ja koulutusala selittävät hyvän ulkonäön tavoittelua. Artikkelissa pohditaan ulkonäön merkitystä tämän päivän yhteiskunnassa ja keskustellaan siitä, mikä on ulkonäkökysymysten mahdollinen merkitys tulevaisuudessa. Empiirisenä aineistona käytetään suomalaisten korkeakouluopiskelijoiden keskuudessa vuonna 2007 kerättyä aineistoa. Tulokset antavat viitteitä siitä, että ulkonäön tämänhetkinen tärkeys ja ennen kaikkea korkean elintason tavoittelu ovat yhteydessä siihen, kuinka tärkeänä suomalainen korkeakouluopiskelija pitää hyvän ulkonäön tavoittelua. Eri sosiodemografisten muuttujien ja hyvän ulkonäön tavoittelun välillä havaitut yhteydet ovat sen sijaan heikompia.

Avainsanat: ulkonäkö, opiskelijat, elämäntavoitteet

Ruumiillisuus on yhä tiiviimmin läsnä jokapäiväisessä elämässämme erityisesti median ja mainonnan kautta. On perusteltua väittää, että ulkonäkö on aikaisempaa keskeisemmässä asemassa varsinkin mainonnassa, joka julistaa hyvännäköisyyden, hoikkouden ja nuoruuden ilosanomaa. Eri lähteiden raportoimia muutoksia muun muassa suomalaisten kulutuskäyttäytymisessä on pidetty merkinä siitä, että ulkonäöllä on entistä merkittävämpi rooli myös suomalaisten arkielämässä. Keskustelu on saanut tuulta alleen esimerkiksi kosmetiikkayritysten ja kauneuskirurgisia toimenpiteitä tekevien yritysten raportoimista muutoksista myyntiluvuissa. Viitteitä ulkonäön merkityksen lisääntymisestä näyttäisi löytyvän myös tilastoista: Tilastokeskuksen mukaan suomalaiset käyttivät esimerkiksi vaatteisiin ja jalkineisiin selvästi enemmän rahaa vuonna 2006 kuin vuonna 2001 (Tilastokeskus 2008), ja suomalaisten kulutus kauneudenhoitoon lisääntyi vuosien 1998 ja 2006 välisenä aikana (Sarpila & Räsänen 2010).

Useat teoreetikot ovatkin puhuneet yhteiskunnan rumiillistumisesta. Yksilön rumiista on tullut projekti, jossa rumi on jatkuvan arvioinnin, rakentamisen ja kontrollin kohteena ja joka jatkuu läpi koko elämän osana yksilön identiteetin rakennusta (Shilling 2003, 4–5; Giddens 1991, 7, 101–101). Erityisesti median kautta meille välittyy jatkuvasti tietoa siitä, miten omaa rumiasta tulisi huoltaa ja mihin suuntaan muokata. Yksilöitä rohkaistaan rumistytööhön, jonka tavoitteena on yleisesti ihannoidun ulkonäön saavuttaminen. Nuoruus, kauneus ja hyväkuntoisuus määrittelevät rumiin arvon (Featherstone 1991, 177–178) eikä näin ollen näyttäisi riittävän, että on nuori ja kaunis tässä ja nyt. Pikemminkin toivomus on, että näyttää hyvältä myös myöhemmällä iällä.

Tässä artikkelissa tarkastellaan hyvää ulkonäköä suomalaisten 18–30-vuotiaiden korkeakouluopiskelijoiden elämäntavoitteena. Tarkastelussa ollaan erityisen kiinnostuneita siitä, missä määrin ulkonäön tärkeyden korostuminen tämänhetkessä

elämässä ja toisaalta korkean elintason tavoittelu ovat yhteydessä hyvältä näyttämisen tavoitteluun. Lisäksi halutaan selvittää, kuinka hyvin sukupuoli, ikä ja koulutusala selittävät hyvännäköisyyden tavoittelua. Artikkelin tarkoituksena on esittää empiirisesti perusteltuja tulkintoja siitä, millä perusteella ulkonäkökysymysten merkityksen voidaan ajatella korostuvan tulevaisuudessa.

Nuoruutta ja kauneutta kaupan

Televisio, aikakauslehdet, mainonta ja muu media muokkaavat käsityksiä siitä, mikä on ulkonäön osalta hyväksyttävää ja kaunista. Yleisesti hyväksytyt nuoret, kauniit ja hoikat ruumiit täyttävät niin kadunvarsimainokset kuin varsinkin nuorille suunnatut televisiosarjat ja niiden mainostauot. Nämä lähteet yhdistettynä esimerkiksi aikakauslehtien ulkonäköä käsitteleviin artikkeleihin antavat sekä naisille että miehillekin viitteitä siitä, millä tulisi näyttää (Halonen 2005, 23).

Nuoruus, kauneus, energisyys, elämyksellisyys, nautinnollisuus ja hauskuus ovat mainonnassa yhä uudestaan toistuvia teemoja, joiden ympärille kulutus kulttuuria rakennetaan (Featherstone 1991, 174). Ikääntyminen näyttää asiana, jota vastaan on syytä taistella mitä mielikuvituksellisimpien kulutustuotteiden avulla. Hepworthin ja Featherstonen (1982) mukaan media kannustaa yksilöitä nuorennustyöhön, minkä seurauksena normaalien ikääntymisen merkkien näkyminen voidaan tulkita jopa välinpitämättömyydeksi omaa itseään kohtaan. Naistenlehdissä lukijoita kehoitetaan aloittamaan rypyjä ehkäisevän silmänympärysvoitteen käyttö jo kahdenkymmenen vuoden iässä. Nuorennustyö alkaa siis jo siinä vaiheessa, kun kaikkien mittareiden mukaan ollaan vielä nuoria, ja jatkuu läpi keski-ikä ja myöhemmän aikuisiän. Useiden näkemys-

ten mukaan nyky-yhteiskunnalle onkin leimallista nuoruuden pidentyminen: nuoruuteen astutaan aikaisempaa aiemmin kun taas esimerkiksi koulutuksen pitkittyminen pidentää nuoruusaikaa toisesta päästä (ks. esim. Helve 2002, 230; Karisto 2002).

Kuten edellä esitetyt esimerkit antavat ymmärtää, ruumistyöhön kannustaminen ei ole sukupuolen suhteen tasapuolista, vaan nimenomaan naisia rohkaistaan kiinnittämään huomiota ulkonäkönsä ja muokkaamaan omaa ruumistaan. Esimerkiksi Sarpavaaran (2004, 144) mukaan ”ruumiin huolto”, erityisesti ulkonäön mutta myös terveydenhuollon osalta, näyttää televisiomainonnassa yhä edelleen melko sukupuolisidonnaisena ilmiönä. Naiset esiintyvät ruumiin huoltajan roolissa huomattavasti useammin kuin miehet. Sarpavaaran mukaan ilmiö on osoitus siitä, että naista arvioidaan ihmisenä hänen ulkonäkönsä ja ruumiinsa ”laadun” perusteella enemmän ja useammin kuin miestä. Länsimaisessa kulttuurissa naiselle on perinteisesti langennut katsottavan rooli (ks. esim. Lury 1996, 140; Nixon 1992, 151), jota puhtaimmillaan edustavat mainosten nuoret, hoikat ja kauniit naiset (ks. esim. Wilska 2001, 65). Feministisen näkemyksen mukaan naisten ulkonäölle asetetut vaatimukset liittyvät keskeisesti patriarkaaliseen vallankäyttöön (Wolf 1991). Vallankäytön näkökulmasta naisilla ei ole perinteisesti ollut vastaavaa oikeutta kuin miehillä määrätä omasta ruumiistaan (Julkunen 2004, 27).

Lury (1996) mukaan naisen asettamisen objektin asemaan on johtanut siihen, että naisia arvioidaan yhä edelleen ennen kaikkea sen perusteella, millä he näyttävät, kun taas miehiä määrittää enemmän se, mitä he tekevät. Ulkonäöstä huolehtimisen ja siihen kohdistuvan kulutuksen ajatellaankin määrittävän ennen kaikkea naisena olemista ja naiseksi tulemistä. Eri lähteet jakavat nuorille tytöille kauneusvinkkejä

ja samalla rohkaisevat heitä näyttämään ikäistään vanhemmilta, kun taas vanhempia naisia kannustetaan työstämään omaa ruumistaan ikäistään nuoremman näköiseksi. (Halonen 2005, 26; Laiho & Ruoho 2005, 10.) Esimerkiksi aikakauslehtikirjoittelun perusteella näyttäisi siltä, että ikääntymiseen liittyvistä ulkonäkömuutoksista on tehty nimenomaan naisten ongelma. Miesten ikääntymistä ei taas samalla tavalla liitetä ulkonäköön kuin naisten ikääntyminen (Laiho & Ruoho 2005, 10; Julkunen 2003, 259).

Nuoruus ja nuorekkuus ovat arvossaan, mutta myös ruumiin koolla on väliä. Varsinkin mainoksissa nähdään yleensä kiinteitä, hoikkia nais- ja miesvartaloita ja ruumiin kokoa voidaankin pitää yhtenä tiukimmin määritellyistä ruumiin ominaisuuksista (ks. esim. Rossi 2005; Harjunen 2004). Sukupuolia kohdellaan tässäkin suhteessa eri tavalla. Miehille sallitaan painon osalta enemmän myönnetyksiä kuin naisille, jotka joutuvat kamppailemaan tiukempien ympäristön asettamien painorajoitusten kanssa (Harjunen 2004).

Mutta mikä merkitys ruumiin koolla tai ruumiin viestimällä iällä voi olla yksilön menestyksen kannalta? Useiden näkemysten mukaan hyvä ulkonäkö ei enää merkitse ainoastaan mahdollisuuksia parivalinnassa vaan sen vaikutus ulottuu yhä uusille elämäntilanteille. Nuoruus tai nuorekkuus on usein valttia työmarkkinoilla (vrt. Julkunen & Pärnänen 2005) ja ”sallitusta” ruumiin koosta poikkeaminen voi haitata varsinkin naisten ura- ja palkkakehitystä. Esimerkiksi lihavilla suomalaisnaisilla on muita naisia korkeampi riski joutua kohtaamaan työttömyyttä (Härkönen & Räsänen 2008). Tutkimusten mukaan ylipainoiset naiset myös saavat keskimäärin alhaisempaa palkkaa kuin normaalipainoiset naiset (Härkönen 2008; Sarlio-Lähteenkorva, Silventoinen & Lahelma 2004).

Tutkimusten valossa yksilön ulkoinen olemus ei siis ole yhdentekevä asia. Sen perusteella tehdään pahimmassa tapauksessa päätelmiä yksilön psyykkisistä ominaisuuksista ja jopa älykkyydestä. Nuorekkuus ja hyvältä näyttäminen liitetään työssä menestymiseen ja jaksamiseen, älykkyyteen sekä tehokkuuteen. Esimerkiksi lihava taas saa herkemmin laiskan sekä ulkonäöstään ja omasta hyvinvoinnistaan piittaamattoman ihmisen leiman. (ks. esim. Kauppinen 2004; Julkunen 2001; Wilska 2001, 68.)

Työelämän yksilön ruumiille asettamat vaatimukset ovat haaste ennen kaikkea ikääntyvien työmarkkinoilla. Ruumiin tulisi viestiä dynaamisuudesta, jaksamisesta, innosta, motivaatiosta ja muista jälkiteollisessa yhteiskunnassa arvostettavista piirteistä. Ruumis- ja minuisprojekteilla onkin työelämässä keskeinen asema (Julkunen 2001). Niin sanottuun jälki-fordistiseen työruumiseen liittyy useiden näkemysten mukaan keskeisenä elementtinä estetiisointuminen. Esimerkiksi kilpailu työpaikoista, halu menestyä ja saada itsevarmuutta saavat osan kuluttajista turvautumaan niinkin äärimmäisiin keinoihin kuin kauneuskirurgiaan. (ks. esim. Kinnunen 2008 141–162.) Hancockin ja Tylerin (2000) mukaan erityisesti tiettyihin ammatteihin liittyy eräänlaista esteettistä ruumistyötä. Tällaisia ovat ennen kaikkea naisille tyypilliset työt, kuten tarjoilijan ja lentoemännän ammatit, joihin liittyy paljon esilläoloa ja asiakkaiden palvelemista. Osana esteettistä ruumistyötä työntekijä ulkoisella olemuksellaan viestii toivottua kuvaa yrityksestä eli hänestä tulee eräänlainen yrityksen esteettisen imagon materiaallinen ilmentymä. Myös asiantuntija-ammatteihin liittyy tänä päivänä paljon esiintymistä ja ylipäättään esilläoloa sekä muiden vakuuttamista. Ulkoinen olemus ei siis ole merkityksetön asia näissäkään ammateissa.

Yhdysvalloissa hyvän ulkonäön yhteyttä

(työ)elämässä menestymiseen on tutkittu paljon. Esimerkiksi Hamermeshin ja Biddlen (1994) tutkimuksen mukaan vaatimattoman näköisiksi luokiteltavat työntekijät ansaitsevat vähemmän kuin tavallisen näköiset, jotka puolestaan häviävät palkassa hyvännäköisiksi luokiteltaville. On arvioitu, että kauniit ihmiset ovat itsevarmempia ja parempia puhumaan kuin muut työntekijät, mikä parantaa heidän asemaansa palkkaneuvotteluissa. Tutkimusten mukaan työnantajilla on myös taipumus ajatella, että hyvännäköiset työntekijät selviävät työtehtävistä paremmin kuin muut (ks. esim. Mobius & Rosenblat 2006). Lisäksi on todettu, että ihmiset tekevät ylipäättään arkielämässä mieluummin yhteistyötä heidän mielestään ulkoisesti viehättävien ihmisten kanssa (Mulford, Orbell, Shatto & Stockard 1998).

Siitä, kuinka paljon ulkonäkö lopulta vaikuttaa yksilön menestykseen, ei ole päästy täyteen yksimielisyyteen. Tärkeäksi kysymykseksi nouseekin se, missä määrin ulkonäön tärkeys myöhemmällä iällä ja korkean elintason tavoittelu yhdistyvät toisiinsa suomalaisten nuorten elämäntavoitteina ja kuinka ulkonäkökeskeisenä tulevaisuus tästä näkökulmasta katsottuna näyttää. Nuoret ovat tulevaisuuden vaikuttajia, joiden tämänhetkisiä asenteita ja arvoja tarkastelemalla voidaan tehdä päätelmiä siitä, miltä suomalaisten arvoja asennemaailma mahdollisesti näyttää tulevaisuudessa (ks. esim. Helve 2002, 10). Ennen artikkelin empiiriseen osuuteen siirtymistä, tarkastellaan sitä, millainen rooli ulkonäöllä yleisesti ottaen on nuorten elämässä.

Ulkonäön merkitys kasvavan sukupolven keskuudessa

Mediakuvien on katsottu muokkaavan erityisesti nuorten käsitystä siitä, mikä on kaunista, millainen on hyväksyttävä ruumis

ja kuinka paljon ulkonäköön ylipäättään tulisi kiinnittää huomiota (Grogan 2007, 4; Miles 2000, 80). Nuoruusiässä oma ruumis on usein varsin kriittisen tarkastelun kohteena ja sen asema keskeinen oman identiteetin rakennuksessa. Näin ollen myös ulkonäköön kohdistuva kulutus korostuu enemmän kuin missään muussa iässä (Wilska 2001, 62).

Suomalaisten nuorten asenteita tutkittaessa on havaittu, etteivät nuoret pidä ulkonäköään yhtä tärkeänä asiana kuin esimerkiksi omaa terveyttä, työtä tai sosiaalista elämää, mutta täysin merkityksettömästäkään asiasta ei ole kyse (Myllyniemi 2005, 44). Valtaosalle nuorista oma ulkonäkö on tärkeä asia, mutta sukupuolten välillä on kuitenkin eroja. 30 ikävuotta lähestyvien nuorten naisten on todettu pitävän ulkonäköä selvästi tärkeämpänä kuin samikäisten miesten, mutta 15–19-vuotiaille nuorille naisille ja miehille ulkonäön on havaittu olevan yhtä tärkeä asia. (Valtari 2005, 84–86.)

Vuoden 2005 Nuorisobarometrissa tarkasteltiin ulkonäön tärkeyttä myös tavoitteellisesta näkökulmasta. Tutkimuksen mukaan suomalaisista nuorista kolmannekselle oli tärkeää näyttää hyvältä 35-vuotiaana. Muihin tutkittuihin elämäntavoitteisiin nähden hyvä ulkonäkö keski-ikäisen kynnyksellä sai kolmanneksi vähiten kannatusta (Myllyniemi 2005, 56). Hyvä ulkonäkö 35-vuotiaana oli tärkeintä alle 20-vuotiaille nuorille, joille oma ulkonäkö merkitsee myös tällä hetkellä enemmän kuin heitä vanhemmille. Kaikista parhaiten hyvältä näyttämisen tavoittelua ennustikin ulkonäön pitäminen tärkeänä tutkimuksen tekohetkellä. Yllättävin tulos lienee se, että nuorille miehille oli hieman tärkeämpää kuin nuorille naisille näyttää hyvältä 35-vuotiaana. (Valtari 2005, 90, 94.)

Useiden näkemysten mukaan erityisesti nuorten miesten paineet omasta ulkonäöstä

ovat kasvaneet (ks. esim. Frost 2003). Nuorten miesten tyytymättömyys omaan ulkonäkönsä liitetään ennen kaikkea ruumiin lihaksikkuuteen ja sen siltä osin riittämättömäksi kokemiseen. Esimerkiksi Popen ym. (2000) tutkimus antaa viitteitä siitä, että länsimaiset nuoret miehet toivovat itselleen tämänhetkistä vartaloaan kiinteämpää ja lihaksikkaampaa ruumista. Laajan suomalaistutkimuksen mukaan 22–27-vuotiaista suomalaismiehistä jopa kolmannes on hyvin tyytymätön omien lihastensa kokoon (Raevuori ym. 2006).

Yleisesti näyttää kuitenkin siltä, että ulkonäöstä huolehtiminen muodostaa edelleen merkittävämmän osan nuoren naisen kuin nuoren miehen identiteettiä. Suomalaisesta aikuisväestöstä nuoret naiset ovat selvästi muuta väestöä kiinnostuneempia huolehtimaan omasta ulkonäöstään (Sarpila 2008; Sarpila, Erola & Wilska 2006), mikä näkyy esimerkiksi kulutuksessa. Nuoret naiset arvioivat oman vaatteisiinsa ja kauneudenhoitoon kohdistuvan kulutuksensa selvästi suuremmaksi kuin nuoret miehet (Sarpila 2008; Valtari 2005, 92) ja useiden näkemysten mukaan oppivat jo varhaisessa iässä työstämään omaa ruumistaan ja rakentamaan naiseuttaan ulkonäköön kohdistuvan kulutuksen avulla (Wilska 2006, 32; Russell & Tyler 2002).

Tutkimusasetelma, aineisto ja käytetty analyysimenetelmä

Edellä esitettyjen tutkimustulosten valossa on perusteltua olettaa, että niin asenteelliset kuin sosiodemografisetkin tekijät erottelevat nuoria korkeakouluopiskelijoita sen suhteen, kuinka tärkeää hyvän ulkonäön tavoittelu heille on. Empiirisen osion tarkoituksena on selvittää, missä määrin toisaalta halu kuulla kommentteja omasta ulkonäöstä, eli tietynlainen ulkonäkökeskeisyys, ja toisaalta halu saavuttaa korkea elintaso ovat yhteydessä arvioihin

ulkonäön tärkeydestä myöhemmällä iällä. Lisäksi tarkastellaan, millainen merkitys keskeisillä sosiodemografisilla muuttujilla on suhteessa asennemuuttujiin, kun analyysin kohteena ovat suomalaiset korkeakouluopiskelijat. Tulosten pohjalta voidaan esittää tulkintoja siitä, ketkä suomalaisista korkeakouluopiskelijoista todennäköisimmin pitävät ulkonäköä tärkeänä asiana ei ainoastaan nyt vaan myös myöhemmällä iällä. Tavoitteena on vastata seuraaviin kysymyksiin:

- Onko halu kuulla kommentteja omasta ulkonäöstä yhteydessä hyvän ulkonäön tavoitteluun?
- Onko halu saavuttaa korkea elintaso yhteydessä hyvän ulkonäön tavoitteluun?
- Erottelevatko sukupuoli, ikä ja koulutusala suomalaisia korkeakouluopiskelijoita sen osalta, kuinka tärkeäksi he kokevat hyvän ulkonäön tavoittelun, kun asennemuuttujien vaikutus otetaan huomioon?

Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että ulkonäön tärkeäksi kokeminen senhetkisessä elämässä on vahvasti yhteydessä arvioihin siitä, kuinka tärkeäksi hyvältä näyttäminen myöhemmällä iällä koetaan. Halu kuulla kommentteja omasta ulkonäöstä kertoo omaa kieltään ulkonäön keskeisestä asemasta korkeakouluopiskelijan elämässä. Toisin sanoen kommenttien kuulemisen halua voidaan perustellusti pitää yhtenä ulkonäön tärkeäksi kokemuksen tai ulkonäkökeskeisyyden mittarina. Ulkonäöstään vähemmän välittävät yksilöt tuskin huomautuksia kaipaavat; ne ovat heille luultavasti enemmän yhdentekeviä. Toisaalta kommentteja karttavien joukossa on varmasti myös sellaisia, jotka voivat olla hyvinkin tarkkoja omasta ulkonäöstään mutta eivät negatiivisen palautteen pelossa halua muiden kommentoivan heidän ulkoista olemustaan.

Hyvän ulkonäön ja korkean elintason tavoittelun välistä yhteyttä ei ole tarkasteltu aikaisemmissa tutkimuksissa. Näiden kahden muuttujan välisen yhteisvaihtelun tarkastelu on mielenkiintoista, sillä sen perusteella on mahdollista arvioida, missä määrin hyvä ulkonäkö ja aineellisen menestyksen saavuttaminen kietoutuvat yhteen nuorten elämäntavoitteina. 35 vuotta on ikä, jona työnteko ja oman uran luominen muodostavat keskeisen osan monen korkeasti koulutetun elämää. Koska harva perii omaisuuksia tai saa lottovoiton, on työelämässä menestyminen yleisesti ottaen korkean elintason edellytys, minkä tavoittelussa hyvästä ulkonäöstä voi olla hyötyä. Osa korkeakouluopiskelijoista on saattanut omaksua tämänkaltaisen ajattelumallin.

Asennemuuttujien välisten yhteyksien tarkastelun lisäksi katsotaan, mikä merkitys sukupuolella, iällä ja opiskelualalla on tarkasteltavan ilmiön kannalta, kun asennemuuttujien vaikutus otetaan huomioon. Tällaista tarkastelua ei suomalaisilla aineistoilla ole aikaisemmin tehty. Tarkastelun tavoitteena on tuottaa malli, josta nähdään ilmiön kannalta keskeisten asennemuuttujien merkitys suhteessa keskeisiin sosiodemografisiin muuttujiin.

Aineistona artikkelissa käytetään internet-kyselyaineistoa¹, joka kerättiin suomalaisten korkeakouluopiskelijoiden keskuudessa keväällä 2007. Kyselyyn vastasi 1 208 18–30-vuotiaasta yliopisto- ja ammattikorkeakouluopiskelijaa eri puolilta Suomea. Vastaaajajoukko koostuu eri koulutusalojen (kauppatieteellinen, teknillinen, humanistinen sekä sosiaali- ja hoiva-ala) edustajista. Aineisto edustaa ikä- ja sukupuolijakaumiensa osalta melko hyvin valittujen oppilaitosten opiskelijoita, mutta se ei ole edustava kaikkiin Suomen yliopisto- ja ammattikorkeakouluopiskelijoihin nähden. (Räsänen & Wilska 2007.)

Vastaaajia pyydettiin arvioimaan, kuinka

tärkeää heille on, että he ovat saavuttaneet erinäisiä asioita 35-vuotiaana. Yksi väittämistä koski 35-vuotiaana hyvältä näyttämistä: ”On tärkeää, että minua pidetään silloin hyvännäköisenä”, jota käytetään analyyseissa selitettävänä muuttujana. Selittäviksi muuttujiksi on valittu kahden asennemuuttujan (ulkonäkökeskeisyys ja halu saavuttaa korkea elintaso) lisäksi sukupuoli, ikä ja opiskeluala. Tarkat kysymysmuodot on esitetty liitteessä 1. Kaikkien asennemuuttujat ovat Likert-asteikollisia² (5 = täysin samaa mieltä ja 1 = täysin eri mieltä) ja niitä käsitellään analyyseissa välimatka-asteikollisina muuttujina. Ikämuuttujasta, joka on alkuperäisessä aineistossa jatkuvana muuttujana, on tehty puolestaan kategorinen muuttuja. Vastaaajat on jaettu syntymävuoden perusteellaan kolmeen luokkaan: 18–20-vuotiaisiin, 21–25-vuotiaisiin ja 26–30-vuotiaisiin. Yleistäen voidaan ajatella, että 18–20-vuotiaat ovat opiskelujensa alkuvaiheessa olevia, 21–25-vuotiaat hieman pidemmälle opinnoissaan ehtineitä ja 26–30-vuotiaat valmistumassa olevia. Opiskelualasta on puolestaan tehty kaksiluokkainen muuttuja, jossa toisen luokan muodostavat kauppatieteellisen alan opiskelijat ja toisen muiden alojen opiskelijat. Useinhan kauppatieteilijät, ja erityisesti kauppa- ja korkeakoululaiset, mielletään asenteiltaan ulkonäkökeskeisemmiksi kuin monien muiden alojen opiskelijat.

Aineistoa analysoidaan varianssianalyysin avulla. Varianssianalyysi perustuu eri ryhmien keskiarvojen ja niiden keskivirheidensä vertailuun. Varianssianalyysin avulla on mahdollista tarkastella niin yhden kuin useamman selittävän muuttujan vaikutusta selitettävään muuttujaan. Jälkimmäisessä tapauksessa puhutaan useampisuuntaisesta varianssianalyysistä. (Nummenmaa 2004, 173, 201.) Analyyseissa on käytetty tilastollisessa tutkimuksessa yleisesti käytössä olevaa 0,05:n riskitasoa. Kustakin mallista

raportoidaan selittävien muuttujien parametriestimaatit, p- ja F-arvo sekä mallin korjattu selityssaste. Parametriestimaatti kertoo, kuinka paljon kunkin ryhmän keskiarvo eroaa viiteryhmän keskiarvosta. P-arvo kertoo puolestaan kyseisen eron ja F-arvo koko selittävän muuttujan tilastollisesta merkitsevyydestä. Mallin selityssaste (R^2 adj.) kuvaa sitä, kuinka suuren osan selitettävän muuttujan vaihtelusta selittävät muuttujat selittävät.

Ensin tarkastellaan muuttujien vakioimattomia päävaikutuksia eli sitä, miltä selitettävän muuttujan ja yhden selittävän muuttujan yhteys näyttää, kun muiden muuttujien vaikutusta ei ole otettu huomioon. Tämän jälkeen selittävät muuttujat lisätään yksi kerrallaan mukaan malliin. Askeltavan menettelyn avulla nähdään, miten yksittäisten tai useampien selittävien muuttujien yhteys selitettävään muuttuu,

kun jonkin muuttujan vaikutus otetaan huomioon.

Suomalaiset korkeakouluopiskelijat ja hyvän ulkonäön tärkeys myöhemmällä iällä

Vakioimattomia päävaikutuksia on tarkasteltu taulukossa 1. Taulukosta nähdään, että ulkonäkökeskeisyys, korkean elintason tavoittelu, sukupuoli, ikä ja koulutusala ovat kaikki yhteydessä ulkonäön tärkeyteen myöhemmällä iällä, kun muiden muuttujien vaikutusta ei oteta huomioon³. Selittävien muuttujien F-arvojen vertailun perusteella näyttäisi lisäksi siltä, että korkean elintason tavoittelu on analyysiin valituista muuttujista vahvimmin kytköksissä hyvännäköisyyden tavoitteluun. Ne, jotka tavoittelevat hyvää ulkonäköä muita enemmän varhaiseen keski-ikänsä tultaessa, ovat myös muita halukkaampia saavutta-

Taulukko 1. Ulkonäön tärkeys 35-vuotiaana, vakioimattomat päävaikutukset

	n	β
Ulkonäkökeskeisyys¹	1208	*** (F=89,0)
		0,24***
Tavoitteena korkea elintaso²	1208	*** (F=203,3)
		0,39***
Sukupuoli		*** (F=33,7)
nainen	673	0,36***
mies	535	(a)
Ikä		*** (F=9,01)
18–20-vuotta	68	0,63***
21–25-vuotta	961	0,26**
26–30-vuotta	179	(a)
Opiskeluala		*** (F=33,4)
Kauppatieteellinen	510	0,36***
Muu kuin kauppat.	698	(a)
yhteensä, N	1208	
***p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05; ei merkitsevä p > 0,05; (a) = referenssikategoria		
¹ Asenneväittäjä: "Haluan kuulla kommentteja ulkonäöstäni myös tuntemattomilta ihmisiltä."		
² Asenneväittäjä: "On tärkeää, että minulla on silloin (35-vuotiaana) korkea elintaso."		

maankorkean elintason. On kuitenkin totta, että lähes kaikkien elämäntavoitteiden kohdalla voidaan havaita jonkinasteista yhteisvaihtelua, sillä tavoitteellisuus on jossain määrin kasautuvaa. Kärjistetysti sanoen siis ne, jotka tavoittelevat hyvää ulkonäköä, tavoittelevat myös montaa muuta asiaa. Hyvän ulkonäön ja korkea nelintason tavoittelun välinen yhteys on kuitenkin kohtuullisen vahva. Ulkonäön ja aineellisen menestyksen arvostus näyttävät siis jossain määrin kulkevan käsi kädessä suomalaisten korkeakouluopiskelijoiden elämäntavoitteina. Voidaankin kysyä, että jos kerran hyvännäköisyys, nuoruus ja menestys yhdistyvät toisiinsa esimerkiksi mainonnassa, niin mikseivät ne yhdistyisi jossain määrin toisiinsa myös menestystä haluavien nuorten mielessä?

Aikaisempien tutkimustulosten valossa tuntuu luontevalta, että ulkonäön tämänhetkinen tärkeys ja hyvän ulkonäön tavoittelu myöhemmällä iällä ovat yhteydessä toisiinsa. Mitä suurempi tarve opiskelijalla on tällä hetkellä saada muilta palautetta omasta ulkonäöstään, sitä tärkeämpänä hän näyttäisi pitävän myös myöhemmällä iällä hyvältä näyttämistä. Sukupuolten välillä havaittava ero on odotettu: taulukon 1 analyysin perusteella näyttää siltä, että hyvä ulkonäkö myöhemmällä iällä on korkeakouluopiskelijoista naisille jonkin verran tärkeämpää kuin miehille. Tulos on linjassa ulkonäön tärkeyttä koskevan tutkimustiedon kanssa. Näyttää siis siltä, että ainakin tämän päivän korkeakouluopiskelijat uusintavat totunnaisia sukupuolirooleja jossain määrin myös tulevaisuudessa – ulkonäöstä huolehtimista koskevien vaatimusten tasa-arvoistumisesta huolimatta.

Ikä näyttäisi selittävän analyysiin valituista muuttujista heikoiten ulkonäön tärkeyttä myöhemmällä iällä. Vakioimattomien päävaikutusten perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että nuoremmat opiskelijat

pitävät hyvän ulkonäön tavoittelua tärkeämpänä kuin vanhemmat opiskelijat. Vähiten tärkeää se on puolestaan 30 ikävuotta lähestyville. Koulutusalan ja ulkonäön tärkeys -muuttujan välillä havaitaan hieman voimakkaampi yhteys kuin iän ja ulkonäön tärkeyden välillä. Kauppätieteellisen alan opiskelijat todella näyttäisivat pitävän hyvää ulkonäköä varhaiskeski-iässä tärkeämpänä kuin muiden alojen opiskelijat.

Muuttujien keskinäisiä vaikutuksia vakioivat mallit esitetään taulukossa 2. Ensimmäisestä mallista on nähtävissä, että ulkonäkökeskeisyys selittää seitsemän prosenttia ulkonäön tärkeys -muuttujan vaihtelusta. Mallissa 2 ovat selittävinä muuttujina sekä halu kuulla kommentteja omasta ulkonäöstä että korkean elintason tavoittelu. Mallin selitysosuus on 20 prosenttia.

Mallissa 3 on huomioitu ulkonäkökeskeisyyden ja korkean elintason tavoittelun lisäksi sukupuolen vaikutus. Kuten taulukosta 2 nähdään, ei sukupuolen huomioon ottaminen vaikuta ulkonäkökeskeisyyden ja hyvän ulkonäön tavoittelun välillä havaittuun yhteyteen tai korkean elintason tavoittelun ja hyvän ulkonäön tavoittelun väliseen yhteyteen. Sukupuolen lisääminen malliin kasvattaa mallin selitysosuutta muutamalla prosenttiyksiköllä. Koko mallin selitysosuudeksi saadaan 23 prosenttia.

Taulukon 2 mallissa 4 on kahden asennemuuttujan ja sukupuolen lisäksi otettu mukaan ikä-muuttuja. Vakioimattomia päävaikutuksia ja mallia 4 vertailemalla voidaan todeta, että iän ja hyvän ulkonäön tavoittelun välillä havaittu yhteys katoaa, kun ulkonäkökeskeisyys, korkean elintason tavoittelu sekä sukupuolen vaikutus otetaan huomioon. Toisin sanoen eri ikäryhmien välillä ei havaita eroja hyvännäköisyyden tärkeydessä myöhemmällä iällä, kun ko-

Taulukko 2. Ulkonäön tärkeys 35-vuotiaana, vakioidut päävaikutukset

	n	Malli 1, ulkonäkö	Malli 2, ulkonäkö+ elintaso	Malli 3, ulkonäkö+ elintaso+ sukupuoli	Malli 4, ulkonäkö+ elintaso+ sukupuoli+ ikä	Malli 5, ulkonäkö+ elintaso+ sukupuoli+ ikä+ala
		β	β	β	β	β
Ulkonäkökeskeisyys¹	1208	*** (F=89,0) 0,24***	*** (F=90,3) 0,23***	*** (F=88,0) 0,22***	*** (F=83,3) 0,22***	*** (F=83,3) 0,21***
Tavoitteena korkea elintaso²	1208		*** (F=204,6) 0,39***	*** (F=224,4) 0,40***	*** (F=219,2) 0,38***	*** (F=190,8) 0,38***
Sukupuoli				*** (F=49,0) 0,39***	*** (F=46,0) 0,38***	*** (F=46,0) 0,38***
nainen	673					
mies	535			(a)	(a)	(a)
Ikä						ei merkitsevä
18–20-vuotta	68					
21–25-vuotta	961					
26–30-vuotta	179					
Opiskelu						** (F=10,0)
Kauppätieteellinen	510					0,18**
Muu kuin kauppat.	698					(a)
yhteensä, N	1208					
R² (adj.)		0,07	0,20	0,23	0,23	0,24

***p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05; ei merkitsevä p > 0,05; (a) = referenssikategoria, R² (adj.) = selitysaste
¹ Asenneväärittämä: "Haluan kuulla kommentteja ulkonäöstäni myös tuntemattomilta ihmisiltä."
² Asenneväärittämä: "On tärkeää, että minulla on silloin (35-vuotiaana) korkea elintaso."

asennemuuttujien ja sukupuolen vaikutus on vakioitu.

Mallista 5 nähdään, että koulutusalan ja hyvän ulkonäön tavoittelun välillä havaittu yhteys sen sijaan säilyy, vaikka kahden asennemuuttujan, sukupuolen ja iän vaikutus on otettu huomioon. Yhteys ei tosin ole yhtä voimakas kuin päävaikutuksen kohdalla. Analyysin perusteella näyttää siltä, että hyvännäköisyys varhaiskeski-ikässä on tärkeämpää kauppatieteellisen alan kuin muiden alojen opiskelijoille. Stereotyyppinen kuva ulkonäöstään tarkkaa huolta pitävistä, menestystä janoavista kauppatieteilijöistä ei kuitenkaan saa merkittävästi vahvistusta, sillä opiskelualan huomioon ottaminen lisää selitysoosuutta vain yhdellä prosenttiyksilöllä. Entä millaisia johtopäätöksiä esitettyjen tulosten pohjalta voidaan esittää?

Kohti ulkonäkökeskeisempää yhteiskuntaa?

Ulkonäön tämänhetkinen tärkeys ja ennen kaikkea korkean elintason tavoittelu ovat yhteydessä siihen, kuinka tärkeänä suomalainen korkeakouluopiskelija pitää hyvän ulkonäön tavoittelua. Eri sosiodemografisten muuttujien ja tutkitun elämäntavoitteen välillä havaitut yhteydet ovat sen sijaan heikompia. Naispuolisille korkeakouluopiskelijoille on kuitenkin tärkeämpää kuin miesopiskelijoille olla hyvännäköinen 35 vuoden iässä. Lisäksi kauppatieteellisen alan opiskelijat pitävät hyvännäköisyyden tavoittelua hieman tärkeämpänä kuin muiden alojen opiskelijat. Ikä ei sen sijaan näyttäisi vaikuttavan asennoitumiseen, kun muiden muuttujien vaikutus otetaan huomioon.

Tuloksissa huomio kiinnittyy korkean elintason ja hyvännäköisyyden tavoittelun yhteisvaihteluun suhteessa muihin tarkasteltuihin muuttujiin. Aineellinen menestys ja hyvännäköisyys näyttäisivät siis yh-

distyvän ainakin jossain määrin toisiinsa korkeakoulussa opiskelevien nuorten elämäntavoitteina: osalle korkeakouluopiskelijoista aineellisen hyvinvoinnin tavoittelu on tärkeää ja samanaikaisesti he tavoittelevat myös hyvännäköisyyttä.

Korkean elintason saavuttaminen liittyy keskeisesti työelämässä menestymiseen, joten on perusteltua olettaa, että yhteiskunnan ulkonäkökeskeistyminen koskettaa jatkossa erityisesti työelämää. Palvelusektori kasvaa ja sen myötä on todennäköistä, että yhä useammat työntekijät joutuvat kohtaamaan ulkonäköön liittyviä vaatimuksia (vrt. Härkönen & Räsänen 2008). Korkeakoulusta valmistuneet suuntaavat asiantuntijatehtäviin, joissa muille esiintyminen, muiden vakuuttaminen ja jatkuva kasvokkain tapahtuva vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa ovat arkipäivää. Tästä näkökulmasta katsottuna on ymmärrettävää, että edessä hämmäyttävä 35 vuoden ikä ennen kaikkea työelämään liittyvine elämäntapamuutoksineen luo lähitulevaisuuteen liittyviä ulkonäköpaineita niin naisille kuin miehille. Jos jälkitekollisessa yhteiskunnassa työruumista arvioidaan entistä enemmän sen ulkoisten ominaisuuksien perusteella, mitä muita vaihto-ehdoja yksilölle jää kuin kiinnittää jatkuvaa huomiota omaan ulkonäkönsä, jos haluaa selvitä esimerkiksi kilpailussa työpaikoista?

Työelämä, mainonta ja media kuitenkin asettavat eri sukupuolten edustajat ulkonäön suhteen eriarvoiseen asemaan. Niin tutkimukset kuin arkielämän havainnotkin osoittavat, etteivät miehet ainkaan toistaiseksi koe vastaavia ulkonäköön kohdistuvia vaatimuksia kuin naiset. On tietenkin mahdollista, että tilanne tasoittuu. Hyvän ulkonäön tavoittelussa ei nimittäin havaittu kovin suuria eroja nais- ja mieskorkeakouluopiskelijoiden välillä. Tässä

artikkelissa käytetyn aineiston perusteella ei kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä sukupuolten välisistä eroista tai niiden mahdollisista muutoksista voida kuitenkaan tehdä. Sukupuoli on tuskin ainkaan lähitulevaisuudessa menettämässä merkitystään, vaan naiset myös jatkossa kiinnittävät miehiä enemmän huomiota omaan ulkonäkönsä.

On tietysti mahdollista, että yhteiskunta ulkonäkökeskeistyy tulevina vuosina siinä määrin, että myös tällä hetkellä vielä opiskelevat miehet ovat keski-ikä saavuttuaan siinä tilanteessa, että he joutuvat kiinnittämään enemmän huomiota ulkonä-

könsä pitääkseen puolensa niin työ- kuin yksityiselämän puolella. Hyvän ulkonäön ja korkean elintason yhdistyminen toisiinsa korkeakouluopiskelijoiden elämäntavoitteina on kuitenkin merkki siitä, että ainakin osa suomalaisista korkeakouluopiskelijoista on jo nyt omaksunut ajatuksen, jonka mukaan hyvä ulkonäkö myöhemmällä iällä voi edesauttaa menestymään elämässä. Mikäli näin on, lienee todennäköistä, että olemme matkalla kohti yhteiskuntaa, jossa ulkonäöllä on yhä suurempi merkitys. Päinvastaista kehitystä on vaikea kuvitella tapahtuvan ainkaan lähitulevaisuudessa – halusimme tai emme.

Lähteet

- Featherstone, Mike (1991): The body in consumer culture. Teoksessa Featherstone, Mike & Hepworth, Mike & Turner, Bryan S. (toim.): The body: social process and cultural theory. Sage Publications Ltd: London, 170–196.
- Featherstone, Mike & Hepworth, Mike (1982): Ageing and inequality: Consumer culture and the new middle age. Teoksessa Robbins, David ym. (toim.): Rethinking social inequality. Gower: Aldershot, 97–126.
- Frost, Liz (2003): Doing bodies differently? Gender, youth, appearance and damage. *Journal of Youth Research* 6:1, 53–70.
- Giddens, Anthony (1991): Modernity and self identity. Self and society in the late modern age. Stanford University Press: California.
- Grogan, Sarah (2007): Body image: understanding body dissatisfaction in men, women, and children. Routledge: London.
- Hancock, Philip & Tyler, Melissa (2000): 'The look of love'. Gender and the organization of aesthetics. Teoksessa Hassard, John & Holliday, Ruth & Willmott, Hugh (toim.): Body and organization. Sage publications: London, 108–209.
- Halonen, Irma Kaarina (2005): Uhkaava ikä ja naistenlehdien kurittava katse. Teoksessa Laiho, Marianna & Ruoho, Iris (toim.): Median merkitsemät. Ruumis ja sukupuoli kuvassa. PS-kustannus: Jyväskylä, 15–29.
- Harjunen, Hannele (2004): Lihavuus, stigma ja sukupuoli. Teoksessa Jokinen, Eeva & Kaskisaari, Marja & Husso, Marita (toim.): Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö. Vastapaino: Tampere, 243–262.
- Helve, Helena (2002): Arvot, muutokset ja nuoret. Yliopistopaino: Helsinki.
- Hamermesh, Daniel S. & Biddle Jeff E. (1994): Beauty and the labor market. *The American Economic Review* 84:5, 1174–1194.
- Härkönen, Juho (2008): Labour force dynamics and the obesity gap in female unemployment in Finland. *Research on Finnish Society* 1, 3–15.
- Härkönen, Juho & Räsänen, Pekka (2008): Liikalihavuus, työttömyys ja ansiotaso. Työelämän tutkimus 6:1, 3–16.
- Julkunen, Raija (2004): Sosiaalipolitiikan ruumis. Teoksessa Jokinen, Eeva & Kaskisaari, Marja & Husso, Marita (toim.): Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö. Vastapaino: Tampere, 17–40.
- Julkunen, Raija & Pärnänen, Anna (2005): Uusi ikäsopimus. Minerva Kustannus Oy: Jyväskylä.
- Julkunen, Raija (2003): Kuusikymmentä ja työssä. SoPhi: Jyväskylä.
- Julkunen, Raija (2001): Ruumiin merkit, ajan merkit. *Futura*, 2/01, 30–38.
- Laiho, Marianna & Ruoho, Iris (toim.) (2005): Median merkitsemät: ruumis ja sukupuoli kuvassa. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Lury, Celia (1996): Consumer culture. Polity Press: Cambridge.
- Karisto, Antti (2002): Mikä on kolmas ikä? Käsitteestä ja sen käytöstä. *Gerontologia* 16:3, 138–142.
- Kauppinen Kaisa (2004): Eri-ikäiset ja erinäköiset rikkautena työpaikalla. Teoksessa Toivanen, Hanna & Väinänen, Tuula & Hemminki, Elina (toim.): Ulkonäkö, työelämä, terveys. Stakes: Helsinki, 21–27.
- Kinnunen, Taina (2008): Lihaan leikattu kauneus. *Gaudeamus*: Helsinki.
- Miles, Steven (2000): Youth lifestyles in a changing world. Open University Press: Buckingham.
- Mobius, Markus M. & Rosenblat, Tanya S. (2006): Why beauty matters. *The American Economic Review* 96:1, 222–235.
- Mulford, Matthew & Orbell, John & Shatto, Cathrine & Stockard, Jean (1998): Physical attractiveness, opportunity, and success in everyday life. *American Journal Of Sociology* 103:6, 1565–1592.
- Myllyniemi, Sami (2005): Nuorisobarometri 2005. Teoksessa Wilska, Terhi-Anna (toim.): Erilaiset ja samanlaiset. Nuorisobarometri 2005. Nuorisosaian neuvottelukunta 31, Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto 59: Helsinki, 12–61.
- Nixon, Sean (1992): Have you got the look? Masculinities and shopping spectacle. Teoksessa Shields, Rob (toim.): Lifestyle shopping. The subject of consumption. Routledge: London, 149–169.

Ivana Milojevic ja Sohail Inayatullah

Feministinen kritiikki ja tulevaisuuden visiot

Tässä artikkelissa esitämme aluksi eräitä ennakoita siitä, miten naisten asema tulee lähivuosikymmeninä kehittymään. Seuraavaksi tarkastelemme sitä, miten ja miksi naisnäkökulma tulevaisuudentutkimuksessa on jäänyt toistaiseksi varjoon. Tässä on keskeinen Ziauddin Sardarin käsite tulevaisuuden kolonisaatio, jota kuvaa osuvasti Jim Datorin luonnehdinta ”ainoat tärkeät tulevaisuudentutkijat maailmassa ovat muutamat vanhat, valkoiset amerikkalaiset miehet”. Naisille vaarallisin tulevaisuuden kolonisaation alue on lisääntyminen, jossa teknisillä keksinnöillä voidaan tehdä nainen jopa kokonaan tarpeettomaksi. Esitetyt naisnäkökulmat tulevaisuuteen eroavat miesten tulevaisuuskuviin ja visioiden valtavirrasta siten, että naisten hallitsemisessa yhteiskunnissa vallitsee parempi tasa-arvo, ne elävät sopusuhteissa luonnon kanssa ja niissä on vallalla jonkinlainen kestävä kehitys. Koska myöskään miehen tulevaisuudentutkimuksen teorit ja metodit eivät välttämättä sovellu naisille, ovatkin merkittävimmät naisnäkökulmaiset tulevaisuuskuvat utooppisia, kuvataan haluttua yhteiskuntaa. Näistä analyysoimme Elise Bouldingin ja Riane Eislerin visioita. Lopuksi esitämme kaksi vastakkaista skenaarioria naisten asemasta: Globaali patriarkaatti ja Tasa-arvoon perustuva tulevaisuus. Naisnäkökulman voimakkaampi esilletulo tulevaisuudentutkimuksessa rikastaisi sekä miesten että naisten tulevaisuusnäkökuvia.

Avainsanat: naisten asema, naisten visiot, feministiset utopiat, tulevaisuuden kolonisointi, sukupuolten suhteet, pehmeä yhteiskunta, kumppanuusyhteiskunta

Ei tarvitse olla asiantuntija huomatakseen, että mihin tahansa katsomme, menneisyyteemme tai nykyisyyteemme, paikallisyhteisöömme tai ympäri maailmaa, yksi tosiasia pysyy miltei universaalina: yhteiskunta kohtelee aina naisia huonommin kuin miehiään.

Jos nykyiset trendit jatkuvat, naiset tulevat kärsimään väkivallasta, köyhyydestä, aliravitsemuksesta, laillisesta ja taloudellisesta syrjinnästä pitkälle vuosisadallamme. Naiset kohtaavat enemmän vaikeuksia kuin miehet monilla elämänalueilla, ennen kaikkea siksi, että yhteiskuntiamme kontrolloivat edelleen miehet ja miehiset arvot. Ratkaisevat tulevaisuuden kontrollin alueet, politiikka ja useimmat muut institutionaaliset ja henkilökohtaiset päätöksenteon alueet jäävät yhä naisten ulottumattomiin.

Yhdistyneiden kansakuntien ennakoin-

tien mukaan naisten asema tulee paranemaan vähän, mutta vielä vuonna 2200 naiset ovat kaukana tasa-arvon saavuttamisesta. Näiden ennakoitien mukaan maailman tulotasossa naisten osuus lisääntyy 10 prosentista 20 prosenttiin vuoteen 2025 mennessä. Vuoteen 2200 mennessä se saavuttaa 40 prosenttia. Naisten osuus omaisuudesta lisääntyy nykyhetken ”huimasta” yhden prosentin osuudesta 3 prosenttiin vuoteen 2025 ja 20 prosenttiin vuoteen 2200. Vuonna 2025 naiset muodostavat vielä enemmistön köyhistä (60%), lukutaidottomista (55%), pakolaisista (70%) ja sairaista (57%). (Encyclopedia 1996, s. 400) Naiset voivat kuitenkin vielä toivoa elävänsä pitempään kuin miehet, koska naisten odotettu elinikä tulee olemaan korkeampi kuin miesten, vaikka tämä ei olekaan seurausta sosiaalisista ja humaaneista yritysistämme

Nummenmaa, Lauri (2004): Käyttätymistieteiden tilastolliset menetelmät. Tammi: Helsinki.

Pope, Harrison G. & Gruber, Amanda J. & Mangweth, Barbara & Bureau, Benjamin & deCol, Christine & Jouvant, Ronald & Hudson, James I. (2000): Body image and perception among men three countries. *American Journal of Psychiatry* 157:8, 1297–1301.

Raevuori, Anu & Keski-Rahkonen, Anna & Bulik, Cynthia M. & Rose, Richard J. & Rissanen, Aila & Kaprio, Jaakko (2006): Muscel dissatisfaction in young adult men. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health* 2:6, 1–8.

Rossi, Leena-Maija (2005): Halukasta & Mukautuvaa. Katumainonta arjen heteroseksuaalisuutena. Teoksessa Nikunen, Kaarina & Paasonen, Susanna & Saarenmaa, Laura (toim.): Jokapäiväinen pornomme. Media seksuaalisuus ja populaarikulttuuri. Vastapaino, Tampere, 86–112.

Russell, Rachel & Tyler, Melissa (2002): Thank heaven for little girls: ‘Girl heaven’ and the commercial context of feminine childhood. *Sociology* 36: 3, 619–637.

Räsänen, Pekka & Wilska, Terhi-Anna (2007): Finnish Students’ Attitudes towards Commercialised Sex. *Journal of Youth Studies* 10:5, 557–575

Sarlio-Lähteenkorva, Sirpa & Silventoinen, Karri & Lahelma, Eero (2004): Relative Weight and income different levels of socioeconomic status. *American Journal of Public Health* 94, 468–472.

Sarpavaara, Harri (2004): Ruumiillisuus ja mainonta. Tampereen yliopistopaino: Tampere.

Sarpila, Outi & Räsänen, Pekka (2010): Naisten ja miesten kauneuskulutus muuttuu hitaasti. *Hyvinvointikatsaus* 2/2010, 45–47.

Sarpila, Outi (2008): Viideltä saunaan ja kuudelta kuorintaan? Miesten ulkonäöstä huolehtiminen ja ulkonäköön kuluttaminen 2000-luvun Suomessa. Turun kauppa- korkeakoulu: Turku.

Sarpila, Outi & Erola, Jani & Wilska, Terhi-Anna (2006): Mitä miehen tulee olla? Nuoret miehet ja ulkonäköön kuluttaminen 2000-luvun Suomessa. *Nuorisotutkimus* 24:2, 61–73.

Shilling, Chris (2003): *The body and social theory*. Sage: London.

Tilastokeskus (2010): Yliopistoissa 168 500 opiskelijaa vuonna 2009. WWW-dokumentti. <http://www.stat.fi/til/yop/2009/01/yop_2009_01_2010-04-20_tie_001_fi.html> (Luettu 24.6.2010)

Tilastokeskus (2009): Ammattikorkeakouluopiskelijat koulutuksen sijaintimaakunnan, ammattikorkeakoulun ja koulutustyyppin mukaan 2009. WWW-dokumentti. <http://pxweb2.stat.fi/database/StatFin/kou/akop/akop_fi.asp> (Luettu 24.6.2010)

Tilastokeskus (2008): Kotitalouksien kulutus 2001–2006. WWW-dokumentti <https://www.tilastokeskus.fi/til/ktutk/2006/ktutk_2006_2007-12-19_kat_002.html> (Luettu 10.9.2009)

Valtari, Maarit (2005): Ulkonäön merkitys, elämäntavoitteet ja niiden yhteydet kulutukseen. Teoksessa Wilska, Terhi-Anna (toim.): Erilaiset ja samanlaiset. Nuorisobarometri 2005. Nuorisosaian neuvottelukunta 31: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto 59: Helsinki, 82–97.

Wilska, Terhi-Anna (2006): Teknopoijat ja tyylytytöt. Sukupuoli lasten ja nuorten kulutuksen määrittäjänä. Teoksessa Lehtimäki, Hanna & Suoranta, Juha (toim.): Kasvattajan brändikirja. Finn lektura: Helsinki, 27–43.

Wilska, Terhi-Anna (2001): Tuotteistettu nuoruus kulutusyhteiskunnassa. Teoksessa Puuronen, Anne & Välimaa, Raili (toim.): Nuori ruumis. Nuorisotutkimusseura 23: Tampere, 60–70.

Wolf, Naomi (1991): Kauneuden myytti. Karisto: Hämeenlinna.

Viitteet

¹ Aineistonkeruu toteutettiin kohdistettuna otantana seuraavien oppilaitosten päätoimisille perustutkinto-opiskelijoille: Turun kauppa- korkeakoulu, Vaasan ammattikorkeakoulu, Lappeenrannan teknillinen yliopisto, Diakonia-ammattikorkeakoulu (Turun yksikkö) ja Humanistinen ammattikorkeakoulu (Helsingin, Lohjan, Kauniaisen, Suolahden ja Joutsenon yksiköt). Otoksessa tavoiteltiin edustavuutta eri oppiaine- ja opintosuuntauksissa ottamalla mukaan 20–70 prosenttia kunkin oppilaitoksen opiskelijoista. Hieman yli puolet

sähköisen kutsukirjeen saaneista vastasi kyselyyn määrääjässä. Sukupuolen osalta aineisto edustaa hyvin kaikkia suomalaisia yliopisto- ja ammattikorkeakouluopiskelijoita, joista vuonna 2009 oli naisia 54 % (aineistossa 56 %) (Tilastokeskus 2009; 2010).

² Kyselyssä käytetty vastauskaala (1 = täysin samaa mieltä, 5 = täysin eri mieltä) on tulkinnan helpottamiseksi käännetty toisinpäin.

³ Yhtään tilastollisesti merkitsevää interaktiota ei havaittu.

Liite 1

”Opiskelijat ja sukupuolimoraali 2007” -kyselyn lomakkeen tässä artikkelissa hyödynnetyt kysymykset:

- Oletko? 1) Mies 2) Nainen

- Mikä on syntymävuotesi? _____

- Minkä alan opintoja pääasiallisesti suoritat (valitse yksi vaihtoehto suuntautumisesi mukaan)? Sosiaali- ja hoiva-ala, Humanistinen ala, Kaupan, talouden ja hallinnon ala, Tekninen ala, Jokin muu ala

- Kuinka hyvin alla esitetyt väittämät kuvaavat omaa toimintaasi? Valitse lähinnä mielipiteitäsi oleva vaihtoehto (1 = täysin samaa mieltä, 5 = täysin eri mieltä)

- Haluan kuulla kommentteja ulkonäöstäni myös tuntemattomilta ihmisiltä

- Kuinka tärkeää sinulle on, että 35-vuotiaana olet saavuttanut seuraavia asioita? Arvioi alla esitettyjä väittämiä ja valitse lähinnä mielipiteitäsi oleva vaihtoehto (1 = täysin samaa mieltä, 5 = täysin eri mieltä): On tärkeää, että minulla on silloin korkea elintaso, On tärkeää, että minua pidetään silloin hyvännäköisenä

auttaa huono-osaisia vaan toteutuu niistä huolimatta.

Kaikki ennusteet eivät kuitenkaan ole pessimistisiä. Aburdenen ja Naisbittin (1992) amerikkalainen optimismi saa heidät ennakoimaan naisille paljon parempaa tulevaisuutta. Kirjassaan *Megatrends for Women* he tulevat siihen tulokseen, että saavutamme kumppanuusyhteiskunnan viidessäkymmenessä vuodessa jolloin ”tuo ihanne on saavutettu kehittyneessä maailmanosassa ja toteutumassa suuressa osassa kehitysmaita.” (Aburdene ja Naisbitt 1992, s. 326). Sitä ennen ei vain USA saa naispresidenttiä (joka toteutuu viimeistään kymmenen vuoden sisällä) vaan naiset muuttavat maailmaan niin, että voidaan sanoa, että ”uusi maailmanjärjestys on naisten maailmanjärjestys” (Aburdene ja Naisbitt 1992, s. 322). Tässä uudessa maailmassa ammatissa toimivista naisista (mediatähtien ja mallien sijaan) tulee nuorten naisten roolimalleja ja naisista tulee johtajia jotka muuttavat liiketoiminnan, terveyden, politiikan, uskonnon ja henkisyiden. ”Jumalatar on herätetty” ja ”tasapaino on vihdoon kääntynyt naisten hyväksi”, sanovat tekijät. Kun Aburdene ja Naisbitt ovatkin oikeassa väittäessään, että naisten asema kehittyneimmissä yhteiskunnissa on merkittävästi parantunut, realistisemmat ennakoinnit, erityisesti ne joissa maailma nähdään kokonaisuutena, olisivat äärimmäisen varovaisia ennustamaan noin radikaaleja muutoksia suhteellisen lyhyessä ajassa (50 vuodessa).

Tulevaisuudentutkimus

Vaikka miehillä ja naisilla on aina ollut ajatuksia tulevaisuudesta, tulevaisuudentutkimus – haluttujen, mahdollisten ja todennäköisten, vaihtoehtoisten tulevaisuuksien systemaattinen tutkimus – on suhteellisen uusia alue. (Amara 1981, s. 25) Koska useimmat tulevaisuudentutkijat ovat saaneet akateemisen koulutuksensa muilla

tieteenaloilla, tulevaisuudentutkimus on lujasti kiinnittynyt muihin nykyajan yhteiskuntatieteisiin vallitsevine teorioineen ja metodologioineen sekä niiden yleiseen tiedon viitekehykseen. Siksi on odotettavissa, että tulevaisuudentutkimusta kuormittaa mieskeskeinen vääristymä. Miehet ovat vuosituhansia hallinneet tulevaisuutta joten ei ole ihme, että heitä on pidetty kaiken ”uuden”, radikaalisti erilaisen ja edistyksellisen luojina. Vain vilkaisu tulevaisuudentutkimukseen voi saada meidät tekemään johtopäätöksen, että ”ainoat tärkeät tulevaisuudentutkijat maailmassa ovat muutamit vanhat, valkoiset amerikkalaiset miehet”. (Dator 1994, s. 40)

Useimmissa yhteiskunnissa myös oletetaan, että tulevaisuusajattelua ei voi löytää naisten toimialueelta. Yleisesti ottaen, naisia on traditionaalisesti pidetty säilyttäjinä, miehiä taas uudistajina. Tätä kuvittaa hyvin käytetty symbolikieli, vaikkapa juuri naista ja miestä esittävät symbolit. Tarkastellessamme miehen symbolia, huomaamme, että sen keskeinen piirre on ylöspäin osoitava nuoli – sama suunta, jota käytämme kuvatessamme trendejä ja liikettä kohti tulevaisuutta. Naista taas esittää lujasti maahan juurtunut ympyrä.

Elise Boulding selittää naisten puuttumisen tulevaisuuskirjastostaan faktalla ”naisten luova kuvittelutyö ei helposti sovellu ammattimaisen tulevaisuudentutkijan¹ muottiin” ja että ”naiset ottavat kantaa tulevaisuuteen pikemminkin science fictionissa kuin ”vakavassa” tulevaisuudentutkimuksessa” (Boulding 1976, s. 480). Bouldingille tämä on pelkkää ”mielettömyyttä”, koska ”jokainen nainen jolla on vastuu kotitaloudesta, on ammattia harjoittava tulevaisuudentutkija.” (Boulding 1976, s. 780) Tämä koskee tietenkin ei vain naisia vaan kaikkia ihmisiä ja juuri tämä tulevaisuusajattelun kyky on tärkein lajimme muista lajeista erotteleva piirre.

Mutta on yksi erittäin tärkeä asia joka erottaa miehet ja naiset suhteessa tulevaisuuteen. Useimpien naisten visioima tulevaisuus on varsin erilainen verrattuna, joskaan ei kaikkien miesten – mutta ainakin vaikutusvaltaisimpien, visioon. Olisi, totta tosiaan, vaikea kuvitella naisten hallitsemia yhteiskuntia joissa tärkein olisi elämän tuhoamisteollisuus. Tai yhteiskuntia joissa naiset arvioisivat olevansa niin paljon luonnon yläpuolella, että sen tuhoaminen ei olisi yhteydessä lajimme ja sen tulevien sukupolvien tuhoutumiseen.

Miesten käyttöön ottama teknologia ja sen kehittäminen miehisten pyrkimysten mukaisesti on johtanut uskomukseen, että kaikki ongelmamme voidaan ratkaista sillä. Tyypillisimmät tulevaisuuskuvaamme ovat pakkomielteinen teknologinen ennakointi, kuten voi nähdä esimerkiksi science fictionissa. Miesten harjoittama ”tulevaisuuden kolonisointi”² tuo mieleen kuvia esimerkiksi lasten tuotannosta tehtaissa, miehet ajamassa avaruusaluksia naisten istuessa matkustajan paikalla, Gaian³ kudosten tuhoaminen ja korvaaminen ihmisten tekemillä: keinotekoinen otsonikerros, keinoraajat, elimet ja vieläpä keinoaivot, sotapelit joissa aseet ovat yhä tehokkaampia ja viholliset yhä mahtavampia, vanhan ja uuden valloittaminen (avaruusoliot, kyborgit, kloonit, mutantit ja androgyynit) ja naisten yhä paheneva sortaminen kyber-riistolla, kyberpornografialla ja luomalla alistuvien naisten rooleja virtuaalitodellisuuteen.

Kolonisoivat tiedonkäsitkset

Tulevaisuuden miehinen kolonisaatio sisältää myös tulevaisuudentutkimuksen metodologian ja tiedonkäsitkset (Milojevic 1996, ss. 21 - 40). Esimerkiksi Patricia Huckle (1983) painottaa, että suurta osaa tulevaisuudentutkimuksen metodologiasta hallitsevat miehet ja miehinen näkökulma. Hän osoittaa miehisen tyylin ilmenevän

”asiantuntijoiden” käyttämisessä ja tavassa, jolla ongelmat valikoidaan metodeissa kuten delfoi ja skenaario. Naiset eivät valitsisi asiantuntijoita vaan käyttäisivät pienryhmiä, jotka työskentelisivät tasa-arvoisessa ilmapiirissä ratkaistakseen sovittuja ongelmia. (Hän huomauttaa, että science fiction on myös varsin erilaista, kun sitä kirjoitetaan feministisestä perspektiivistä.) Hän väittää edelleen, että eivät vain science fictionia lähellä olevat metodit edusta miehistä näkökantaa, vaan että trendiekstrapolaatio, ristivaikutusmatriisit, kvantitatiivinen data tulevaisuuden vaihtoehtojen erottelemiseksi, simulaatiomallintaminen, simulointipelit ja teknologinen ennakointi myös ”kärsivät rajoituksista, joita asettavat saatavilla oleva data ja ideologiset oletukset.” Kysytyt kysymykset, kootut tilastot sekä laajempi tiedon viitekehys jäävät teknokraattisiksi eivätkä ota huomioon feministisiä tiedonkäsitteitä tai naisille keskeisiä ongelmia. (Huckle 1983)

Lisäksi tulevaisuudentutkimuksen perusolettamus, että tulevaisuuteen voidaan vaikuttaa yksilöllisillä valinnoilla ja että yksilöt ovat vastuussa tulevaisuudesta, on feministisestä perspektiivistä katsoen ongelmallinen. (Esim. Fletcher 1979; Slaughter 1995.) Vaikka yhtäältä jollain tasolla on totta, että yksilöillä on mahdollisuus valita, tämä oletamus tulee asettaa sosiaaliseen kontekstiin, jota vahvistavat vallitseva vallan malli ja saatavilla olevat valinnan mahdollisuudet. Muutoinkin tulevaisuudentutkimus edustaa tyypillistä länsimaista ja miehistä tapaa tarkastella naista, joka on tehty heikoksi sitomalla hänet tradition, perheen, yhteiskunnan, talouden ja politiikan keinoin. Puhtaassa muodossaan se myös pitää perusoletuksina hallintaa, vakautta, demokratiaa ja suhteellisen rikasta ympäristöä. Valitettavasti tämä tulevaisuus ei toteudu ihmiskunnan valtaosalle.

On myös eräs erityinen alue, jolla fe-

ministit näkevät miesvaltaisen tulevaisuudentutkimuksen suurimmat vaarat. Tämä on lisääntymisen alue. (Downie 1988) Miehet ovat pyrkineet kontrolloimaan ja hallitsemaan naisten osallistumista lisääntymiseen ainakin patriarkaatin alusta lähtien. Nykyinen lääketieteen kehitys saattaa johtaa siihen, että he hallitsevat ihmisten lisääntymistä lähes täydellisesti. Kun naiset näin syrjäytettäisiin biologisesta lisääntymiskierrosta, se marginalisoisi heidät täysin.

Feministit ovat sitä mieltä, että tällä kriittisellä tulevaisuusalueella naisnäkökulma on äärimmäisen tärkeä. Tämä ei johdu pelkästään siitä, että kysymyksessä ovat naisten ruumis ja geenit, vaan koska naiset ovat olleet päävastuussa lisääntymisestä lajimme olemassaolon alusta lähtien. Naisten identiteetti on paljolti perustunut tähän biologiseen historiaan. Tietenkin tämän vastuun poistamisen voisi joidenkin mielestä myös vapauttaa naiset naisen osasta (synnyttämisestä ja mahdollisesti raskaudesta) mutta mikä on huolestuttavaa, se voisi myös entisestään vähentää naisten vaikutusvaltaa yhteiseen tulevaisuuteemme. Nopea kehitys genetiikan alueella tapahtuu joka tapauksessa naisia kuulematta. Tieteeseen on sisäänrakennettu miehinen ideologia. Esimerkiksi Bonnie Spanier (1995) argumentoi teoksessaan *IM/Part/al Science: Gender Ideology in Molecular Biology*, että jopa sukupuolettomista bakteereista puhutaan sukupuolitermein, usein kuvaten valta/alistussuhteita. Edes elämän perustavat rakenneyksiköt (joita muokataan uudella teknologialla) eivät ole vapaita sukupuoli-ideologiasta.

Viimeaikainen kehitys kloonauksessa on tehnyt lisääntymisen ilman toista sukupuolta mahdolliseksi lajeille, joilla on ennen tarvittu molemmat sukupuolet. Ensimmäisessä virallisesti rekisteröidyssä imettäväisten kloonauksessa tämä tarpeeton

sukupuoli oli uros. Mutta tämä Dolly-lampaan tapaus, jossa sekä äiti että tytär olivat naaraspuolisia, on vain poikkeus, kaikissa muissa tapauksissa melkein kaikki osalliset ovat olleet urospuolisia. Kloonauksen tyyppitapaus vallitsevan miehisen maailmankuvan mukaisesta tieteen paradigmatista (Ferrier 1997 kirjoittaa Hecatessa, naisten vapautuksen monitieteisessä lehdessä, että kolonisaation syvyyttä ilmentää ensimmäisen kloonatun lampaan nimeäminen, kantrimusiikin kuningattareksi kutsutun⁴, Dolly Partonin mukaan). Merkittävää on, että kun tämä paradigma perustuu luonnon kontrollille, hallitsemiselle ja sillä kokeilulle samalla kun miljoonia eläimiä kidutetaan ja teurastetaan ja vähintäänkin satojatuhansia hedelmöitettyjä soluja tuhoetaan, ainoa esiin nostettu eettinen kysymys on: kloonataanko ihminenkin?

Vaikka lääketiede vielä tarvitsee naisia (heidän ruumiitaan, munasarjoja ja kohtuja), se ei ole erityisen kiinnostunut kuulemaan mitä naiset sanovat tutkimuksen tarkoituksesta tai sen seurauksista. Keinokehon kehittäminen, joka on todennäköisesti vain ajan kysymys, vähentää naisten roolia lisääntymisessä.

Lisäksi uudet virtuaalitekniologiat ovat lisäämässä naisten esineellistämistä. Naiskuvia ja minuuksia luovat ja arvottavat teiniikäiset nettisurffailijat. Verkko kyllä sallii naisten leikkiä sukupuoli-identiteetillään ja mahdollisesti antaa heille monia uusia mahdollisuuksia, mutta on – miesten luomana – myös seksuaalisten ahdistelijoiden ja pedofiilien kokoontumispaikka.

Näillä näkymin tulevaisuus vaikuttaa paikalta, jossa naisia ei enää lainkaan tarvita: naisettomalta todellisuudelta ja nais-täyteiseltä virtuaalimaailmalta.

Valitettavasti lääketiede ja biologia eivät ole ainoita tieteenaloja, joilla naisilla ei ole valtaa tutkimusohjelmiin. Naisten osuus tieteessä on yleensäkin vielä hyvin pieni

ja sama pätee tulevaisuudentutkimukseen. Näin ei kuitenkaan tarvitsisi olla.

Tulevaisuudentutkija Eleonora Masini argumentoi, että naiset ovat parempia luomaan tulevaisuusvaihtoehtoja kuin miehet. Tämä johtuu eräistä yksilöllisistä (joustavuus, nopea reagointi hätätilanteissa, töiden lomittaminen toisiinsa, selkeät arvojärjestykset ja sopeutuvuus) ja sosiaalisista kyvyistä (solidaarisuus, vuorovaikutus, rajojen ylittäminen). Hän myös osoittaa naisten vaikuttavan osuuden monissa sosiaalisissa liikkeissä kuten rauhanliikkeessä, ihmisoikeusliikkeessä ja ekologisissa liikkeissä. Tämä toiminta vaikuttaa tulevaisuuteen, ei niinkään vallankumouksellisesti vaan ”tärkeänä, hitaana historiallisena muutosprosessina” (Masini 1993), jossa luodaan maailmanlaajaa kansalaisyhteiskuntaa.

Myös feministiset visionäärit antavat tärkeän panoksen luomalla vaihtoehtoisia tapoja elää ja ajatella, kuvaamalla siirtymää uuteen aikakauteen. Ehkä kuitenkin tärkein anti tulevaisuusajatteluun ovat feministiset utopiat. Nämä utopiat ovat sekä nykytilan kritiikkiä että visioita vaihtoehtoisista tulevaisuuksista. Ne kiistävät strategisen suunnittelun luomat tavat luoda tulevaisuutta, koska nykyhetkestä ei pääse uudensuunniteltuihin tulevaisuuksiin – suunnittelun viitekehys on muutettava. Meidän on ensin kuviteltava erilainen maailma.

Feministisiä utopioita

Kuten nykyisistä trendeistä voi päätellä, kestäisi satoja ellei tuhansia vuosia saavuttaa useimmat feministiset päämäärät. Siksi jotkut feministikirjailijat ”pakenevat” utopiaan, missä mahdollisuuksia rajoittaa vain kykymme kuvitella uutta ja radikaalisti toisenlaista. Utopiat voivat antaa meille tunteen vapaudesta ja mahdollisuuksista sekä optimismia. Yleensä ihmisten optimismi pyrkii lisääntymään sitä mukaa, mitä pitempää aikaväliä heidän ennakkointinsa

koskevat. Sen mitä pidetään järjettömänä odottaa tapahtuvan huomenna tai ensi vuonna, voidaan uskoa tapahtuvan viidessä, kymmenessä tai viidessäkymmenessä vuodessa, koska ”mitä tahansa voi tapahtua siinä ajassa”.

Yhteinen tekijä feministisessä kirjallisuudessa on nykyisten sukupuolten suhteiden kyseenalaistaminen. Kuvitellaan esimerkiksi maailma, jossa vallanjako on sukupuolten suhteen tasapainoisempi. Jotkut feministikirjailijat kuvittelevat naisten hallitseman maailman tai yhteiskunnan, jossa on tiukka sukupuolijako (miehet ja naiset elävät erikseen). He myös pohtivat sellaisten organisointitapojen seurauksia. Toiset kuvaavat maailmaa, jossa naisten alistaminen on viety äärimmilleen, miesten hallitsemia yhteiskuntia, missä naisilla on tuskin mitään oikeuksia. Niissä naisia ylläpidetään vain lisääntymistarkoituksessa tai miesten seksuaalisten halujen tyydyttämiseksi. Nämä dystopiat ovat pikemminkin yhteiskuntapoliittisia kannanottoja kuin todellisia visioita. Eivätkä ne taatusti edusta naisten haluamaa tulevaisuutta. Sukupuolten välisten suhteiden lisäksi on muutamia muita feministisille kirjoittajille yhteisiä alueita.

He visioivat, että tulevat yhteiskunnat elävät sovussa luonnon kanssa, niiden kasvu on kestävä. Ne ovat yleensä vähemmän väkivaltaisia kuin nykyiset yhteiskunnat. Perheet eivät lähes koskaan ole ydinperheitä vaan suurperheitä (joihin kuuluu usein sukulaisia ja ystäviä). Yhteisöelämä on korkeasti arvostettua ja yhteiskunnat ovat harvoin totalitaarisia. Pakkovaaltaan perustuvaa ja totaalista hallinnollista ja byrokraattista kontrollia ei yleensä esiinny. Kuvitellut yhteiskunnat ovat pikemminkin joko anarkistisia tai yhteisöjohtoisia. Jako yksityiseen ja julkiseen on myös usein kyseenalaistettu esimerkiksi rakentamalla yhteiskunta perheen mallin mukaisesti

tai näiden kahden alueen lomittumiselle, roolien joustavuudelle ja suuremmalle osallistumiselle.

Naisten työalojen nykyistä alhaista asemaa on myös usein kritisoitu ja joitakin ”naisellisia” ammatteja arvotettu ja tulkitu uudelleen. Useimmissa feministisissä utopioissa kasvatusta ja äitiys ovat tästä syystä erityisen kunnioitettuja, joissakin tapauksissa koko utopiyhteiskunnan olemassaolon tarkoitus. Pääosa feministisistä kirjailijoista ei tutki vain miten ihmiset toimivat ja käyttäytyvät, vaan keskittyy myös toiminnan ja käyttäytymisen merkityksiin ja siihen miten ihmiset ne tuntevat.

Postmodernismista vaikutteita saaneet kirjailijat keskittyvät paljastamaan miten sukupuolisuhteet on rakennettu kieleen. Toiset taas keskittyvät enimmäkseen sosiaalisiin ja lisääntymistä koskeviin suhteisiin. (Sargisson 1996). Luonnollisesti, koska feminismissä on useita suuntauksia, on myös monia erilaisia kuvia halutuista tulevaisuuden yhteiskunnista.

Tämän seurauksena sukupuolten suhteet voidaan kuvitella monin uusin, radikaalisti erilaisin tavoin. Siinä missä useimmat traditionaaliset utopiat yrittivät kuvitella yhteiskunnan, joka olisi järjestetty ihmislunnon mukaan, usein vangiten naiset heidän ”luonnollisiin” rooleihinsa ja tehtäviinsä, nykyfeministinen utopismi ei aseta kyseenalaiseksi vain vallitsevaa sukupuolideologiaa vaan sukupuolen itseensä. Toinen feminististä perspektiiviä edustavien utopioiden perusero traditionaaliseen sukupuolikäsitykseen perustuu verrattuna on, että naisia ei niissä työnnetä ghettoihin ja tutkita vain yhtenä monista aihepiireistä. Feministisissä teksteissä naiset ovat kaikkialla ja heidät esitetään ”kertomuksen kertojina, ymmärtäjinä, kantajina ja eteenpäin viejinä” (Bartkowski 1989, s. 38).

Feministisen fiktiokirjallisuuden tärkein sanoma on, että voi olla olemassa vaihtoehtoja patriarkaatille ja ”että nämä vaihtoehdot voivat olla yhtä todellisia kuin nykytodellisuutemme.” (Halbert 1994, s. 29) Ne tarjoavat vaihtoehtojen kirjjon sen sijaan, että olisi vain yksi universaali, tiukasti määrätty ratkaisumalli. Nämä vaihtoehdot koskevat tärkeimpiä sosiaalisia instituutioita ja toimintaa, esimerkiksi kasvatusta, avioliittoa, vanhemmuutta, terveyttä, maanpuolustusta, hallintotapaa, lisääntymistä ja seksuaalisuutta, työnjakoa ja sitä, mitä työtä ihmiset yleensä tekevät.

Feministiset visiot vastaavat monella tapaa naisten todellisuutta, maailman nimitömiä naisten elämää ja työtä (joka usein on paikallista, kestävä, huolehtii rauhasta, kasvusta, hoivasta, palvelusta ja toisten auttamisesta ja jossa lapset ja vähempiosaiset ovat keskeisessä asemassa). Mutta samalla nämä visiot asettavat naisten oletetut ”luonnolliset” roolit, tehtävät ja niitä koskevat myytit kyseenalaisiksi. Niiden päätehtävä on rikkoa patriarkaaliset sosiaaliset ja kulttuuriset käytännöt. On tärkeää painottaa, että feministit pidättyvät hyvin huolellisesti tekemästä täsmällisiä, selkeitä ja jäykkiä kuvia siitä, millaisia meidän yhteiskuntiemme tulisi olla. Useimmat feministit ovat tietoisia siitä, että täydellistä yhteiskuntaa ei voi luoda, eikä varsinkaan menneisyydestä otettujen ideoiden pohjalle. Kuten Ashis Nandy (1987, s. 13) huomauttaa: ”tämän päivän utopiat ovat huomispäivän painajaisia.” Useimmat feministit ovat täysin tietoisia siitä, että mikä tahansa kuviteltu jäykkä malli voisi synnyttää yhteiskuntia, joissa sukupuolten suhteet olisivat tasa-arvoiset mutta yhteiskunnat olisivat totalitaarisia ja ahdasmielisiä. Lucy Sargisson (1996) väittää, että feministiset utopiat ovat erityisen kriittisiä täydellisyyttä korostavia näkökulmia kohtaan, samoin kuin siinä, että utopiat voisivat olla täydellisen hallintomuodon oppaita. Pikemminkin utopiat ovat tiloja, joissa voi pohdiskella, asettaa

kyseenalaiseksi ja kritisoida, uneksia hyvästä yhteiskunnasta, laajentaa älyllisesti tulevaisuusvaihtoehtoja. Ne myös ilmentävät halua löytää erilaisia ja parempia olemisen tapoja.

Sargisson myös huomauttaa, että nykyfeministisessä utopia- ja teoriakirjallisuudessa usein kuvataan useita maailmoja, toisinaan toistensa vastakohtia, joista mikään ei ole täydellinen. Nämä eri maailmat antavat pikemminkin mahdollisuuden kuvitteluun, pohdiskeluun tai kritiikkiin kuin ovat ohjeita siitä, miten rakennetaan täydellinen maailma. Pyrkimys täydellisyyteen, kuten naiset hyvin tietävät, tapahtuu usein yhteiskunnan heikoimpien kustannuksella.

Tämä on syytä muistaa kun lukee kahden naispuolisen tulevaisuudentutkijan töitä: Bouldingin visiota pehmeästä ja Eislerin visiota kumppanuusyhteiskunnasta. He ovat molemmat nykyisten sukupuolten välisten suhteiden kriitikkoja ja yrittävät visioida parempia (eivät parhaita) tulevaisuuden maailmoja.

Bouldingin ja Eislerin visiot sukupuolten asemasta yhteiskunnassa

Elise Boulding, rauhanaktivisti ja teoreetikko, feministi ja tulevaisuudentutkija, esittää useissa kirjoituksissaan kuvan pehmeästä yhteiskunnasta joka toimii hajautetussa ja demilitarisoidussa, mutta keskinäisiin yhteyksiin ja riippuvuuksiin perustuvassa maailmassa. Tällä hetkellä naiset muodostavat ”viidennen maailman” (köyhistä köyhimmät) ja jäävät näkymättömiksi historiassa, sen pinnan alle. Hän uskoo kuitenkin, että olemme yhä enenevästi siirtymässä kohti eräänlaista androgynistä yhteiskuntaa, jota hän kutsuu pehmeäksi yhteiskunnaksi. Elise Boulding kuvailee tämän yhteiskunnan innostavaksi ja variaatorikkaaksi paikaksi, jossa ”jokainen ihminen voi saavuttaa sellaisen yksilöllisyyden ja luovuuden tason,

jollaisen vain harvat saavuttavat nykyisessä yhteiskunnassamme.” (Boulding 1977, s. 230)

Tulevaisuuden androgynisillä ihmisillä voi olla joustava käsitys siitä, mikä muodostaa sukupuolen, mutta se ei ole tärkeä asia; oleellista on pikemminkin se, että saadaan liikkeelle miesten ja naisten välille dialoginen opettamis-oppimisprosessi, joka tukee kumpienkin inhimillisten voimavarojen kehittymistä. Tämä voidaan saavuttaa tuomalla koulutusmahdollisuudet naisten ulottuville, lisäämällä naisten osallisuutta yhteiskunnan joka sektorilla ja joka tasolla kaikessa inhimillisessä päätöksenteossa ja toiminnassa. Samalla tarvitaan miehille lisääntymistä ja kasvua koskevaa kasvatusta, joka nykyään suuntautuu pelkästään naisiin. (Boulding 1977, s. 230)

Pehmeän yhteiskunnan luojat ovat androgynisiä ihmisiä (Boulding esittää historiallisina esimerkkeinä Jeesuksen, Buddhan ja Shivan), ihmisiä joissa yhdistyvät pehmeys ja lujuus tavoilla, jotka eivät ole nykyään tyypillisiä yhtä vähän miehille kuin naisellisille rooleille. Pehmeän yhteiskunnan keskeisiä edistäjiä ovat kolme instituutiota: perhe, varhaiskasvatusta (lastentarha ja ala-koulu) ja paikallisyhteisö.

Kasvatusta tulee olemaan hyvin tärkeää ja varsin erilaista kuin nykyisin. Lasten rooli yhteiskunnassa on paljon nykyistä tärkeämpi, koska heitä ei ole eristetty aikuisten maailmasta. He ovat paljon aikuisten seurassa ja lapsia löytyy jopa hallinnosta. Kaikilla on joku rooli lasten ja nuorten kasvatuksessa sen sijaan, että vastuu siirrettäisiin virallisille opettajille.

Neljä painopiste ovat ihmisoikeudet, jotka nykyisinkin ovat jo olemassa julistuksissa ja sopimuksissa. Siirtymän tulevaisuuden yhteiskuntaan tulee olla rauhanomainen, koska pehmeää yhteiskuntaa ei voi luoda väkivaltaisella vallankumouksella.

Boulding uskoo, että sekä naiskirjailijat

että tavalliset naiset kuvittelevat ja työskentelevät kohti paikallisemmän yhteiskunnan luomista, jossa teknologiaa käytettäisiin edistyneesti ja varovaisesti varmistamaan yhteiskunnan inhimillisyys, vuorovaikutteisuus, huolenpito ja epäbyrokraattisuus. Synnyttäjä-ruokkija-tuottaja kolmoisroolissaan naiset kykenevät radikaalisti uudenlaiseen kuvitteluun ja ovat sen vuoksi keskeisiä kestäväen ja rauhanomaisen maailman luomisessa.

Riane Eisler makrohistorioitsija, tulevaisuudentutkija ja feministi on kuvannut visionsa kumppanuusyhteiskunnasta kahdessa laajalti vaikuttaneessa kirjassaan: *The Chalice and the Blade*, 1987 (Suom. Malja ja miekka) sekä *Sacred Pleasure*, 1996. Eisler esittää, että kautta ihmiskunnan historian on ollut kaksi sosiaalisen ja ideologisen järjestyksen mallia. Hän nimeää nämä mallit androkraatiaksi (alistajamalli) ja gylaniaksi (kumppanuusmalli). Eislerin mukaan kumppanuusmalli oli olemassa joissakin esihistoriallisissa yhteiskunnissa kunnes androkraattiset ja patriarkaalliset mallit tuhosivat sen. Androkraatia on vallinnut tuhansia vuosia mutta meidän aikaamme luonnehtii kumppanuusmallin uusi tuleminen ja vahvoja liikkeitä kohti tasapainoisempaa yhteiskuntajärjestystä on jo olemassa (erityisesti Pohjoismaissa). Eislerin näkemyksen mukaan tänä ydin/elektroniikka/biokemia –aikakautena siirtyminen kohti kumppanuusyhteiskuntaa on ehdottoman välttämätöntä ihmislajin säilymiselle.

Gylanian tärkein organisointiperiaate on yhdistäminen arvojärjestykseen asettamisen sijaan. Siellä ”kumpaakaan ihmiskunnan puoliskoa ei arvoteta toista paremmaksi vaan kumpaakin sukupuolta arvostetaan yhtäläisesti. Tämän mallin keskeisin ominaispiirre on se, miten ihmisten väliset suhteet on siinä järjestetty. Olivatpa ne sitten miesten ja naisten, eri rotujen, uskontojen

tai kansakuntien välisiä suhteita, erilaisuus ei automaattisesti merkitse ylemmyyttä tai alemmuutta.” (Eisler 1997, s. 143)

Androkraattisia yhteiskuntia ei luonnehdi vain jäykkä miesten valta mutta myös suuret luokkaerot, hierarkkinen ja autoritaarinen järjestelmä sekä suuri institutionalisoidun sosiaalisen väkivallan määrä, joka ulottuu lasten pahoinpitelystä krooniseen sodankäyntiin. Vaikka kaikissa yhteiskunnissa esiintyy jonkinlaista väkivaltaa, kumppanuusyhteiskunnan erottaa androkraatiasta se, että väkivaltaa ei siinä ole institutionalisoitu eikä sitä ihannoida. Näiden ilmiöiden päätarkoituksena on säilyttää vallitseva vallanjako. Kumppanuusyhteiskunnassa ei myöskään ylläpidetä maskuliinisuuden ja feminiinisuuden stereotyyppijä.

Eniten gylaniaa tai kumppanuusyhteiskuntaa muistuttavissa yhteiskunnissa löydämme sen sijaan täysin erilaisen perusmallin: miesten ja naisten tasa-arvoisemman kumppanuuden sekä yksityisellä että julkisella alueella sekä demokraattisemman poliittisen ja taloudellisen rakenteen. Niissä ei (koska jyrkkää vallanjakoa ei tarvitse ylläpitää) ole myöskään idealisoitu tai institutionalisoitu väkivallan käyttöä. Näiden lisäksi tyypillisesti feminiiniset arvot on voitu täysin sisällyttää tapaan hallita yhteiskuntaa. (Eisler 1997, s. 143)

Traditionaaliset kumppanuusyhteiskunnat olivat yhtä vähän ihanteellisia kuin vapaita väkivallastakaan, mutta ne kehittyivät rauhanomaisemmin sekä sosiaalisesti ja ekologisesti tasapainoisemmin ja niissä vallitsi yleensä tasa-arvoisempi sosiaalinen rakenne kuin nykyisissä yhteiskunnissa. Nykyään meillä on lajina monien teknologisten keksintöjen takia hallussamme yhtä voimakkaita keinoja kuin ovat luonnon omat prosessit, jatkaa Eisler. Koska tämä tapahtuu alistajayhteiskunnan kognitiivisten karttojen mukaisesti, ihmisten on mahdollista tuhota kaikki elämä tältä

planeetalta. Tämän tosiasian tunnustaminen ”on käynnistänyt yhä voimistuvan muutosliikkeen alistajayhteiskunnista kohti kumppanuusmallia.” (Eisler 1997, s. 148) Tämä siirtymä ei ole helppo, koska androkraatiat taistelevat vastaan. Kuitenkin vain hyväksymällä kumppanuusmallin kulttuurisen kognitiivisen kartan voimme toteuttaa ainutlaatuiset inhimilliset mahdollisuutemme. Tämä ei voi tapahtua, elleivät ihmiskunnan mies- ja naispuolisko pääse tasapainoisemmaksi. Vaihtoehto on tietenkin alistamiseen perustuva kognitiivinen kartta, joka ”tällä teknologian tasolla johtaa ihmiskunnan tuhoon, lopettaa seikkailumme tällä planeetalla.” (Eisler 1997, s. 149)

Vaikka jotkut kriitikot väittävät Eislerin mallia liian yksinkertaisavaksi, sen painoarvo ei ole sen teoreettisessa hienoudessa vaan sen kyvyssä uudelleen tulkita historiaa ja luoda vaihtoehtoisen tulevaisuuden mahdollisuus – se antaa tärkeitä työkaluja sekä naisille että miehille. (Esim. Ferguson 1993) Päinvastoin kuin postmodernit kirjoittajat, Eisler välttää vieraannuttavaa ironiaa ja keskittyy sen sijaan löytämään uudestaan idealisoidun menneisyyden miehiseltyä nykyisyydeltä ja tulevaisuudelta.

Naisten aseman skenaarioita

Ottaen huomioon nykyiset ja keskenään ristiriitaiset trendit, on hyödyllistä luonnostella joitakin avainskenaarioita naisten ja samalla koko maailman tulevaisuudelle (joiden ytimessä ovat sukupuolten asemaa koskevat asiat).

Nämä arkkityypiset skenaariot sisältävät: (1) nykytilan status quon jatkumisen/globaalin patriarkaatin/hyperekspansionistisen tulevaisuuden; ja (2) globaalin sukupuolten tasa-arvoon perustuvan tulevaisuuden. Nämä kaksi skenaariota eivät rajoitu käsittelemään vain niin sanottuja ”naisten asioita”, vaan niissä tutkitaan myös niiden laajempia sosiaalisia ja koko pla-

neettaa koskevia vaikutuksia. Tällä tavoin on mahdollista ottaa huomioon sekä ne tekijät, jotka vaikuttavat naisiin sosiaalisena ryhmänä että ne tekijät, jotka vaikuttavat naiskysymykseen ”sisältyviin sosiaalisiin myytteihin”?

1. Globaali patriarkaatti

Mary Daly (1978) vakuutti 1970-luvulla, että patriarkaatti näkyi olevan kaikkialla: jopa ulkoavaruus ja tulevaisuus näyttivät olevan kolonisoituja. 2000 -luvun ensimmäistä vuosikymmentä (ennen kaikkea Länsimaissa mutta myös globaalin median välittämänä) leimaa ”postfeminismi”, ”populaarikulttuuri”, ”globaali sota terrorismia vastaan”, ”uudet vakoilumenetelmät ja teknologiat” – näitä kaikkia voi perustellusti pitää nykyisyyttä ja globaalia tulevaisuutta koskevien patriarkaalisten projektien ilmentyminä. Tämän skenaarion mahdollistavat kaikki ne trendit, jotka vaikuttavat negatiivisesti naisiin.

Globaalin patriarkaatin skenaario jäädyttää naisten vapauttamisen pysyvästi; on aina tärkeämpiä tavoitteita työstettäväksi. Näin ollen globaali patriarkaatti investoi raskaasti sodan sekä suoran ja rakenteellisen väkivallan skenaarioihin kuten OECD-linnoitus ja Ikuinen kosto. Molemmat edellä mainitut skenaariot edellyttävät vahvoja sotavoimia, alistamista, väkivaltaa ja voimakkaasti maskuliinista sitoutumista. Linnoitusskenaario ei voi toteutua, jos esiintyy vähääkään merkkejä heikkoudesta tai empatiasta vastapuolta kohtaan. Se perustuu jakoon meihin ja toisiin, mikä on patriarkaalisen mallin vallitseva diskurssi ja, missä naiset ovat yleensä ensimmäisiä, joita kohtaan toiseutta harjoitetaan. Linnoitusskenaario lisää yleensä turvattomuutta sekä ”meidän” että ”muiden” keskuudessa. Pelot purkautuvat lisääntyvänä väkivaltana naisia, lapsia ja luontoa kohtaan. Ikuinen kosto – skenaariossa naiset nähdään arvok-

kaina hyödykkeinä, koska he kuitenkin synnyttävät kansakunnan lapset.

Yleisesti ottaen globaali patriarkaatti työskentelee vielä kilpailevamman, haastavamman ja perustaltaan turvattomamman tulevaisuuden toteuttamiseksi. Tässä tulevaisuudessa ei ole juurikaan tilaa vaihtoehtoisille tavoille elää ja tehdä asioita, koska taloudellinen globalisaation voittokulku niin määrää. Globaalin patriarkaattiskenaarion muita tärkeitä ominaisuuksia ovat: (1) yhteiskunta pyrkii voittoon ja taloudelliseen kasvuun ja on hierarkkinen; (2) maailman täyttävät ”globaalit kuluttajat”; (3) pääoman vapaasta liikkumisesta ei seuraa ihmisten liikkumisvapautta; (4) köyhyys on yhä suurempaa naisten, rotu- ja etnisten vähemmistöjen sekä muiden sosiaalisten marginaaliryhmien keskuudessa; (5) ydinperhettä pidetään toivottavimpana perhemuotona, koska se kehittää individualismia parhaiten; (6) väestön määrää rajoitetaan eliittien ja varakkaiden keskuudessa perustuen laatuun (täydellisyyden tavoittelu), kun taas köyhien keskuudessa kriteerinä on määrä ja (7) globaalin yhteiskunnan vallitsevat arvot ovat yksilöllisyyden, kilpailun ja menestyksen ihannoiti ja fyysisen maailman rajoitusten ylittäminen pyrittäessä hyvään ulkonäköön, nuoruuteen, runsauteen ja ylellisyyteen.

Luonnollisesti Globaali Patriarkaatti –skenaariolla on myös hyviä puolia. Näihin kuuluvat uusien teknologioiden vaikutukset kuten työn joustavuus, maailmanlaajan viestinnän lisääntyminen, lisääntyvä pitkäikäisyys, joidenkin geneettisesti periytyvien tautien hävittäminen ja parempi turvallisuus joillakin alueilla (joka kuitenkin perustuu globaaliin tarkkailuun ja vakoiluun). Nämä edut on kuitenkin todennäköisesti varattu vain hallitseville sosiaalisille ryhmille. Mutta maailmassa, jossa ihmisten enemmistöltä on ”riistetty perustarpeet ja toivo, ei ole rauhaa ja tur-

vallisuutta.” (Udayakumar, 1995); näin ollen Globaali Patriarkaatti on tuomittu tuhoutumaan. Kaikista päinvastaisista pyrkimyksistä huolimatta, tämä skenaario ei tue elämää ja sosiaalista järjestystä pitkällä tähtäimellä.

2. Tasa-arvoon perustuva tulevaisuus

Tämä skenaario edellyttää ei vain sukupuoleen perustuvan vaan myös moneen muuhun tekijään kuten rotuun, luokkaan, ikään, kykyihin, maailmankuvaan ja uskontoon perustuvien erottelujen poistamista. Erilaiset sosiaaliset liikkeet kuten ekologiset, hengelliset, rauhanliikkeet ja nais-/feministiliikkeet työskentelevät yhdessä toteuttaakseen feminiinisiä mukaan ottamisen, empatian, yhteisyyden, myötätunnon ja välittämisen periaatteita. Tasa-arvoisen tulevaisuuden skenaario sekä perustuu kasvun pyrkimyksen (luodaan enemmän vähemmästä) ja säilyttämisen tarpeen (kestävyys ja turvallisuus) tasapainottamiselle että edellyttää sitä.

Myös kansalliset ja uskonnolliset identiteetit on tasapainotettu globaalin identiteetin kanssa. Tämä edellyttää työtä globaalin etiikan, maailman perustuslain ja globaalin hallinnon aikaansaamiseksi, paikallisyhteisöjen vahvistamiseksi – ei vain kulttuurien Gaian (yhteisyyden) vaan myös tasapainotettujen ja vahvojen paikallisyhteisöjen Gaian, keskinäisessä yhteydessä ja keskinäisessä riippuvuudessa elävän maailman yhteisön maailmassa. Minkä tahansa tasa-arvoon perustuvan tulevaisuusskenaarion tulee perustua taloudelliseen oikeudenmukaisuuteen ja reiluun peliin, mikä merkitsee pikemminkin monien eri talouksien kaikkia hyödyttävää rinnakkaiseloa kuin globaalin kapitalismin ylivaltaa.

Taloudellinen kehitys nähdään tässä skenaariossa tärkeänä, mutta se määritellään laajemmin. Taloudellisen kehityksen indikaattorit on kytkeyty pitkän aikavälin

jatkuvuuden/kestävyyden indikaattoreihin ja elämän laadun/kuormittavuuden horisontaalisiin indikaattoreihin. Sukupuolten tasa-arvon skenaario perustuu myös sukupuolten oikeudenmukaiseen kohteluun ja tasa-arvoon kuten Elise Bouldingin pehmeässä, androgyynissä yhteiskunnassa tai Riane Eislerin kumppanuus-/gylaniayhteiskunnassa. Ilman taloudellista, sosiaalista ja sukupuolten tasa-arvoa ei voi olla kestävää globaalia yhteisöä.

Miehiset konfliktien ratkaisun menetelmät korvataan tässä skenaariossa rauhanomaisilla keinoilla, sovittelulla ja väkivallattomalla viestinnällä. Patriarkaaliset verenhimoiset uskonnot (jumalia miellyttävät esikoisten, eläinten tai uskottomien uhraukset) korvataan maailman uskonnollisissa ja hengellisissä traditioissa aina esiintyneillä elämän ylläpitoa ja varjelua ylläpitävillä periaatteilla.

Nämä ”pyhät rauhankulttuurit” säilyttävät omat erikoispiirteensä ja ainutlaatuisuutensa samalla kun ne ovat yhteydessä maailman toisiin traditioihin ja kunnioittavat niitä. Paljon resursseja käytetään konfliktien ennaltaehkäisyyn ja ratkaisuun, koska rauha nähdään edistyksen edellytyksenä. Tällä tavoin ihmiset rakentavat yhteistä pohjaa uudelle kosmologialle, joka perustuu näkemykseen kaikkien elävien olentojen yhteydestä. Toivottu perhemalli saattaa saada monia muotoja mutta sen peruseriaatteet ovat demokraattinen osallistuminen/sitoutuminen, kunnioitus ja väkivallattomuus.

Tämä yhteiskunta myös kunnioittaa ja rohkaisee monenlaisia sukupuoli-identiteettejä ja sukupuolten moninaisuus antaa enemmän tilaa yksilölliselle vapaudelle ja itseilmaisulle. Tasa-arvon skenaariossa sukupuolten moninaisuus on tunnustettu aina olemassaolleeeksi ja sen tunnustaminen on korvannut pakotetun yhdenmukaisuuden (kuten yhden sukupuolen androgyniasa) yhtä lailla kuin mies-naispolariteetin.

Vanhemmuus nähdään yhtenä yhteiskunnan tärkeimmistä tehtävistä. Kasvatukseen myös panostetaan, koska nähdään että ilman tietoisuutta sosiaalisista ja luonnon prosesseista, ihmisten ja ryhmien välisistä suhteista samoin kuin yksilön sisäisistä fysiologisista ja psykologisista prosesseista ihmiskunta ei voi kukoistaa.

Tämän skenaarion peruserivat ovat oikeudenmukaisuus, tasa-arvo, reilu-peli, rauha sisäinen ja ulkoinen kasvu, inhimillinen/globaali/planetaarinen turvallisuus ja pitkän aikavälin perspektiivi. Dialogi ja kestävyys ovat uudet normit, mutta nämä uudet normit eivät vaaranna tieteellistä ja teknologista kehitystä. Tärkein järjestäytymisperiaate on verkottuminen, jonka mahdollistaa uusi tieto- ja viestintäteknologia.

Tasa-arvon skenaariolla voi myös olla haitallisia vaikutuksia globaaliin yhteisöön. Yksi sen pääheikkous on sen painottuminen varallisuuden jakoon, mikä puolestaan voi ehkäistä sen varallisuuden muodostumista, joka sitten voitaisiin jakaa. Myös tunne-elämään ja hengellisyyteen painottuva kasvu voi vaikuttaa kielteisesti sosiaaliseen tehokkuuteen ja täsmällisyyteen. Kaikkien mukaan ottamiseen ja väkivallattomuuteen perustuva etiikka voi myös hidastaa taloudellista, tieteellistä ja teknologista kasvua ja kehitystä. Vaikka nämä ja muut mahdolliset kielteiset vaikutukset otetaan huomioon, tämä skenaario on kuitenkin kaiken kaikkiaan maailman naisille paljon parempi. Se on myös tällä hetkellä paras toivonlähde, joka voi auttaa ihmislaajin säilymistä ja terveemmän planeetan luomista.

Kaiken kaikkiaan tämän päivän ja tulevaisuuden naiset joutuvat kohtaamaan monia haasteita, vanhoja ja uusia. Maailman joillakin alueilla ja joissakin sosiaaliryhmissä naisten asema yhteiskunnassa yleensä on parantunut samalla kuin jossain muualla naisten asema ja elämänlaatu on kokonaisuudessaan huonontunut. Tule-

vaisuustrendit ja kehityskulut vaikuttavat edelleen epätasaisesti maailman naiseen. Samaan aikaan, nykyisen status quo- ja "business as usual"-kehityksen jatkuessa, patriarkaalinen yhteiskuntajärjestys säilyy ainakin jonkin aikaa. Mutta globaali patriarkaatit ei ole kestävä kehityksen skenaario. Onneksi on olemassa kestävämpi ja oikeudenmukaisempi vaihtoehto. Tätä tasa-arvon vaihtoehtoa edistävät tällä hetkellä monet sosiaaliset, taloudelliset, väestönkehitykselliset ja ekologiset trendit samoin kuin ne muutokset tietoisuudessa ja sosiaalisissa liikkeissä, jotka painottavat tasa-arvoa/oikeudenmukaisuutta/reilua-peliä. Maailman naiset kaikkiaan ovat johtava voima kun luodaan tasa-arvoisia tulevaisuuksia. Tämä johtuu siitä, että he ymmärtävät syvästi, että sellaiset tulevaisuudet ovat välttämättömiä lajimme pitkän aikavälin säilymiselle eivätkä ne hyödytä vain naisia vaan lopulta kaikkia ihmisiä ja muita eläviä olentoja.

Lopuksi: erilainen tulevaisuus

Kun käsitteellistämme tulevaisuuden sukupuolten suhteita, meidän tulee kuitenkin olla tietoisia siitä, että sukupuoli voi määrittää draamallisesti erilaisesti tulevaisuudessa. Feministit tahollaan ovat alkaneet arvioida naisten roolia uudelleen muistaen histo-

Ivana Milojevic ja Sohail Inayatullah: Feministinen kritiikki ja tulevaisuuden visiot (<http://www.metafuture.org/Articles/FeministvisionsandCritiquesoftheFuture.htm>). Noudettu 5.11.2004. Ei ole enää sivustolla) sekä osan "Naisten aseman skenaarioita" Ivana Milojevicin artikkelista *Women and Alternative futures (2008)* <http://www.metafuture.org/articlesbyivana.htm>. Artikkelit on käännetty, yhdistetty ja julkaistu tekijöiden luvalla.

Suomentanut Vuokko Jarva. Kiitän Anita Rubinia arvokkaista kommentteista ja korjauksista.

Lähteet

Aburdene, P., Naisbitt, J. (1992). *Megatrends for Women*. New York: Villard Books.
 Amara, R. (1981) "Searching for Definitions and Boundaries". *The Futurist*, February 1981. Kriittisemmän perspektiivin esittäjä Sohail Inayatullah artikkelissaan "Deconstructing and Reconstructing the Future." *Futures*, March, 1990, Vol. 22, No.2, ss. 115-141.
 Bartkowski, F. (1989). *Feminist Utopias*. Lincoln, Nebr., and London: University of Nebraska Press.

rialliset myytit (matriarkaatit, yhteistyön kultainen aikakausi) mutta myös horjuttamalla käsitejakoja kuten "naiset" ja "miehet", joko jotka on vuosittain nähty horjuttomina ja luonnollisina ilman että niitä on kyseenalaistettu. Vaikkakin se on tärkeä totunnaisia sukupuolikäsityksiä purettaessa, tämän käänteen kohti postmoderneja tulevaisuuksia ei tulisi muodostua paoksi virtuaalitodellisuuteen, jossa planeetan naisten päivittäinen kärsimys voidaan unohtaa.

Useimmat tulevaisuudentutkijat eivät pidä tulevaisuutta ennalta määrättyinä, ainakaan siinä mielessä, etteikö olisi tilaa inhimilliselle vaikuttamiselle. Feministiset tulevaisuudentutkijat ovat kuitenkin nopeita huomauttamaan, että maailmassa on rakenteellista epätasa-arvoa. Tulevaisuuskuva useimmiten toistavat tätä epätasa-arvoa. Trendianalyysi, vaikkakin se voi paljastaa naisten kärsimyksen kipeän totuuden nykyisten olosuhteiden jatkuessa, ei avaa uudenlaista tulevaisuutta. Feministinen utopia-ajattelu, erityisesti Bouldingin ja Eislerin työt, ei vain anna uudenlaista visiota tulevaisuudesta vaan on myös tämän hetken kritiikkiä. Tulevaisuus on tärkeä kaikille. Mitä enemmän naiset osallistuvat tulevaisuuden ymmärtämiseen ja vaihtoehtoisten tulevaisuuskuviin luomiseen, sitä enemmän he rikastavat sekä naisten että miesten ajattelua.

Boulding, E. (1976). *The Underside of History: A View of Women through Time*. Boulder: Westview Press. Myös Elise Boulding: *Women The Fifth World*. Foreign Policy Association, Headline series, 1980, s. 248, ja Elise Boulding, *Building a Global Civil Culture Education for an Interdependent World*. New York: Teachers College Press, 1988.
 Boulding, E. (1977). *Women in the Twentieth Century World*. New York: Sage Publications.

Muistamme Elise Bouldingia lämmöllä

Elise Boulding, tulevaisuudentutkimuksen naisnäkökulman klassikko ja rauhanaktivisti, kuoli rauhallisesti 24.6.2010 89-vuoden iässä. Hänen keskeisiin teoksiinsa kuuluvat: "The Underside of History: A View of Women Through Time" (1975, muokattu painos 1992), "Women in the Twentieth Century World" (1977), "Children's Rights and the Wheel of Life" (1978) ja "Cultures of Peace: The Hidden Side of History" (2000) ja hän on esittänyt uusia näkemyksiä tulevaisuustyöstä ja kasvatuksesta, erityisesti rauhankasvatuksesta. Koko elämänsä hän on myös toiminut aktiivisesti eri järjestöissä ja korostanut niiden merkitystä tulevaisuuden tekemisessä. Elise Boulding on myös kääntänyt englanniksi tunnetun Fred Polakin kirjan *Image of the Future* sekä ottanut käyttöön termin "200 vuoden nykyisyys". Vähäinen ei myöskään ole hänen vaikutuksensa puolisonsa taloustieteilijä Kenneth Bouldingin ajatteluun.

- Daly, M. (1978). *Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism*. Boston: Beacon Press.
 Dator, J. (1994). "Women in Future Studies and Women's Visions of the Future--One Man's Tentative View", julkaisussa *The Manoa Journal of Fried and Half-Fried Ideas*. Honolulu: Hawaii Research Center for Futures Studies. Tasapainoisempi näkemys tulevaisuudentutkimuksesta on esitetty julkaisussa Sohail Inayatullah, ed., *Futures-lehden erityisnumerossa (Vol. 28, No. 6/7, 1996)*. Erityisesti Elise Bouldingin, Riane Eislerin, Vuokko Jarvan, Eleonora Masinin ja Ana Maria Sandin artikkelit.
 Downie, S. (1988) *Baby Making. The Technology and Ethics*. London: The Bodley Head.
 Eisler, D. (1987). *The Chalice and the Blade. Our History Our Future*. San Francisco: HarperCollins Publishers.
 Eisler, D. (1997). "Dominant and Partnership Shifts", julkaisussa Johan Galtung and Sohail Inayatullah, eds., *Macrohistory and Macrohistorians*. Westport, Ct. and London: Praeger.
 Eisler, R. (1996). *Sacred Pleasure*. San Francisco: HarperCollins Publishers.
 Encyclopedia of the Future (1996). George Kurian and Graham T. T. Molitor, toim. New York: Simon & Schuster Macmillan.
 Ferguson, K. (1993). *The Man Question*. Berkeley: University of California Press. Teosta kommentoitu artikkelissa Sohail Inayatullah, "Macrohistory and Social Transformation Theory: The Contribution of Riane Eisler," *World Futures (forthcoming, 1998)*.
 Ferrier, C. (1997). Personal comments, August 30, 1997.
 Fletcher, G. H. (1979). "Key Concepts in the Futures Perspective", *World Future Society Bulletin*, January - February 1979, pp. 25-31;
 Halbert, D. (1994). "Feminist Fabulation: Challenging the Boundaries of Fact and Fiction", *The Manoa Journal of Fried and Half-Fried Ideas*. Honolulu: Hawaii Research Center for Futures Studies.
 Huckle, P. (1983). "Feminism: A Catalyst for the Future", julkaisussa Jan Zimmerman, ed., *The Technological Woman (New York: Praeger)*
 Masini, E. (1993). *Women as Builders of Alternative Futures*. Report Number 11., Trier: Centre for European Studies, Universitat Trier.
 Milojevic, I. (1996). *Towards a Knowledge Base for Feminist Futures Research*, julkaisussa: Richard Slaughter, *The Knowledge Base of Futures Studies*. Hawthorn, Australia: DDM Media Group and Futures Study Centre.
 Nandy, A. (1987). *Tyranny, Utopias and Traditions (New Delhi: Oxford University Press)*.
 Sargisson, L. (1996). *Contemporary Feminist Utopianism*. London: Routledge.
 Slaughter, R. A. (1995). *Futures Tools and Techniques*. Melbourne: Futures Study Centre.
 Spanier, B. (1995). *IM/Partial Science Gender Ideology in Molecular Biology (Bloomington: Indiana University Press)*.
 Udayakumar, S.P. (1995). *The futures of the poor*. *Futures* 27(3): 339-353.

Viitteet

¹ Boulding, samoin kuin Milojevic ja Inayatullah käyttävät useissa kohdoin termiä "futuristi". Futuristi- termillä ei kuitenkaan Suomen kielessä ole samalla tavalla vakiintunutta merkitystä kuin eräissä tulevaisuudentutkimuksen piireissä. Sillä viitataan kuitenkin yleensä näissä teksteissä työskentelevän tulevaisuudentutkimusta tekeviin ammattihenkilöihin, joten olen kääntänyt sen termillä tulevaisuudentutkija. (Kääntäjän huomautus)

² Tulevaisuuden kolonisointi termin on tehnyt tunnetuksi Ziauddin Sardar, *Futures-lehden* päätoimittaja. Hän luonnehtii: "In postmodern thought and practice, past

and future implode into the present. Thus both history and (Western) utopia/dystopias become instruments of dominance and techniques of rewriting the life plan of the lesser mortals of the world." Ziauddin Sardar: *A futurist beyond futurists: the a, b, c, d (and e) of Ashis Nandy*. *Futures* Vol. 29, No. 1, p. 653, 1997. (Kääntäjän huomautus)

³ Gaia termin esitti James Lovelock. Suomenn. teos: *Gaia - äiti maa. (Gaia - a new look at life on Earth, 1979.)* Suomentanut Maija Sarvala. *Uuden ajan ihminen* 7. Porvoo Helsinki Juva, 1984. ISBN 951-0-12161-4.

⁴ Kääntäjän lisäys

Jeff Hearn

Sukupuolten ja seksuaalisuuden globaaleja skenaarioita

Tässä artikkelissa esittelen ja arvioin sukupuolten suhteiden ja seksuaalisuuden mahdollisia skenaarioita globaalissa ja globaalissa mittakaavassa. Kriittisiä, sukupuolinäkökulmasta lähteviä tapoja tarkastella globalisaatiota edistävät miesten eksplisiittinen sukupuolistaminen eli miesten analysointi nimenomaan miehinä; useat, usein keskenään ristiriitaiset skenaariot transnationalisaatioprosesseista, sekä sukupuolten suhteiden että seksuaalisuuden ja seksuaalisen väkivallan analyysi. Sukupuolten suhteiden skenaarioita ovat: *tuomiopäivä- tai globaali patriarkaattiskenaario*, jossa miesten ja naisten väliset erot kasvavat samalla kun alistaminen ja epätasa-arvo lisääntyvät; *kaksinapainen malli*, jossa miesten ja naisten väliset erot kasvavat mutta tasa-arvo lisääntyy; *postgendermalli*, jossa miesten ja naisten väliset erot pienenevät samalla kun tasa-arvo lisääntyy, ja *postmoderni tai myöhäiskapitalistinen malli*, jossa sukupuolten väliset erot pienenevät mutta alistaminen ja epätasa-arvo lisääntyvät. Näille rinnakkaisia ovat seksuaalisuuden skenaariot: *seksuaalisen väkivallan tai globaalien heteropatriarkaalisuuden skenaario*; *seksuaalisen erilaistumisen skenaario*; *seksuaalisuuden häilyvyys -skenaario* ja *ympäristö-, postmoderni tai myöhäiskapitalistinen skenaario*. Tarkastelussa on painotettu sosio-tekniologista muutosta, erityisesti seksuaalisuuskäsitteiden ja seksuaalisen väkivallan sekä tieto- ja viestintätekniikan lisääntynyttä vuorovaikutusta.

Avainsanat: Sukupuoli, seksuaalisuus, globalisaatio, transnationalisaatio, skenaariot, miehet, naiset, virtuaalisuus

Johdanto

Miltä näyttää sukupuolten suhteiden ja seksuaalisuuden tulevaisuus – paikallisesti, maailmanlaajuisesti ja globaalisti? Useimmissa globalisaatiota koskevissa debateissa ja analyyseissa sukupuolten suhteiden analysointi jätetään huomiotta, puhumattakaan seksuaalisuudesta. Kiinnostavaa kyllä, globalisaation ja uuden maailmanjärjestyksen (esimerkiksi Gill 2008) vahvasti kriittinenkin analyysi esitetään usein tarkastelematta lainkaan sukupuolta ja seksuaalisuutta. Siksi on syytä nostaa sukupuoli ja seksuaalisuus tärkeäksi osaksi globalisaatiokeskustelua. Käsittelen tässä artikkelissa sukupuolen ja seksuaalisuuden mahdollisia skenaarioita globaalissa ja globaalissa mitassa.

Skenaarioilla tarkoitan sukupuolten muuttuvien suhteiden ja seksuaalisuuden

mahdollisia vaihtoehtoisia ja mitä todennäköisimmin keskenään vastakkaisia kehityskulkuja. Vaikka painopisteeni tässä on sukupuolesta, seksuaalisuudesta ja seksuaalisessa väkivallassa, on todettava, että nämä välttämättä limittyvät ja muotoutuvat rinnan muiden sosiaalisten jaottelujen, kuten iän, luokan, etnisten jakojen ja rodullistamisen kanssa. Tarkastelun keskiössä ovat sukupuoli ja seksuaalisuus syvästi poliittis-taloudelliskulttuurisina ilmiöinä pikemmin kuin, että ne vain ilmenevät talouspolitiikassa tai kulttuurissa. Yhdyn sekä niihin näkemyksiin, jotka sijoittavat sukupuolen ja seksuaalisuuden poliittisen taloustieteen piiriin että niihin, jotka eivät tunnista sukupuolen ja seksuaalisuuden poliittis-taloudellista luonnetta. Katson, että sukupuolten välisen suhteiden ja seksuaalisuuden skenaarioita globaalissa ja globaalissa mittakaavassa voidaan arvioida

pohtimalla moninaisia, usein vastakkaisia, skenaarioita ylikansallistumisen (pikemmin kuin vain globalisaation) puitteissa ja laajentamalla analyysia pelkistä sukupuolten suhteista seksuaalisuuteen ja seksuaaliseen väkivaltaan.

Puhe globalisaatiosta, joka on toisinaan optimistista ja evakeliuminomaista, toisinaan pessimististä ja vihamielistä, on osa taistelua ja kiistaa globalisaatiosta ja sen aineellisesta lopputuloksesta. Niiden nykyisten ja tulevien sosiaalisten muutosten ymmärtäminen, joita usein nimitetään globalisaatioksi, vaatii huomion kiinnittämistä moniin sosiaalisiin muotoihin: materiaalisiin, poliittisiin ja symbolisiin vuorovaikutuksen muotoihin (Waters, 2001). Globalisaatioteoriat ovat analysoineet meneillään olevaa muutosta suurempana aineellisena riippuvuutena ja yhdenmukaisuutena eli maailman suurempana integraationa, globaalien tietoisuuden lisääntymisenä, erilaisuuden keksimisen edistämisenä; yhteentörmäyksenä, konflikteina tai jännitteinä (Robertson 1995; Robertson ja Khondker, 1998). Sitä on myös analysoitu kansallisvaltion, modernin, kapitalismin, valvonnan, sotilaallisen järjestyksen ja industrialismin tärkeyden palauttamisena, ajallis-paikallisena etäännyttämisenä sekä refleksiivisyytenä (Giddens 1990), myös ylivaltiollistumisena sekä merkkien, symbolien ja ylikansallisten kulttuurien merkityksen lisääntymisenä (Las ja Urry 1993).

Globalisaatiota voi parhaiten kuvata kompleksisina, samanaikaisina ja vastakkaisina yhdistelminä globaalia ja paikallista, kuten termissä globalisaatio (Robertson 1995). Ylikansallistuminen voisi puolestaan olla osuvampi termi kuvaamaan nykyisiä sosiaalisia muutoksia. Useimmissa ylikansallistumisen tarkasteluissa kansakunta samaan aikaan vahvistuu ja heikkenee. Etuliite ”yli” voi viitata siirty-

miin kansojen ja kansallisten rajojen yli tai kansallisuuksien tai kansallisten rajojen ongelmallistamiseen, muuntumiseen, jopa häviämiseen (Hearn 2004). Monet tekstit esittävät globalisaation ja ylikansallistumisen sukupuolineutraalina korostaen ylikansallisten taloudellisten yksikköjen kasvua, viitekehystenään sukupuolineutraalit taloudelliset prosessit, ja uusintavat siten piilevää miesvaltaista tarinaa. Nämä globalisaation sukupuolittomat analyysit ovat vallitsevia, huolimatta siitä, että nykyään on saatavilla laaja (pääosin feministinen) kirjallisuus globalisaation suhteesta naiseen ja sukupuolten välisiin suhteisiin. (esimerkiksi Peterson ja Runyan 1999).

Globalisaation tarkastelu sukupuolinäkökulmasta on erityisen tarpeellista ja mielenkiintoa globaalien muutoksen ja kehityksen sukupuolitekkijöihin, myös globalisaation sukupuolistumiseen, kasvaa (Hearn ja Parkin 2001). Sukupuolen, seksuaalisuuden ja globaalien muutoksen yhteyksiä voidaan tarkastella monella tavalla. Vaikka globalisaatiota yleensä käsitellään sukupuolittomana, se sisällyttää itseensä myös sukupuolen, seksuaalisuuden ja väkivallan. Vaikka pääosa globalisaatiotutkimuksesta käsittelee globalisaatiota sukupuolittomana, on lukuisia merkittäviä esimerkkejä näkökulmista, joissa otetaan huomioon sukupuolen ja seksuaalisuuden monet kysymykset, kuten ylikansallisten yhtiöiden miesvaltainen johtaminen, ylikansallisen neoliberalin politiikan vaikutus kansalliseen politiikkaan, muuttoliikkeen sukupuolistuneet muodot, pakolaisuus, ulkomaille muutto ja paluu kotimaahan, sukupuolistuneet/seksuaalistuneet globaalit symbolijärjestelmät sekä globaalien ja paikallisen seksikaupan laajeneminen (Pyle ja Ward 2003).

Globalisaation ja ylikansallistumisen sukupuolistuminen ei koske vain naisten asemaa. Se sisältää - kuten sukupuolis-

tuminen yleensäkin - myös sukupuolten suhteet sekä miesten sukupuolistumisen. Siihen sisältyy sukupuolen käsitteen, sukupuolen ja seksuaalisuuden, sukupuolen ja seksuaalisuuden suhteiden sekä toki myös väkivallan ongelmallistaminen. Materialistis-diskursiivista näkökulmaa globaaliin muutokseen voidaan soveltaa, ei vain sukupuolten suhteisiin, vaan myös seksuaalisuuteen, seksuaaliseen väkivaltaan, ruumiiseen sekä globalisaation seksuaalistamiseen (Hearn 2008b).

Huolimatta kriittisen miesten ja maskuliinisuuden tutkimuksen kasvusta (Kimmel ym. 2005) miesten sukupuolistaminen näyttää vielä olevan suhteellisen vähäistä monissa sukupuolittuneen globalisaation ja ylikansallistumisen analyyseissa (katso Connell 1998; Zalewski ja Parpart 1998; Hearn 2003; Youngs 2004; Griffin 2005; Parpart ja Zalewski 2008). Tämä on jossain määrin outoa, koska kriittinen miestutkimus on kehittynyt ja laajentunut merkittävästi viime vuosikymmeninä ja tarjonnut erilaisia näkökulmia makro-, meso- ja mikrotasolla. Monissa globaaleissa prosesseissa miehet, tietyt miesryhmät, ovat valta-asemassa (Hearn 1996). Kansakuntien ja imperiumien muodostamisesta sekä militarismista kerrotut tarinat ovat pääosin tarinoita miehistä tai joistakin miehistä (Hooper 2001). Makrohistorialliset muutokset ovat tärkeitä arvioitaessa globaalia tilannetta uudella tavalla. Connellin sanoin (1993, 606) "koska globaalin vallan toimijat ovat olleet ja ovat edelleen pääosin miehiä, maskuliinisuuden historiallisen analyysin tulee olla johtava teema nykyisen maailmanjärjestyksen ymmärtämisessämme". Miesten, maskuliinisuuden, ja globalisoituvan maskuliinisuuden muuttuvat rakenteet sekä miesten globalisoituvat yksilölliset ja kollektiiviset käytännöt sukupuolistetussa ylikansallistamisessa ovat keskeisiä.

Sukupuolten ja sukupuolten suhteiden vastakkaisia skenaarioita ylikansallistumisen tapahtuessa

Tarkastelen seuraavassa sukupuolten suhteita mahdollisissa sukupuolistetuissa tulevaisuuksissa. Skenaariot perustuvat seuraaviin eroihin. Ensiksikin sukupuolten tasa-arvoon tai epätasa-arvoon ja toiseksi sukupuolten samankaltaisuuteen tai eroavuuteen (homogeneity/herogeneity). Näiden varaan voidaan rakentaa seuraavat neljä skenaariota taulukoimalla ristiin sukupuolten tasa-arvo/epätasa-arvo sekä sukupuolten samankaltaisuus/eroavuus:

- *tuomiopäivä- tai globaali patriarkaat-tiskenaario*, jossa miesten ja naisten ero kasvaa samalla kun alistaminen ja epätasa-arvo lisääntyvät. Miesten eroavuutta naisista vahvistetaan yhdistyneenä neoliberalismiin perustuviin pyrkimyksiin lisätä naisten epätasa-arvoa.
- *Kaksinapainen malli*, jossa miesten ja naisten ero kasvaa mutta tasa-arvo lisääntyy. Tässä skenaariossa traditio-naalisuus yhdistyy sukupuolten tasa-arvoon, kenties ihmisoikeuksia korostaviin näkemyksiin ja käytäntöihin. Tämän skenaarion voisi väittää esiintyvän joissakin suhteellisen vakaissa, kansallisissa sosiaalidemokraattisissa hyvinvointivaltioissa.
- *Postgendermalli*, jossa miesten ja naisten ero vähenee samalla kun tasa-arvo lisääntyy. Tässä skenaariossa sukupuoli ja sukupuolten vastakohtaisuus on ylitetty joko taloudellisen kontrollin, poliittisen toiminnan, virtuaaliteollisuuden tai jonkin utooppisen muutoksen keinoin.
- *Postmoderni tai myöhäiskapitalistinen malli*, jossa miesten eroavuudet naisista vähenevät samalla kun alistaminen ja epätasa-arvo lisääntyvät (Hearn,

1998a, 2010). Tässä kehityskulussa kapitalistiset ja imperialistiset sosiaaliset suhteet hallitsevat sukupuolten välisiä suhteita. Tätä voisi ajatella "puhtaana kapitalismina", joko *laajentuvana* tai *romahdussuuntaisena* ja jossa työläisten ja kuluttajien ikä, sukupuoli, rotu tai seksuaalisuus eivät ole merkityksellisiä.

Näiden sukupuoliskenaarioiden on ymmärrettävä toimivan erilaisina muunnelmoina ja vastakkaisasetelminä samoin kuin patriarkaatti voidaan nähdä monenlaisina rakenteina ja epätasaisina kehityskulkuina (Hearn 1992). Niitä voidaan myöskin kuvata yli(kansallisen) patriarkaatin erilaisina muotoina ja kehityksenä, tai lyhyemmin ilmaisten *transpatriarkaatteina* (Hearn 2008a, 2009). Transpatriarkaatit ovat sukupuolten ja seksuaalisen vastakkaisuuden skenaarioita. Ne tarjoavat eri tavoin mahdollisuuksia uusiin, muuttuviin, patriarkaalisiin sukupuolten suhteiden järjestelyihin rajojen yli ja maiden välillä. Monissa ylikansallisissa liikkeissä, fyysisissä ja virtuaalisissa, erityiset miesryhmät pitävät valtaa.

Transpatriarkaatit ja transpatriarkaaliset voimat kehittyvät ja muuttuvat monin eri tavoin. Näihin tapoihin sisältyy *ylikansallisen patriarkaalisen vallan laajentuminen*, joko tieto- ja viestintäteknikan tai korporaatioiden keskittymien kautta. Nämä vallan vahvistamiset voivat aiheuttaa *miesten ylikansallisen yksilöllisen tai kollektiivisen vastuuttomuuden lisääntymistä*, jolloin syntyviä sosiaalisia ongelmia pidetään muiden asiana, olivat nämä muut sitten naisia, muita miehiä, muita hallituksia tai maailman muita osia. Tämä vastuuttomuus on pitkän patriarkaalisen imperialismien ja kolonialismin historian jatkumoa. Tällaiset muutokset tuovat mukanaan *odotetun turvallisuuden ja etuoikeuksien menetyksiä* joillekin miehille. Nämä prosessit ovat historiallis-paikallisia

yksilötasolta valtiotasolle ja ylikansallisiin instituutioihin. Samalla joidenkin miesten menetykset tai koetut menetykset ovat seurausta *patriarkaalisen vallan vahvistamisen prosesseista*. Erityisesti *valvonta* lisääntyy, samalla myös sen *häiritseminen* esimerkiksi teknologisen hakkeroinnin tai terrorismin avulla. Samoin lisääntyvät *paikalliset muutokset*, jopa *ylikansallinen vaikuttaminen tunteisiin* (Hearn 2007). Yhdessä tämä kaikki synnyttää monimutkaisia vastakkaisasetteluja esimerkiksi *seksuaalisuudessa ja muissa kansalaisuuden muodoissa* (Hearn 2006).

Olen edellä hahmotellut, kuinka kriittistä, sukupuolinäkökulman huomioon otettavaa globalisaation tarkastelua voidaan edistää miesten eksplisiittisellä sukupuolistamisella eli tarkastelemalla miehiä nimenomaan miehinä, kiinnittämällä huomiota transnationalisaation moninaisiin, usein keskenään ristiriitaisiin kehityskulkuihin, sekä sukupuolten suhteiden analyyseillä. Hahmotellut sukupuoliskenaariot - *tuomiopäivä tai globaali patriarkaatti, kaksinapainen, postgender- ja postmoderni tai myöhäiskapitalistinen skenaario* - on kaikki ymmärrettävä transnationaalisten (transpatriarkaalisten) suhteiden kehityksessä. Kun arvioidaan niiden todennäköisyyksiä on otettava huomioon monia tekijöitä. Lisäksi nämä skenaariot limittyvät globaaleihin kehityskulkuihin, kuten ilmaston lämpenemiseen, vesi- ja energialähteisiin kohdistuviin paineisiin, geopolittisten valta-asetelmien muutoksiin sekä kapitalismin taloudelliseen epävakaisuuteen. Näyttää monella tavoin siltä, että nämä mahdolliset globaalimuutokset eivät edistä tai jopa estävät tasa-arvoistumisen ja sukupuolten samankaltaistumisen skenaarioita, ja tässä ehkä ilmeisimmin vaikuttavat laajeneva muuttoliike ja jopa aseelliset maa-alueisiin liittyvät konfliktit. Toisaalta kriisien uhka saattaa vaatia radikaaleja siirtymiä paikal-

liseen hallintoon, paikallisten uusiutuvien energiamuotojen käyttöön, ja ekologis-taloudellisia muutoksia. Tämä jälkimmäinen mahdollisuus voisi johtaa moniin paikallisiin skenaarioihin, joissa edelläkuvatut neljä yleisen tason skenaariota kehittyisivät eri tavoin eri paikallisyhteisöissä.

Tältä pohjalta siirryn nyt hahmottelemaan erityisiä seksuaalisuuden skenaarioita. Nämä ovat monin tavoin rinnakkaisia edelläkuvatuille sukupuolten suhteiden skenaarioille, mutta nostavat esiin myös monia uusia lisäkysymyksiä, erityisesti koskien teknologiaa sekä ihmiskehojen ja koneiden välisiä yhteyksiä.

Seksuaalisuuden vastakkaisia skenaarioita ylikansallistumisen tapahtuessa

Globalisaatio ei ole vain sukupuolistunut vaan myös seksuaalistettu. mikä merkitsee, että siihen sisältyy seksuaalisia merkityksiä ja että se on ymmärrettävä suhteessa seksuaalisuuteen. Globalisaation analyysit on tarpeen seksuaalisoida yhtä lailla kuin sukupuolistaa. Miten siis globalisaatio ja ylikansallistuminen vaikuttavat seksuaalisuuteen?

Globaalit muutokset vaikuttavat voimakkaasti seksuaalisuuteen ja seksuaaliseen väkivaltaan ja ovat osa niitä. Vaikutusalueita ovat tavaranvaihdon ja tuotannon laajentuminen, naiskauppa, militarismi ja prostituutio, vuorovaikutteisen nettipornon edistynyt teknologia, tietokoneeksi, tietokoneiden kuvannuksen kehittyminen, seksuaalisuus globaalissa militaristisessa symboliikassa ja käytännöissä sekä seksikaupan laajeneminen (Hearn ja Parkin 2001; Hearn 2006).

Samoin kuin kaupungit on tyypillisesti organisoitu seksuaalisesti ja tilallisesti, on myös maailma organisoitu tietyin tavoin seksuaalis-tilallisesti ja seksuaalimaantieteellisesti. Selkeä esimerkki tästä on

imperialismin ja militarismin, massaprostituution ja seksiturismin läheinen yhteys Kaakkois-Aasiassa. Globalisaatioissa ja globalisaatioissa seksuaalisuus sosiaalisten suhteiden fyysisinä, ruumiillisen halun tai halujen kielellisinä ilmauksina on vastuussa merkittävästä historiallisesta muutoksesta. Povinelli ja Chauncey (1999, 445) esittävät vielä jyrkemman kannan. He ovat kritisoineet globalisaatiokirjallisuuden usein etenevän "ikään kuin taloudellisten, väestöä ja väestön liikkeitä koskevien faktojen kehät ja riippuvuudet olisivat riittäviä kuvaamaan nykyisiä kulttuurin muotoja ja yksilöllisiä sisältöjä, tai että tosiasioihin perustuva postfordistisen kasvun ajallispaiallinen kartta voisi tarjota täsmällisen kartan yksilöstä, hänen ruumiillisuudestaan ja haluistaan".

Seksuaalisuus voidaan usein ymmärtää alkukantaiseksi koettuna haluna (MacKinnon 1982), joka koetaan yksilön omimaksi. Globalisaatio saattaa häiritä tätä luonnonmukaisuutta sosiaalisesti ja maantieteellisesti tavoin, joiden seurauksia on vaikea ennakoita.

Mitä siis tapahtuu kun suhteutamme ylläkuvatut sukupuolta ja sukupuolten suhteita koskevat muutokset seksuaalisuuteen (Hearn 2008c)? Kun laajennetaan aiempaa sukupuolten suhteiden muutosten analyysia seksuaalisuuteen ja seksuaaliseen väkivaltaan sekä sen monimuotoiseen dialektiikkaan, seksuaalisuus ei näyttäydä erillisenä tai itsenäisenä ilmiönä tai ilmiöjoukkona. Kuten olen huomauttanut, seksuaalisuus ilmenee suhteessa toisiin sosiaalisiin ilmiöihin, kokemuksiin ja epätasa-arvon muotoihin, jotka esiintyvät sukupuolen, luokan, etnisten ryhmien, rotujen ja ruumiillisuuden erotteluina sekä niiden monimuotoisina kosketuspintoina.

Tässäkin voimme ristiintaulukoida *sukupuolten tai sukupuolten seksuaalisuuden tasa-arvon/epätasa-arvon sekä sukupuol-*

ten seksuaalisuuden samankaltaisuuden/eron. On olemassa paineita sekä epätasa-arvoon (kuten kapitalistinen) ja tasa-arvoon (esimerkiksi seksuaalisen emansipaation liikkeet) seksuaaliseen eriytymiseen (esimerkiksi eriytyvät ryhmät ja identiteetit) sekä seksuaaliseen samanlaisuuteen (esimerkiksi kollektiivisuus ja rajojen häilyminen) sekä globaalilla että ylikansallisella tasolla. Tästä seuraa sukupuolten seksuaalisuuden erilaisia mahdollisia skenaarioita. Muutos voin näin ollen kulkea kohti seuraavia muotoja:

- *seksuaalisen väkivallan tai globaalien heteropatriarkaalisuuden skenaario*, jossa seksuaaliset ja sukupuolten seksuaalisuuden erot ja sukupuolten seksuaalisuuden epätasa-arvo kasvavat;
- *seksuaalisen eriytymisen skenaario*, jossa seksuaalisuuden tai sukupuolten seksuaalisuuden erot kasvavat ja seksuaalinen tasa-arvo kasvaa;
- *seksuaalisuuden rajojen häilyvyys*, jossa seksuaalinen samankaltaisuus kasvaa ja tasa-arvo lisääntyy ja
- *ympäristö-, postmoderni tai myöhäiskapitalistinen skenaario*, jossa seksuaalinen samankaltaisuus kasvaa mutta epätasa-arvo lisääntyy.

Kuten sukupuolta ja sukupuolten suhteita koskevat skenaariot, myös seksuaalisuutta koskevat skenaariot voivat ilmetä monina eri muunnelmina ja vastakohtaisuuksina.

Seksuaalisen väkivallan tai globaalien heteropatriarkaalisuuden skenaariossa suuremmat seksuaaliset tai sukupuolten seksuaalisuuden erot yhdistyvät siis suurempaan seksuaaliseen epätasa-arvoon. Tässä skenaariossa vallitseva seksuaalisuus, erityisesti miesten ja varsinkin valtaa pitävien miesten seksuaalisuus jatkuu paljolti samanlaisena kuin nykyään. Miesten heteroseksuaalisuuden eri muodot vallitsevat samoin kuin tietyt heteroseksuaalisuuden väkivaltaiset muodot. Miehet ovat

yleisesti väkivaltaistaneet seksuaalisuuden (Hearn 1998b) samalla kun alistaminen ja väkivalta on seksuaalistettu (MacKinnon 1982).

Howell ja Willis (1990) kysyivät, mitä voimme oppia rauhanomaisista yhteiskunnista. He havaitsivat, että maskuliinisuuden määrittelyillä oli merkittävä rooli siinä, kuinka väkivaltaan ja seksuaaliseen väkivaltaan suhtaudutaan. Yhteiskunnissa, joissa miehille sallittiin pelon näyttäminen, väkivallan tasot olivat yleensä alhaisempia. Yhteiskunnissa, joissa korostettiin miesten urheutta, pelon torjumista ja kieltämistä, ja maskuliinisuus ja feminiinisyys olivat tiukasti eriytettyjä, oli puolestaan taipumus suurempaan väkivaltaan. Henkilöiden välinen tai yhteiskunnan sisäinen väkivalta ilmeni seuraavasti: julkista kanssakäymistä hallitsi pikemminkin miesten keskeinen kuin miesten ja naisten välinen tai naisten keskeinen vuorovaikutus; tytöt ja pojat eristettiin toisistaan järjestelmällisesti jo varhain; miesten taloudellinen toiminta ja miesten työn tuotteet arvotettiin naisten vastaavia korkeammalle (Kimmel 2002).

Useimmat yhteiskunnat on edelleenkin organisoitu tällä tavalla. Väkivalta ja seksuaalinen väkivalta eivät häviä, ellei miesten ylivaltaa poisteta. On odotettavissa, että yhteydet väkivallan ja seksuaalisuuden välillä tiivistyvät, joko sodissa, kidutuksessa tai terrorismissa tai väkivallassa, S&D:ssä (sidonta ja kuri) sekä sadomasokismissa (Burr ja Hearn, 2008). Nämä voivat myöhäiskapitalistisissa ja postmodernistisissa kehityskuluissa yhdistyä erilaiseen seksuaaliseen esineellistämiseen ja lisääntyvään monimuotoisuuteen.

Seksuaalisen eriytymisen skenaariossa seksuaaliset erot ja sukupuolten seksuaalisuuden erot kasvavat ja vallitsee suurempi seksuaalinen tasa-arvo. Tässä skenaariossa seksuaaliset erot tulevat näkyvämmiksi, vaikuttavammiksi ja hyväksytyimmiksi

paikallisesti, maantieteellisesti ja sosiaalisesti. Erityisesti tämä koskee lesbisiä, homoseksuaalisia, biseksuaalisia, transseksuaalisia, transsukupuolisia, interseksuaalisia ja perversejä queer-seksuaalisuuden muotoja. Eriytyminen voi myös kasvaa väestön ikääntymisen ja ikääntyneiden seksuaalisuuden myötä, sekä vallitsevampien että alistetumpien seksuaalisuuksien kohdalla.

Oletettavasti kasvaa myös ikätietoinen seksuaalisuus, jossa limittyvät ikääntymisen, vammaisuus ja sairastaminen. Tätä teemaa on käsitelty elämäntietona, jossa ikääntyvien ja vammaisten miesten identiteetti ja subjektiivinen kokeminen ilmenevät mutkistuvina ja hajoavina (Jackson 2001; 2003). Ikääntyvien seksuaalisuudessa voi heteroseksuaalinen normatiivisuus olla uhattuna, ja on korostettava aikuisten yli sukupolvien ulottuvan seksuaalisuuden keskusteluja ja käytäntöjä. Sama koskee lisääntyvää seksuaalista kanssakäymistä eri etnisten ryhmien, rotujen, kansallisuksien, uskontojen jne. välillä, koska sosiaaliset kontaktit yli paikallisten rajojen, maiden ja kulttuurien välillä lisääntyvät, vaikkakaan nämä muutokset eivät välttämättä lisää seksuaalista tasa-arvoa varsinkaan lyhyellä aikavälillä.

Seksuaalisten rajojen häilyvyyden skenaariossa seksuaalisuus on myös monimuotoista, mutta sen voi luonnehtia yhdistävän seksuaalista ja sukupuolten seksuaalisuuden samankaltaisuutta ja suurempaa seksuaalista tasa-arvoa. Erilaisten seksuaalisten identiteettien kasvu todennäköisesti lisää heteroseksuaalisten normien kyseenalaistamista. Tämä saattaa hyvin sekoittaa seksuaalisia kategorioita, selkeimmin homo-hetero -kahtiajakoa (Brickell, 2006) samoin kuin biseksuaalisten ja muiden seksuaalisten käytäntöjen lisääntymistä. Tähän voi sisältyä seksuaalista valtaa ja epätasa-arvoa koskevia vastakkaisiin

suuntiin johtavia julkisia keskusteluja ja seksuaalisikäytäntöjä. Queer-teoria, vammaisuusasteorian ja homoteorian rajamailla, (McRuer, 2006) voi tarjota hedelmällisen pohjan teorian ja käytännön, vammaisuuden, seksuaalisuuden, ikääntymisen ja jopa kuoleman kosketuspinnolla.

Ympäristö-, postmodernissa tai myöhäiskapitalistisessa skenaariossa seksuaalinen ja sukupuolten seksuaalinen samankaltaisuus sekä epätasa-arvo ovat suurempia. Tähän skenaarioon voi johtaa kaksi reittiä. Ensiksikin myöhäismoderni tai postmoderni seksuaalisuuden esineellistyminen tai kapitalistisen talouden romahdus voivat pelkistää seksuaalisuuden taloudelliseen merkitykseensä, myös vaikka se monimuotoistuu (eriytyy ja samankaltaistuu) markkinoilla. Seksuaalisuuden esineellistämässä ilmenee sekä erilaistumista että samanlaistumispilteitä, jotka puolestaan johtavat erilaisiin skenaarioihin, samoin kuin poikkeavuusnäkökulma voi johtaa autonomisempaan seksuaalisuuteen. Toinen, jossain määrin erilainen reitti kulkee ympäristövaikutusten kautta, ei vähiten ilmastonmuutoksen ja vedenpuutteen, kuivuuden ja joitakin maailman osia kohtaavan elämän vaikeutumisen kautta. Nämä, yhdistyneinä imperialistiseen seikkailupolitiikkaan, kypsyttävät sotia ja konflikteja. Jotkut asiantuntijat ennakoivat, että globaali kulkutautiepidemia on todennäköinen tulevina vuosikymmeninä, ja sitä on vaikeampi hallita matkustamisen ja muuttoliikkeen sekä seksuaalisuuden ylikansallistumisen vuoksi. Seksuaalinen kanssakäyminen sairastuneiden kanssa lisääntyy koko maailmassa, ei vain HIV/AIDS- infektio. Tämä lisää pitkään vaikuttaneita yhteyksiä seksuaalisuuden ja sairauden välillä sekä sukupuolitautien saamista seksuaalikumppanilta.

Sosiaaliteknologian vaikutus: kohti postseksuaalisuutta?

Nämä yleispiirteiset skenaariot eivät kuitenkaan kerro koko tarinaa. Tilanteen muotoutumiseen vaikuttavat suuret sosio-tekologiset ja sosio-materiaaliset muutokset. Avainasemassa ovat lisääntyvät tieto- ja viestintäteknikan sekä niihin sisältyvien virtuaalisuuden muotojen suhteet seksuaalisuuteen. Ne käyttävät monia multimedialaisia keinoja ja niillä on useita tyypillisiä piirteitä. Näitä ovat: ajallisaikallisen etäisyyden ja fyysisen eron kaventaminen, tosiaikaisuus, epäsynkronisuus, kuvantamisen jäljennysmahdollisuus, virtuaaliruumiiden luominen ja todellisen ja virtuaalisen sekoittaminen (Hearn ja Parkin 2001). Wellman (2001) kuvaa tietokonepohjaisten verkostojen sosiaalista edullisuutta: laajemmat kaistaleveydet (ja siis suurempi tehokkuus), langattomuus, globaalit yhteyksimahdollisuudet ja henkilökohtaistuminen.

Tietotekniikka monimutkaistaa globaaleja seksuaalisuuden skenaarioita monin mahdollisin, usein vastakohtaisin tavoin. Se voi muovata kaikkia edellä esitettyjä sukupuolten ja seksuaalisuuden skenaarioita. Siirtyä virtuaalitalanteisiin ja tarkkailuun sekä niiden vuorovaikutukseen yhdessä (kyber-)seksuaalisuuden ja uuden teknologian välittämään epäsuoraan fyysisen kontaktiin sisällyttää suuriin historiallisiin mullistuksiin ristiriitaisia muutoksia seksuaalisessa kansalaisuudessa (Hearn 2006). Nämä tuottavat ylikansallistumiseen, transpatriarkatteihin, imperialismiin ja uuskolonialismiin virtuaalista imperialistista/uuskolonialistista riistaa, joka kukoistaa suoran reaali maailman imperialismin/uuskolonialismin rinnalla, kuten esimerkiksi käytettäessä tietotekniikkaa seksikaupan apuna.

Tietotekniikka tuottaa erittäin taitavasti suuria määriä seksuaalista "informaatiota",

jonka totuusarvo vaihtelee. Se voi sisältää tietoa seksuaaliterveydestä, seksuaalikäytännöistä, seksuaalisista identiteeteistä ja niin edelleen. Osaksi tämän takia tietotekniikka on menestynyt erittäin hyvin tuottaessaan globaalien seksikaupan ja seksuaalisen riiston muutoksia, tarjotessaan hakuteostietoa prostituutiosta sekä muovatessaan seksikauppaa ja sen tarjontaa. (Hearn ja Parkin 2001; Hughes 2002). Se on lisännyt valtavasti "tietoa" alan toimijoista ja mahdollistanut heille paljon helpommat yhteydet toisiinsa. Tieto- ja viestintäteknikka saattaa ratkaista erään ongelman prostituutiosta ja seksikaupasta, joka on pitkään edellyttänyt naisten laajaa matkustamista miesten ulottuville (Wellman 2001, 232). Yleisemmin tieto- ja viestintäteknikka, oli se sitten puhelin, video, tietokone tai internet, tarjoaa parempia mahdollisuuksia toisaalla sijaitsevien seksuaalipalvelujen vastaanottamiseen välineitse ja yhdistelemällä aistihavaintoja, erityisesti kuuloa ja näköä.

Lisäksi seksuaaliset esitykset voi nauhoittaa, niistä voi kirjoittaa, niitä voi valokuvata, videoida, televisioida ja levittää verkossa (vaihtelevin käyttöoikeuksin), poimia käyttöliittymiltä asianomaisten luvalla tai luvatta, heidän tietensä ja tietämättään sekä siirtää muiden tekniikkojen ja multimedialaisten muotoihin. Kun vaihdon, tuotannon ja viestinnän muodot välineistyvät, seksuaalisten viestien jäljentäminen lisääntyy ja saattaa ne miljoonien tietokoneiden ulottuville valokuvien ja videoiden jakamiseksi. Samoja tai vastaavia seksuaalisia käytäntöjä voidaan tuottaa väkivaltaisesti tai vapaaehtoisesti, maksullisina tai ilmaisina (kuten tee-se-itse-pornografia netissä). Nämä mahdollisuudet ovat yhä helpommin saatavilla ja ovat todennäköisesti lisääntymässä. Tietotekniikan erilaiset seksuaaliset käytöt ja seksuaaliväkivallan muodot voivat sekoittaa keskenään.

Ilmaisu on globaalisti laajasti seksuaalisoitu ja jopa pornografisoitu (Hearn ja Parkin 2001; Hearn ja Jyrkinen 2007; Attwood 2009; Jeffreys 2009); pornografia on virtualisoitumassa: kun kerran sähköisiksi tallennettuja kuvia voi jäljentää ja manipuloida, naisesta ja ehkä miehestäkin päästään eroon. Tietotekniikka lisää mahdollisuuksia luoda glokaaleja seksuaalisoituja ja kenties myös pornografisoituja kulttuureja. Tieto ja mainonta autoa ostettaessa ei välttämättä edes sisällä tarjousta autosta. Seksuaalisuuden ja seksuaalisen väkivallan kohdalla tieto tai mainos sinänsä saattaa sisältää seksin ja seksuaalisen väkivallan kokemuksen. Ainakin joillekin, erityisesti joillekin miehille, on vähän eroa seksuaalisen informaation, seksuaalisen mainonnan, seksuaalisen aineiston tuottamisen ja itse seksuaalisen kokemuksen välillä. Nämä tietotekniikan kyvyt ja edut eivät toimi vain seksuaalisuuden ja seksuaalisen väkivallan välineinä, vaan saattavat tuottaa niitä uusin tavoin. Esimerkiksi samalla kun seksuaalinen toiminta on mahdollista ruumiillisesti monin tavoin yksityisyydessä tai muualla ilman tietotekniikkaa, seksuaalisuutta tuotetaan ei-ruumiillisissa sosiaalisissa instituutioissa kuten valtiossa, suurissa korporatioissa ja laeissa, joiden hallinta ja ideologia on sukupuolistunut.

Tietotekniikka tarjoaa myös monimutkaisempia mahdollisuuksia. Näihin sisältyy laajempi vuorovaikutus edellä kuvattujen seksuaalisten esitysten kanssa. Nämä vuorovaikutusmuodot voivat olla passiivisia, kuten esimerkiksi monet eri kuvakulmat samaan esitykseen - kuten katsottaessa urheilua - tai aktiivisempia, kuten henkilön seksuaalisen toiminnan hallinta tai ohjaaminen, yksisuuntaisesti tai vastavuoroisesti. Nettikamerojen leviäminen ja tulo yleiseen käyttöön on keskeistä tämänkaltaisessa sosioteknisessä kehityksessä. Tosiakainen videokonferenssi on tällä hetkellä verkon

edistyneimpiä sovelluksia: tosiakainen ääni- tai kuvaviestintä välitetään verkon kautta videolaitteesta tai tietokoneesta käyttäjälle ja takaisin. Näin voi ostaa tosiakaisia seksiesityksiä, joita käyttäjä voi joissakin tapauksissa ohjata globaalissa tosiakaisessa tilanteessa. Pornografian tuottajat johtavat verkkoyksityisyyden ja turvallisen verkkomaksamisen kehitystä. Dvd:t antavat lisämahdollisuuksia tehdä videoita, joissa kohdetta kuvataan useista kulmista, jolloin käyttäjä voi valita haluamansa. Käyttäjät voivat olla vuorovaikutuksessa dvd-elokuvien kanssa samalla tavoin kuin videopeleissä, mikä mahdollistaa heille aktiivisemmän roolin. Todellinen ja esityksellinen lähestyvät toisiaan, seksuaalisuuden tavaraluonteen edetessä rinnalla.

Tietotekniikka luo siten suuret mahdollisuudet toteuttaa ja organisoida seksuaalisuutta eri tavalla, sekä uusille seksuaalisen käytännön ja kokemuksen muodoille kuten teknoseksille, huipputekniselle seksille, off-line -seksille, matkapuhelinseksille, internet-treffeille, sähköpostiseksille, sähköpostiflirttailulle, kyberseksille, kybersuhteille, virtuaaliselle, vuorovaikutteiselle multimediaseksille ja niin edelleen. Erityisiä seksuaalisuuden muotoja puolustavia tai vastustavia yhteisöjä voi syntyä tarjoamaan luotettavia tukimuotoja joillekin, ja joissakin tapauksissa tukea voi jopa saada. Ne tuovat kuitenkin mukanaan omat ristiriitansa (Wellman ja Gulia 1999). Verkon kotoisuus voi olla pettävää, koska lisääntyvä kotoisuus voi luoda uusia vallankäytön muotoja. Tietotekniikka ja verkko tarjoavat koteja seksuaalisten ryhmien jäsenille, mutta ovat myös ihmisruumiista eristetyn seksuaalisen kapitalismin, seksuaalisten kulutuskulttuurien ja seksuaalisten nautintojen levittämisen ja omaksumisen välineitä (Bernstein 2001). Toisaalta myös alun perin seksuaalisten yhteisöjen itseapua varten perustetuista ryhmistä voi tulla

maksupohjaisia kapitalistisia yrityksiä. Esimerkiksi MySpace.com sivuston ja blogiyhteisön, jolla oli vuonna 2005 noin 92 miljoonaa rekisteröitynyttä käyttäjää, osti Intermix Medialta Rubert Murdochin NewsCorp (Behr 2005).

Kyberseksuaalisuuden mahdollisuus tai pikemminkin jo olemassaolo voi saada varsin maallisia muotoja, kuten lisääntynyt seksuaalinen suorituskyky sydänleikkauksen tuloksena. Kauaskantoisia innovaatioita voivat olla seksuaalisesti koodatut implantit, jotka mahdollistavat ihmisille samalla tavoin tai yhteensopivasti seksuaalisesti koodattuja kumppaneita (Monbiot 2006). Tällaiset välineet voivat toimia kehon ulkopuolella, kommunikaattori- tai matkapuhelintyyppisessä laitteessa tai sijoitettuna kehon sisään. Tietotekniikka tarjoaa erilaisia seksuaalisen kokemuksen muotoja kuten paikkoja mahdollisten romanttien tai seksuaalisten partnereiden sovittuun tapaamiseen (jolloin ulkonäkö ehkä merkitsee vähemmän) tai turvallisempaan seksuaaliseen kokeiluun ja identiteetin etsimiseen. Monelta-monelle -sosiaalisen median tekniset mahdollisuudet lisääntyvät: kehitetään uusia keinoja molemminpuoliseen tunnistamiseen (kuten Yenta -partnerinhakujärjestelmä, joka yhdistelee virtuaaliyhteisöä, yhteisöllistä valikointia ja verkosta matkapuhelimeen -tekniikkaa, jolloin ihmiset saavat tietää, kuka on heidän lähellään fyysisesti kullakin hetkellä ja kenellä on samat tunteet sekä halu olla yhteydessä) (Rheingold 2000; Wellman 2001; Schofield 2003).

Edellinen yhdistyy mahdollisuuksiin tehdä julkiseksi ihmisten tunne-elämää ja seksuaalisia tunteita. On poliittisia käytäntöjä ja tutkimusta siitä, kuinka kehon kieli välittää tietoa ihmisten tiedosta, suunnitelmista, pyrkimyksistä ja tunteista. Tätä kehitetään biometrisillä mittauksilla ja valokuvaamalla kasvojen mikroliikkeitä

esimerkiksi lentokenttien turva- ja terrorismin vastaisissa järjestelmissä (Hughes 2006). Psykologiaa, valokuvausta ja tietotekniikkaa voidaan yhdistellä entistä paremmin ihmisten tunne-elämän ja seksuaalisen tunne-elämän tarkkailemisessa. Täten tulevaisuus tarjoaa valinnan mahdollisuuksia sosiaalis-seksuaalisen kontaktin hallitsemiseen - näiden tietojen avulla tai ilman niitä - yhdessä tai ilman toisia. Tulevaisuus voi tarjota seksuaalisen kontaktin muotoja tällaisen tiedon avulla tai ilman sitä tai riippumatta siitä, mitä toiset ajattelevat tai kokevat tunnetasolla tai seksuaalisesti. Henkilö voi valita kohtaamisen valiten i) ilman tällaista tietoa kummallakaan, ii) siten, että kummallakin on tällaista tietoa tai iii) toisella on tällaista tietoa ja toisella ei, minkä kohtaamisen toinen voi puolestaan hyväksyä tai estää, kuten nykyisessä suodatustekniikassa. Sosiaaliset seksuaalikontaktit voi toteuttaa kahdessa eri seksuaalisessa maailmassa - tietäen tai tietämättä toisen seksuaalisista tai muista tunteista. Treffeille voi tulevaisuudessa mennä tietäen tai tietämättä toisen henkilön ajatuksia ja tunteita, seksuaalisia tai muita.

Tietotekniikka tarjoaa uusia seksuaalisuuden muotoja, joissa ihmiset - yksilöinä tai ryhminä - esittävät omaa seksuaalisuuttaan, jopa koko sukupuolielämänsä. Nettikamerat, matkapuhelimet ja tosi-tv antavat uusia mahdollisuuksia käytäntöihin, identiteettiin ja kuvantamiseen, paljastamalla pikemminkin kuin piiloutumalla tarkkailulta (Koskela 2004) ja uusia mahdollisia seksuaalisuuden muotoja, joissa ei enää piilouduta (Haggerty ja Eriksson 2000). Seksuaalinen tarkkailu tietotekniikan avulla tuo omat ristiriitansa. Kun tietotekniikan muodot koetaan ja niiden esitetään antavan yksilöille lisätietoa, ne myös tarjoavat eri instituutioille keinoja saada enemmän tietoa meistä. Google

ja vastaavat foorumit sisältävät suuren määrän tietoa ihmisten henkilökohtaisista mieltymyksistä, joita paljastavat heidän kyselynsä ja tiedonhakunsa (Brown 2006). Tiedon ja tarkkailun yhdistelmät, seksuaaliset tai muut, joita edistävät pyrkimykset yhdistellä eri välineitä ja järjestelmiä isommiksi kokonaisuuksiksi, ovat osia valvontajärjestelmistä. Nämä tuottavat ja tulevat yhä tehokkaammin tuottamaan uusia ruumiillisuuden muotoja ja minän esineellistämistä, joissa liha ja seksuaalisuus on - ainakin osittain - pelkistetty datakopiointiin (Haggert ja Eriksson 2000).

Tietotekniikka ja sen vaikutukset voi myös nähdä pitkään kehitellyn koneseksin tarinan jatkumona. Tässä historiallisessa jatkumossa saatamme tunnistaa yhä kiihtyvän siirtymän seksuaalisista välineistä/esineistä (hieromasauvat ja muut seksuaalisen kiihottumisen välineet ja monet suojavaikotteet) kohti yksikertaisempia ja samalla monimutkaisempia seksinukkeja ja seksikoneita. Nyt on jo saatavilla monia, teknologialtaan eritasoisia seksinukkeja, joista jotkut hetkellisesti käyvät jopa ihmisestä (Levy 2007; ks. myös Levy 2005; Schofield 2009). Tietotekniikka tarjoaa monia edistyneitä vaihtelun, vuorovaikutuksen ja ohjelmoitavuuden mahdollisuuksia. Koneseksi eli seksin harjoittaminen välineen tai koneen kanssa voi siten tarjota mahdollisuuksia kehittää edistyneempiä seksirobotteja, androideja ja humanoideja, jotka tarjoavat parempia ominaisuuksia, jäljittelevät ihoa ja seksuaalisia liikkeitä jne.

Lisäksi koneet todennäköisesti tulevaisuudessa toimivat välittäjinä ihmisten välisessä seksissä – tämä tarkoittaa sitä, että ihmisten välinen seksuaalinen kanssakäyminen tapahtuu, millä tahansa tavalla, koneen avulla ja kautta. Tässäkin on tehtävä tärkeitä erotteluja, erityisesti suhteessa jäljittelyyn ja vastavuoroisuuden

määrään. Kuten olen jo huomauttanut, koneet mahdollistavat kokonaisemman kokemuksen tai useampien aistien jäljittelyn, yhden aistin välineistä, kuten puhelimen, monimutkaisempiin (kuten tietokone joka aluksi toimi sanallisesti, sitten kuvallisesti, nyt myös äänellisesti). Nyt tekniikka kykenee muuntamaan yhden aistin esityksen toiseksi, kuten äänen kuvaksi, ja on todennäköisempi ruumiin/lihan/kosketuksen jäljittelyssä. Tämä kehitysalue, jota joskus kutsutaan nimellä teledildonics (suomeksi vaikkapa etähieronta), laajenee todennäköisesti tulevaisuudessa. Eräs yksinkertainen esimerkki on "rakastavaisten kuppi", joka välittää käytön, juomisen tai suutelemisen aistimukset verkon kautta. Se koostuu "kahdesta internetiin yhdistetystä lasista. Jos toinen henkilö ottaa lasin käteensä, punainen ledvalo syttyy toisen lasiin. Ja kun jompikumpi panee lasin huulilleen, sensorit saavat toisen lasin reunan loistamaan kirkkaasti, jolloin toinen tietää milloin toinen ottaa kulauksen" (Jha 2010, 3). Edistyneempi esimerkki ovat kevyet kehopuvut, joissa on kosketusaistiin perustuva pinta, niin että toiminta tai kiihotus - tai tarkemmin sanoen sen vaikutus - voidaan tuottaa tai heijastaa samanlaiseen toisen henkilön päällä. (Levy 2007).

"Seksipuvut kykenevät kiihottamaan monia erogeenisia alueita samanaikaisesti ja siten voimistamaan fyysisistä kokemuksista. Ne käyttävät sensoreita kosketuksen tehostamiseen ja niitä todennäköisesti tehdään mittatilaustyönä, että ne soveltuvat monille kehotyypeille ja mittasuhteille. Erilaisia sensoreita voidaan sijoittaa koko puvun mitalle, jokainen niistä muotoiltu kiihottamaan kehon eri alueita erilaisin ja ohjelmoitavin tavoin." (Maheu 1999, lainattu teoksessa Levy 2007, 267-268).

Tarkoituksena on mahdollistaa koko ruumiin jäljittely ja virtualisointi. Kuten Levy toteaa, tulevaisuudessa: "sen

sijaan, että rakastaja kysyisi kumppaniltaan 'Onko sinulla kondomi?' avainkysymys on 'Onko sinulla kehopuku päällä?' tai 'Oletko kytkeytynyt kosketusliittymään?'" (Levy 2007, 268).

Yleisemmin kuvaten sosiotekninen muutos ulottuu itse biologisen seksin ongelmallistamiseen, ja kattaa myös "naisouden" ja "mieheyden" määrittelyt ja oletuksiin niistä luonnolisina ja "annettuina". Tässä ovat merkittäviä geneettisen manipuloinnin eri muodot, tai pikemminkin sosio-geneettisen manipuloinnin muodot, joihin kuuluvat koeputkihedelmöitys, siikion tutkiminen, kloonaus ja geneettinen (itse)tarkkailu. Biologisen sukupuolen ja yleisemmin biologisen ruumiin ongelmallistaminen heikentää seksuaalisuuden ja sukupuolen välistä yhteyttä sekä muistuttaa siitä, että sukupuoli sinänsä ei ole radikaali tai kriittinen käsite (Bondi 1998). Tätä ruumiin uudelleenmäärittelyä tukee laaja kirjo tutkijoita biologeista (Roughgarden 2004) kulttuuriteoreetikoihin (Kirby 1997).

Näillä erilaisilla sosioteknisillä kehityskuluilla saattaa olla laajoja ja tärkeitä vaikutuksia kaikkiin neljään edellä kuvattuun skenaarioon: *seksuaalisen väkivallan tai globaalien heteropatriakaattien skenaarioon, seksuaalisen eriytymisen skenaarioon, seksuaalisten rajojen häilyvyyden skenaarioon ja ympäristö-, postmoderniin tai myöhäiskapitalismin skenaarioon*. Ne voivat vahvistaa tai heikentää mitä tahansa niistä ja ne voivat myös uudelleenmuovata sitä, mitä pidetään sukupuolen ja seksuaalisuuden itsestäänselvinä merkityksinä. Yhteenvetäen nämä globaalit muutokset ja skenaariot voivat tuottaa merkittäviä muutoksia siinä, mitä pidetään seksuaalisuutena tai seksuaalisuuden muotoina. Ne vaikuttavat siihen, mitä seksuaalisuus on, ja tuloksena voi olla, että seksuaalisuus poliiti-

tis-taloudellista-kulttuurisena ilmiönä on määriteltävä uudelleen. Seksuaalisuuden lajit on ilmeisesti määriteltävä monimutkaisemmin ja häilyvinä suhteessa toisiin sosiaalisiin luokituksiin ja rajanvetoihin. Tämä häilyvyys ilmenee ruumiillisen seksuaalisuuteen ja muun seksuaalisen toiminnan sekä seksuaalisuhteiden eri muotojen ja koneseksin välillä. Saattaa myös ilmetä postseksuaalisia muotoja.

Lopuksi

Olen tässä artikkelissa pyrkinyt tekemään sukupuolta näkyväksi globaaleissa ja transnationaalisissa skenaarioissa, liittyen sekä sukupuolten välisiin suhteisiin että seksuaalisuuteen. Seksuaalisuuden tarkastelussa olen kiinnittänyt erityistä huomiota sosiotekniseen muutokseen, varsinkin seksuaalisuuden ja seksuaalisen väkivallan ja tieto- ja viestintäteknologian lisääntyvään yhteenkietoutumiseen. Olen keskustellut joistakin sukupuolen ja seksuaalisuuden läheisistä yhteyksistä globaaliin ja transnationaaliseseen muutokseen yleensä, ja erityisesti sosio-taloudellispoliittis-teknologisiin kehityskulkuihin. Korostettakoon kuitenkin, että hahmotellessani näitä erilaisia mahdollisuuksia en asetu kannattamaan sitä vallitsevaa suurta kertomusta, kehityskulkujen ennakointia tai trendiekstrapolaatiota, joka näkee teknologisoitumisen globaalin kasvun täysin väistämättömänä tai itsestään selvänä ja vaihtoehdottomana. Nämä ovat kysymyksiä, joihin vaikuttavat mahdollisuudet, potentiaalit, ristiriidat ja ennen kaikkea poliittiset kamppailut ja valinnat, tosin ankarilta näyttävien ekologisten olosuhteiden puitteissa.

Suomennos Vuokko Jarva. Kiitän Liisa Husua arvokkaista huomautuksista ja korjauksista

Lähteet

- Attwood, F. (ed.) (2009): *Mainstreaming Sex: The Sexualization of Western Sex*. London: I. B. Tauris.
- Behr, R. (2005): 'Access denied', *The Observer Review*, 11 September: 1-2.
- Bernstein, E. (2001): 'The meaning of the purchase: desire, demand and the commerce of sex', *Ethnography*, 2(3): 389-420.
- Bondi, L. (1998): 'Sexing the city', in R. Fincher and J.M. Jacobs (eds.) *Cities of Difference*. New York: Guilford Press, 177-200.
- Brickell, C. (2006): 'Sexology, the homo/hetero binary, and the complexities of male sexual history', *Sexualities*, 9(4): 423-447.
- Brown, A. (2006): 'They know all about you', *The Guardian*, August 28. (<http://technology.guardian.co.uk/online/search/story/0,,1859785.00.html>)
- Burr, V. and Hearn, J. (eds.) (2008): *Sex, Violence and the Body: The Erotics of Wounding*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Connell, R.W. [Raewyn] (1993): 'The big picture: masculinities in recent world history', *Theory and Society*, 22(5): 597-623.
- Connell, R.W. [Raewyn] (1998): 'Masculinities and globalization', *Men and Masculinities*, 1(1): 3-23.
- Giddens, A. (1990): *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity.
- Gill, S. (2008): *Power and Resistance in the New World Order*. 2nd ed., Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Griffin, P. (2005): *Neoliberal Economic Discourses and Hegemonic Masculinity(ies): Masculine Hegemony (Dis)Embodied*, IPEG Papers in Global Political Economy No. 19.
- Haggerty, K.D. and Ericsson, R.V. (2000): 'The surveillant assemblage', *British Journal of Sociology*, 51(4): 605-622.
- Hearn, J. (1992): *Men in the Public Eye*. London: Routledge.
- Hearn, J. (1996): 'Deconstructing the dominant: making the One(s) the Other(s)', *Organization: The Interdisciplinary Journal of Organization, Theory and Society*, 3(4): 611-626.
- Hearn, J. (1998a): 'It's goodbye he-man, hallo she-man', *The Times Higher Education Supplement*, 13 February [originally entitled 'The end of men? (as we know them)'].
- Hearn, J. (1998b): *The Violences of Men*. London: Sage.
- Hearn, J. (2003): 'Men: power, challenges of power and the "big picture" of globalisation', in Irina Novikova and Dimitar Kambourov (eds.) *Men and Masculinities in the Global World: Integrating Postsocialist Perspectives*. Helsinki: Kikumora Publishers, Aleksanteri Institute, 45-74.
- Hearn, J. (2004): 'Tracking "the transnational": Studying transnational organizations and managements, and the management of cohesion', *Culture and Organization*, 10(4): 273-290.
- Hearn, J. (2006): 'The implications of information and communication technologies for sexualities and sexualised violences: contradictions of sexual citizenships', *Political Geography*, 25(8): 944-963.
- Hearn, J. (2007): 'Feeling out of place? Towards the transnationalizations of emotions', in S. Fineman (ed.) *The Emotional Organization: Passion and Power*. Oxford: Blackwell, 184-201.
- Hearn, J. (2008a): "How about transpatriarchies?", in K. Jones and G. Karlsson (eds.) *Gender and the Interests of Love: Essays in Honour of Anna Jónasdóttir*. Örebro University Press, Örebro, 197-222.
- Hearn, J. (2008b): "A materialist-discursive approach to sexuality, sexual violence and sexualizing globalisation: the case of ICTs", in L. Gunnarsson, A. Jónasdóttir and G. Karlsson (eds.) *GEXcel Work in Progress Report Volume II. Proceedings from GEXcel Theme 1: Gender, Sexuality and Global Change Fall 2007*. Linköping: Linköping University Press, 65-76.
- Hearn, J. (2008c): 'Sexualities future, present, past ... towards transexualities', *Sexualities: Studies in Culture and Society*, 11(1): 37-46.
- Hearn, J. (2009): 'Patriarchies, transpatriarchies and intersectionalities', in E. Oleksy (ed.) *Gender and Intimate Citizenships: Politics, Sexualities and Subjectivity*. London: Routledge, 177-192.
- Hearn, J. (2010): 'Global/transnational gender/sexual scenarios', in A.G. Jónasdóttir, V. Bryson and K.B. Jones (eds.) *Gender, Sexuality and Global Change*. New York: Routledge.
- Hearn, J. and Jyrkinen, M. (2007): "I could be talking about a porn flick": Television-internet media companies' policies and practices, and pornographisation', in Unge, Kjoenn og pornografi i Norden – Mediestudier. Copenhagen: Nordic Council of Ministers, 11-155.
- Hearn, J. and Parkin, W. (2001): *Gender, Sexuality and Violence in Organizations*. London: Sage.
- Hooper, C. (2001): *Manly States: Masculinities, International Relations and Gender Politics*. New York: Columbia University Press.
- Howell, S. and Willis, R. (eds.) (1990): *Societies at Peace: Anthropological Perspectives*. London: Routledge.
- Hughes, D. (2002): 'The use of new communication and information technologies for the sexual exploitation of women and children', *Hastings Women's Law Journal*, 13(1): 127-146.
- Hughes, K. (2006): 'Open your mind, please', *The Guardian*, August 22: 24
- Jackson, D. (2001): 'Masculinity challenges to an ageing man's embodied selves: struggles, collusions and resistances', *Auto/Biography*, 9(1&2): 107-115.
- Jackson, D. (2003): 'Beyond one-dimensional models of masculinity: a life-course perspective on the processes of becoming masculine', *Auto/Biography*, 11(1&2): 71-87.
- Jeffreys, S. (2009): *The Industrial Vagina: The Political Economy of the Global Sex Trade*. London and New York: Routledge.
- Jha, A. (2010): 'Welcome to the kitchen of the future', *The Guardian*. Talking Technology: Part Two, 26 June: 2-3.
- Kimmel, M. (2002): 'Global masculinities: restoration and resistance', in B. Pease and K. Pringle (eds.) *A Man's World: Changing Men's Practices in a Globalized World*. London, Zed, 21-37.
- Kimmel, M., Hearn, J. and Connell, R.W. (eds.) (2005): *Handbook of Studies on Men and Masculinities*. Thousand Oaks, Ca.: Sage.
- Kirby, V. (1997): *Telling Flesh: The Substance of the Corporeal*. New York: Routledge.
- Koskela, H. (2004): 'Webcams, TV shows and mobile phones: empowering exhibitionism', *Surveillance and Society*, 2(2): 199-215. Available at: [http://www.surveillance-and-society.org/articles2\(2\)/webcams.pdf](http://www.surveillance-and-society.org/articles2(2)/webcams.pdf)
- Lash, S. and Urry, J. (1993): *Economies of Signs and Space*. London: Sage.
- Levy, D. (2005): *Robots Unlimited: Life in a Virtual Age*. London: A.K. Peters.
- Levy, D. (2007): *Love and Sex with Robots: The Evolution of Human-Robot Relationships*. New York: Harper.
- MacKinnon, C.A. (1982): 'Feminism, Marxism, method and the state: an agenda for theory', *Signs*, 7(3): 515-544.
- McRuer, R. (2006): *Crip Theory: Cultural Signs of Queerness and Disability*. New York: New York University Press.
- Maheu, M. (1999): 'The future of cyber-sex and relationship fidelity', *Brave New World* booklet, cited in Levy (2007).
- Monbiot, G. (2006): 'When it won't need a tyranny to deprive us of our freedom', *The Guardian*, February 21: 23.
- Parpart, J. L. and Zalewski, M. (eds.) (2008): *Rethinking the Man Question: Sex, Gender, and Violence in International Relations*. New York: Zed.
- Peterson, V.S. and Runyan, A.S. (1999): *Global Gender Issues*. 2nd ed. Boulder, Co.: Westview.
- Povinelli, E.A. and Chauncey, G. (1999): 'Thinking sexuality transnationally: an introduction', *GLQ: a Journal of Lesbian and Gay Studies*, 5(4): 439-49.
- Pyle, J.L. and Ward, K.B. (2003): 'Recasting our understanding of gender and work during global restructuring', *International Sociology*, 18(3), 461-489.
- Rheingold, H. (2000): *The Virtual Community*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Robertson, R. (1995): 'Glocalization: time-space and homogeneity-heterogeneity', in M. Featherstone, S. Lash and R. Robertson (eds) *Global Modernities*. London: Sage, 25-44.
- Robertson, R. and Khondker, H.H. (1998): 'Discourses of globalization: preliminary considerations', *International Sociology*, 13(1): 25-40.
- Roughgarden, J. (2004): *Evolution's Rainbow: Diversity, Gender and Sexuality in Nature and People*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Schofield, J. (2003): 'Social climbers', *The Guardian*. Life, 8 May: 23.
- Schofield, J. (2009): 'Let's talk about sex ... with robots', *The Guardian*, 16 September. Available at: <http://www.guardian.co.uk/technology/2009/sep/16/sex-robots-david-levy-loebner>
- Waters, M. (2001): *Globalization*. 2nd ed. London: Routledge.
- Wellman, B. (2001): 'Physical space and cyberspace: The rise of personalized networking', *International Journal of Urban and Regional Research*, 25(2): 227-252.
- Wellman, B. and Gulia, M. (1999): 'Virtual communities as communities', in M.A. Smith and P. Kollock (eds.) *Communities in Cyberspace*. London: Routledge, 167-94.
- Youngs, G. (2004): 'Feminist international relations: A contradiction in terms? Or: why women and gender are essential to understanding the world "we" live in', *International Affairs*, 80(1): 75-87.
- Zalewski, M. and Parpart, J. (eds.) (1998): *The "Man" Question in International Relations*. Oxford: Westview.

Kaarina Kailo

Lahja- ja vaihtotalouden sukupuolittuneet paradigmat. Ekososiaalisesti kestävä tulevaisuuden visioista ja edellytyksistä

Kirjoituksen tavoitteena on kuvata kaksi mahdollista tulevaisuuskuvaa uusliberalistisen vaihtotalouden ja sen taustalla vaikuttavan lahjatalouden taisteluna ihmisten mielistä ja yhteiskunnan ydinarvoista. Näissä heuristisesti vastakkain asetelluissa talousparadigmoissa heijastuu erilaisia näkemyksiä ekososiaalisesti kestävästä tulevaisuudesta ja laaja-alaisesti ymmärretyyn yhdenvertaisuuden edellytyksistä. Aloitin vaihtotalouden ja lahjan sosiologian esittelyllä, kuvaan sitten feministiteorian kontribuutiota lahjatalousteoriaan ja kommentoin lopulta vaihtotalouden implisiittistä uusliberalismissa heijastuvaa sukupuolijärjestelmää. Lopuksi pohdin lahjatalouden uusia tuulia ja sen mahdollisuuksia edesauttaa toisenlaisen, ekososiaalisesti kestävämmän ja tasa-arvoisemman tulevaisuuden rakentamista.

Avainsanat: lahja- ja vaihtotalous, tulevaisuuden sukupuoli- ja tasa-arvojärjestelmät, ekososiaalisen kestävä tulevaisuuden mahdollisuudet, sukupuoli, hoiva ja talous

Johdanto

Tämän kirjoituksen lähtökohtana on näkemys, että ekososiaalisesti kestävä tulevaisuuden uhat ja mahdollisuudet määrittävät pitkälti sen pohjalta, millaiset vapaudet, arvot ja sukupuolten väliset suhteet tulevat hallitseviksi globalisoituvassa maailmassa. Kirjoituksen pääkäsitteet, lahja- ja vaihtotalouden (talous)paradigmat ovat kehittyneet erilaisissa historiallisissa ja etnokulttuurisissa olosuhteissa, jotka heijastavat myös aikansa luontosuhdetta sekä sukupuolten välistä työnjakoa. Paikallinen, pienimuotoinen vaihtotalous on vähitellen muovautunut oravannahka-valuutasta globaaliksi rahataloudeksi, ja lopulta finanssikeinottelun reaalityyppisestä erkaantuneeksi johdannaiskauppa-bisnekseksi (Seppänen, 2009). Vallitsevassa taloustieteessä ei ole kuitenkaan juuri tutkittu ja pohdittu erilaisten toimeentulojärjestelmien sukupuolittunutta luonnetta tai luontosuhdetta. Hallitsevaksi

talousmalliksi kehittynyt vaihtotalous ja rahataloudelle vaihtoehtoinen lahjatalous edellisen ylijäämänä tai jäänteinä ovatkin erilaisia todellisuuden, luonnon, kulttuurin ja ihmissuhteiden kehystämisen ja ymmärtämisen paradigmoja. Ne ovat myös sukupuolittuneita, talouselämän raamit ylittäviä arvokehikkoja, jotka eivät kuitenkaan rajoitu tai tyhjenny sukupuoleen.

Huomioin pohdinnassani ns. hyvät ja pahat vapaudet (Polanyi, 2009 [1944]), koska tulevaisuutta rakennetaan tällä hetkellä vetoamalla tietoyhteiskunnan ja innovaatiotalouden uusiin, valinnanvapauden- ja yrittämisen vapauksiin. Tulevaisuusei vain tapahdu, vaan sitä tuotetaan diskursiivisesti, Suomessa mm. toistolla huoltosuhdekriisin edustamasta uhasta julkisen talouden kestävyydelle. Voisimme kuitenkin kilpailuttaa myös tulevaisuuden, ulkoistamalla hallitseviin ”tahtotiloihin” piiloutuvat sukupuolistavat arvohierarkiat, ja painottamalla

toimenpiteitä, joilla (d)emokratian utopiat vahvistuisivat yksisilmäisen yhtiövallan dystopian sijaan.

Näkemykset eroavat siitä, minkälainen talouden logiikka tai rationalismi johtaa kansalaisten ja luonnon kannalta parhaaseen lopputulokseen.¹ Vaihto- ja lahjatalouden suhde tasa-arvoon eroaa monin tavoin, joten tulevaisuutta ohjaavina inhimillisen elämän tausta-ideologioina ne tuottavat erilaisia vapauksia ja vastuita. Peilaan tulevaisuuden sukupuolijärjestelmää tässä kirjoituksessa toisaalta amerikkalaisen Genevieve Vaughanin lahjatalous-teorioitten, lahjan sosiologisten ja antropologisten tutkimusten ja toisaalta uusliberalistisen vaihtotalouden näkökulmiin.

Vaihto ja lahjatalousetoksen eroista ja erilaisesta logiikasta

Vaikka kapitalismin eri tavoin paikantuneita muotoja ei voida yksinkertaistaa vaihtotaloudeksi menettämättä monitasoisia vivahteita, tässä kirjoituksessa viitataan vaihtotaloudella pääasiallisesti miesnäkökulmasta kehitettyyn hegemoniseen taloustieteeseen, jossa uusliberalismi tai uskonservatismi edustavat sen nykyistä ääripäätä. Kuvaan tällaista vaihtotaloutta tulevaisuuden sukupuolijärjestelmän uhkakuvana ja sellaisen herruusjärjestelmän huipentumana, miksi se on kehittynyt siirtäessä keynesiläisestä hyvinvointiteoriasta ja liberalismista kohti nykyaikaista tehokkuuden, tuottavuuden, talouskasvun ja kilpailukykyyn lyhytjänteistä piiskataloutta (Harvey, 2008; Kari, Kattelus & Saari, 2008; Patomäki, 2007; Siltala, 2007).

Lahjatalous on sanana ja nykykäsitteenä monikehäinen ja vaikeasti käännettävissä (engl. ”gift economy”). Internetissä se yhdistetään usein markkinatalouspohjaisiin ilmaistuotteisiin, joita jaetaan erilaisen tuotteiden tai palvelujen kylkiäisinä (Bauwens, 2006, tutkijaparvi, 2010). Alun

perin lahjatalous vakiintui sosiologiassa viittaamaan Marcel Maussin ([1925], 1999) tutkimiin alkuperäiskansojen lahjanvaihtoritualeihin. Niiden henki on vastakkainen kylkiäislahjojen taustalla vaikuttaville motiiveille, joilla asiakasta manipuloidaan lahjanantajan edun pikemminkin kuin sen kohteen näkökulmasta. Sanan markkinatalous-assosiaatioiden välttämiseksi olen kääntänyt lahjatalouden myös huolenpito-, hoiva- tai lahjatalousetokseksi (Kailo, 2004b), vaikka tähän monitahoiseen käsitteeseen liittyy myös vuorovaihdon, unilateraalisen antamisen ja institutionaalisen sosiaalityön ilmiöitä.

Lahjatalous on yhä tänään monien alkuperäiskansojen maailmankuvallinen kehys, sosiaalisten järjestelyjen ja arvojen kokonaisuus modernisaation mukaan tuomista muutoksista huolimatta.² Sillä on erilaisia paikantuneita ilmenemismuotoja, mutta yhteistä on hallitsevan maailmankuvan kytkeytyminen alkuperäiskansojen spirituaalisiin tieteen ja jopa talouden kategorioihin sekä luontosuhteeseen liittyviin velvollisuuksiin (Caffyn, 1992; Colorado, 1998; Deloria, 1999; Kuokkanen, 2007; Trask 2007, 294). Siinä missä englanninkielisen ”economy”-sanon muinaiskreikan etymologia (oikos) johtaa takaisin naisehtoiseen kotitalous-määritelmään, nykymaailmassa talous ymmärretään nimenomaan naisten hoivataloudesta erilliseksi julkisen, mies-tapaisen talouden sfäärin kehyykseksi.

Lahjan sosiologiassa mm. Tyynenmeren kansojen ja Pohjois-Amerikan intiaanien lahjatalous on yhdistetty ”primitiiviseen” tai arkaaiseen kaupankäyntiin (Sahlins, 1972; Siikala, 2006). Monet alkuperäiskansat suhtautuvat yhä tänään yksityisomaisuuteen ja yhteismaihin kollektiivisilla tavoilla, joita ei voida kuitenkaan redusoida kommunismiin tai länsimaisiin omistusoikeudellisiin lakeihin (Mann, 2000). Lisäksi matrilinearisissa yhteiskunnissa heikoim-

pien, klaanin isoäitien veto-oikeus ja ”viimeinen sana” on taannut suhteellisen nais- ja yhteiskuntarauhan sekä yhteisvarantojen tasa-arvoisen käytön (Mann, 2000).

Esim. Kanadan Anishnabe-intiaanien lahjataloudessa miehet samaistuvat ”äitimaa”- tai ”äitikarhu” -metaforiin osana klaaninpuolustajan soturi-identiteettiään (Wacoquaakmik, 2008). Antaminen ja tulevien sukupolvien oikeudet puhtaaseen luontoon, viljelykelpoiseen maahan ja energiavaroihin ovat edelleen lukuisten alkuperäiskansojen hallitseva eetos, vaikka tämä selkeästi todennettu fakta pyritään kiistämään leimaamalla se pelkäksi romantisoinniksi (Mann, 2000).

Lahjataloudessa eläviltä Kanadan länsi-rannikon intiaaneilta kiellettiin 1800-luvulla vuosittainen uudelleenjakotalous, ”potlatch” (Bracken, 1997; LaDuke, 1997), jolla henkilökohtaista omaisuutta ja yhteisvarantoja jaettiin vuosittaisissa yhteisön lujittamisen hengessä. Kehittyvä kapitalismi näki tämän tuhlauksena ja toisaalta uhkana yksityisten omistusoikeuksien lujittamisen päämäärille. Jos tämä jakamisrituaali ja tapakulttuuri ovat joissain yhteisöissä historian eri vaiheissa muuttuneet hengeltään enemmän vaihdoksi, egosentriseksi kilpailuksi vallasta ja kunniaa, se ei intiaanitutkijoiden mukaan ole kuitenkaan sen tyypillinen, alkuperäisempi ilmentymä³. Heidän viimeaikaisen kritiikkinsä ydin on ollut näkemys, että länsimaiset tutkijat ovat projisoineet tutkimiinsa kulttuureihin oman universaaliksi mieltämänsä kilpailumentaliteetin, joskin Marcel Maussin kuvaamaa päällikköjen keskeistä lahjananto-velkaa on toki myös tavattu (Kuokkanen 2007, 16; Siikala, 2006). Pierre Bourdieu eritoten on ärsyttänyt teesillään, että lahjan antaminen on symbolista väkivaltaa, antamiseksi naamioitua vallankäyttöä, ja dominoinnin taloudellisin muoto (Kuokkanen, 2007, 26).

Markkinataloudelle vaihtoehtoisessa

lahjataloudessa on ollut olennaista kulttuuristen rituaalien kautta tapahtunut ekologisten ja sosiaalisten arvokokonaisuuksien ja eetoksen ylläpito. Siinä on tänäänkin kyse ihmisiä toisiinsa sitovasta punoksesta, henkisten siteiden verkostosta, joka ei perustu välittömään hyötyyn tähtäävälle rahan ja laskelmoinnin hallitsemalle logiikalle (vrt. Pyyhtinen, 2005, 133). Monet eurosentriset lahjataloustutkijat ovat toisaalta myös myöntäneet, että lahjan ja huolenpidon kierrättämiseen perustuvilla yhteiskunnilla on esimerkillisiä arvoja ja sosiaalisia käytäntöjä (Hyde, 1983). Ihmisen ja koko elollisen luonnon ja eläinkunnan välistä keskinäisriippuvaisuutta on ilmaistu palauttamalla mm. riistaeläinten luut takaisin luonnon kiertokulkuun, ja järjestämällä tämän sosio-kosmisen sitteen nimissä luonnonantimien kiitosjuhlia (Kailo, 2009). Lewis Hyde kartoittaa hienovaraisesti lahjan henkeä (hau) ja puhuu lahjan lisääntymisestä luonnollisena faktana (kun lahjat ovat elollisia), spirituaalisena faktana lahjojen toimiessa sellaisen hengen luojana, joka jää elämään jopa lahjan yksittäisen ruumiillistumisen ja käytön jälkeen sosiaalisena faktana (kun lahja luo yhteisöllisyyttä) (Kailo, 2009, 23). Lahjan logiikassa tämä ”henki” inspiroi lahjojen eteenpäin soljuvaa liikettä, ja antaminen ruokkii antamisen hyvää kehää ja ”ikiliikkuvaa paluuta”. Tästä yhteyden voimistumisesta on aikojen kuluessa kehittynyt toisenlainen ”paluun” ja ”intressien” versio: korko (engl. return, interest).⁴

Maussin mukaan lahjojen vaihto oli uskonnollinen, poliittinen, sosiaalinen ja taloudellinen tapahtuma, jossa nämä eri alueet eivät olleet funktionaalisesti eriytyneet kuten modernissa länsimaaisessa yhteiskunnassa. Viranomaisille, jotka kielsivät intiaanien potlatchin ja muut lahjatalouden muodot, taloutta oli vain kapitalismi ja sellainen markkinatalous, jonka keskei-

senä ominaisuutena on sen itsenäisyys ja riippumattomuus sosiaalisista suhteista. Velvoittavan vastavuoroisuuden assosiaatiot, ajatus henkisestä velkaantumisesta lahjan antajalle johti riippumattomuuden ihannoimiseen. Tulosta ja voittoja on helpompi takoa yhteisöllisten siteiden katkettua. Monet yritysjohtajat toistavatkin, että ”yritystalouden” ainoa velvollisuus on tuottaa voittoa osakkeenomistajille. Juuri tämä tekee vaihtoon perustuvasta talousideologiasta länsimaissa hierarkkisia valtasuhteita tuottavan talousmallin, jonka logiikassa on samoja painotuksia kuin poikien sosialisointia korostuneilla juonteilla: kilpailu, tunteiden hallinta oman menestyksen helpottamiseksi, omaisuuden ja rahanvallan kartuttaminen (vrt. Jokinen, 2000).

”Talous” ei juuri esiinny erillisenä terminä alkuperäiskansojen kokonaisvaltaisissa yhteiskuntamalleissa, joissa se on osa ekososiaalisten suhteiden verkostoa ja toimeentulon keinovalikoimaa. Irokeesien Gantowisas-naiset (Mann, 2000) esimerkiksi edistivät juuri luonnon monimuotoisuutta, yksilöllistä, kulttuurista, biologista erilaisuutta ja vahvistivat luonnon kestoa ja kantokykyä erilaisten maankäyttöön ja poliittiseen päätöksentekoon liittyvien käytäntöjen avulla. Viljelymaiden käytössä sovellettiin vuorotteluperiaatetta ja kesänoksi jättämistä luonnon palautumiskyvyn takaamiseksi. Lahjataloudessa ei myöskään uhrattu tai uhrata yksilön oikeuksia, vaikka yhteisöllisyys onkin suuremmassa arvossa kuin individualismia painottavassa vaihtotaloudessa (Guédon, 2008). Esimerkiksi irokeesien Longhouse, matriarkaalisten klaanitalojen asumisjärjestelyt ja laajennettu perhemalli ovat vaikuttaneet Henry Lewis Morganin kautta Marxiin ja Engelsiin (Mann, 2000, 200-202). Niiden ilmeinen kollektiivinen hyvinvointi, tasa-paino, vapaudet ja jäsenten tasavertaisuus

vaikuttivat länsimaisiin tutkijoihin lähtemättömästi. Nämä isoäitiklaanit eivät ole kuitenkaan verrattavissa kommunismiin tai sosialismiin niiden vahvasti ei-patriarkaalisten, vallan keskittämistä vastustavien ja seksuaalisen vapauden juonteiden vuoksi.

Seksuaalisuus ja sukupuoli eivät tuota hierarkkisia rakenteita, koska heteronormatiivinen ydinperhe ei toimi niissä (kuten länsimaissa) miesvaltaisen julkisen elämän itsestään selvänä (mutta vähän arvostettuna) tukipilarina. Alkuperäiskansojen seksuaalisuus on erilaisissa paikantuneissa muodoissaan kaukana pakollisesta heteroseksuaalisuudesta ja sen ilmenemismuotoja ovat mm. ”kolmas sukupuoli” sekä kaksiseluiset (two-spirited) biseksuaaliset ihmiset, jotka ovat usein toimineet parantajina ja/tai kulttuurisina johtajina. Esimerkiksi Grönlannin inuittien sukupuolijärjestelmä (jossa ihmis-eläinsuhteet ovat myös keskeisiä) haastaa länsimaalaisen vastineensa dualistiset ja hierarkkiset asetelmat niiden perusjuuria myöten (Midnight Sun, 1988; Ruym, 2008).

Kuten Paula Gunn Allen (1986, 222) on todennut, intiaanimiehiä ei kasvateta kiistämään riippuvaisuuttaan äideistään ja luonnosta — päinvastoin, koko yhteiskunta tunnustaa monikehäisen keskinäisriippuvaisuutensa. Länsimainen yksilöllisen autonomian ihanne on täysin vieras. Vaihto- ja lahjatalouden historiallisessa eriytymisessä onkin varsinkin länsimaissa tapahtunut ydinperheen ja kapitalismin myötä ”hoivan”, ”talouden” ja vapauksien uusjako. Leena Eräsaari kuvaa lapsellisuutta ja riippuvuutta keskeisinä uusliberaalien kauhukuvina (2010): ”Holhoavan hyvinvointivaltion vastapainoksi nostetaan tunteisiin vetoavalla tavalla yksilön vapaus ... Uusliberalistiset ideologiat ja niiden pohjalta luodut uudet auttamisen muodot lähtevät siitä, että vastikkeeton vaihto synnyttää

riippuvuuksia, jotka jättävät asiakkaan lapseksi [oma kursivointi]. Thatcher käytti ilmausta ”nanny state” riippuvuutta aiheuttavasta kehästä, jossa hoivaaja ei päästä irti lapsesta. Miehin riippumattomuus ja ”äidin rintojen ja sylin kauhu” on se yhteiskunnallinen konteksti, johon hyvinvointivaltion lakkauttajat vetoavat” (Eräsaari, 2010). Lahjatalouden ja siteistä vapaaseen vaihtoon perustuvan yhteiskunta- ja talousmallin sukupuolittuneet piirteet paljastuvat näin paradoksaalisesti vahvan naisjohtajan maskuloituneessa (Vaughan, 1997) keskinäisriippuvaisuuden kiistämisessä. Margaret Thatcher tuli kuuluisaksi nimenomaan ihmisten yhteisöllisen luonteen ja sosiaalisen olemassaolon kieltämisestä: ”Ei ole olemassa mitään yhteiskuntaa, on vain yksilöitä ja heidän perheitään” (Eräsaari, 2010). Uusliberalistien talousmallissa julkiset (maksuttomat) palvelut edustavat vapauden ja täysi-ikäisyyden vastakohtaa, häpeällistä riippuvuutta. Kansalaiset maksavat nykyjärjestelmässämme veroja osana yhteiskunnallisen vaihdon järjestelmää, jossa palvelujen tulisi kuitenkin olla vastavuoroinen ”lahja.” Yhdyn Eräsaaren tulkintaan, että uusliberalistisen vaihtotalouden arvokehikossa julkisia palveluita suunnitellaan ikään kuin palveluiden kohderyhmänä olisivat ”äidin sylin kauhua” pelkäävät, omaa yksilöllisyyttään ja riippumattomuuttaan korostavat miehet.

Naisnäkökulma lahjatalouteen

Amerikkalainen Genevieve Vaughan on kehittänyt feministisen marxilaisen taloustieteen, semiotiikan, lingvistiikan ja naistutkimusteorian pohjalta uuden näkökulman vaihto- ja lahjatalouden eroihin ja sukupuolittuneisiin piirteisiin. Hänen mukaansa vaihdon ja antamisen logiikat muodostavat kaksi kilpailevaa, toinen toistaan täydentävää ajattelutapaa. Äärimuodossaan miestapaisempi vaihto sisällyttää

kuitenkin antamisen itseensä, kilpailee sen kanssa ja hyödyntää sitä omassa toiminnassaan loismaisesti. Naistapaisena antaminen uhraa itseään vaihdolle ja tuottaa vaihdolle sen arvon: antaminen (kuten nainen) siis pitää itseään arvottomana vaihtoon nähden, vaikka se itse asiassa onkin juuri vaihdon lisäarvo (Vaughan 1997; Kailo 2004). Tähän perustuu psykologisella tasolla naisten ja naisalojen riiston jatkuminen sekä hyväksyntä jopa naisten itsensä taholta.

Vaughanin mukaan vaihdosta on tullut myös hallitseva hologramminomainen maailman ja todellisuuden jäsentämisen tapa (”metaform”), joka heijastuu joka tasolla (”vaihdamme” pikemminkin kuin ”annamme” ajatuksia) (Vaughan 1997). Vaihtotalous perustaa lisääntyvästi voimansa juuri haltuunottamalleen ”lahjataloudelle,” kohdellen sitä riistämäänsä ”vaihdon” lisäarvona tai karsittavana rönsynä työelämässä (Vaughan 1997; Kailo 2007, 190-199). Vaughan painottaa, etteivät huolenpidon logiikkaan ja arvoihin samaistuvat naiset (tai miehet) kuitenkaan pysty harrastamaan lahjataloutta omaehtoisesti kapitalistisen vaihtotalouden tietoisesti luoman ja näin keinotekoisien niukkuuden kontekstissa. Kysynnän luomisen ”pakko” on syy, miksi kapitalismi tuhoaa yhteisöä koossapitävän solidaarisuuden ja siteet. Kun julkisiin palveluihin esimerkiksi luodaan niukkuutta säästöillä ja palvelujen heikennyksillä, lahjataloudesta tulee vaihtoehtotonta ”naistyötä,” jonka henki samalla tuhotaan ”rönsynä”. ”Lahjaa” yritetään näin muovata väkisin vastikkeelliseksi alan työntekijöiden ammattietiikan vastaisesti (Eräsaari 2006; Helne & Laatu 2009). Lahjan hengessä tehty työ on alistettu yhä vahvemmin vaihtotalouden laskelmoivalle logiikalle, siteistä irrotetulle rahataloudelle.

Heijastaen Maussin kuvaamaa lahjan ketjunomaista kiertoa, Vaughanin femi-

nistisessä lahjatalouden tulkinnassa, ”a antaa b:lle ja b vuorostaan c:lle ilman vastavuoroisuuden odotusta” (1997). Lastaan kantava äiti ei sano vauvalle: ”kannasinä vuorostasi minua”. Mutta sisäistäessään unilateraalisen hoivan, välittämisen ja läsnäolon hengen, lapsen siirtyä halu vuorostaan kantaa omia lapsiaan. Lapset, sairaat ja vanhukset eivät voi antaa takaisin ”samalla mitalla”, eikä sitä odotetaakaan. Lahjatalouden ydin on Vaughanille tarpeisiin vastaaminen (1997). Sitä on kuitenkin leimattu naisten hoivatyön ja ”jalojen villien” primitiivitalouden romantisoimiseksi milloin naisia ei itseään ole nähty johtavien miesten välisen vaihdon valuuttana: näkemystä ylläpidetään yhä tänään teorioissa, joiden väite on, ettei ”pyyteetöntä lahjaa ole” (Douglas, 1999; Godbout, 1998). Tässä poikkitieteellisessä, taloussosiologisessa, uskontotieteen ja kulttuurin tutkimukseen liittyvässä teoriassa pidetään itsestäänselvänä, että kaiken ihmillisen toiminnan taustamotiivina on lopultakin oman edun tavoittelu, olipa kyse antamisesta, jonka palkkiona/vaihtotavarana on hyvä omatunto, tai kilpailusta siitä kuka on anteliain.

Hallitsevien antropologisten lahjatalousteorioiden näkemys, joka heijastuu myös markkinataloudessa, kuittaa toinen toisistaan suuresti poikkeavat antamisen motiivit yhden ja saman kilpailu-ilmion variaatioiksi. Näin itsekäs ja muita riistävä antaminen asetetaan samalle viivalle yhteis-hyvän kiertoa edistävän ”vastikkeettoman” antamisen kanssa. Olisi jo maalaisjärjen vastaista väittää, että äidinhoivakin olisi aina luonteeltaan laskelmoivaa. Vaughan (1997) muistuttaakin, että yleisen sanonnan vastaisesti ”ilmaisia lounaita kyllä on” — lahjatalouden logiikka!

Vaughanin perustama Feministit lahjatalouden puolesta- niminen kansainvälinen tutkijaverkosto (www.gift-economy.com),

johon olen kuulunut sen perustamisesta lähtien (2001), on edistänyt sukupuoli-sensitiivisen lahjatalouden tuntemusta ja tutkimusta⁵. Naisnäkökulmasta, ja alkuperäiskansojen oman tulkintarepertuaarin kautta nähtynä lahjan sosiologia ja muut teoriat vaativat radikaalia sukupuoli- ja etnosensitiivistä päivitystä. Esimerkiksi Jacques Godbout (1998) ylevöittää miespapit lahjanantajien tyyppiesimerkiksi suomatta arvoa hoivaetokselle omanlaisena rationaliteettina. Syy lienee patriarkaalinen näkemys, että kodin yksityisyydessä tapahtuva antaminen on vain naisen luonnollinen kansalaistehtävä.

Paola Melchiori (2007, 318) kuvaa Vaughanin lahja-käsitteen epistemologiseksi työkaluksi uuden paradigman perinteisimmässä merkityksessä: on kyse käsitteestä, joka tarjoaa normatiiviseen ajattelutapaamme uusia ulottuvuuksia tuoden ne samalla ”hyväksyttävyyden” piiriin, avaten näin uusia mentaalisia portteja, ja antaen uusia sykäyksiä jollekin, mitä voimme vain vaivoin kuvitella.

Kun puhutaan uuden paradigman syntymisestä, sillä tarkoitetaan muun muassa, että vakiintuneiden ”näkemisen” ja maailmankatsomusten sijaan voimmekin havainnoida muiden kuin näköaistin metaforan kautta uudella tavalla. Näin voimme esittää uusia kysymyksiä, ja kuvitella tavanomaisista poikkeavia vastauksia. Vaughan (1997, 2006, 2007) näkee logiikassa, jolla miehisyttä tuotetaan ja muovataan ”diskursiivisesti” varsinkin länsimaissa heijastuksia ottamisen ja voitontavoittelun pikemminkin kuin antamisen ja jakamisen orientaatiosta.

On tärkeätä painottaa, ettei Vaughan kuitenkaan viittaa biologiseen äitiin ja vaisytoihin puhuessaan äidinhoivan logiikasta (logic of mothering, 1997). Äidinhoiva on hänelle metafora ja prosessi, ei suinkaan biologiaa tai essentialismia (1997). Äidin

laskelmoimaton asenne lapsen tarpeita kohtaan on siis lahjan antamisen paradigmaattinen prototyyppi. Tässä hengessä tapahtuvaa antamista hän löytää niin kielestä kuin naisten talousmalleista ja mistä tahansa inhimillisestä toiminnasta vaihtoa lukuunottamatta. Hän painottaa, ettei lahjan antamisella, tarpeisiin vastaamisen henkenä, ole sukupuolta. Monissa kulttuureissa onkin hoivaavia miehiä (Societies of Peace, 2007). Mutta koska lapset kasvatetaan ja nimetään kielen tasolla länsimaisissa kulttuureissa eri tavoin, lahjatalous on tytöille helpompaa ja ominaisempaa. Pojat kasvatetaan tyttöjä enemmän samaistumaan isien maailmaan, pois leimallisesti äidillisen antamisen arvokehikosta, vaihdon ja yksilöoikeuksien maailmaan. Kärjistäen, tytöt ”antavat”, pojat ”saavat” ja odottavat saavansa.⁶ Vaughanin mukaan hallitseva vaihtoon perustuva talousmalli, kapitalistinen markkinatalous, onkin syntynyt maskuloituneen (”mascultation”, 1997) ihmisyyden pohjalta, johon myös naiset samaistuvat lisääntyvästi. Kuten lahjatalous-verkoston tutkijat ovat osoittaneet lahjatalous on joutunut uusliberalistisen vaihto- ja markkinatalouden puristukseen, eikä se povaa hyvää sen paremmin naisten kuin muiden tässä arvojen pudotuspelissä toimeentulostaan kamppailevien ryhmien tulevaisuudelle.

Uusliberalistinen tasa-arvojärjestelmä – vaihtotalouden huipentuma ja käänneisen tasa-arvon tulevaisuus

Uusliberalismia voidaan pitää miesta-paisten arvojen, maailmankuvan ja hyötyrationalismin huipentumana. Suomen uudessa ”(epä)tasa-arvojärjestelmässä” julkisen sektorin hoivatyön supistamisen syyt verhotaan syyllistävällä puheella kansalaisten tarpeesta ottaa enemmän vastuuta elämästään. Harvemmin peräänkuulutaan kuntien säästöjen avulla vaurastuvien

suuryritysten yhteiskuntavastuuta, niiden ekososiaalisesti kestävämmän toiminnan julkista hintaa. Jaan monien tutkijoiden näkemyksen siitä, että uusliberalismi edustaa vallan ja yhteisvarantojen historiallisesti merkittävää uusjakoa (Bruun et al., 2009). Hyvinvointivaltion lahjatalouteen — solidaarisuuteen ja yhteisriippuvaisuuteen liittyvät juonteet — on nyt kuitenkin korvattu yksilön oikeuksia ja vapauksia painottavalla eetoksella, jossa kaikilla kuvitellaan olevan samat mahdollisuudet huolehtia itse itsestään. Tulevaisuutta rakennetaan kuitenkin sukupuolisokeasti, tiedostamatta, sitä, minkä Eräsaari tekee näkyväksi: ”Tälle imaginaariselle kohde-ryhmälle [valinnanvapaudesta nauttivalle ostovoimaisten joukolle, lähinnä miehille] on tyypillistä valistunut asiakkuus ja täydellinen informaatio. Se hankkii ruokansa sieltä, mistä parhaimman menun saa edullisimpaan hintaan” (2010).

Sosiaalisten siteiden purkaminen on uusliberalismin teho- ja tuottavuusvimman moottori. Uusliberalistiselle vaihtotaloudelle naiset muodostavat kumppanuuteen perustuvan tasa-arvojärjestelmän sijaan taloussuhdanteiden puskuri-, jousto-, reservi- ja pätkätyö-luokan, jossa luokk- asemalla ja muilla lisätekiijöillä on valinnan vapautta heikentäviä vaikutuksia (Julkunen, 2010; Helne & Laatu, 2006; Suoranta, 2009). Tulevaisuuden sukupuoli, sukupuolten tulevaisuus ei tule sisältämään hyvien vapauksien tasa-arvojärjestelmää, jos länsimainen naishoivan ja miestalouden jännite ja segregoitunut, epäsymmetrinen työnjako ja vanhemmuuden sosiaalisten riskien ja kulujen kasaaminen äideille voimistuvat. Sama hierarkkinen luonnonherruuden asenne tuhoaa luonnonvaramme lyhyen tähtäimen tuottavuuden nimissä.

Muuttuvaa länsimaista sukupuolten suhteita määrittelevää järjestystä voisi hyvin kuvata vaihdon sukupuoli- tai

tasa-arvojärjestelmäksi, jossa militaristiset kurinpidolliset assosiaatiot tekevätkin oikeutta tasa-arvon tulkinnassa tapahtuneille rajuille muutoksille. Uutena kansalaishallinnan muotona, markkinakuri vaikuttaa kaikkiin kansalaisiin keinona tuottaa kuluttajakansalaisuutta (Kantola, 2002). Kurinpitojärjestelmä –regiimin käsite soveltuu hyvin myös kuvaamaan nykyajan tasa-arvopolitiikan jännitteitä ja ristiriitoja, jotka syventävät entisestään tuloeroja, vähäosaisten valinnanvapautta ja vapautta eriarvoisuudesta. Ne ovat myös johtaneet iso veli- tietoyhteiskunnan kansalaisoikeuksia alasajaviin lakeihin demokratian ja ”turvallisuuden” tarkoitushakuisella uus-tulkinnalla. Joskin tällainen järjestelmä luo uhkia kaikille, rahatalouden ja finanssikeinotellun lisääntymisen myötä uhat kohdistuvat rajuimmin naisiin (Young, 2010; Bakker, 2003). Tulevaisuuden dystopia onkin uusliberalistisen vaihdon arvojen leviäminen ja integroituminen osaksi ”tasa-arvon” retoriikkaa, josta todellinen sukupuolten, kulttuurien ja sukupolvien yhdenvertaisuus on kaukana.

Viimeisten 30 vuoden aikana myös Suomen julkisjohtamisen mallit ja prosessit ovat muuttuneet entistä vahvemmin virkamies- ja eliittivetoiseksi talouspohjaiseksi maailmankuvaksi, jossa aivan uusia ihmiselämän alueita ollaan muokkaamassa tavaraksi ja keinotellun kohteiksi. Taustalla ovat olleet julkisen sektorin tehostamisen ja supistamisen sosiaalipoliittiset ja kaupalliset päämäärät.

Niiden ”hengen” mukaan raha ei niinkään kierrä hyvässä kehässä, vaan palautuu ja kasautuu alkuperäisille rikkaille omistajille moninkertaisena. Sen sijaan, että huolenpidon eetos ylläpitäisi elämää, raha poikii rahaa finanssikriisistä toiseen elämästä vieraantuneen kulutuksellisen kasvuhysterian pullosta karanneena ”henkenä”.

Perinteistä naisten tasa-arvoa edistetään

lakeina (joiden täytäntöönpano ei kuitenkaan toteudu), mutta sen päämäärä on saada naisten erilainen osaaminen ennen kaikkea teknologia- ja yritysmaailman käyttöön. Käytännössä tämä merkitsee menestyvien ja naistapaisesta työstä irtautuneiden naisten assimilaatiota maskuloituneen vallan hierarkioihin, jolloin tasa-arvoa on kyseenalaisesti (eliitti)miesten maailman arvojen ja käytäntöjen omaksuminen. Tasa-arvo on pelkkä välinearvo rajatun globaalin ryhmän kilpailukykyyn edistämiseksi. EU:n korporatiivinen tasa-arvojärjestelmä merkitsee rauhan- ja ihmisoikeusliikkeille tärkeiden käsitteiden kuten ”vapaus” ja ”tasa-arvo” haltuunottoa ja valjastamista päinvastaiselle merkitykselle. Mitä vahvempi, vauraampi ja vaikutusvaltaisempi kokonaisuus (pankki, sukupuoli, yritys, yliopisto), sitä enemmän sille suunnataan valtion ja kunnan verorahoja. Tätä puolustetaan vahvempien, parempien ja ahkerampien (lähinnä hyvinvoivien miesten) ”oikeuksilla” työnsä hedelmiin. Uusliberalismissa ei juuri huomioida, kenen olkapäillä ja taustatyöllä nämä hedelmät on tuotettu. Heidi Liehu tiivistää oivallisesti naistapaisen hoivan ja miesvaltaisen talouden segregaatoin: ”Hoivaamisentarve ja kova vallankäyttö ovat miehisen vallan maailmassa vastakkaiset ulottuvuudet, sillä tuon kovan vallankäytön miehinen maailma kohoo juuri naisen hoivatyön perustalle ja hoivaamisentarve naisessa sen sijaan on syntynyt juuri samaistumisen tunteiden pohjalta. Nuo samaistumisen tunteet puolestaan voivat sulkea ulkopuolelleen oman omistuksen kartuttamisen halun. Äidinvalta ja isänvalta ovat patriarkaatissa näin pohjattomasti eriytyneet ... ” (Liehu, 1998, 47).

Miesehtoinen herruus-talous saattaa nykytrendin voimistuessa todellakin kohota yhä röyhkeämmin nais- ja maahanmuuttajatyön olkapäille. Karl Polanyi pelkäsi, että tulevaisuuden riskinä on vapauden

idean surkastuminen silkaksi vapaan yrittäjyyden edistäjäksi, joka tarkoittaa “täyttä vapautta niille, jotka eivät enää tarvitse lisää tuloja, ja vapauden murusia kansalle, joka turhaan yrittää hyödyntää demokraattisia oikeuksiaan suojautuakseen omistajan valtaa vastaan” (Harvey, 2008, 47).

Tässä tulevaisuuskuvausuhkana onkin juuri se, että uusliberalismin tavoiteohjelma saavuttaa päämääränsä, hyvät vapaudet heikentyvät tavallisen kansan kohdalla, mutta yhtiövalta keskittyy ja palauttaa ”torpparilaitoksen” sen päiviteytyissä muodoissa. Monien mielestä näin on jo tapahtunut (Siltala, 2004). Tämän voi tulkita kaikkina niinä vapaan tahdon ja valintojen riiston ilmiöinä ja riippuvaisuuden muotoina, joihin talonpojat, orjat, naiset, maahanmuuttajat ja muut neuvotteluvoimaltaan heikot ryhmät ovat historiassa joutuneet alistumaan.

Lopuksi: Lahjatalouden sukupuolijärjestelmä ja ekososiaalisesti kestävämmän tulevaisuuden mahdollisuus

”Hyvien” vapauksien tulevaisuudessa näen koko ”naisten hoiva/miesten talous-” jaon murenemisen ja sukupuolten horisontaalisen ja vertikaalisen segregaaation korvautumisen uudella työjaolla ja ihmismilla; se olisi pikemminkin äidinvaltaisten yhteistöjen homo donans (Vaughan, 2006), Minangkabau, äidillinen ihminen (Sanday Reeves, 1998), tai universaali hoivakansalainen (Fraser 1999). Elämä maapallolla tuhoutuu, jos tulevaisuuden käsikirjoitusta kirjoittaa edelleen lahjataloutta vähättelevä tai siitä hyödyn kiskova homo economicus, kaiken rahassa mittaava kilpailuhenkinen ihmisyyden ruumiillistuma. Kilpajuoksu pohjalle on lopultakin käännettävä kohtuutaloudeksi, lopputuloksen tasa-arvoksi, tulevien sukupolvien oikeudet huomioivaksi lahja-

talous- pohjaiseksi hyvinvointiregiimiksi. Ei ole kyse utopiasta, sillä maailmassa löytyy lukuisia yhteiskuntia, joiden sukupuolijärjestelmä ei tuota eriarvoisuutta ja hierarkioita, tai joissa (mies)sukupuoli ei ainakaan ensisijaisesti määritä valtasuhteita ja yhteiskuntasopimusta (ks. www.gift-economy.com). Näistä huolestuttavista trendeistä huolimatta jo nyt on nähtävissä uudenlaisen vertaistalouden alkurihmastoja nimenomaan nuorten miesten parissa. Hakkerietiikka, vertaistalousverkostot, Linuksen, avoimen lähdekoodin käytännöt ja monenlaiset sosiaalisuuden ja talouden raja-, väli- ja sekamuodot (uudet ”commonsit”) kielivät perinteiset sukupuoliroolit ylittävistä tulevaisuudentrendeistä. Lisääntynyt ilmastokaaos ja ennakoitua ruoka-, vesi- ja tulvakriisit saattavatkin kääntää yleisen arvoilmapiiirin takaisin konkreettisen yhteisöllisyyden ja resursien jakamisen suuntaan. Itsestään se ei tapahdu, mutta historiassa on ollut aina havaittavissa suhdannevaihteluita ja kriisien syventyessä arvojen korjausliikkeitä. Mielestäni lahjatalouden rihmastoja versoa yhä vahvemmin jo pakon sanelemana (ks. esim. www.degrowth.com). Kun eriarvoisuus syvenee ja vaihtotalouden ahneus kasvaa, lahjatalous mm. köyhien toisiinsa kohdistuvana auttamisena, kohtuutaloutena, hitaamman elintavan ja talouskasvun eetoksena voimistuu. Tämä on samalla paradoksi, jonka ei tule kuitenkaan johtaa sen hyväksymiseen, että sosiaaliturva korvataan yhtiösosialismilla, delegoimalla huolenpityä naisten palkattomaksi velvollisuudeksi ja korvaamalla sosiaaliturva diakonialla ja kääntämällä julkisten tukien suunta suuryritysten voitoksi. Omaishoitoyhteiskuntaa ei voida myöskään yhdistää eläkeiän pidentämiseen. Tulevaisuuden haaste onkin varmistaa, etteivät yhteisvaurauden jakamisen lupaavat verkostot, nettiyhteisöt ja vertaistalouden järjestöt

jälleen unohda niiden taustatyötä, joiden näkymätön arjen panos vapauttaa nuoret miehet—ja naiset—pohtimaan uusia uljaita lahjatalouksia. Joskin feministinen sosiaalipolitiikka on tehnyt ansiokasta työtä erilaisten tasa-arvon puutelistojen esiinnostamiseksi, painopisteen yleinen siirtymä naistutkimuksesta gender- ja eurosentrisen seksuaalisuuden tutkimukseen ei ole mielestäni omiaan ainakaan vahvistamaan lahjatalouden hoiva- ja vastuurationalistia eetosta. Naistapaisuutta kammotaan ja assosioidaan alempiarvoiseksi leimaantumiseen. Tasa-arvotyöstä on myös muovautumassa konsulttivetöistä yksityisyrittäjyyttä, jota en vastusta muutoin kun ilmiönä, jossa matalapalkkaisten, vähäosaisimpien naisten puolustaminen hautautuu konsulttifeministien uraputkeen. Ns. pervoon eli queer- tutkimukseen koskien erilaisia marginalisoituja seksuaalisuuksia liittyy merkittäviä hallitsevien sukupuoli-normien uudelleenmäärittelyjä. Queer-teoria yhdistelee lesbo- ja homotutkimusta erityisesti feministiseen sukupuolen tutkimukseen ja yhdistää tähän mm. vallan analyysia ja psykoanalyttista teoriaa. On kyse tutkimuksesta, joka kiinnittää huomion vallitsevan sukupuolijärjestelmän keinotekoisuuteen, ja joka myös ottaa poliittisesti kantaa mm. homoliittoihin sekä homojen ja lesbojen adoptio-oikeuksiin. Tarvitaan kuitenkin laajempaa feminististä mobilisaatiota ratkaisemaan naisten hoiva, miesten talous- jako, joka liittyy heteronormatiivisuuteen, muttei murene vain seksuaalisella vallankumouksella. Jokin ryhmä tuntuu aina valikoituvan rahalle alistaiseen hoiva-positioon, joten tärkeimpänä näen sellaisen muutosprosessin, jossa nimenomaan hoiva nostetaan yhteiskunnan ydinarvoksi, lahjajenkisen maailmankuvan keskiöön.

Sentimentaalinen patriarkaallinen äitimisen idealisointi on estänyt osaa femi-

nisteistä arvostamasta äidinroolia, johon on kuitenkin olemassa myös feministinen näkökulma; sen mukaan on edistettävä naisten kansalaisuuden mallia, jossa äitiys on samalla tavoin yksi naisen ihmisyyden ulottuvuuksista kuin isyys miehillä sen sijaan että se määritteli ja luonnollistaisi hoivan naisen ainoaksi rooliksi. Julkunen esittää (2010) ajankohtaisen synteetin feminismisuuntausten sisäisistä jännitteistä: ”Itsen toteuttaminen, psykologinen kasvu sekä omien lahjojen ja kykyjen käyttö on osa yksilöllistyneen ja demokratisoituneen yhteiskunnan ja valmentajavaltion – tai foucaultlaisittan liberaalin hallinnan – perusideologiaa” (Julkunen, 2010, 285). Yhdyn Julkusen huoleen, että itsensä toteuttaminen ilman sukupuolen asettamia rajoituksia sopii täydellisesti uusliberaalin ajan yksilöllisyyden ja vapauden illuusioihin. Hän palauttaa mieliin Nancy Fraserin esittämät sukupuolisen oikeudenmukaisuuden kriteerit, jolla kehoitetaan kiinnittämään huomiota köyhyyteen, erityiseen haavoittuvuuteen, taloudelliseen riippuvuuteen, marginalisointiin, miesnormisuuteen sekä tulojen, vapaa-ajan ja kunnioituksen tasa-arvoon miesten ja naisten kesken. Julkunen painottaa, että nämä edellyttävät jotain aivan muuta kuin itsensä toteuttamista sukupuolen tai muista rajoista piittaamatta (Julkunen, 2010, 285). Miksemme siis nostaisi naistapaista ja alkuperäiskansoille leimallisempaa lahjataloutta arvoonsa niiden moderneissa muodoissa gender-neutraalien normien sijaan? Onhan muistettava, että kaikki neutraaliksi merkitty palautuu miesnormiin, jolloin ”naissfäärin” halpahinnoittelu ja halventaminen jatkuvat. Koska hoivaa ei voida integroida nykyiseen talousmalliin ilman, että sen henki tuhoutuu, talous ja sen miestapaiset arvot tulee integroida hoivan logiikkaan, jotta lahjan henki palautuisi siihen. Miksemme omak-suisi lahjatalouden harjoittajien parhaat

ekososiaaliset käytännöt? Muutoin edessä on orwellimainen välinpitämättömyyden dystopia, jossa pidetään väliä, välimatkaa toisiin, ja torjutaan tunteet oman kilpailukyvyyn tai militaristisen panssaroituneen minuuden nimissä? Jossa naisetkin lopulta korvataan reproduktiivisella teknologialla, teknokohduilla ja sukupuolettoman sukupuolen vuokratkohtuilla ja ostosiittiöillä.

Miten estää, ettei huolenpidon rippeitä aidata sydänjuuriaan myöten, kuten nyt aidataan yhteisesti tuotettua kulttuuria ja tietoa yksityisomaisuudeksi — ”innovaatioiksi”? Hyvien vapauksien tulevaisuudessa ekokriisit ja eriarvoisuudesta juontava vaihtoehdottomuus pakottavat miettimään uudenlaisia selviytymiskeinoja ja yhteisöllisyyden muotoja ilman, että hoiva delegoidaan yhä ”alemmaksi” maahanmuuttajien matalapalkkatyöksi. Tulevaisuuden voisikin kilpailuttaa vaihtamalla sen vetureita; Vaughanin mukaan positiivisin muutos tapahtuukin alkuperäiskansojen naisten ottaessa ohjat, ja jakaessa ekologista tasapainon ja solidaarisuuden tietoaan ylitteknologisoituneille ja vieraantuneille länsimaisille päättäjille.

Lahjatalous perustuu irokeeseilla (Mann, 2000) havaintoihin ja perinnetietoon verkottuneista, kaikkien olentojen välisistä kunnioituksen ja kumppanuuden suhteista. Hyvän ekososiaalisen elonkehän arvomaailmaan kuuluu luonnon omien prosessien ja eläinten itseisarvon kunnioitus. Luonnon ja ihmisen keskinäisriippuvaisuuden palauttaminen mielen ja luonnon, materian

ja hengen erottamisen sijaan ei siis merkitse paluuta matrilineaaristen arkaisten elämäntalouksien eetokseen, arvoihin ja käytäntöihin, sillä näitä on löydettävissä moderneissa matriarkaateissa Intiassa, Koreassa, Sumatralla, Kiinassa jne. (Societies of Peace, 2009). Väkivallaton ja kollektiivisesti eheyttävä yhteiskunnallinen elämäntapa on välttämätön tulevaisuuden visio mielenterveyden ja luonnon elvyttävyyden ja uusiutumiskyvyn säilyttämiseksi ja palauttamiseksi luonnonherruuden sijaan. Se edistää Polanyiin ”hyviä vapauksia”, ja sallii yksilölliset erot ja onnen tavoittelun, yrittämisen ja menestymisen, mutta takaa reilut pelisäännöt ja solidaarisuuden joka ei olisikaan vain veronmaksajien ”solidaarisuutta” finanssikriisin kaatamia pankkeja kohtaan. Lopetan toiveikkaassa hengessä Lewis Hyden kuvaukseen miten lahjan henki, *hau*, toimii vaihtotalouden riistoarvojen vahvana, yhä vetovoimaisempana vaihtoehtona:

Lahja luo sosiaalisen yhteenkuuluvaisuudentunteen, joka puolestaan luo tunteen, että sen siirtyessä kohteesta toiseen, sen arvo kasvaa: ainakin yhteiskunnallisten siteiden maailmassa kokonaisuus on suurempi kuin sen osien yhteenlaskettu summa. Se saattaa ryhmän jäsenet yhteen, lahjan arvo ja merkitys kasvavat heti sen lähdettyä kiertoon, ja sitten, uskollisen rakastajan tavoin, lahja kasvaa kasvamistaan kestävyytensä ja vakautensa myötä (Hyde, 1983, 35, kirjoittajan vapaa käänös).

Lähteet

- Bakker, Isabella (2003) *Neo-liberal Governance and the Reprivatization of Social Reproduction. Social Provisioning and Shifting Gender Orders*, in Isabelle Bakker and Stephen Gill (eds.) *Power, Production and Social Reproduction. Human In/Security in the Global Political Economy*, Basingstoke, Palgrave. 66-82.
- Bauwens, Michel (2006) *The Political Economy of Peer to Peer Production. Post-autistic economics review*. 37: 33-34.
- Bracken, Christopher (1997) *The Potlatch papers: A Colonial Case History*. Chicago, Chicago University Press.
- Bruun, Otto, Teppo Eskelinen, Ilkka Kauppinen & Hanna Kuusela (2009) *Immateriaalitalous. Kapitalismin uusin muoto*. Helsinki, Gaudeamus.
- Colorado, Pamela (1998) “Bridging Native and Western Science.” *Convergence* 21 (2/3): 49-67.
- Deloria, Vine Jr. (1999) *Spirit and Reason. The Vine Deloria Jr. Reader* Ed. Barbara Deloria, Kristen Foehner, and Sam Scinta. Golden, CO: Fulcrum.
- Douglas, Mary (1999) *Pyyteettömiä lahjoja ei ole. Esipuhe teokseen Mauss, Marcel: Lahja. Vaihdannan muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa*, 7-23. Suomentaneet Jouko Nurmiainen ja Jyrki Hakapää, Helsinki, Tutkijaliitto.
- Eräsaari, Leena (2010) *Miten tutkia laitoshoittoa? Teoksessa [Pois laitoksista!] Vammaiset ja hoivan politiikka*. Toim. Antti Teittinen, Helsinki, Gaudeamus, 199-214.
- Eräsaari, Leena (2006) *New Public Management on julkisen sektorin vääryyksien isä. Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) Vääryyskirja. Kelan tutkimusosasto, Helsinki, 87-102*.
- Eräsaari, Leena (2007) *Millainen yhteiskunta on hyvinvointivaltion jälkeen? Teoksessa Heikki Taimio (toim.) Kasvun hedelmät. Työväen Sivistysliitto, Helsinki, 211-225*.
- Fraser, Nancy (1999) *Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition, and Participation*. Teoksessa Larry Ray & Andrew Sayer (eds.) *Culture and Economy After the Cultural Turn*. London, Sage. 25-42.
- Godbout, Jacques T. in collaboration with Alain Caillé (1998) *Tr. by Donal Winkler. The World of the Gift*. Montreal, McGill-Queen's University Press.
- Guédon, Marie-Françoise (2008) “Of Big Animals, Women and Shamans in Nabesna Country: A Tale of Assumed Identities.” teoksessa Kailo, Kaarina, ed. (2008) *Women and Bears. The Gifts of Nature, Culture and Gender Revisited*. Toronto, Inanna Press. 77-99.
- Gunn Allen, Paula (1986) *The Sacred Hoop. Recovering the Feminine in American Indian Traditions*. Boston, Beacon Press.
- Harvey, David (2008) *Uusliberalismin lyhyt historia*. Tampere, Vastapaino.
- Helne, Tuula & Laatu, Markku (2006) *Vääryyskirja. Kelan tutkimusosasto, Helsinki*.
- Hyde, Lewis (1983). *The Gift. Imagination and the Erotic Life of Property*. New York: Vintage Books.
- Il Dono/The Gift: A Feminist Analysis (2004) Special Issue of *Athanos: Semiotica, Filosofia, Arte, Letteratura* 15 (8).
- Jokinen, Arto (2000) *Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri*. Tampere, Tampere University Press.
- Julkunen, Raija (2010) *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Vastapaino, Tampere.
- Kailo, Kaarina, ed. (2008) *Women and Bears. The Gifts of Nature, Culture and Gender Revisited*. Toronto, Inanna Press.
- Kailo, Kaarina (2007) “Cyber/Ecofeminism.” *Encyclopedia of Gender and Information Technology. Exploring the Contributions, challenges, issues, and experiences of women in information technology*. Idea Group Reference. Ed. Eileen M. Trauth, Hershey, the Pennsylvania State University, 172-177.
- Kailo, Kaarina (2007) *Irti talousväkivallasta. Reseptejä solidaariseen hyvinvointiin*. Kailo, Jääli. Hakapaino, Helsinki.
- Kailo, Kaarina (2004a) “Giving Back to the Gift Paradigm—Another Worldview is Possible.” Special Issue of *Athanos: Semiotica, Filosofia, Arte, Letteratura* 15 (8). Il Dono, The Gift. A Feminist Analysis. (in Italian and English). Ed. Genevieve Vaughan: 39-69.
- Kailo, Kaarina (2004b) “Vaihtotalouden ja hoivaetoksen rajapinnoilla. Globalisaation sukupuolivaikutukset ja naisliikkeen vastarinta.” *Tasa-arvon haasteita lokaalilla ja globaalilla rajapinnoilla*. Toim. Kaarina Kailo, Vappu Sunnari & Heli Vuori. Oulu, Oulun yliopistopaino. 163-185.
- Kantola, Anu (2002) *Markkinakuri ja managerivalta*. Helsinki, Lohi-Kirjat.
- Kari, Matti, Kattelus, Mervi & Saari, Juho (2008) *Sosiaalinen Eurooppa murroksessa—Euroopan unionin sosiaalija terveyspolitiikka*. Helsinki, Eurooppatiedotus.
- Kelley, Cuffyn (Eds) (1992). *Give Back. First Nations Perspectives on Cultural Practice*. North Vancouver, Gallerie Publications.
- Kuokkanen, Rauna (2007) *Reshaping the University: Responsibility, Indigenous Epistemes, and the Logic of the Gift*. Vancouver, University of British Columbia Press.
- Liehu, Heidi (1998) *Perhoston valtakunta. Manifesti viimeisestä tulevaisuudesta*. Helsinki, Sphinx.
- Mann, Barbara. (2000) *Iroquoian Women, the Gantowisas*. New York, Lang.
- Mauss, Marcel (1999) [1923] *Lahja. Vaihdannan muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa*. Suomentaneet Jouko Nurmiainen ja Jyrki Hakapää. Helsinki, Tutkijaliitto.
- Midnight Sun. 1988. “Sex/Gender Systems in Native North America.” *Living the Spirit: A Gay American Anthology*. Coordinating Ed. Will Roscoe. New York, St. Martin's Press. 16-23.
- Patomäki, Heikki (2007) *Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. Helsinki, WSOY.
- Polanyi, Karl (2009, alkuteos 1944) *Suuri murros. Aikakautemme poliittiset ja taloudelliset juuret*. Tampere, Vastapaino.
- Pyyhtinen, Olli (2005). *Lahjan sosiologia—George Simmel ja Marcel Mauss*. Timo Toivonen, Leena Haanpää, Taru Virtanen, toim. Kansallinen, eurooppalainen, globaali. Taloussosiologian tutkimusseminaarit 2004. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. 2:2005. 133-159.
- Roos, J.P. (2001) “*Pekka Himanen: Hakkerietikka ja informaatioajan henki*”. Kirja-arviointi. Yhteiskuntapolitiikka.
- Ruym, Ulla. (2008) “*A Conversation about women and bears*.” Ulla Ryum and Kaarina Kailo. Kailo, Kaarina, ed. (2008) *Women and Bears. The Gifts of Nature, Culture and Gender Revisited*. Toronto, Inanna Press. 75-77.
- Sahlins, Marshall D. 1972. *Stone Age Economics*. Chicago: Aldine.
- Sanday, Peggy Reeves (1998) “*Matriarchy as a Socio-Cultural Form. An Old Debate in New Form*.” Paper presented at the 16th Congress of the Indo-Pacific Association, Melaka, Malaysia, July 1-7. Online <http://www.sas.upenn.edu/~psanday/matri.html>.

Seppänen, Esko. Hullun rahan tauti. Kapitalismin musta syksy. Helsinki: Tammi.

Siikala, Jukka (2006) Lahjan henki. Duodecim. Artikkelin numero duo96171 (096.171). [lainattu internetistä 9.9.2010]

Siltala, Juha (2007) Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Otava.

Societies of Peace. Past, Present and Future (2009). Ed. Göttner-Abendroth, Heide. Toronto: Inanna Press. Websites: www.goettner-abendroth.de, www.hagia.de.

Suoranta, Anu (2009). Halvennettu työ. Väitöskirja. Tampere, Vastapaino.

Trask, Mililani (2007) "Indigenous Women and Traditional Knowledge: Reciprocity is the Way of Balance." Women and the Gift Economy: A Radically Different Worldview is Possible. Ed. Genevieve Vaughan. Toronto, Inanna Press. 293-301.

Trott, Christopher G. The Gender of the Bear. Bear Symbolism and the Third Sex among the Inuit. Kailo, Kaarina, ed. (2008) Wo/men and Bears. The Gifts of Nature, Culture and Gender Revisited. Toronto, Inanna Press. 273-291.

Tutkimusparvi. (2010) Itseorganisoituvaa joukko tutkijoita. "Vertaistuotanto." [Lainattu 7.9.2010]

Vaughan, Genevieve, ed. (2007) Women and the Gift

Economy: A Radically Different Worldview is Possible. Toronto: Inanna Press.

Vaughan, Genevieve (1997) For-Giving. A Feminist Criticism of Exchange. Foreword by Robin Morgan. Texas, Plainview Press.

Vaughan, Genevieve [2006] "Epistemology and Gender: Knowledge as Gratitude." Homo Donans. Online: www.gift-economy.com.

Wacoquaakmik (2008) The Warrior Way and the Bear: A Personal Narrative. in Kailo, Kaarina, ed. Wo/men and Bears. The Gifts of Nature, Culture, Gender Revisited. Toronto, Inanna Press. 291-303.

Wichterich, Christa (2002) Globalisoitu nainen. Raportteja epätasa-arvon tulevaisuudesta. Like, Helsinki.

Women and the Gift Economy: A Radically Different Worldview is Possible. Ed. G. Vaughan. Toronto: Inanna Press.

WWW.Degrowth.com

WWW.gift-economy.com

Young, Brigitte. (2010) Sukupuolinäkökulma rahan, rahoituksen ja subprime-asuntoluttokriisiin. Omistus. Peruste. Vasemmistofoorumi. Helsinki, Hakapaino, 112-138.

Viitteet

- ¹ Vaihrotaloutteen sisältyy siihenkin sosiaalisten siteiden luomista taloudellisten intressien lisäarvona, vaikka vaihto onkin kehittynyt kilpailun ja ensisijaisesti oman taloudellisen edun priorisoinnin suuntaan. Lahjatalouden henki heijastuu mm. torikaupassa tai tinkimiskulttuurissa, jossa sosiaalinen kanssakäyminen on usein yhtä tärkeää kuin myydyistä tuotteista saatu hinta.
- ² Sukupuoli- ja etnosensitiivisen lahjatalouden pioneeriteos on Vaughanin (2007) toimittama Woman and the Gift Economy sekä Göttner-Abendrothin toimittama Societies of Peace (2009). Saamelaisen lahjataloudesta ks. mm. Kuokkanen 2007.
- ³ Olen itse tehnyt kenttätöitä cree-, mohawk- ja montagnais-intiaanien parissa Kanadassa 1984-1999 vierailien useilla reservateilla ja johtaen intiaanipiskelijöille saamallaani tutkimusrahalta rahoitettua projektia. Olen nähnyt lahjatalouden ja matrilineaarisen kulttuurin jäänteitä varsinkin cree-yhteisössä St. James alueella, johon tutustuin yhdeksän vuoden ajan.
- ⁴ Havaitsin itse asuessani cree-intiaanien parissa Montre-alissa ja St. James alueella Kanadassa Jukka Siikalan (2006) kuvaamat ilmiöt: "lahjojen vaihto on myös välittömiä osapuolia laajempi tapahtuma. Tyypillisiä

ryhmiä koskevia lahjojenvaihtotilanteita ovat elämän kausirituaalit, kuten syntymään liittyvät, ikäkausirituaalit, häät ja hautajaiset".

- ⁵ Olen viitannut tässä kirjoituksessa joihinkin tutkimuksiin, joissa kuvataan lahjataloutta tänäkin päivänä harrastavia kulttuureja. Aihetta käsitteleviä konferensseja on järjestetty neljä ja olemme julkaisseet useita aihetta käsitteleviä kirjoja, filmejä ja videoita. Ne voi ottaa opetuskäyttöön ja niitä voi lukea nettisivuiltamme www.gift-economy.com.
- ⁶ Suomen kielen seksuaaliset konnotaatiot kieliävät myös siitä, kuinka tässä "roolijaossa" on julkilausuttuja ja piiloisia seksuaalisia tasoja. Onko antaa-sanan seksuaalinen pohjavire sekin miesvallan kasvun ja naisreiviin kohdistuvan halveksunnan myötä kehittyntä lahjatalous-huorittelua? On kuitenkin huomattava, että osana paikannettuja, historiallisesti muuttuvia sukupuolijärjestelmiä tällaiset jaottelut ovat yleisempiä ydinperhe-järjestelyissä kuin esimerkiksi matrilineaarisissa laajennetuissa perheyhteisöissä. Niissä myös pojat samaistuvat ihmisen normina äidilliseen ihmisyyden malliin (Mann, 2006; Sanday Reeves, 1998).

Artikkeli

Anita Haataja

Verotusko sukupuolineutraalia?

Artikkeli käsittelee henkilöiden tuloverotusta sukupuolten tasa-arvonäkökulmasta. Verotuksen ja tulonsiirtojen tavoitteet voivat tukea sukupuolten tasa-arvoa, tai niiden vaikutukset ovat keskenään ristiriidassa. Ristiriitaisia tavoitteita ilmenee etenkin kun on kysymys naisista ja miehistä perheen jäsenenä eli "verotuksen perhepolitiikasta". Aluksi kuitenkin pohditaan sukupuolineutraaliuden ja sukupuolten tasa-arvon käsitteitä tulonsiirtoinstituutiosta. Artikkelin päähuomio kohdistuu tuloverotuksen kehittämiseen perheverotuksesta kohti yksilöllistä verotusta sekä viimeaikaisten, sekä toteutettujen että ehdotettujen verouudistusten sukupuolivaikutusten arviointiin. Tuoreimmista ehdotuksista esimerkkinä käsitellään yhteisverotuksen potentiaalisia vaikutuksia pienten lasten perheissä. Artikkelin lopussa keskustellaan lyhyesti Nancy Fraserin kolmen utopistisen visioin pohjalta, mihin suuntaan nykyistä vero- ja tulonsiirtoinstituutiota tulisi kehittää, jos politiikassa tavoiteltaisiin yhtä Fraserin sukupuolten tasa-arvoa tavoittelevista ansaitsija- ja hoivaajamalleista.

Avainsanat: Verotus, yhteisverotus, sukupuolten tasa-arvo, hoivaaja- / ansaitsijamalli

Johdanto

Käsittelen tässä artikkelissa henkilöiden tuloverotusta sukupuolten tasa-arvonäkökulmasta. Verotuksen sukupuolivaikutuksia ei kuitenkaan voi käsitellä sivuamatta koko tulonsiirtoinstituutiota, koska verotus ja sosiaaliturva liittyvät monella tavalla yhteen. Tämä ilmenee etenkin kun on kysymys naisista ja miehistä perheen jäsenenä eli "verotuksen perhepolitiikasta". Pohdin aluksi sukupuolineutraaliuden ja sukupuolten tasa-arvon käsitteitä tulonsiirtoinstituutiosta. Seuraavaksi kuvaan suomalaisen tuloverotuksen kehittymistä kohti yksilöllistä verotusta pitkällä aikavälillä. Tämän jälkeen arvioin viimeaikaisten, sekä toteutettujen että ehdotettujen, verouudistusten sukupuolivaikutuksia. Jälkimmäisestä tuorein esimerkki on ehdotus mahdollisuudesta siirtyä yhteisverotukseen pienten lasten perheissä (Haataja ja Pykkänen 2009). Artikkelin lopussa esitän lyhyesti Nancy Fraserin (2000) utopistiset visiot naisten ja miesten tasa-arvoa toteuttaviksi malleiksi jälkiteollisissa

hyvinvointivaltioissa ja arvioin, mihin suuntaan nykyistä vero- ja tulonsiirtoinstituutiota tulisi kehittää, jos politiikassa tavoiteltaisiin jotain näistä malleista.

Sukupuolineutraalius ja sukupuolten tasa-arvo

Sukupuolineutraali tulonsiirtoinstituutio ei syrji eikä suosi sukupuolen perusteella, mutta voi käytännössä lieventää, uusintaa tai jopa vahvistaa perinteisiä sukupuolijakoja. Myös hyvää verojärjestelmää voidaan arvioida sukupuolten tasa-arvonäkökulmasta (Haataja ja Pykkänen 2009). Hyvän verojärjestelmän periaatteita ovat ensiksikin selkeys, läpinäkyvyys ja hallinnollinen yksinkertaisuus. Nämä ovat sukupuolineutraaleja, kaikkia hyödyttäviä periaatteita. Hyvään verojärjestelmään kuuluvat lisäksi vertikaalin ja horisontaalin oikeudenmukaisuuden periaatteet. Vertikaalilla oikeudenmukaisuudella tarkoitetaan verotuksen progressiivisuutta, tulontasausta veronmaksukykyisemmiltä, parempituloisilta pienituloisemmille. Prog-

ressiivinen verotus tasaa myös naisten ja miesten välisiä, markkinoilla syntyneitä tuloeroja. Horisontaalilla oikeudenmukaisuudella tarkoitetaan puolestaan tulontasausta samalla tulotasolla olevien, erilaisten perheiden kesken, esimerkiksi tulontasausta lapsettomiin ja lapsiperheiden kesken. Tähän ryhmään sijoittuvat perhepoliittiset vähennykset ja puolisojen yhteisverotus. Puolisoiden yhteisverotus tasaa tuloja yleensä yhden ja kahden tulonsaajan perheiden kesken.

Vertikaali ja horisontaali oikeudenmukaisuustavoite voivat joutua ristiriitaan, jos yhtäältä tavoitellaan samaa kohtelua yhtä paljon ansaitsevien yksilöiden välillä ja toisaalta tulontasausta samalla tulotasolla olevien erilaisten perheiden välillä (O'Donoghue ja Sutherland 1998). Perheverotuksella ja puolisojen yhteisverotuksella on erilaisia toteutusmalleja eri maissa, mutta pääsääntöisesti ne alentavat suurituloisemman ja kasvattavat pienituloisemman puolison marginaaliveroastetta. Pienituloisemman puolison, useimmin siis naisten, taloudelliset kannustimet ansiotyöhön heikkenevät ja suurituloisemman kasvavat. Horisontaalin oikeudenmukaisuuden sukupuolineutraaleilta vaikuttavat yhteisverotuksen periaatteet toimivat välillisesti sukupuolten tasa-arvotavoitteita vastaan, jos sukupuolten tasa-arvotavoite käsitetään yhä samalla tavalla kuin 1970-luvun Suomessa: ”Naisten ja miesten välisellä tasa-arvolla ymmärretään sukupuolten välistä samanarvoisuutta ja tehtävien tasaista jakoa perheessä, työelämässä ja julkisessa elämässä” (VNK 1975, 8). Pohjoismaiden ministerineuvosto määritteli tasa-arvotavoitteet 1990-luvulla suunnilleen samansisältöisenä (Ellingsaeter ja Leira 2006, 7).

Euroopan Unionissa verotus ja sosiaaliturva määrittellään sukupuolta syrjiviksi, jos ne rajoittavat naisia eritavoin kuin miehiä toimimasta yksilöinä työhön

hakeutumisessa ja sovitettaessa yhteen kotielämän vaatimuksia työn kanssa (Jepsen ym. 1997). Onkin ristiriitaista, jos työmarkkinoilla kohtelu perustuu yksilöön mutta tulonsiirtoinstituutiossa asemaan kotitaloudessa. Perheaseman perusteella johdettavat sosiaaliset oikeudet paitsi tukevat puolisojen välistä työnjakoa koti- ja ansiotyön kesken myös oikeuttavat kotona olevan puolison (useimmin naiset kuin miehet) taloudellisesti riippuvaiseksi ansiotyössä käyvästä puolisoista. Käytännössä on kuitenkin vaikea sanoa, toteutuuko tällaisessa työnjaossa yhtäläinen oikeus perheen taloudellisiin resursseihin. Euroopan Unioni on 1990-luvulta lähtien suosittelut syrjivien piirteiden eliminoimista eli perheasemasta johdettujen fiskaalien ja sosiaalisten oikeuksien karsimista ja yksilöllisten oikeuksien kehittämistä.

Sukupuolten tasa-arvotavoitteiden painopisteet voivat muuttua ajassa, vaikka määritelmät eivät muuttuisi. Hollin (2003) mukaan suomalaisessa nais- ja tasa-arvo- liikkeessä korostettiin 1960- ja 1970-luvuilla naisten oikeutta ansiotyöhön. Tätä tukivat myös uudistukset politiikassa. Päivähoitolaki tuli voimaan vuonna 1973, puolisojen erillisverotus toteutettiin 1976 ja isien oikeuksia lasten hoitoon alettiin tukea isyysvapaalla (1978) ja vanhempainvapaalla (1980). Myöhemmin nais- ja tasa-arvo- liike ovat korostaneet myös naisten erityispiirteitä sekä naisten omien arvojen ja valintojen arvostusta (Holli 2003). Tähän kategoriaan voi luokitella jo vuoden 1973 lapsilisän ”vaippalisän” pikkulasten vanhemmille (Välimäki 1999) ja vuosina 1985–1990 voimaan tulleen alle 3-vuotiaiden lasten kotihoidontuen. Asennetasolla voidaan havaita kaksi keskenään ristiriitaista trendiä: Yhtäältä kotiäitiyden ja pitkien lastenhoitojaksojen arvostus ovat kasvaneet, mutta toisaalta myös tasa-arvoa kannattavat asenteet ovat

voimistuneet. (Haataja, Mikkola ja Pääkkönen 2009; Anttonen 2003).

Sukupuolineutraalina säädetyt perhe- etuudet saattavat tuottaa sukupuolijakoa, joita on vaikea havaita saati purkaa. Kotihoidontuki on periaatteiltaan sukupuolineutraali, koska ”vanhemmat voivat valita kotihoidontuen päivähoiton sijasta”, lapsen parhaaksi, mutta samalla kotihoidontukijaksot kasaantuvat äideille. Minna Rantalaihon (2009) mukaan perhepolitiikassa on äitikeskeisestä politiikasta siirrytty perhekeskeiseen politiikkaan. Kukin painotus on omalta osaltaan tehnyt hoivan sukupuolijakoa näkymättömäksi. Lapsen parasta korostava politiikka korostaa esimerkiksi erovanhempien kohdalla etävanhempaan, yleensä isän ja lapsen välistä suhdetta, ei niinkään vanhempien keskinäistä arjen vastuiden jakamista (Rantalaiho 2009, 45). Äitiys-, isyys- ja vanhempainrahajaksot eivät ole sukupuolineutraaleja, sillä niiden tavoitteena on edistää vanhempainrahakauden jakamista, parantaa äitien työmarkkina-asemaa ja kasvattaa isien osuutta lastenhoidossa. Ristiriitaiselta vaikuttaa se, että tasa-arvoponnistelut kohdistetaan vain alle 10–11 kuukauden ikäisen lapsen vanhempiin, mutta 1-2-vuotiaiden lasten hoitoa käsitellään sukupuolineutraalisti vanhempien valinnanvapautena lastenhoitomuotojen välillä. Noin puolelta äideistä puuttuu kuitenkin valinnanmahdollisuus työn ja kodin välillä. (Haataja 2008.)

Sukupuolten tasa-arvon edistämisen jarruna voivat toimia myös ristiriidat hallinnon eri portaiden välillä. Valtio tavoittelee työllisyysasteen nostamista ja hoivan jakamista vanhempien kesken, mutta kunnissa tavoitellaan usein säästöjä päivähoitomenoissa houkuttelemalla vanhempia (äitejä) kotiin hoitamaan itse alle kouluikäiset maksamalla kuntalaisia lakisääteisen koti-

hoidontuen päälle (Haataja ja Pylkkänen 2009, 153–157; Miettunen 2008). Nykyisin Suomessa käytetään Pohjoismaista vähiten päivähoitopalveluita ja suomalaiset jakavat vanhempainrahapäivistä pienimmän osan. Kun äidin kanssa yhtä aikaa pidettävä isyysrahakausi jätetään pois laskuista, osuus jää Suomessa alle kahteen prosenttiin (Haataja 2009).

Verotus toimi ainoana tulojen tasauksen muotona ennen hyvinvointivaltiota ja tulonsiirtoja. Verotuksen progressio oli marginaalista, koska valtion tuloveron progressiivisuus oli lievää, veronmaksajia oli vähän ja välillisen verotuksen osuus verotuotoista oli huomattava. Välillinen verotus on regressiivistä, eli pienituloisemmat maksavat näitä veroja suhteessa tuloihin enemmän kuin suurituloiset (Riihelä 2010). Esimerkiksi vuonna 1930 välillinen verotus kattoi kaksi kolmasosaa kaikesta verotuotosta, suhteellinen kunnallisverotus vajaat 30 prosenttia ja valtion tulovero muutaman prosentin. Veronmaksajia oli huomattavasti vähemmän kuin palkansaaajia. (Honkanen 1993). Nykyisin valtion ja kuntien tuloverojen sekä pakollisten sosiaaliturvamaksujen osuus koko verotuotosta on yhteensä noin 66 prosenttia, omaisuusverojen muutama prosentti ja välillisten verojen noin kolmannes (Tilastokeskus 2010).

Veronmaksukykyä korostavan progressiivisen verotuksen vaikutus on heikentynyt 1990-luvun vaihteen jälkeen kahdessa verouudistuksessa. Vuoden 1989 uudistuksessa valtionverotuksen tuloerä nousi ja pienituloisimmat jäivät suhteellisen kunnallisverotuksen piiriin. Vuoden 1993 pääomaverouudistus siirsi omaisuus- ja pääomatulot suhteellisen verotuksen piiriin. Suhteellisten prosenttien mukaan peritään myös sosiaaliturvamaksuja. Parhailaan pohditaan myös välillisen verotuksen osuuden kasvattamista verotuotoista (VM 2010). Tasavero heikentää tuloverotuksen

vertikaalista tulonjakovaikutusta, mutta vähennysjärjestelmä muuttaa suhteellisen veron suoraviivaisuutta ja voi myös lisätä progressiivisuutta. Tässä artikkelissa rajaudun käsittelemään pääasiassa muutoksia tuloerotuksen horisontaaleissa periaatteissa sukupuolten tasa-arvon kannalta.

Pitkä matka puolisoiden yhteisverotuksesta erillisverotukseen

Vielä 1900-luvun alussa vaimot olivat juridisesti puolisoitensa edusmiehisyyden alaisia. Tälle oli johdonmukaista, että avioliitossa veroyksikkönä olivat miehet, joiden tuloiksi laskettiin vaimonkin tulot. Parempiosaisilla aviovaimoilla tosin saattoi olla lain mukaan erikseen hallittavaa ja verotettavaa omaisuutta. Juridisesti miehet olivat vastuussa perheen elättämisestä. Miehillä kohdentuivat perheen elatuksesta ja huoltovelvollisuuksista myönnettävät verohelpotukset samoin kuin verohelpotukset sellaisesta veronmaksukyvyntä alentumisesta, joka johtui huoltajan sairautumisesta tai työttömyydestä. Lakisääteistä sosiaaliturvaa ei ollut.

Puolisoiden yhteistä verokantaa pidettiin kuitenkin epäkohtana jo vanhan avioliittolain aikana, kun tulo- ja omaisuusverolakia uusittiin vuonna 1924. Naisten (palkka-)työssäkäynti käsitettiin taloudellisen pakon sanelemaksi. Yhteisverotuksen ongelmana pidettiin sitä, ettei kahden palkansaajan perheissä naisilla ollut oikeuksia omiin tuloihinsa. Eduskunnan enemmistö ei ollut kuitenkaan vielä valmis muuttamaan kahden ansiotyössä käyvän parin verokohtelua, koska ”yhden työssäkäyvän perheet olisivat joutuneet taloudellisesti epäedullisempaan asemaan” (Valtiovarainvaliokunnan mietintö no 26/1924 vp). Uusi avioliittolaki tuli voimaan vuonna 1930 ja puolisoit tulivat juridisesti keskenään tasa-arvoisiksi. Tälle muutokselle johdonmukaisena vuoden 1935 tulo- ja omaisuusverolain uudistuksessa

alettiin aviopuolisoiden kodin ulkopuolelta hankkimia ansiotuloja verottaa erikseen. Horisontaalista tulonjakoa vahvistettiin myös perheettömien, yksinverotettavien ja lapsettomien puolisoiden lisäverolla. Lisäveroa oli esitetty jo vuonna 1924 niin sanottuna ’vanhanpojan verona’. Tuolloin vero esitettiin kohdennettavaksi vain lapsettomille miehille, koska naisten palkkataso oli miesten palkkatasoa alempi. Ehdotus ei mennyt läpi, koska sen hyväksyminen olisi merkinnyt (yksinäisten) naisten ja miesten erilaista verokohtelua (Wikström 1985, 143), eli suoraa syrjintää sukupuolen perusteella.

Vajaan 10 vuoden kuluttua ansiotyössä olevien puolisoiden erillisverotusta alettiin jälleen pitää ”kohtuuttoman edullisena” suhteessa samalla tulotasolla olevien, yhden ansiotyössä käyvän parin verotukseen nähden. Yhteisverotukseen palattiin vuoden 1943 verouudistuksessa ottamalla käyttöön kolmiluokkainen verojärjestelmä. Kaikkein ankarimmin verotettiin naimattomia ja lapsettomia henkilöitä. Lapsettomia pariskuntia verotettiin edellisiä lievemmin ja kaikkein lievimpään veroluokkaan sijoituivat lapsiperheet. Mielenkiintoista on, että yhteisverotukseen päädyttiin, vaikka hallituksen esityksen mukaan vaimojen kotitaloustyön ymmärrettiin lisäävän huomattavasti yhden ansaitseijan perheiden veronmaksukykyä (HE 77/1943).

Kotitaloustyön arvottamisella ja työn arvon verottamisella on pitkä historia. Jo 1800-luvun lopulla osa kunnista verotti vaimoja tuottavina, koska ”isännän muuten täytyy pitää hänen sijastaan piikoja ...” (Wikström 1985, 49). Osa kunnista sen sijaan piti vaimojen työtä tuottamattomana eli työ oli verovapaata. Naisten tekemän kotitaloustyön tärkeydellä ja arvolla on sittemmin perusteltu esimerkiksi lapsilisien maksamista äideille (HE 163/1948 vp) ja kotitaloustyön arvoa on mitattu myöhem-

min sekä suhteessa bruttokansantuotteen (Vihavainen 1995) että kotitalouksien tulonjakoon (Mattila-Wiro 2010).

Verotuksen lisäksi lapsiperheitä alettiin tukea tulonsiirroin, ensin tarveharkintaisiin etuuksiin 1930-luvun lopulla (äitiysavustus 1937 ja perhelisä 1937). Äitiysavustuksesta tuli universaali 1949 ja universaaleista lapsilisistä säädettiin 1948. Vaikka yleinen lapsilisjärjestelmä korvasi alun perin epäonnistuneen perhepalkkausjärjestelmän (ks. myös Bergholm 2003), sitä perusteltiin osittain myös äidinpalkkana (HE 163/1947vp). Suomi oli 1950-luvulla maatalousvaltainen yhteiskunta, jossa rakennemuutos oli vasta käynnistymässä, mutta kotiäitiyden kannatus yleistyi myös palkansaajaperheissä. Yksimielisyyttä kotiäitiyden tukemiseksi sosiaalipolitiikan keinoin ei kuitenkaan saavutettu (Sulkunen 1989; Kuusipalo 1994). 1960-luvulla maatalousvaltaisuus alkoi nopeasti väistyä ja palkkatyö yleistyä. Naisten, erityisesti äitien työvoimaosuus kasvu ylitti 1970- ja 1980-luvuilla reippaasti aikaisennusteet (esim. KM 1971:A20; Haataja 2004). Kansainvälisesti nopea ja lyhyt rakennemuutoksen kausi (Välimäki 1999, 39) on voinut vaikuttaa siihen, ettei Suomessa koskaan syntynyt kotiäitisopimusta samassa mittakaavassa kuin useissa Keski-Euroopan maissa. Suomessa naistyövoimaa tarvittiin sekä työvoimakäytön että kotitalouksien toimeentulon tarpeisiin (Haataja 2004). Päivähoitopaikoista alkoi olla huutava pula 1960-luvulla. Palkkatyön yleistymisen ja sosiaaliturvan kehittymisen sairauden ja työttömyyden johdosta vähensi naisten taloudellista riippumattomuutta ja omat ansiot toivat oikeuksia yksilölliseen sosiaaliturvaan. Työttömyysturva ja sairausvakuutus oli säädetty 1960-luvun alussa, päivähoitolaki vuonna 1973.

Verotuksen kokonaisuudistusta valmistettiin 1970-luvun alussa, mutta puoli-

soiden erillisverotukseen siirtyminen ei kuulunut alkuperäisiin suunnitelmiin (HE 40/1974). Kolmesta veroluokasta haluttiin päästä irti, mutta puolisoiden yhteisverotus suunniteltiin toteutettavaksi niin sanotulla tasausmenetelmällä. Tasa-arvopolitiikka oli kuitenkin myös vahvistunut eivätkä pyrkimykset jatkaa yhteisverosta toisessa muodossa menneet enää läpi (Haataja ja Pyllkkänen 2009, 150). Vuonna 1976 voimaan tullut verouudistus toteutti puolisoiden erillisverotuksen, mutta verotukseen sisältyi runsaasti horisontaaliin tulontasaukseen liittyviä vähennyksiä. Lapsista, huoltajuudesta sekä tulottoman tai pienituloisen puolison elättämisestä myönnettävät vähennykset kohdennettiin suurituloisemmille (miehille). Kuitenkin 1980-luvun lopulla vähennyksistä yksi, lapsenhoitovähennys (L 1062/1986), kohdennettiin pienituloisemmalle puolisolle (naisille). Sitä sai alaikäisten lasten perusteella ja korotettuna, jos oli päivähoitokäisiä lapsista (HE 109/1988 vp). Kun vuosina 1985–1990 asteittain voimaan tuleva kotihoidontukijärjestelmä alkoi kattaa 2- ja 3-vuotiaat lapset, heidät poistettiin lapsenhoitovähennyksen piiristä (Tulo- ja varallisuusverolaki 1240/1988; Tuloverolaki 1535/1992). Yhteenvetona voidaan todeta, että 1990-luvun alussa lastenhoitoon liittyvää horisontaalia tulonjakoa kohdennettiin lapsiperheille, verovähennyksiä lukuun ottamatta yleensä äideille, neljästä pussista verottoman lapsilisen vaippalisänä, lastenhoitovähennyksellä verotuksessa sekä veronalaisena kotihoidontukena ja julkisin varoin subventoituina päivähoitopalveluina.

Erillisverotuksesta yksilölliseen tuloverotukseen

1980-luvun alku oli sellaisten sosiaalipoliittisten uudistusten aikaa, jotka viimeistelivät Suomen pohjoismaista

hyvinvointivaltiomallia. Matalat verotomat työttömyysturva- sekä sairaus- ja vanhempainrahapäivärahaetuudet muutettiin ansiosidonnaisiksi ja niitä alettiin verottaa. Kansaneläkkeestä tuli universaali vähimmäisturva, jonka tasoon puolison muut tulot kuin kansaneläke eivät enää vaikuttaneet. Vanha huoltoapu korvattiin vähemmän leimaavalla toimeentulotuella. Uudistusten seurauksena veronmaksajien määrä kasvoi, miesten noin 10 ja naisten lähes 19 prosenttia vuosina 1980–1985 ja naisten määrä veronmaksajina ylitti miesten määrän (Tulo- ja varallisuustilastot). Vaikka tulonsiirtojen uudelleen jakavat vaikutukset kasvoivat, pysyi laaja verotuksen vähennysjärjestelmä (Turkkila 1983) suunnilleen ennallaan vuoteen 1988 asti.

Vuoden 1989 suuri verouudistus oli askel kohti perhepoliittisten vähennysten karsimista. Jäljelle jäävien vähennysten painopiste siirtyi uudistuksessa valtionverotuksesta kunnallisverotuksen suuntaan, mikä hyödytti paremmin pienituloisia. Käytännössä verouudistus kuitenkin hyödytti miehiä enemmän kuin naisia, koska laki ei enää määritellyt, kumpi puolisoista voi tehdä vähennykset. Miehet alkoivat pääsääntöisesti hyötyä myös lastenhoito-vähennyksestä. (Haataja 1992).

Perhekustannusten tasausten menetelmiä suunniteltaessa epäkohtana pidettiin monissa komiteamietinnöissä sitä, etteivät verovähennykset hyödytä pienituloisimpia. Vuoden 1994 perhepoliittisessa kokonaisreformissa karsittiin käytännössä kaikki lasten perusteella myönnettävät vähennykset ja menetykset kompensoitiin osittain korottamalla verottomia lapsilisiä. Ennen uudistusta verotuksen lapsivähennyksistä aiheutui suunnilleen yhtä paljon kustannuksia julkiselle taloudelle kuin lapsilisistä (Haataja ja Pylkkänen 2009, 152). Jos ottaa huomioon, että korotetut lapsilisät maksettiin pääsääntöisesti äideille ja he olivat edel-

lisen veroreformin häviäjiä, osoittautuivat he tämän uudistuksen hyötyjiksi. Isät olivat pääsääntöisesti menettäjiä ja yksinhuoltajat menettivät useammin kuin hyötyivät. (Haataja 2002). Horisontaali tulontasaus lapsiperheiden ja muiden välillä on vuodesta 1994 lähtien toteutettu käytännössä kokonaan tulonsiirtoin.

Yksilölliseen verojärjestelmään siirtymisen hyödytti siis ensimmäisessä vaiheessa perheellisiä miehiä ja toisessa perheellisiä naisia, kun otetaan huomioon samanaikaiset muutokset tulonsiirroissa. Kotitaloutasolla vuoden 1989 verouudistus toteutui tulojakotavoitteiltaan suhteellisen hyvin ja suurin osa kotitalouksista hyötyi (Haataja 1992, 47). Sen sijaan vuoden 1994 reformit leikkasivat lapsiperheiden käteen jääviä tuloja useammin kuin lisäsivät. Lamasta johtuen yhtenä tarkoituksena olikin leikata etuuksia. (Haataja 2002, 33). Leikkaukset kohdentuivat verovähennyksiin ja ansiosidonnaisiin tulonsiirtoihin, mutta ansiotyöstä riippumattomien hoivaetuuksien, vähimmäispäivärahan ja kotihoidontuen tasoja korotettiin. Hyötyjiä olivat erityisesti äidit, jotka eivät olleet oikeutettuja ansiosidonnaisiin etuuksiin. (Haataja 2004, 175).

Kaikki ei ole sitä, miltä näyttää

Reformien välittömät hyödyt tai menetykset tulonsaajien nettotuloissa ovat vain osa uudistusten vaikutuksista. Välilliset vaikutukset heijastuvat käyttäytymiseen. Vuoden 1994 perhepoliittisen paketin vaikutusta naisten ja miesten työntarjontaan ei ole arvioitu. Toisaalta tuolloin ei ollut myöskään työvoiman kysyntää suurtyöttömyyden takia. Korotettu vähimmäispäiväraha ja kotihoidontuki sekä alennettu ansiopäiväraha ovat kuitenkin voineet heikentää naisten kannustimia hankkia ansiotuloja ennen lapsen syntymää tai syntymien välillä. Sen sijaan 1990-luvun jälkipuolen kannustinloukku-uudistuksen vaikutuksia

on arvioitu. Työvoiman tarjonnan lisäystä tavoiteltiin piiskalla, eli myös perhepoliittisten vähimmäisetuuksien leikkauksilla ja porkkanalla, eli ulottamalla subjektiivisen päivähoidon oikeus alle kouluikäisiin lapsiin, harmonisoimalla päivähoidomaksujen taksat ja ottamalla käyttöön kunnallinen ansiotulovähennys. Ansiotulovähennyksen johdosta tulonsiirtojen verotus kiristyi samantasoisiin ansiotuloihin verrattuna. Tutkimusten mukaan lapsiperheissä isien työssäkäynti lisääntyi kannustinloukku-uudistuksen seurauksena jonkin verran, mutta pienten lasten äitien työssäkäyntiin reformeilla ei ollut vaikutusta (Laine ja Uusitalo 2001).

2000-luvun alussa havahduttiin siihen, että köyhyys oli yleistynyt ja erityisesti lapsiperheissä. Selityksenä ovat olleet paitsi 1990-luvun jälkipuolen leikkaukset myös väestön sosioekonomisen rakenteen muutokset. Tämä kävi ilmi myös tutkimuksesta, jossa arvioitiin, paljonko köyhyys olisi alentunut vuonna 2000, jos lapsiperheet olisivat olemassa olevien etuuksien sijasta indeksikorjatut tulonsiirrot vuodelta 1994 tai etuudet ja verovähennykset vuodelta 1991 (Haataja 2004). Korkeammat tulonsiirrot ja entiset verovähennykset eivät olisi juurikaan alentaneet lapsiperheiden köyhyysastetta vaikka köyhyyden syvyys pienituloisimmassa lapsiperheissä olisi toki pienentynyt. Lapsiperheissä aikaisempaa harvempi äiti olisi hyötynyt verovähennyksistä pienten tulojen johdosta tai korkeammasta ansiosidonnaisista päivärahoista, koska heidän työhistoriansa oikeutti usein vain vähimmäisturvaetuuksiin.

Kannustimena ansiotyöhön 1990-luvun lopulla otettiin siis käyttöön kunnallinen ansiotulovähennys. Se ei lähemmin tarkasteltuna osoittautu lainkaan sukupuolineutraaliksi. Ensiksikin, vähennyksen tarkoituksena on tehdä pienipalkkaisten töiden vastaanottaminen kannattavammaksi kuin

tulonsiirtojen. Epäjohdonmukaista tälle ajatukselle on se, että vanhempainpäivärahoja verotetaan samalla periaatteella kuin esimerkiksi työttömyysturvaa, vaikka vanhempainrahojen nimenomaisena tarkoituksena on kannustaa vanhempia ansiotyöstä kotiin lapsen syntymän yhteydessä ja jonkin aikaa senkin jälkeen. Kotihoidontukea verotetaan myös ankarammin kuin ansiotuloja, mutta tuki onkin valinnan tulos kodin ja ansiotyön välillä, joten sen verottaminen samoin kuin muita tulonsiirtoja on perustellumpaa. Jos vanhempainrahoja ja kotihoidon tukea olisi vuonna 2006 verotettu samoin kuin ansiotuloja, olisivat kunnat menettäneet verotuloja noin 40 miljoonaa euroa (Haataja ja Pylkkänen 2009, 155).

Toiseksi ansiotulovähennyksen kohdentamisella erityisesti pieniin palkkoihin saat- taan olla vaikutusta myös kuntatyönantajan käyttäytymiseen. Määräaikaiset työsuhteet tulevat kunnille edulliseksi, kun työntekijät siirtyvät välillä työttömyyspäivärahan piiriin. Säästöt henkilöstömenoissa ovat suuret vaikka palkat ovat pienet, koska kuntien työnantajamaksut ovat korkeat (ks. myös Viitamäki ja Mustonen 2004). Kuntien verotuotot eivät myöskään juuri vähenisi vaikka veronalaiset tulot vähenevät, koska työttömyysturvasta ei tehdä ansiotulovähennystä. Arvioimme, että vuonna 2006 kuntien päivähoidohenkilöstön työttömyysjaksot tuottivat kunnille noin 58 miljoonan nettohyödyn verrattuna siihen, että henkilöstö olisi ollut koko ajan työsuhteessa (Haataja ja Pylkkänen 2009, 156).

Nykyinen verojärjestelmämme lienee maailman yksilöllisimpiä. Puolisot tai vanhemmat, joilla on alaikäisiä lapsia, hyötyvät verotuksesta hyvin vähän, jos ollenkaan perheittämiin verrattuna. Hyötyjiä ovat ne parit, jotka voivat kasvattaa menoperusteisia vähennyksiä, kuten asuntolainan korot, ja kotitalousvähennys, ja siirtää vähennyksiä toisen puolison verotukseen, jos

omat verot eivät riitä vähennysten tekoon. Pienituloisia nämä hyödyt eivät juuri koske, koska heidän tuloillaan ei ole yleensä varaa kustantaa vähennyksiin oikeuttavia menoja ainakaan täysimääräisinä.

Viimeinen puolisoita koskeva verovähennysuudistus toteutettiin vuonna 2009. Tuolloin kunnallisverotuksessa tehtävä eläketulovähennys yksilöllistettiin. Siihen asti kansaneläkepuolisot saivat pienemmän vähennyksen kuin yksinäiset kansaneläkkeen saajat, koska myös kansaneläke on kansaneläkepuolisolle pienempi kuin yksinäisille. Erot kansaneläkkeessä tullevat poistumaan uuden takuueläkkeen myötä. Kun muutos eläketulovähennyksessä otetaan huomioon, käy ilmi, että nykyinen malli hyödyttää täydelliseen yksilöverotukseen verrattuna noin 158 000 paria. Perheaseman perusteella saadut hyödyt puolisoitten yhteenlasketuille veroille pienentävät verotuottoja vain vajaat 0,1 prosenttia. (Lähde: kirjoittajan laskelmat vuoden 2007 tulonjakoaineistolla ja Soma-mallilla.)

Kolmannen kerran yhteisverotukseen?

Yhden ansiotyössä käyvän alle 3-vuotiaiden lapsiperheiden osuudet yleistyivät 1990-luvulla. Ei ole siis ihme, että eri puolueiden ja yksittäisten kansanedustajien aloitteet mahdollisuudesta siirtyä yhteisverotukseen alkoivat yleistyä (Haataja 1999). Viimeksi pääministeri Vanhanen esitti vuosina 2008 ja 2009, että alle 3-vuotiaiden lasten vanhemmilla olisi mahdollisuus valita yhteisverotus (Haataja ja Pylkkänen 2009). Yhtenä perusteluna oli, että tämä veroratkaisu tukisi niitä vanhempia, jotka haluaisivat antaa lisää aikaa lapsilleen, yksinhuoltajia unohtamatta. Yhteisveroehdotukseen on suhtauduttu vakavasti, koska sitä on käsitelty myös valtiovarainministeriön verouudistuksia pohtivassa työryhmässä (Pylkkänen ja Riihelä 2010; Haataja ja

Pylkkänen 2009). Ehdotus ei ole kuitenkaan saanut työryhmän tukea (VM 2010).

Mitä välittömiä vaikutuksia yhteisverotuksella sitten olisi? Koska tarkempia suunnitelmia yhteisverotuksen toteuttamiseksi ei ollut, arvoimme kaksi yksinkertaista yhteisverotusratkaisua alle 3-vuotiaiden lasten puoliso vanhemmille (Haataja ja Pylkkänen 2009). Ensimmäisessä vaihtoehdossa molempien tuloista vähennettiin ensin henkilökohtaiset vähennykset ja yhteisverotuksen piiriin kuuluviksi tuloiksi rajattiin verotettavat tulot. Puolisoiden verotettavat tulot laskettiin yhteen ja jaettiin kahdella kummankin verotuksen laskentaa varten. Toisessa vaihtoehdossa puolisoitten kaikki ansiotulot laskettiin yhteen ja jaettiin puoliksi tulolajeittain. Vähennykset tehtiin vasta puolitetuista tuloista.

Ensimmäinen vaihtoehto olisi maksanut noin 93 miljoonaa ja toinen 141 miljoonaa euroa vuoden 2007 rahassa. Suuri ero vaihtoehtojen välillä johtuu siitä, että ensimmäisessä vaihtoehdossa vähennykset säilyivät yksilöllisinä, toisessa vaihtoehdossa eivät. Toisessa vaihtoehdossa suurituloisemmat puolisoit hyötyisivät paitsi veroprogression alenemisesta myös suuremmasta ansiotulovähennyksestä pienentyvien palkkatulojen seurauksena. Yhteisverotuksen kustannukset olisivat suuremmat, jos yhteisverotuksen hyödyt pareille kompensoitaisiin ehdotuksen mukaan myös yksinhuoltajille.

Molemmat vaihtoehdot, erityisesti vaihtoehto kaksi, ovat tuloksiltaan lähes sattu-manvaraisia. Verotusta ja vähennysjärjestelmää olisi muutettava huomattavasti, jotta puolisoit voisivat edes jollain tavoin hallita lopputuloksia. Ehdotettu yhteisverotuksen kohderyhmä on kuitenkin suhteellisen pieni koko väestöön nähden, joten voi kysyä, kannattaako koko verojärjestelmää muuttaa sen takia vai olisiko alle 3-vuotiaiden lasten vanhemmille suunniteltava oma verojärjestelmänsä (Haataja ja Pylkkänen 2009).

Vaihtoehto 1 hyödyttäisi 58 ja vaihtoehto 2 hyödyttäisi 66 prosenttia alle 3-vuotiaiden lasten kahden vanhemman pareja. Yhteisverotuksesta saatavien taloudellisten hyötyjen ulkopuolelle jäisi 42 ja 34 prosenttia, eli näiden pariin ei kannattaisi valita yhteisverotusta. Eniten yhteisverotuksesta hyötyisivät parit, joiden keskinäiset tuloerot ovat suuret. Tuloerot ovat absoluuttisesti sitä suuremmat mitä suurempituloisen toinen puolisoista on, samoin yhteisverotuksesta saatava hyöty. Pienituloisilla pareilla voi olla suhteellisesti suuret mutta absoluuttisesti pienet tuloerot, joten niiden saama hyöty yhteisverotuksesta jäisi vähäiseksi. Verotus kiristäisi välittömästi useammin naisten kuin miesten veroastetta ja heikentäisi siten vertikaalia oikeudenmukaisuutta. Puolisot, joiden keskinäiset tuloerot ovat pienet siksi, että molemmat ovat ansiotyössä tai he jatkavat lastenhoitojaksoja tasapuolisemmin, eivät käytännössä saisi veroetua. (Haataja ja Pylkkänen 2009.)

Kysymyksiä herättää myös se, miten yhteisverotus kompensoitaisiin yksinhuoltajille, verovähennyksenä vai suorina tulonsiirtoina. Yksinhuoltajien työmarkkina-asema on heikentynyt 1980-luvun jälkeen enemmän kuin puolisoitien (Haataja 2004, 168). Pitäisikö yksinhuoltajia kannustaa vielä enemmän jäämään kotiin ja myöhentämään paluutaan työmarkkinoille? Pienituloisimmat yksinhuoltajat, joita on enemmän pienten lasten kuin kouluikäisten lasten vanhemmissa, eivät hyötyisi verovähennyksestä, mutta tulonsiirrot lisääisivät kaikkien kotona lapsia hoitavien yksinhuoltajien tuloja. Mutta eikö sama kompensoitio tulonsiirtoina tulisi myöntää myös niille joko pienituloisille tai samantuloisille pareille, jotka haluaisivat antaa enemmän aikaa lapsilleen mutta jäisivät verohyötyjen ulkopuolelle? Perinteisen yhteisverotuksen kautta hyötyä saadaan vain, jos toinen antaa enemmän ja toinen vähemmän aikaa

lapsille ansiotyön kustannuksella. Todellinen mahdollisuus valita yhteisverotus jäisi suurituloisten (miesten) perheille, joissa toinen puoliso (naiset) on jo hoitamassa tai jäisi hoitamaan kotona lapsia matalin tulonsiirroin tai ilman tuloja, samalla kun toinen puoliso (miehet) kasvattaisi työpanostaan ja eläkekarttumaansa.

Entisten yhteisverotusjärjestelmien aikoihin ei ollut tulonsiirtoja, joilla olisi tuettu palkatonta lastenhoitotyötä. Nykyisin on. Miksi siis jakaa lisää tukea verotuksen kautta osalle lapsiperheistä, kun sama rahamäärä voitaisiin kohdentaa myös tasa-arvoisesti kaikille samassa asemassa oleville tai jopa sukupuolten tasa-arvoa edistävällä tavalla? Kysymys on myös budjettitekniikasta: Tulonsiirtojen kasvattaminen lisääisi yhden hallinnonalan menoja, mutta verovähennysten vaikutukset eivät näy suoraan minkään ministeriön talousarviossa.

Tulevaisuuden tasa-arvoutopioita

Mihin suuntaan ja minkälaisia lopputulostavoitteita mielessä pitäen koko tulonsiirtoinstituutiota tulisi kehittää, jotta se tukisi tasa-arvotavoitteita? Tulonsiirtoinstituution tehtäviä tasa-arvon edistäjänä tulevaisuudessa voi hahmotella esimerkiksi Nancy Fraserin (2000) kolmen utopistisen vision avulla. Nämä visiot ideoivat sellaisia ansiotyön ja hoivan jakamismalleja, jotka toteuttaisivat mahdollisimman pitkälle sukupuolten tasa-arvoa. Olen aikaisemmin (Haataja 2004) yhtynyt monien muiden tutkijoiden käsityksiin siitä, että hoivasta on tullut keskeinen analyttinen käsite vertailtaessa hyvinvointivaltioiden toimintaperiaatteita ja hyvinvointisopimuksia jälkiteollisissa yhteiskunnissa (Williams 2004; Mahon 2002; Daly ja Lewis 2000; Esping-Andersen 1999).

Ensimmäisenä visiona Fraser pohtii universaalia ansaitsijamallia (universal breadwinner), jonka ideologia perustuu

naisten ja miesten yhtäläiseen työssäkäyntiin ja elatusmahdollisuuksiin. Toisena visiona on tasa-arvoinen hoivaajamalli (caregiver parity), joka tukisi epävirallista hoivatyötä korkeatasoisin etuuksin ansiotyön vaihtoehtona. Kolmantena visiona Fraser esittää universaalien hoivaajamallin (universal caregiver), joka yhdistäisi kahden edellisen vision parhaita ja eliminoisi heikkoja puolia. Fraser arvioi nimittäin myös normatiivisesti mallien hyviä ja huonoja puolia (ks. myös Haataja 2004, 170–172).

Universaali ansaitsijamalli voisi toteutuessaan torjua suhteellisen hyvin köyhyyttä korkealla työllisyysasteella sekä kohtuullisella tai hyvällä palkkatasolla ja sukupuolten samapalkkaisuudella. Korkeat työssäkäyntiasteet tarkoittaisivat myös lastenhoidon siirtymistä pääasiassa palvelujen ja palkkatyön piiriin. Työssäkävien arvostus kasvaisi, mistä puolestaan voisi seurata arvostuksen väheneminen niitä kohtaan, jotka eivät kykene työhön tai valitsevat kaikesta huolimatta lastenhoidon. Malli kannattelisi perinteisiä miesten arvoja ja normeja, mutta syrjäyttäisi perinteiset naisten arvot. Tiivistynyt läsnäolo työmarkkinoilla vähentäisi vapaa-aikaa eikä kehittäisi uusia keinoja, joiden avulla naisten yhteiskunnallinen osallistuminen edistyisi, etenkin, jos vastuu kotitöistä jäisi yhä naisille.

Tasa-arvoinen hoivaajamalli korkeine hoivaetuuksineen ehkäisisi myös köyhyyttä, mutta voisi silti kasvattaa tuloeroja. Pitkät hoivajaksot edellyttäisivät nimittäin työmarkkinoilla joustoja, jotka puolestaan saattaisivat kasvattaa työmarkkinoiden ”naisansaa”. Syrjäytymisriskit olisivat suuremmat kuin universaalissa ansaitsijamallissa, koska malli generoisi naisille ja miehille erilaisia ja eritasoisia työmarkkinoita. Malli lisäisi kuitenkin perinteisten naisten arvojen ja hoivatyön arvostusta,

mutta tuskin niin paljon, että miesten osuus epävirallisessa hoivassa kasvaisi.

Kolmannen mallin eli universaalien hoivaajamallin kehittäminen edellyttäisi, että politiikka tukisi sekä naisten että miesten mahdollisuuksia yhdistää ansiotyö, perhe-elämä ja muu osallistuminen. Avainkysymyksenä olisi sellaisen hoiva- ja työllisyyspolitiikan kehittäminen, jossa jokainen työntekijä voisi käyttää aikaa sekä ansiotyöhön että hoivaan ja osallistumiseen. Malli tukisi sekä perinteisiä naisten (hoiva) että miesten (ansiotyö ja elatus) arvoja. Näin ehkäistäisiin myös vapaamatkustamista, jolla Fraser (2000, 26) osuvasti tarkoittaa hoiva- ja kotitaloustöitä vältteleviä aikuisia ja yrityksiä, jotka ”ratsastavat vapaamatkustajina” palkallista ja palkatonta hoivatyötä tekevien työn kustannuksilla”.

Rianne Mahoni (2002) on arvionut, mitä vaihtoehtoisia Fraserin hahmottelemia utopioita 1990-luvun jälkiteollisissa hyvinvointivaltioissa eurooppalaiset valtiot näyttävät lähestyneen. Jokaiselle mallille löytyy edustajia, mutta yksikään malli ei ole missään käytännössä toteutunut. Pohjoismaisen tasa-arvomallin tavoitteena on Mahonin mukaan ollut universaali hoivaajamalli, mutta Suomi näyttäisi arvion mukaan siirtyneen kohti hoivaajan tasa-arvomallia. Muutos on Mahonin mukaan tapahtunut uusfamilistisessä hengessä, koska Suomessa korostetaan yhtäältä vanhempien valinnan mahdollisuuksia (saada tulonsiirtoja kotihoidosta tai tukea yksityisten palveluiden ostoon) ja toisaalta julkisten päivähoitokustannusten kalleutta. Ruotsin sijaan näytti jatkavan uudistuksia, jotka tukevat universaalien hoivaajamallia. Universaalien ansaitsijamallia lähestyviksi valtioksi Mahon arvioi Hollannin ja Englannin näiden maiden ”kolmannen tien” politiikan johdosta. Molemmassa maissa kahden ansaitsijan malli on yleistynyt,

mutta pääasiassa verotuksen tai tulonsiirtoin tuetun naisten osa-aikatyön muodossa, eikä päivähoitopalvelujen saatavuuteen ole juurikaan investoitu. (Haataja 2004.) Mahonin arvio sai jonkinasteista empiiristä tukea Suomessa ja Ruotsissa tapahtuneesta kehityksestä, kun muutoksia mitattiin pienten lasten äitien tulo- ja työllisyyskehityksellä 1980-luvun lopulta 2000-luvun vaihteeseen. Sen sijaan kouluikäisten lasten perheisiin muutokset eivät olleet siirtyneet (Haataja ja Nyberg 2006).

Entä utopioita tukeva politiikka?

Tasa-arvopolitiikassa kauhuskenaario olisi se, että hoivan organisointikysymykset jätettäisiin politiikan marginaaliin ja sukupuolten tasa-arvotavoitteissa keskityttäisiin palkkatasa-arvoon sekä naisten asemaan päätöksenteossa ja talouden johtopaikoilla (seuraamuksiin?). Suomalaisessa politiikassa on kuitenkin hoivan ja kodin ulkopuolella tehtävän ansiotyön sekä osallistumisen yhteensovittamismahdollisuuksilla pitkä, joskin ristiriitainen historia. Jos politiikassa vallitsisi yksimielisyys jostain tavoiteltavasta ansaitsija-hoivaajamallista, voitaisiin julkiset varat suunnitella ja kohdentaa johdonmukaisesti tavoiteltavan vision tueksi. Oman käsitykseni mukaan nykyjärjestelmiin voitaisiin tehdä seuraavan kaltaisia, erityyppisiä reformeja, tavoiteltavasta ”Fraser”-mallista riippuen.

Ensiksikin, ansiotyötä korostavaa universaalien ansaitsijamallia tukisi yksilöllinen, progressiivinen verotus, jossa ansiotuloa verotettaisiin kevyemmin kuin tulonsiirtoja nykyiseen tapaan. Paineita ei olisi vanhempainrahakauden saati kotihoidontukijaksosten pidentämiseen tai etuustasojen korotukseen. Päivähoitopalveluihin tulisi sen sijaan investoida kotihoidontuen kustannuksella, koska pitkiä lasten kotihoitajaksoja tuettaisiin vain marginaalisesti. Sen sijaan hoivaa ansiotyön vaihtoehtona korostava hoiva-

ajan tasa-arvomalli edellyttäisi investointeja etuuksien korottamiseen lastenhoitajaksojen aikana ja mahdollisesti äitiys- ja vanhempainrahakauden tai kotihoidontukikausien pidentämistä. Tulonsiirtojen korotukset sekä verokohtelun muuttaminen ansiotulovähennyksen osalta ja siirtyminen puolisoitten yhteisverotukseen tukisivat myös hoivaajan tasa-arvomallin kehittymistä.

Kolmannen mallin, universaalien hoivaajamallin vahvistaminen edellyttäisi investointia erityisesti ansiosidonnaisen vanhempainrahakauden jatkamiseen. Hoivaoikeuksia olisi kehitettävä yksilöllisinä oikeuksina molemmille sukupuolille. Oikeutta vapaisiin myös muiden hoivatarpeiden ja osallistumisen johdosta olisi kehitettävä. Poliitiikka vähentäisi etuuden tason riippuvuutta asuinpaikasta (vertaa esimerkiksi kotihoidontuen kuntalisät) ja lisäisi miesten osuutta hoivassa. Työn ja oman ajan tarpeiden huomioon ottaminen asettaisi haasteita myös julkisille palveluille sekä työelämän kehittämiseksi ja nykyisen sukupuolta syrjivän ”vapaamatkustamisen” ehkäisemiseksi. Verotuksen tulisi kohdella horisontaalisesti oikeudenmukaisesti samalla tulotasolla olevia henkilöitä sukupuolesta riippumatta. Ansiotyöstä joksikin aikaa lastenhoitoon tai muuhun epäviralliseen hoivatyöhön siirtyvien tulonsiirtoja tulisi verottaa samalla tavalla kevennettynä kuin ansiotuloja.

Olipa tavoitteena mikä visioista tahansa, olisi reformien vaikutuksia arvioitava säännöllisesti. Vain tällä tavalla voidaan varmistaa missä määrin reformit tuottavat toivottuja tuloksia vai olisiko suunniteltava muita keinoja. Arviointia varten on olemassa myös tehokkaita menetelmiä, kuten staattiset ja dynaamiset mikrosimulointimallit (Spadaro 2007).

Mikrosimulointimenetelmässä käytetään hyväksi yksilötasoisia aineistoja ja niihin liitettyjä etuuksien ja verotuksen las-

kentamalleja sekä käyttäytymisvaikutuksia lyhyemmällä tai pidemmällä tähtäyksellä arvioivia malleja. Mikrosimulointimenetelmä on analyyttinen väline, jonka avulla voi arvioida uudistusten vaikutuksia jälkikäteen (esim. Haataja 1992, 2004) tai ennakoida, mitä välittömiä vaikutuksia uusilla, vaihtoehtoisilla reformeilla olisi (esim. Haataja ja Pylkkänen 2009). Mikrosimulointimenetelmiä olisi haluttaessa voitu käyttää hyväksi jo 1990-luvun vaihteesta lähtien systemaattisesti myös uudistusten sukupuolivaikutusten arvioimiseksi.

Mikrosimulointimenetelmien sovellusmahdollisuuksien ymmärtäminen, hyväksyminen ja varsinkin resursoiminen on ottanut kuitenkin aikaa suomalaisessa hallinnossa (Haataja 1994 ja 2003). Kuluvan vuoden aikana on valtiovarainministeriön toimesta viimein käynnistynyt hanke (VM189:00/2009), joka herättää odotuksia aineistojen ja menetelmien kehittämiseksi paitsi päätöksenteon valmistelussa myös tutkimuksessa. Staattisista verotuksen ja tulonsiirtojen mikrosimulointimalleista on kuitenkin pitkä askel kehittyneempiin ja laajempiin, kulutusta ja pitkän aikavälin mikro-makrotason käyttäytymisvaikutuksia arvioiviin laskentamalleihin.

Lopuksi

Muodollisesti sukupuolten tasa-arvotavoitteet eivät ole Suomessa muuttuneet sitten 1970-luvun, mutta painopisteet ja tulokset ovat. Sukupuoli on häivytetty niistäkin reformeista, jotka käytännössä vaikuttavat sukupuolijakoihin. Useita politiikkalohkoja ei ole edes arvioitu sukupuolten tasa-arvonäkökulmasta, eli ”suvattu”, vaikka arviointien tulisi aina sisältyä lakiuudistuksiin. Tuloveron ja tulonsiirtojen reformien arviointimenetelmät ovat olleet hallinnon käytössä jo pari vuosikymmentä, mutta tutkimuksen apuvälineenä vain satunnai-

sesti. Henkilöiden tuloverojärjestelmä on tärkeä mutta vain osa verotuksen kokonaistuottoa ja hyvinvointivaltion rahoituslähteitä. Verojärjestelmän ja -rakenteen kehittämistarpeiden katsotaan nykyisin nousevan erityisesti väestön ikääntymisen, ekologisen kestävyuden ja globalisaation aiheuttamista haasteista (Hetemäki 2009; vrt. VM 2010,21). Sen arviointia, miten nämä kokonaishaasteet toteutetaan, joko sukupuolineutraalisti tai jopa tasa-arvoa tavoitellen, ei ole käynnistetty.

Verotuksen ja tulonsiirtojen toimintaperiaatteisiin ja käytäntöihin sisältyy keskinäisiä ristiriitaisuuksia sukupuolten tasa-arvonäkökulmasta, jos sukupuolten tasa-arvolla tavoiteltaisiin universaalien hoivaajamallin kaltaista visiota. Käytännön politiikka on ollut kompromissien tulosta, myös tasa-arvopolitiikassa. Reformien sukupuolivaikutusten arvioinnin tehokkuutta ja läpinäkyvyyttä voisi parantaa, jos verotusta ja etuuksia koskevat reformit arviointiin usean tasa-arvovision näkökulmasta. Arvioissa otettaisiin kantaa yhtäältä hoivaan, työllisyyteen ja osallistumiseen sekä toisaalta verotuottoihin, tulonjakoon sekä globaaleihin haasteisiin. Jos siis teemme niin tai näin, niin mikä visioista tai malleista vahvistuu, mikä heikkenee? Mitä visiosta eniten tavoittelemme? Nykyinen käytäntö, yhden etuuden tai veroreformin arviointi irrallaan kokonaisuudesta jättää oheis- ja seurannaisvaikutukset huomiotta. Konkreettinen esimerkki olisi vanhempainpäivärahan kehittäminen siten, että isät jakaisivat vapaata enemmän, suunnitella samaan aikaan koko hoivajärjestelmä yhdessä kotihoidontuen ja päivähoitopalvelujen, työllisyystavoitteiden, työelämän sääntöjen ja käytäntöjen, ja kuten edellä on tullut esille, myös verotuksen kehittämistarpeiden kanssa.

Lähteet

- Anttonen, Anneli. 2003. Lastenhoidon kaksi maailmaa. Teoksessa Forsberg H. ja Nätkin R. (toim.) 'Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä'. Helsinki: Gaudeamus, 159-185.
- Bergholm, Tapio. 2003. Työmarkkinajärjestöt ja Suomen lapsilisäjärjestelmän synty. Yhteiskuntapolitiikka 68:1, 63-76.
- Daly, Mary ja Lewis, Jane. 2000. The concept of social care and the analysis of con-temporary welfare states. The British Journal of Sociology 51 (2), 281-298.
- Ellingsæter, Anne Lise ja Arnlaug, Leira (toim.) 2006. Politicing Parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states. Bristol: The Policy Press.
- Esping-Andersen, G. 1999: Social Foundations of Postindustrial Economies. Oxford: Oxford University Press.
- Fraser, Nancy. 2000: After the Family Wage: a Postindustrial Thought Experiment. Teoksessa Hobson, Barbara (toim.) 'Gender and Citizenship in Transition. London etc.: Macmillan Press, 1-32.
- Haataja, Anita. 2009. Fathers' use of paternity and parental leave in the Nordic countries. Online working papers 2/2009. Helsinki: The Social Insurance Institution, Research Department.
- Haataja, Anita. 2008. Selvitys vähimmäismääräisen vanhempainrahan kehityksestä sekä työsuhteen yleisyydestä vanhempainrahan ja kotihoidontuen saajilla. Helsinki, Kela 2008. <http://www.kela.fi/in/internet/english.nsf/puborder?openpage>
- Haataja, Anita. 2004. Yhden tai kahden ansaitsijan malli: vaikutukset ansiotyön, hoivan ja tulojen jakoon. Heikki Räisänen & Reino Hjerpe (toim.) 'Hyvinvointi ja työmarkkinoiden eriytyminen', VATT-publications 40, s 162-186.
- Haataja, Anita. 2003. Suomalaiset mikrosimulointimallit päätöksenteon valmistelussa ja tutkimuksessa. VATT-keskustelualoitteita 296. Helsinki: VATT.
- Haataja, A. 2002. Tulonsiirtoinstituutio ja sukupuoli: samat periaatteet, eri käytännöt? Eduskunnan naisverkoston julkaisu 2. Helsinki: Susi, 20-37.
- Haataja, Anita. 1999. Taustatietoa tuloverotuksesta sukupuolten tasa-arvonäkökulmasta. Esimerkkinä yhteis- ja erillisverotus. Tasa-arvon työraportteja 2. Helsinki: Tasa-arvovaltuutetun toimisto. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Haataja, Anita. 1994. Tulonsiirtojärjestelmät ja mikrosimulaatiomallit. Kansantaloudellinen aikakauskirja 90 (4), 458-468.
- Haataja, Anita. 1992. Verouudistus ja kotitalouksien toimeentulokehitys. Tutkimus vuoden 1989 verouudistuksen vaikutuksista kotitalouksien toimeentuloon ja kotitalouksien tulokehityksestä vuosina 1988-89. Sosiaali- ja terveysministeriön Kehittämisosaston selvityksiä 3. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Haataja, Anita ja Pylkkänen, Elina. 2009. Verotus ja sukupuolten välinen tasa-arvo. Teoksessa Alaja, Antti (toim.) 'Oikeudenmukainen verotus – mistä rahat yhteiseen hyvinvointiin?'. Kalevi Sorsa Säätiön julkaisuja 2/2009. Helsinki: Kalevi Sorsa Säätiö, 143-167. (Saatavana myös nettiversiona: http://www.sorsafoundation.fi/tpl_site_01.asp?lang=1&sua=1&s=67)
- Haataja, Anita ja Nyberg, Anita. 2006. Diverging paths? The dual-earner/dual-carer model in Finland and Sweden. Teoksessa Ellingsæter A. L. & Arnlaug L. (toim.). Politicing parenthood in Scandinavia: Gender relations in welfare states. Bristol: Policy Press, 217-239.
- Haataja, Anita, Mikkola, Anne ja Pääkkönen Jenni. 2009. Naisten ja miesten tasa-arvoistumista 1990-luvun pyörteistä eteenpäin? Teoksessa Taimio Heikki (toim.) 'Talouskasvun hedelmät – kuka sai ja kuka jäi ilman?'. Helsinki: Työväen sivistysliitto, 141-159.
- HE 77/1943. Hallituksen esitys Eduskunnalle tulo- ja omaisuusverolaiksi.
- HE 163/1947. Hallituksen esitys Eduskunnalle lapsilisälaiksi.
- HE 109/1988. Hallituksen esitys Eduskunnalle tulo- ja varallisuuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi.
- HE 40/1974. Hallituksen esitys Eduskunnalle tulo- ja varallisuusverolaiksi.
- Hetemäki, Martti. 7.9.2009. Verotyöryhmän alustavia linjauksia. Verotyöryhmän infotilaisuus. http://www.vm.fi/vm/fi/05_hankkeet/012_veroryhma/03_kuuleminen/index.jsp
- Holli, Anne. M. 2003: Discourse and Politics for Gender Equality in Late twentieth Century Finland. Acta Politica 23. Department of Political Science. University of Helsinki. Helsinki: Helsinki University Press.
- Honkanen, Pertti. 1993. Vuosisadan verouudistukset. Voittajat ja häviäjät. Helsinki: Hanki ja jää.
- KM 1971:A20. Lasten päivähoitokomitean mietintö. Helsinki.
- Laine, Veli ja Uusitalo, Roope. 2001. Kannustinloukkouudistuksen vaikutukset työvoiman tarjontaan. Tutkimuksia 74. Helsinki: VATT.
- Mahon, Rianne. 2002. Child Care: Toward What Kind of "Social Europe?". Social Politics: International Studies in Gender, State and Society, 9 (3), 343-379.
- Mattila-Wiro, Päivi. 2010. Kotitalousten vaikutus tuloeroihin. Teoksessa Halko, Marja-Liisa & Mikkola, Anne & Ruuskanen, Olli-Pekka (toim.) 'Naiset, miehet ja talous'. Helsinki: Gau-deamus, 104-118.
- Miettunen, Laura. 2008: Lasten kotihoidon tuen kuntalisät osana suomalaista päivähoitojärjestelmää. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 101. Kelan tutkimusosasto.
- O'Donoghue, Cathal ja Sutherland, Holly. 1998. Accounting for the Family: The Treatment of Marriage and Children in European Tax Systems. Occasional Papers. Economic and Policy Series EPS 65. UNICEF.
- Pylkkänen, Elina ja Riihelä, Marja 2010. Puolisoiden yhteisverotus. Taustamateriaali verotyöryhmälle 12.1.2010. http://www.vm.fi/vm/fi/05_hankkeet/012_veroryhma/06_esitysaineisto/yhteisverotus_Pylkkanen_Riihela_30112009_muistio.pdf
- Riihelä, Marja. 2010. Arvonlisäveroreformien tulonjakovaikutukset. Muistio Valtiovarainministeriön verotyöryhmälle 1.2.2010. http://www.vm.fi/vm/fi/05_hankkeet/012_veroryhma/06_esitysaineisto/alv-reformien_tulonjakovaikutukset_Riihela_01022010_muistio.pdf
- Rantalaiho, Minna. 2009. Suomalainen yksinhuoltajuus ja yhteiskuntamuutos. Teoksessa . Forssén, Katja, Haataja, Anita ja Hakovirta, Mia. (toim.) Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009. Helsinki: Väestöliitto, 19-45.
- Spadaro, Amadeo (toim.). 2007. Microsimulation as a Tool for the Evaluation of Public Policies. Methods and Applications. Bilbao: Fundación BBVA.
- Sulkunen, Irma. 1989: Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Helsinki: Hanki ja jää.
- Tilastokeskus 1.3.2010. Verot sektoreittain ja verolajeittain, miljoonaa euroa 2008-2009, ennakkotieto < http://www.tilastokeskus.fi/til/vermak/2009/vermak_2009_2010-03-01_tau_001_fi.html>
- Turkkila, Juhani. 1983. Tuloverotuksen vähennysjärjestelmä Suomessa vuosina 1948-1982. Julkaisusarja B39. Helsinki: Elinkeinoelämän tutkimuslaitos (ETLA).

Vihavainen, Marjut. 1995. Calculating the value of household production in Finland in 1990. The Input-Output Table. Keskustelumuistioita No 6. Helsinki: Tilastokeskus.

Viitamäki, Heikki ja Mustonen, Esko. 2004. Työmarkkinatuella ansiotyöhön: Vaikutukset valtion ja kuntien tuloihin ja menoihin. VATT-muistio 65. Helsinki, VATT.

Wikström, Kauko. 1985. Valtion tuloveron rakenne. Tutkimus tuloveron rakenteesta ja sen peruspiirteiden historiallisesta kehityksestä. Turun yliopiston julkaisu. Sarja C. osa 52. Turku: Turun yliopisto.

Williams, Fiona. 2004. Hoivan uudelleenarviointia sosiaalipolitiikassa. Janus (12) 1, 6-24.

VNK 1975. Sukupuolten tasa-arvo koulutuksessa. Tasa-arvoasian neuvottelukunta. Koulutuspoliittisen jaoston mietintö. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2. Helsinki: valtioneuvoston kanslia.

VM 2010. Verotuksen kehittämisyöryhmän väliraportti. 2010. Valtiovarainministeriön julkaisuja 35. Helsinki: valtiovarainministeriö.

VM189:00/2009. Asettamispäätös 11.1.2010. Mikrosimulointimallien rakentaminen ja ylläpidon siirtäminen Tilastokeskukseen.

Välimäki, Anna-Leena. 1999. Lasten päivähoitopuu. Lasten päivähoitojärjestelmä Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Artikkeli

Ilkka Pietilä ja Hanna Ojala

Miesten vanheneminen 2000 –luvun Suomessa - näkökulmia muuttuviin arkielämän käytäntöihin ja yhteiskuntapolitiikkaan

Väestö vanhenee nopeaa tahtia kehittyneissä maissa. 2000-luvulla syntyneistä noin puolen ennustetaan saavuttavan sadan vuoden iän. Väestön vanhenemisen myötä miesten osuus yli 75-vuotiaasta väestöstä kasvaa. Tässä artikkelissa tarkastellaan sitä, millaisia kysymyksiä vanhojen miesten määrän kasvu tuo arkielämän käytäntöihin ja yhteiskuntapolitiikkaan. Artikkelin alussa käydään läpi demografisia ennusteita ja kuvataan väestön vanhenemisen trendejä sukupuolten osalta. Tämän jälkeen visioidaan tulevaisuuden suomalaista yhteiskuntaa, jossa vanhat miehet eivät ole enää marginaalisia pilkkijöitä ja huoltoaseman nurkkapöydän turisijoita, vaan näkyvä osa arkipäivän sosiaalista elämää. Tulevaisuudessa yksinäisten naisten sijasta ikääntynyt väestö koostuu yhä useammin vanhoista parisunnista, mikä muuttaa muun muassa tapaa jolla vanhojen seksuaalisuus näyttäytyy yhteiskunnassa. Artikkelin loppuun pohditaan tulevaisuuden vanhoja miehiä myös siitä näkökulmasta, millä tavoin he eroavat sukupolvikokemustensa suhteen ryhmänä aiemmista miessukupuolista. Mitä merkitystä tulevien vanhojen miesten sukupolvien kannalta voi olla heidän aiempia sukupolvia korkeammalla koulutustasollaan, kielitaidollaan, tai sillä että suuri osa näistä miehistä on elänyt elämänsä kaupungissa maaseudun sijasta, ja matkustellut useammin Milanossa ja Phuketissa kuin Leningradissa ja Teneriffalla? Keitä tulevaisuuden vanhat miehet oikeastaan ovat?

Avainsanat: miesten ikääntyminen, tulevaisuuden yhteiskunta, sukupuoli, sukupolvi

Vanheneva väestö sukupuolina

Tässä artikkelissa tarkastellaan ikääntyvää suomalaista yhteiskuntaa miesten näkökulmasta ja arvioidaan muutoksia, joita erityisesti vanhojen miesten määrän kasvu tuo tullessaan niin arkielämän käytäntöihin kuin yhteiskuntapolitiikkaan. Lisäksi pohditaan millaisia tulevaisuuden vanhat miehet ovat ja miten he eroavat aiempien sukupolvien miehistä.

Suomen, kuten useimpien muidenkin kehittyneiden maiden väestökehitykselle on tyypillistä väestön nopea ikääntyminen. Tulevina vuosikymmeninä väestön vanhenemisen kolme keskeisintä tekijää ovat alhainen syntyvyys, korkea eliniän odote ja sodan jälkeisten suurten ikäluokkien vanheneminen. Tilastoista käy ilmi väestön vanhenemisen nopea tahti. Viime

vuonna yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä oli 17% ja yli 75-vuotiaiden 8%. Vuoteen 2020 mennessä yli 65-vuotiaiden osuuden arvioidaan kohoavan 23 prosenttiin, 2040 mennessä 27 prosenttiin ja vuoteen 2060 mennessä 29 prosenttiin. Yli 75-vuotiaiden osuukien ennustetaan muuttuvan vuoden 2020 10 prosentista 16,5 prosenttiin vuonna 2040 ja edelleen 17,5 prosenttiin vuonna 2060. (Tilastokeskus 2010.) Eläkeikäisen väestön osuus siis kasvaa tasaisesti ja nopeasti. Sama kehityssuunta näkyy myös koko Euroopan tasolla. Vuonna 2005 Euroopan Unionin väestöstä noin 17 prosenttia oli 65 –vuotiaita tai sitä vanhempia, ja vuoteen 2050 heidän osuutensa ennustetaan kohoavan noin 30 prosenttiin (Eurostat 2007, 54,62). Suhteellisesti nopeimmin kasvavan ikäryhmän EU-jäsenmaissa muodostavat yli 80-vuotiaat (Eurostat 2009, 133, 138).

Useissa Euroopan maissa 2000-luvulla syntyneistä lapsista noin puolen ennustetaan saavuttavan aikanaan sadan vuoden iän (Christensen ym. 2009).

Väestörakenteen muutoksella on vaikutuksensa yhteiskuntaan monella eri tasolla. Taloudellisten ja yhteiskuntapoliittisten seurausten lisäksi väestön vanheneminen muuttaa myös tapaa jolla vanheneminen ja vanhuus näyttäytyvät yhteiskunnassa. Väestörakenteen muutos ei kuitenkaan kosketa vain ikääntyneen väestön määrää vaan myös sen koostumusta. Tulevaisuuden vanhusväestö ei ole kaikilta osin laadullisesti samanlaista kuin olemme tähän asti tottuneet olettamaan. Yksi tärkeimmistä laadullisista muutoksista on sukupuolijakauman muuttuminen.

Suomessa vanheneminen ja vanhuus ovat näihin päiviin asti määrittäneet niin arkielämän käytännöissä, mediajulkisuudessa kuin tieteellisessä tutkimuksessakin paljolti naisten kautta. Vanhenemisen kielellisiä kuvauksia hallitsevat ”mummottuneet” ilmaisut. Arkipuheessa vilisee viittauksia mummon mökkiin, mummon markkaan ja mummon muusiin. Myös vanhuuden kuvia tiedotusvälineissä hallitsevat vanhat naiset (Vakimo 2001) ja miesten vanhenemisesta on vain harvoja esimerkkejä tutkimuksessa (esim. Hänninen 2006, Tiuhonen 2007). Vanhenemisen tutkimuksen ja julkisuuden kuvien painottuminen naisiin selittyy pitkälti demografisilla seikoilla. Ikääntyneitä naisia on ollut merkittävästi ikääntyneitä miehiä enemmän, erityisesti yli 75-vuotiaissa. Vuoden 2009 tilastojen mukaan 75-vuotiaista ja sitä vanhemmista 65 prosenttia oli naisia. Ennusteiden mukaan miesten osuus yli 75-vuotiaista on kuitenkin kasvamassa. Vuonna 2020 miehiä arvioidaan olevan 75 vuotta täyttäneistä jo 40 prosenttia ja vuonna 2040 42 prosenttia. (Tilastokeskus 2010.) Sukupuolten eliniän odotteiden tasoittuessa vanheneminen ja vanhuus eivät tulevaisuu-

dessä kategorisoidu naisia koskevana asiana samassa määrin kuin nykyisin.

Väestön vanhenemista on viime vuosina käsitelty paljon tiedotusvälineissä ja muussa julkisessa keskustelussa erityisesti sen kansantaloudelle ja palvelujärjestelmälle tuottamien paineiden kannalta (ns. taakkatulkinta, Karisto 2008). On puhuttu eläkepommista ja siitä miten sukupolvien välinen solidaarisuus joutuu koetukselle kasvavan huoltosuhteen myötä. Tulevaisuuden vanhoja on käsitelty yhtenäisenä yhteiskunnan normaalia toimintaa uhkaavana massana. Ehkä juuri tämän vuoksi tulevaisuuden ikääntyneitä väestöä ei ole juurikaan pohdittu sen sisäisen heterogeenisyyden, esimerkiksi sukupuolen, kannalta. Tulevaisuudessa vanhojen miesten osuuden kasvu muuttaa kuitenkin monia arkisia käytäntöjä, ja sillä on vaikutuksensa myös yhteiskuntapolitiikkaan. Seuraavina vuosikymmeninä vanhoja ihmisiä ei voida pitää vain sukupuolettomina vanhoina, vaan entistä enemmän vanhoina naisina ja miehinä.

Mitä vanhojen miesten määrän kasvu muuttaa yhteiskunnassa?

Tulevaisuuden Suomessa on entistä enemmän vanhoja miehiä. Tämän vuoksi yksinäisten leskinäisten sijasta ikääntynyt väestö koostuu yhä useammin vanhoista pariskunnista. Tällä on vaikutuksensa muun muassa palveluiden järjestämiseen. Esimerkiksi palvelutaloissa on tulevaisuudessa asukkaina yhä useammin vanhoja pariskuntia. Näille pariskunnille eivät nykyiset yksiöt välttämättä enää riitä, varsinkin kun tulevaisuuden ikääntyneet ovat kertyneen varallisuutensa myötä tottuneet asumaan aiempia sukupolvia väljemmin. 30 neliöön yhdistetyn makuuhuone-keittiö-olohuoneen sijasta tulevat palvelutalojen asukkaina olevat pariskunnat voivat hyvinkin pitää selviönä, että asuvat vanhoinakin

huomattavasti tilavammassa asunnossa, joissa tilat on jaettu erilaisten arkielämän toimintojen mukaan. Kun huoneistokohdainen sauna on viime vuosikymmeninä tullut uudisrakentamisessa itsestään selväksi asunnon osaksi, on vaikeaa kuvitella, että tulevaisuuden ikäihmiset haluaisivat palvelutaloissa asuessaan luopua yhteisistä säännöllisistä saunahetkistä, jonka ajankohdan he itse päättävät. Tällä tavoin vanhojen pariskuntien yleistymisen saattaa vaatia Suomeen syntyneen palveluasuntoverkon uudenaikaistamista.

Vanhojen pariskuntien määrän kasvu vaikuttaa myös siihen, kuinka ja millaisena ikääntyneiden seksuaalisuus näyttäytyy yhteiskunnassa. Vaikka ajatus Viagran voimalla aktiivista seksielämää ylläpitävistä ikämiehistä saattaa vielä vaikuttaa huvittavalta, on selvää, että seksuaalinen aktiivisuus ei tulevaisuudessa enää rajoitu nuoriin ja työikäisiin, eikä edes nuoriin eläkeläisiin. Paitsi että seksuaalinen aktiivisuus oletettavasti jatkuu yhä pidempään terveyden ja toimintakykyisyyden säilymisen myötä, ikääntyneiden seksuaalisuus myös tulee eri tavoin esiin yhteiskunnassa nykyistä enemmän. Kun 1960-luvun seksuaalisen vapautumisen jälkeen aikuisuutensa eläneet ovat vanhoja, he eivät välttämättä suostu siinäkin iässä toimimaan kategorisen ”ikätapaisesti” kielillä tai piilottamalla seksuaalisuutensa. Tottuneina tietotekniikan käyttäjinä myös yli 75-vuotiaat saattavat etsiä tulevaisuudessa itselleen väliaikaista tai pysyvää seuraa erilaisista gerodeitti tai -chat -palveluista. Vaikka tällä hetkellä monia ikäihmisille suunnattuja tuotteita mainostetaan häveliäästi visualisoimalla asiakaskunta todellista nuoremmaksi (ks. Karisto 2004), on todennäköistä, että jossakin vaiheessa ikääntyneille ryhdytään kehittämään nykyistä merkittävästi enemmän palveluja. Tästä kasvavasta asiakassegmentistä ha-

lunnevat hyötyä myös erilaisten eroottisten palveluiden tuottajat. Myös pariskunnille ryhdytään luultavasti markkinoimaan erilaisia lemmenlomioita ja muita palveluita, jotka nykyistä selvemmin artikuloiivat seksuaalisuutta vanhuudessa.

Tulevaisuuden ikääntyneet ovat kasvaneet aiempia sukupolvia arvoiltaan selvästi monimuotoisemmassa ja sallivammassa yhteiskunnassa, mikä näkyy erityisesti suhteessa seksuaalisuuteen, parisuhteeseen ja perheeseen. Seksuaalisuutta koskevien ja sitä säätelevien arvojen ja normien liberalisoituminen tuo näkyviin myös ei-heteroseksuaalisuuden ja ei-heteropariskunnat osana vanhuutta. Siinä missä aiempien sukupolvien elämä kietoutui vankasti ydinperheen ympärille, jatkossa perhemalleissa on enemmän vaihtelua. Parinmuodostus ja avioituminen myöhemmällä iällä yleistyy kuten myös parisuhteet, joissa ei jaeta samaa taloutta (ns. LAT-suhteet), ja joissa sitoutumisen aste ei noudattele perinteisten parisuhteiden kaavaa ja mittareita. Tämä muuttaa paitsi ajatusta ydinperheestä myös käsityksiä sukupolvien välisistä suhteista ja isovanhemmudesta. Biologisen isovanhemmuden rinnalle tulee joustavampia ylisukupolvisia suhteita. Kuvaavaa tilanteen uutuudesta on se, ettei mummo- ja pappapuolille ole olemassa vakiintunutta sanastoa.

Vanhenevien sukupolvien elämäkäytännöt muuttavat kulttuurista ymmärrystä seksuaalisuudesta, joka vanhuuden osalta on ollut monissa länsimaissa rajoittunut. Samalla sillä on perustavia vaikutuksia yhteiskunnan perusinstituutioihin. Tämä kuvastaa sitä, että tulevaisuuden vanhojen elämät eroavat merkittävästi siitä mitä olemme tottuneet ajattelemaan vanhuudesta. Seksuaalisuudesta ja ruumiillisuudesta puhuttaessa on myös syytä pohtia sitä, millaisia vaikutuksia vanhojen miesten määrän kasvulla on kulttuurissa vallitseviin

maskuliinisuuden malleihin. Hegemoninen kuva miehen ruumiista on paljolti tukeutunut nuoruuteen ja voimaan (Hänninen 2006). Tulevaisuuden vanhat miehet saattavat tuottaa näihin kuviin uudenlaista moninaisuutta ja vaihtoehtoja. Tämän kannalta on olennaista pohtia millaisia ovat tulevaisuuden vanhat miehet.

Millaisia tulevaisuuden vanhat miehet ovat?

Vielä nykyisin vanhojen miesten kuville ja kuvauksille julkisuudessa on tyypillistä tietynlainen marginaalisuus, sekä määrällisessä että laadullisessa mielessä. Vanhat miehet asettuvat julkisen katseen reunamille. Marginaalisuus ei rajoitu vain vanhojen miesten rajalliseen näkyvyyteen julkisuudessa, vaan se näkyy myös erilaisten roolien ja asemien suppeutena. Eläkkeelle jääneiden valtiomiesten, taitelijoiden ja muiden yhteiskunnallisten vaikuttajien ohella vanhat miehet näkyvät julkisuudessa usein vain yksinäisinä pilkkijoina, puutoita väsäävinä metsän peikkoina tai huoltoaseman nurkkapöydän sotajuttuja tankkaavina turisijoina. Kaikille näille jälkimmäisille kuville on ominaista rajoittunut sosiaalinen osallistuminen ja jopa tarkoituksellinen syrjään asettuminen. Ovatko vanhat miehet tällaisia myös tulevaisuudessa?

Tulevaisuuden vanhat miehet ovat eläneet kulutusyhteiskunnassa ja omaksuneet elämänsä aikana sen mukaiset arvot, tavoitteet ja käytännöt. He ovat tottuneita tietotekniikan käyttäjiä ja navigoivat sujuvasti internet-maailmassa. He ovat aiempia sukupolvia kielitaitoisempia, matkustelleet enemmän ja ovat tämän vuoksi vähemmän sidoksissa paikkaan kuin edeltävät mies-sukupolvet. Karisto ja Konttinen (2004, ks. myös Karisto 2008) ovat havainnollisesti osoittaneet suomalaisten sukupolvien eroja matkustamisessa. Matkustaminen ja

liikkuvuus ovat vuosikymmenten aikana yleistyneet merkittävästi, ja sen vuoksi myös suhde kuluttamiseen ja paikkaan ovat muuttuneet. Vaikka Suomessa on jo aiemmin keskusteltu Espanjan aurinkorantojen suomalaiseläkeläisistä, tulevaisuudessa lienee vielä nykyistä tavallisempaa, että eläkepäiviä vietetään esimerkiksi vuodenaikojen mukaan erilaisissa ympäristöissä. Ehkä juuri eläkeläiset ovat tulevaisuudessa se ryhmä, jonka kohdalla tulee erityisen selvästi esiin globalisaation myötä kasvava liikkuvuus ja paikkasidonnaisuuden heikkeneminen.

Kuluttamisen keskeinen paikka elämässä näkyy tietysti paitsi erilaisten palveluiden ja kulutustavaroiden käytössä myös siinä, kuinka erilaisiin palveluihin ja niiden saamiseen suhtaudutaan. Uudet sukupolvet ovat vaativampia kuluttajia ja heillä on enemmän sekä varallisuutta että kokemusta omista vaikutusmahdollisuuksistaan. Ikääntyneiden miesten määrän kasvu ja tämän joukon laadullinen muutos johtavat väistämättä siihen, että vanhoista miehistä tulee nykyistä näkyvämpi kuluttajaryhmä, joka on aiempaa valikoivampi ja vaativampi kulutusvalinnoissaan. Tämä ei rajoittune vain kaupallisiin palveluihin. Oletettavaa on, että tulevaisuuden vanhat vaativat myös laadukkaita julkisia palveluita, joihin he katsovat olevansa oikeutettuja vuosikymmenten verojen maksun jälkeen.

Eläkeläisten poliittinen aktiivisuus voi tulevaisuudessa muuttaa suomalaista puoluekarttaa. Väestön vanhenemisen myötä poliittiseen toimintaan tulee mukaan yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen tottuneita sukupolvia, joiden poliittinen tietoisuus ei välttämättä enää seuraile perinteistä oikeisto-vasemmisto-jakoa. Nykyinen poliittisten puolueiden kriisi perustuu nähdäksemme pitkälti siihen, että puolueiden perinteiset kannattajakunnat ovat pirstoutuneet, eikä suurista ja vanhoista puolueista yksikään voi

asettua edustamaan vain yhtä tiettyä kansanosaa. Useimmilla puolueilla on historiasta juontuvat intressiryhmänsä, joiden etuja ne ovat vuosikymmenien ajan ajaneet (kuten maanviljelijät, työläiset, omistava luokka ja sivistyneistö jne.), mutta näiden ryhmien asema yhteiskunnassa sekä jäsenten luokka- ja ryhmätietoisuus on muuttunut. Tämän seurauksena puolueista saattaa tulla nykyistä selvemmin tiettyjen ryhmien edunvalvonnan välineitä, jos ideologiat eivät pysty vastaamaan kansalaisten odotuksiin. Kaiken eläkepommipuheen myötä ei siksi ole lainkaan mahdotonta, että tulevaisuuden puolueiden kannattajaryhmät eivät enää muodostu ammattiryhmä- ja luokkaperustaisesti, vaan ainakin osin ikäperustaisesti. Vaikka eläkeläisten puolueet eivät vielä ole saaneet laajempaa kannatusta, voi tilanne olla tulevaisuudessa toinen.

Ikääntyneen väestön määrällisellä ja laadullisella muutoksella on yleisesti ottaen merkitystä tulevaisuuden kulutuksessa, yhteiskuntasuunnittelussa ja politiikassa. Uudet sukupolvet ovat laadullisesti erilaisia kuin edeltäjänsä, eikä tämä välttämättä lainkaan johdu miesten määrän ja suhteellisen osuuden kasvusta. On selvää, että tulevaisuuden eläkeikäiset naiset ovat samalla tavoin vaativia kuluttajia kuin miehetkin. Pikemminkin asian merkitys on siinä, että vanhenevan väestön sukupuolijakauman muutos vaikuttaa siihen, millaisin eri tavoin ikääntyneet ihmiset näkyvät ja vaikuttavat yhteiskunnalliseen toimintaan. Nähdäksemme miesten määrän kasvu muuttaa ikääntyneen väestönosan paikkaa, asemaa ja julkista kuvaa ennen muuta siksi, että se luo vanhenemiseen ja eläkeikäisten ryhmään heterogeenisyyttä. Nykyisin vallitseva käsitys vanhasta ihmisestä saintpaulioidensa keskellä yksinään asustavana mummona väistyy ja tilalle tulee monipuolisempia kuvia vanhenemisesta, vanhuudesta ja vanhoista ihmisistä.

Lopuksi

Läpi artikkelin olemme puhuneet miehistä ryhmänä ja kuvanneet muun muassa sitä, miten tulevaisuuden ikääntyneet miehet eroavat ryhmänä nykyisistä. On kuitenkin muistettava, etteivät tulevaisuuden miehet ole yhtään sen enempää homogeeninen ryhmä kuin nykyisetkään. Yhteiskuntaluokka on kokenut käsitteenä ja tutkimuskohteen arvostuksen puutetta suomalaisessa yhteiskuntatutkimuksessa viime vuosikymmenten aikana (Järvinen & Kolbe 2007, Tolonen 2008). Tästä huolimatta on selvää, että ihmiset myös tulevaisuudessa jakautuvat yhteiskunnan hierarkioissa vallan, tulojen ja koulutuksensa suhteen. Vaikka suomalaisten elintaso, elinolot, elinikä ja terveys ovat kasvaneet kohisten vuosikymmenten ajan, tämä kehitys ei ole jakautunut väestöryhmien välillä tasaisesti. Suomalaisessa terveystutkimuksessa on todettu, että tasa-arvoon tähtäävästä terveyspolitiikasta huolimatta sosiaaliryhmien väliset terveyserot eivät ole hävinneet, vaan ovat jopa kasvamaan päin (Palosuo ym. 2007). Tämä tarkoittaa myös sitä, että terveys ja hyvinvointi saattavat jakautua tulevaisuuden ikääntyneessä väestössä epätasaisesti. Vaikka ihmiset elävät aiempaa pidempään ja terveempinä, terveys ja elinvuodet voivat kasautua paremmassa asemassa olevien ryhmään vielä nykyistä selvemmin.

Jeff Hearn (1995) on todennut, että ikä jakaa miehiä erilaisiin asemiin, ehkä vielä enemmän kuin naisia. Johtavassa asemassa olevat miehet hyötyvät iästä, sen tuomasta asemasta, vallasta, vaikutusvallasta ja kokemuksen tuomasta arvostuksesta. Suorittavissa tehtävissä toimivat miehet taas joutuvat ikänsä ja esimerkiksi eläkkeelle siirtymisen myötä useammin marginaaliin, samalla tapaa kuin pääosa naisista. Ei liene perusteita olettaa, että tällainen

sukupolven sisäinen eriytyminen muuttuisi radikaalisti tulevaisuudessa. Luokka ja asema voivat tuottaa hyvin erilaista vanhuutta eri miesryhmille. Se, että vanhoja ihmisiä on tulevaisuudessa enemmän, tuo näkyviin sukupolven sisäistä heterogeenisuutta. Tähän asti käsitys vanhoista on ollut

verrattain staattinen ja yhtäläinen, mutta tulevaisuudessa yksi yhtenäinen vanhuus pirstoutuu erilaisiksi elämäkokemuksiksi ja -käytännöiksi, jotka ovat eri tavoin yhteydessä yhteiskunnan rakenteellisiin tekijöihin.

Lähteet

- Christensen Kaare, Doblhammer Gabriele, Rau Roland, Vaupel James W (2009): Ageing populations, the challenges ahead, *Lancet* 9696/2009, s. 1196-1208.
- Eurostat (2007): Eurostat Yearbook. Europe in figures. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Eurostat (2009): Eurostat Yearbook. Europe in figures. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Hearn Jeff (1995): Imaging the aging of men. Teoksessa: Images of Aging, *Cultural representations of later life*, s. 97-115. Toim. M. Featherstone & A. Wernick. Routledge, London.
- Hänninen Jorma (2006): Vanhan miehen ruumis ja hegemoninen maskuliinisuus, *Gerontologia* 2/2006, s. 67-74.
- Järvinen Katriina & Kolbe Laura (2007): Luokkaretellä hyvinvointiyhteiskunnassa. Nykysukupolven kokemuksia tasa-arvosta. Kirjapaja, Helsinki.
- Karisto Antti (2004): Kolmas ikä - uusi näkökulma väestön vanhenemiseen. Teoksessa: Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5, s. 91-103. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004.
- Karisto Antti (2008): Satumaa. Suomalaiseläkeläiset Espanjan aurinkorannikolla. SKS, Helsinki.

- Karisto Antti & Kontinen Riikka (2004): Kotikatua, kotiruokaa, kaukomatkailua. Tutkimus ikääntyvien elämäntyyleistä. Palmenia-kustannus, Helsinki.
- Palosuo Hannele ym. (toim.) (2007): Terveiden eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980-2005. Sosiaali- ja terveysministeriö, julkaisuja 23/2007, Helsinki.
- Tiihonen Arto (2007): Painia ikämiessarjassa – ikään-tyneiden moisten mahdollisuudet toteuttaa erilaisia miehisyyksiä. Teoksessa: Ikääntyminen ja sukupuoli. Seminaariesityksiä 20.-21.11.2006, s. 30-35. Toim. A. Tiihonen & I. Syrén. *Oraita* 1/2007. Ikäinstituutti, Helsinki.
- Tilastokeskus (2010): Tilastokeskuksen px-web -tietokannat. <http://pxweb2.stat.fi/database/StatFin/databasetree.fi.asp>.
- Tolonen Tarja (toim.) (2008): Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Vastapaino, Tampere.
- Vakimo Sinikka (2001): Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäntäytännöistä. SKS, Helsinki.

Artikkeli

Virpi Honkanen

Onko naisilla tulevaisuutta yrittäjinä?

Artikkelissa käsitellään yrittäjiksi ryhtyneiden korkeakoulutettujen naisten menestymistä työmarkkinoilla sekä hahmotellaan naisyrittäjyyden mahdollisia tulevaisuuden näkymiä. Suomalaisen naisyrittäjien menestymistä verrataan palkkatyössä olevien naisten sekä yrittäjä- ja palkkatyömiesten menestymiseen kansainvälisessä kontekstissa (Norja, Hollanti, Saksa ja Italia). Reflex-aineiston mahdollistamat kansainväliset vertailut auttavat ymmärtämään suomalaisten korkeakoulutettujen naisten yrittäjyyttä ja työssä menestymisen ehtoja. Naisilla on sinänsä tulevaisuutta yrittäjinä, mutta onko tulevaisuus loistelias kaikille?

Avainsanat: naisyrittäjyys, työssä menestyminen, vertaileva tutkimus, tulevaisuus

Johdanto

Viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana naisten asema on muuttunut merkittävästi. Naiset ovat saavuttaneet yrittäjinä poliittista vaikuttavuutta ja naisyrittäjyyden tutkiminen on lisääntynyt eri tieteenaloilla. Naisyrittäjyyttä voidaan pitää merkityksellisenä sekä yksilöille, yhteisöille että eri maille (Minniti & Naude, 2010). Naisyrittäjyyttä on viime aikoina pyritty myös edistämään työpoliittisilla toimenpiteillä. Hyvänä esimerkkinä tästä on työministerin asettama naisyrittäjyyden edistämisyöryhmä, jonka tehtävänä oli selvittää naisyrittäjyyden nykytila ja laatia ehdotuksia naisyrittäjyyden edistämiseksi (TEM, 2010). Yrittäjyyttä onkin tarjottu naisille palkkatyötä joustavampana mahdollisuutena esimerkiksi perheen ja työn yhteensovittamisessa (Komulainen & Sinisalo, 2006).

Naisyrittäjyydestä on kuitenkin tehty harvakseltaan tutkimusta verrattuna miesten yrittäjyyteen. Tutkijat ovat usein kiinnostuneempia miesten yrittäjyydestä. Osaltaan se johtuu siitä, että naisyrittäjyydestä ei ole juuri kerätty dataa sekä siitä, että naisyrittäjyys on käsitetty toissijaiseksi miesyrit-

täjyyteen nähden (Ahl, 2002). Naisten toissijainen rooli yrittäjinä tuli esille myös Euroopan komission rahoittamassa vertailevassa tutkimuksessa vuosina 1997-2000. Projektin fokuksessa oli maahanmuuttajien ja naisten menestyminen yrittäjinä kuudessa Euroopan maassa, Italiassa, Kreikassa, Saksassa, Britanniassa, Tanskassa ja Ruotsissa. Tutkimuksessa saatiin viitteitä siitä, että epäsäännöllisellä työuralla on merkittävä vaikutus naisten päätöksiin ryhtyä yrittäjäksi. Naisyrittäjiltä puuttuvat yleensä myös tärkeät, liiketoiminnassa tarvittavat miesten hallinnassa olevat verkostot (Kupferberg, 2001). Toisaalta, Suomessa vuonna 2008 naisten osuus yrittäjistä oli kolmannes, mikä on eurooppalaisittain korkeahko luku. Palkansaajanaisia on kuitenkin noin miljoona enemmän (1,103 milj.), joten palkansaajanaisiin nähden naisyrittäjien ongelmat ovat saaneet runsaasti huomiota (Julkunen, 2009).

Käsittelen artikkelissani lähinnä korkeakoulutettujen yrittäjiksi ryhtyneiden naisten menestymistä. Tulokset perustuvat väitöskirjaani ”yrittäjiksi ryhtyneiden korkeakoulutettujen työssä menestyminen viidessä Euroopan maassa” (Honkanen, 2010). Tutkimuksessa analysoitiin vuonna

2005 kerätyn Reflex-aineiston 11 000 korkeakoulutetun työssä menestymistä viisi vuotta tutkinnon suorittamisen jälkeen viidessä Euroopan maassa, Suomessa, Norjassa, Hollannissa, Saksassa ja Italiassa. Analysoin työssä menestymisen eroja ja yhtäläisyyksiä yrittäjien ja palkkatyöntekijöiden välillä sekä eroja näiden kummankin ryhmän sisällä. Tutkimusaineiston mahdollistamat kansainväliset vertailut auttavat ymmärtämään suomalaisten korkeakoulutettujen yrittäjyyttä ja työssä menestymisen ehtoja.

Lähestyn artikkelissani naisyrittäjyyttä näkökulmasta, jonka mukaan Suomessa mahdollisuuksien tasa-arvo sukupuolten välillä on toteutunut koulutuksessa, mutta työmarkkinoilla se ei ole toteutunut. Työelämän sukupuolijaot ovat tärkeimpiä paikkoja, joissa sukupuolen mukainen hierarkia, valta ja ero tuotetaan. Työmarkkinat, ammatit, työorganisaatiot ja palkat ovat sukupuolistuneita tavoilla, jotka voivat olla sekä rajoittavia ja syrjiviä yksilöiden kannalta että epämielekkäitä yhteiskunnan ja talouden kannalta (Julkunen, 2009). Työmarkkinoihin liittyvä sukupuolijärjestelmä uusintaa itseään, myös uusissa paikoissa uudelleen merkittynä (Lavikka, 2000). Sukupuolijärjestelmän tuottaminen voidaan kuvata systemaattisena (hierarkisena) prosessina ja käytäntönä, joka tuotetaan ja uusinnetaan yhteisöissä toimivien yksilöiden välisissä valtasuhteissa sisältäen myös historian meille opettamat tiedot ja uskomukset, hallitsevat keskustelut sekä argumentit sukupuolten erilaisista toiminnan tavoista. Sukupuolijärjestelmä näyttää meille luonnollisena järjestelmänä eli asiat ovat sitä, miltä ne näyttävät (ks. Calás, Smirciah & Boure, 2007). Kyseinen järjestelmä läpäisee ja lävistää koko yhteiskunnan, instituutiot, koulutuksen sekä työelämän. Se, mihin naisyrittäjyyden edistämisessä pitäisi kiinnittää huomiota,

on työmarkkinoiden luonne sekä siellä vallitseva sukupuolijärjestelmä. Sukupuolijärjestelmään liittyvät konseptit jakavat työmarkkinat kahtia sukupuolen mukaan sekä horisontaalisesti että vertikaalisesti. Myös yritystoiminta eriytyy sukupuolen mukaan voimakkaasti naisemmistöisiin ja miesemmistöisiin toimialoihin. Voidaankin väittää, että naisyrittäjien asema on huomattavasti monimutkaisempi, kuin mitä useissa naisyrittäjyyden edistämisen keskusteluissa on annettu ymmärtää. Se, että naisyrittäjyyden edistämiseen käytetään rahaa, ei ratkaise naisten kohtaamia esteitä työmarkkinoilla varsinkin yrittäjinä. Yrittäjänaiset kohtaavat työmarkkinoilla aivan vastaavia ongelmia kuin palkkatyössä olevat naiset. Naisyrittäjien työhyvinvointia kartoittaneen selvityksen mukaan epätasa-arvoinen kohtelu sukupuoleen liittyen oli yhtä yleistä naisyrittäjillä kuin muilla työssäkäyvillä naisilla (Palmgren, Kaleva, Jalonen & Tuomi, 2010). Korkeakoulutettujen naisten yrittäjyyden kannalta ongelmallisinta on se, että yrittäjyys voi tarkoittaa jopa heikompaa työn tekemisen asemaa verrattuna palkkatyöntekijänaisiin. Kiteyttäen naisyrittäjyyteen liittyvät ongelmat juontuvat työmarkkinoiden luonteesta ja traditioista sekä syvälle juurtuneista institutionaalisista tekijöistä, sukupuoliin linkitetyistä stereotyyppioista ja odotuksista, jotka edelleen vallitsevat tietystä määrin yhteiskunnassa.

Mitä naisyrittäjyydestä tiedetään?

Miehiin nähden suhteellisen vähäisestä naisyrittäjyyteen kohdistuvasta tutkimuksesta huolimatta naisten yrittäjyydestä on tuotettu useampia faktoja, jotka on todennettu useammassa tutkimuksessa (ks. Minniti & Naude, 2010). Naiset ryhtyvät yrittäjiksi miehiä harvemmin, mutta maittain tarkasteltuna muutamia erikoisia poikkeuksia on löydettävissä. OECD:n

tilaston (2009) mukaan Belgiassa ja Turkissa naisten osuus yrittäjinä on korkeampi kuin miesten osuus vuonna 2007. Myös Yhdysvalloissa itsensä työllistäneiden naisten osuus (5,8 %) oli jonkin verran korkeampi kuin vastaava miesten osuus (5,1 %). Lisäksi useissa maissa yhtä suuri osuus naisista kuin miehistä on työllistänyt itsensä. Suomessa naisyrittäjien vähäisyyttä on pidetty ongelmana. Vuonna 2007 itsensä työllistäneiden miesten osuus oli 16,8 prosenttia, lähes OECD-maiden keskitasoa. Itsensä työllistäneiden naisten osuus oli vastaavasti 8,2 prosenttia, eli huomattavasti alle OECD-maiden keskitason (OECD, 2009). Tervo ja Haapanen (2007) selittävät naisyrittäjyyden vähäisyyttä Suomessa naisten erilaisella käyttäytymisellä. Tutkijoiden mukaan odotetuilla tuloilla ei ole sellaista merkitystä yrittäjyysvalinnoissa naisille kuin miehille: naisille muut kuin rahalliset motiivit ovat tärkeitä. Naisten vähäinen yrittäjyys ja yrittäjänä menestymättömyys selittyisikin näin naisiin liitetyillä ominaisuuksilla, ei välttämättä työmarkkinoihin liittyvillä tekijöillä. Kyseisten tutkijoiden keksimä tekijä naisyrittäjyyden vähäisyyteen on stereotyyppia, jota länsimaissa on pidetty yllä useamman vuosisadan aikana. Stereotyyppillä tarkoitan siis tässä yhteydessä käsitystä tiettyjen ryhmien toimimisesta yleisten oletuksien mukaisesti. Yleinen stereotyyppia voisi siis edelleen pitää yllä käsitystä siitä, että naiset hoivaavat sekä lapset että miehet ja miehet osallistuvat yhteiskunnallisesti tärkeisiin asioihin, esimerkiksi tulonmuodostukseen perheissä.

Se mitä muuta naisyrittäjyydestä tiedetään, voidaan kiteyttää seuraavalla tavalla. Naisilla on miehiin verrattuna vähemmän kokemusta yrittäjyydestä. Toisaalta naisten yritystoiminta keskittyy eri sektoreille ja eroaa miesten yritystoiminnasta: naisten perustamat ja johtamat yritykset ovat yleensä

pienempiä kuin miesten ja kasvavat hitaammin kuin miesten yritykset. Naisten perustamat yritykset ovat vähemmän kannattavia ja tuottavat matalampia myyntivoittoja kuin miesten yritykset jopa verrattuna samalla teollisuuden alalla. Sukupuolten välillä on eroja yritystoiminnan suuruudessa sekä siinä, millä teollisuuden alalla yritys toimii (Minniti & Naudé, 2010). Se, miksi naisten yrittäjyys poikkeaa miesten yrittäjyydestä, on johdettavissa ainakin osaltaan seuraavista taustatekijöistä.

Miehille ja naisille koulutus ja yrittäjyys tarkoittavat käytännössä hyvin erilaisia tapoja menestyä työmarkkinoilla. Naisten työmarkkinaurat ja työn tekemisen mallit eroavat selvästi miesten työmarkkinaurista ja naisten saama tuotto koulutuksesta on yleensä matalampi kuin miesten saama tuotto (Lohmann, Luber & Müller, 1999). Sukupuoli vaikuttaa sekä yrittäjäksi siirtymiseen, mutta myös yrittäjänä menestymiseen. Esimerkiksi erään tutkimuksen mukaan menestyvät yrittäjät ovat mitä todennäköisimmin muita nokkelampia miehiä. He ovat hankkineet itselleen suhteellisen hyvän koulutuksen, johtaja- ja yrittäjäkokemusta ja he ovat verkostoituneet muiden (mies)yrittäjien kanssa (Schiller & Crewson, 1997). Myös Euroopan komissio (2007) on todennut, että yrittäjänaiset kohtaavat samoja vaikeuksia kuin kaikki yrittäjät, mutta erityisesti rahoituksen hankkiminen tuottaa naisille enemmän ongelmia. Toisaalta naisilla ei välttämättä ole menestyksellisessä yritys-toiminnassa tarvittavaa itseluottamusta ja johtamistaitoja. Yrittäjänaisen vaikeuksiin on olemassa useita syitä, kuten väärän yrittäjyyden alan valitseminen, informaation ja sosiaalisten verkostojen puuttuminen, diskriminaatio sekä vaikeudet työn ja perheen yhdistämisessä.

Työmarkkinat ovat jakaantuneet jyrkästi kahtia sukupuolen mukaan sekä horisontaa-

lisesti että vertikaalisesti. Suomessa tilastokeskuksen työssäkäyntitilaston mukaan miehet työskentelivät kuljettajina, rakennuksilla, maanviljelijöinä, koneasentajina ja -korjaajina, myyjinä ja rahdinkäsittelijöinä. Naiset työskentelivät perinteisissä naisten ammateissa: myyjinä, sihteereinä, siivoojina sekä hoitotyössä vuonna 2004 (Tilastokeskus, 2006). Vertikaalinen sukupuolisegregaatio viittaa siihen julkista ja yksityistä sektoria yhdistävään piirteeseen, että organisaation johtotehtäviä sekä itsenäisempiä töitä hoitavat enimmäkseen miehet. Naiset sijoittuvat hierarkioiden alaportaille ja avustaviksi luokiteltuihin ammatteihin (sairaanhoitaja, sihteeri, erilaiset assistentit). Naisten tehdessä työtä miesvaltaisilla aloilla, kahtia jakautuneisuus näkyy ammattikunnan sisällä. Myös yrittäjänaiset ovat Suomessa keskittyneet tietyille eriytyneille aloille. Aivan kuten palkkatyösektorilla, myös yrittäjien ammatit jakautuvat miesten ja naisten ammatteihin. Vuonna 2008 naisyrittäjät olivat enemmistönä sosiaali- ja terveyspalveluiden, henkilökohtaisten palveluiden ja kulutustavarateollisuuden aloilla. Myös vähittäiskaupan ja majoitus- ja ravitsemustoiminnan alojen yrittäjistä noin puolet on naisia (TEM, 2009). Puolestaan lainsäädännön, tekniikan ja muiden alojen naisyrittäjien osuus on pienempi kuin valtaosassa EU-maita. Myös rakentaminen ja kuljetus ovat selvästi miesten toimialoja (Hyrsky, 2006). Yritystoiminta eriytyy sukupuolen mukaan voimakkaasti naisenemmistöisiin ja miesenemmistöisiin toimialoihin. Anne Kovalainen (2003, 25) kiteyttää 2000-luvun alun yrittäjyyden heijastelevan talouden varsin pysyviä sukupuolijakoja sekä naisten ja miesten erilaisia koulutustaustoja.

Naiset ovat korkeakoulutuksessa tällä hetkellä enemmistönä. Se ei ole muuttanut kuitenkaan kovin paljon työmarkkinoiden

luonnetta. Miehet ja naiset valikoituvat edelleen tiettyssä määrin eri koulutusaloille. Sukupuolen mukaan tarkasteltuna kasvatusalalta, humanistiselta, terveyden ja hyvinvoinnin aloilta sekä palvelualalta valmistuneet ovat pääsääntöisesti naisia, insinööritieteistä valmistuneet miehiä (Honkanen, 2010). Muutamien tutkimuksien (esim. Schomburg, 2007; Lyon, 1997) mukaan korkeakouluista valmistuneiden ansioissa on huomattavia eroja koulutusaloittain. Tietyiltä koulutusaloilta valmistuneet kohtaavat todennäköisemmin ongelmia työllistymisessä. Koulutusohjelmat, joissa opetetaan ammattispesifejä taitoja aloille, joissa työvoiman kysyntä on suurta, valmistavat opiskelijansa paremmin menestykseen heti valmistumisen jälkeen (esimerkiksi lääkärit), Koulutusohjelmat, joiden kurseista puuttuu erikoistuminen tiettyyn ammattialaan, ja joiden suhde työmarkkinoihin on epäselvä, tarjoavat heikommät mahdollisuudet menestymiseen. Tällaisia esimerkkejä löytyy muun muassa humanististen alojen koulutuksesta (siis naisvaltaisilta koulutusaloilta).

Koulutuslalla on yhteys miesten ja naisten työmarkkinoille sijoittumisen mahdollisuuksiin. Sukupuolisegregaatioon keskittyneet työmarkkinateoriat selittävät miesten ja naisten erilaista työmarkkina-asemiin päätymistä erilaisilla koulutusvalinnoilla (Bradley, 2000; Charles & Bradley, 2002). Naiset hakeutuvat edelleen perinteisille naisten aloille, joista seuraa lähes automaattisesti taloudellisesti palkitsemattomampi työ. Koulutusvalinnoilla on koulutustason ja ammatin tyypin lisäksi vaikutusta siihen, että miehet ja naiset saavat erilaisen tuoton koulutuksesta. Koulutusvalinnoilla menestymisen selittämistä heikentää tosin se, että miehet ja naiset saavat koulutuksestaan erilaisen tuoton myös saman koulutustason ja -alan sisällä. Jos nainen valitsee perinteisesti

miesvaltaisemman uran, hän voi saavuttaa paremman aseman verrattuna naisiin, mutta ansaitsee heikommin kuin samalla alalla työskentelevä mies (Brynin & Schupp, 2000). Koulutusalojen sisällä on myös nähtävissä, että varsinkin luonnontieteistä tai yhteiskuntatieteistä valmistuneet alemman korkeakoulututkinnon hankkineet miehet menestyvät paremmin kuin ylemmän korkeakoulututkinnon hankkineet naiset (Honkanen, 2010). Miesten ammatit ovat myös paremmin palkattuja kuin samantasoisien koulutuksen vaatimat naisten ammatit. Toisaalta on nähtävissä, että mitä useammat naiset siirtyvät työntekijöiksi tietyille miesvaltaisille aloille, palkkaustaso heikkenee ja uudet korkeapalkkaiset työt syntyvät uusille miesten hallinnoimille aloille, esimerkiksi teknologiaan (ks. Weiler & Bernasek, 2001).

Varsin yleisesti tunnettu asia on se, että miehet ansaitsevat työmarkkinoilla paremmin kuin naiset. Euroopan komission teettämässä tutkimuksessa naisten ja miesten välisistä palkkaeroista todettiin, että naiset saavat noin 25 prosenttia vähemmän palkkaa kuin miehet (European Commission, 2006). Korkeakoulutetuilla palkkaerot kaventuvat, mutta niitä edelleen toki on. Liv Anne Støren ja Clara Åse Arnesen (2007) kontrolloivat niitä muuttujia Reflex-aineiston 16 maassa, jotka mahdollisesti vaikuttavat korkeakoulutettujen palkkaeroihin (koulutusala ja -taso, työkokemus ja työmarkkinasektori). Estimoidussa mallissa palkkaerot kaventuvat, mutta naiset saavat edelleen noin 10 prosenttia vähemmän palkkaa. Pohjoismaissa on korostettu tasa-arvoisten mahdollisuuksien politiikkaa, mutta estimoidut erot miesten ja naisten palkoissa ovat keskimääräistä suuremmat varsinkin Suomessa verrattuna moniin muihin maihin. Koulutustaso ja -ala siis selittävät miesten ja naisten välisiä palkkaeroja, mutta eivät tyhjentävästi.

Aikaisempien empiiristen tutkimusten mukaan voidaan myös todeta, että jos työmarkkinoilla menestymistä mitataan ansioiden avulla, itsensä työllistäneet jäävät useissa maissa alakynteen verrattuna palkkatyöntekijöihin. USA:ssa ansiotasojen vertailut osoittavat, että tyyppillisellä itsensä työllistäneellä miehellä on matalammat tulot tai ne ovat lähes olemattomat verrattuna palkansaajamihiin. Toisaalta itsensä työllistäneiden tulot kasvavat hitaammin tarkoittaen peräti 35 prosentin palkkaeroa palkkatyöntekijään 10 vuoden kuluttua (Hamilton, 2000). Suomessa Ekonomiliiton, Insinööriiliiton ja Tekniikan Akateemisten jäseniin kohdistuneen tutkimuksen mukaan tulokset ovat samankaltaisia kuin aikaisemmissa suomalaisissa ja kansainvälisissä tutkimuksissa. Yrittäjien keskimääräiset ansiot ovat hieman pienemmät, niiden keskihajonta on suurempi, koulutuksen ja tulojen välinen korrelaatio on pienempi ja työaika pidempi kuin palkansaajilla vuosina 1999–2002 (Kauhanen, 2004). Itsensä työllistäneiden korkea osuus työvoimasta onkin kansainvälisen vertailun valossa liitetty heikkoon talouteen, matalaan tulotasoon ja korkeaan työttömyyteen (Kiander, 2004).

Korkeakoulutettujen yrittäjänaiesten menestyminen?

Korkeakoulutettujen naisten yrittäjyyden kannalta ongelmallisinta on se, että yrittäjyys voi tarkoittaa jopa heikompaan työn tekemisen asemaa verrattuna palkkatyöntekijänaisiin. Verrattaessa ansiotasoja ammattiaseman ja sukupuolen mukaan Italiassa, Saksassa, Hollannissa, Suomessa ja Norjassa, yrittäjänaiset ansaitsevat heikoiten verrattuna palkkatyöntekijänaisiin sekä vastaavissa asemassa oleviin miehiin muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Toiseksi yrittäjien ansioissa on enemmän hajontaa kuin palkkatyöntekijöiden ansi-

oissa. Verrattuna sekä yrittävien miesten ja naisten että palkkatyössä olevien miesten ja naisten ansiotasoa, yrittäjämiesten ja yrittäjänaiesten ansioissa on jopa enemmän eroa kuin palkkatyössä olevien miesten ja naisten ansioiden eroissa. Ansiotasojen vertailussa on löydettävissä jopa korkeakoulutettujen yrittäjänaiesten köyhälistö Suomessa, Hollannissa ja Saksassa (Honkanen, 2010).

Väitöskirjassani (Honkanen, 2010) työmarkkinoilla menestymistä mitattiin sekä ansioiden että työhön liittyvien subjektiivisten arvojen perusteella. Indikaattoreista rakennettiin työssä menestymisen typologia, jonka perusteella korkeakoulutetut voidaan jakaa tyytyväisiin suuripalkkaisiin, kohtuumenestyjiin sekä tyytymättömiin pienituloisiin. Tutkimuksen yksi keskeinen tulos on se, että jos miesten ja naisten työssä menestyvien osuuksia arvioidaan työssä menestymisen typologian mukaan, tulos on varsin ”musertava” korkeakoulutetuille naisille. Aineiston naisista ainoastaan yksi neljästä sijoittuu tyytyväisiin suuripalkkaisiin, vastaavasti miehistä kaksi viidestä. Naisista puolet luokituu kohtuumenestyjiin, miehistä kaksi viidestä. Tyytymättömiin pienipalkkaisiin sijoittuu viidesosa naisista, miehistä alle viidesosa. Naisilla on erityisen heikot mahdollisuudet sijoittua tyytyväisten suuripalkkaisten joukkoon Saksassa (14 %) ja Italiassa (19 %). Maiden välillä on tosin huomattavia eroja menestymisessä ammattiaseman ja sukupuolen mukaan (taulukko 1).

Jos katsotaan pelkästään taulukon 1 viimeistä saraketta, palkkatyöntekijä- ja yrittäjänaisista tosin vain vajaa neljännes sijoittuu tyytyväisiin suuripalkkaisiin. Palkkatyöntekijämiehistä tähän joukkoon kuuluu lähes puolet ja yrittäjämiehistäkin reilu kolmannes. Periaatteessa siis yrittäjyys ei ole ollut naisille sen parempi vaihtoehto kuin palkkatyö. Verrattuna

miehiin, naisille menestymisen kannalta ei kumpikaan työn tekemisen tapa ole välttämättä hyvä. Toisaalta, vaikka naiset ovat sijoittuneet miehiin verrattuna harvemmin tyytyväisiin suuripalkkaisiin, heitä ei voi pitää täydellisinä työmarkkinoilla häviöinä. Valtaosa naisista luokituu kohtuumenestyjiin ja harvemmat, noin yksi viidestä tyytymättömiin pienipalkkaisiin. Taulukon tuloksista voidaan päätellä myös se, että yrittäjyys ei ole universaali malli. Menestymisen mahdollisuudet, kuten myös yrittäjiksi ryhtyneiden osuudet, vaihtelevat maittain. Reflex-aineiston mukaan keskimääräistä useampi korkeakoulutettu on ryhtynyt yrittäjäksi Italiassa (23 %) ja Saksassa (13 %). Suomessa ja Hollannissa vastaava osuus on seitsemän prosenttia, Norjassa ainoastaan kuusi prosenttia. Norjalaisilla yrittäjillä, myös naisyrittäjillä, on parhaimmat menestymisen mahdollisuudet, saksalaisilla yrittäjillä heikoimmat. Suomalaisilla yrittäjänaisilla on puolestaan hyvät menestymisen mahdollisuudet verrattuna palkkatyössä oleviin naisiin. Toisaalta suomalaisten menestyvien yrittäjänaiesten kääntöpuolena on suhteellisen suuri menestymättömien naisyrittäjien joukko verrattuna palkkatöissä oleviin naisiin (Honkanen, 2010).

Lopuksi

Naiset ovat nykyisin enemmistönä korkeakoulutuksessa. Korkeakoulutus on myös hälventänyt eroja mies- ja naisyrittäjien osuuksissa. Saksalaisista korkeakoulutetuista yrittäjistä lähes puolet on naisia, kuten myös suomalaisista. Hollannissa jopa jonkin verran useampi yrittäjistä on naisia. Miehet ovat selvästi yrittäjien enemmistönä ainoastaan Italiassa ja Norjassa. Korkeakoulutetun naisen menestymisen mahdollisuus on puolestaan heikompi kuin miehen, sekä yrittäjänä että palkkatyöntekijänä. Tosin verrattuna korkeakoulutettujen

Taulukko 1. Naisten ja miesten työssä menestyminen ammattiaseman mukaan maittain (%).

	Italia	Saksa	Hollanti	Suomi	Norja	Yhteensä
Naiset/palkkatyöntekijät						
Tyytymättömät pienipalkkaiset	29	25	20	18	18	21
Kohtuumenestyjät	52	60	52	55	64	56
Tyytyväiset suuripalkkaiset	19	15	28	27	19	23
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	100
Yhteensä (f)	882	579	1566	1236	1065	5328
Naiset/yrittäjät						
Tyytymättömät pienipalkkaiset	27	25	22	25	13	22
Kohtuumenestyjät	51	65	57	41	45	52
Tyytyväiset suuripalkkaiset	22	11	21	34	43	24
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	100
Yhteensä (f)	143	65	76	61	47	565
Miehet/palkkatyöntekijät						
Tyytymättömät pienipalkkaiset	17	18	14	11	15	15
Kohtuumenestyjät	45	43	40	39	39	41
Tyytyväiset suuripalkkaiset	38	39	45	50	47	44
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	100
Yhteensä (f)	671	596	978	693	661	3599
Miehet/yrittäjät						
Tyytymättömät pienipalkkaiset	20	36	15	8	10	19
Kohtuumenestyjät	49	47	52	50	29	46
Tyytyväiset suuripalkkaiset	31	17	34	42	61	35
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	100
Yhteensä (f)	190	72	62	64	62	662

naisten menestyvien osuuksia viidessä eri Euroopan maassa, suomalaiset yrittäjänaiset ovat menestyneet erittäin hyvin, tosin eivät aivan samanlaisessa mittakaavassa kuin suomalaiset yrittäjä- tai palkkatyöntekijämiehet. Toisaalta maittain verrattuna yrittäjyys voi tarkoittaa hyvin erilaisia me-

nestymisen mahdollisuuksia sekä miehille että naisille. Saksassa korkeakoulutetut yrittäjämiehet eivät menesty samassa mittakaavassa kuin palkkatyössä olevat miehet. Saksassa jopa palkkatyössä olevat naiset menestyvät yrittäjämiehiä suuremmissa mittakaavassa. Puolestaan Norjassa

yrittäminen on tuonut naisille selvästi paremmat menestymisen mahdollisuudet kuin palkkatyö, jopa verrattuna norjalaisten miesten asemaan. (Honkanen, 2010).

Naisyrittäjyydestä voidaan kirjoittaa kolme mahdollista tulevaisuuden skenaariota. Ensimmäinen skenaario on se, että naisyrittäjyydestä ei välttämättä synny tulevaisuudessa yhtään sen hohdokkaampaa toimintamuotoa kuin aikaisemminkaan. Naisyrittäjien toimialat ovat jo viimeiset 300 vuotta olleet ruoka, vaatetus ja hoiva. Naisyrittäjät ovat yleensä työllistäneet vain itsensä joutaen myös perheensä tarpeiden mukaisesti. Yritystoiminnan tarkoituksena on ollut lähinnä naisen ja hänen perheensä elättäminen (Vainio-Korhonen, 2002). Toisaalta on turha väittää, että luokkajaoista ja eroista tai sosiaalisesta taustasta juontuvat erot olisivat kadonneet tai hämärtyneet. Laman jälkeinen väestön keskimääräinen hyvinvoinnin kehitys on ollut suotuisaa tulojen, toimeentulon, työllisyyden ja asumisen osalta. Toisaalta 1990-luvun jälkeen eriarvoisuuden kasvu on ollut ajan valtasuuntaus. Sukupuolten välinen epätasa-arvo, köyhyys, lapsiköyhyys, pitkäaikaistyöttömyys sekä tulojaon epätasa-arvoisuus lisääntyivät. 1990-luvun loppupuolella tulonjaon eriarvoisuus kasvoi eniten Suomessa ja Ruotsissa. Kummassakin maassa tulonsaajien alin viidennes menetti vähän tulo-osuuttaan, kun ylin viidennes kasvatti sitä reippaasti (Julkunen, 2006, 51). OECD:n selvityksen *Growing Unequal?* (2008) mukaan taloudellinen kasvu on hyödyttänyt enemmän rikkaita kuin köyhiä. Suomessa, Saksassa, Italiassa ja Norjassa myös kuilu keski-luokan ja rikkaiden välillä on kasvanut. Myös korkeakoulutettujen yrittäjänäisten hyvin ja heikosti menestyneiden välinen kuilu on selvä verrattuna palkkatyössä oleviin naisiin Suomessa. Suomessa on löydettävissä ansioiden perusteella jopa

korkeakoulutettujen yrittäjänäisten köyhälistön joukko. Jos inhimilliseen pääomaansa investoinneiden korkeakoulutettujen yrittäjänäisten joukosta ovat löydettävissä erittäin heikosti ansaitsevat, tosin varsin pieni joukko, on syytä kysyä, miten muun koulutustason yrittäjänaiset menestyvät työssään ansioilla mitaten ja missä määrin yrittäjyys näyttyy naisille lähinnä pakkona eli vapautena valita yrittäjyyden ja työttömyyskortiston väliltä? Esimerkiksi Britanniassa kirjoitettiin 1980-luvun puolivälissä tiettyjen naisten heikosta asemasta yrittäjinä. He työskentelivät kotoa käsin yhdelle työnantajalle, mutta luokittoivat itsensä työllistäneiksi. He eivät nauttineet yrittäjyyteen liittyvistä tunnusmerkeistä, kuten autonomiasta ja tuotantovälineiden omistuksesta. Naiset eivät myöskään odottaneet saavansa normaaliin työsuhteeseen liittyviä hyötyjä, kuten sairasloman aikaista palkkaa, ylimääräisiä bonuksia tai ylityökorvauksia (Dale, 1986). Toisin sanoen he olivat yrittäjyyden ja palkkatyön välimaastossa työskenteleviä ”yrittäjämäisiä työntekijöitä”, joista myös viime aikoina on kirjoitettu lukuisia artikkeleita.

ILO:n (2005) kansainvälisiä työllisyys-suuntauksia kuvaavan raportin mukaan kansainvälinen taloudellinen kasvu ei ole onnistunut tuottamaan uusia ja parempia töitä, jotka vähentäisivät köyhyyttä. Tosin taloudellinen kehitys on ollut varsin erilaista alueittain laskettuna työpaikkojen määrällä, tuottavuudella ja palkkakehityksellä. ILO:n (2006) mukaan palvelusektori oli sekä maailman nopeimmin kasvava että eniten työpaikkoja luova sektori vuosien 1991–2003 välillä. Myös Suomessa palvelualaa on pidetty potentiaalisena tulevaisuuden työpaikkojen luomisessa varsinkin naisyrittäjille. Toisaalta on varsin aiheellista kysyä muutamien kirjoitusten mukaisesti, missä määrin palvelusektori on synnyttänyt epätyypillisiä matalapalkka-

aloja, joilla työskentelevät eivät tule enää taloudellisesti toimeen? Voi olla myös hyvin mahdollista, että pyrkimys julkisen sektorin kutistamiseen ja yhteiskunnan muuttamiseen ”yrittäjämäiseksi” tulee heikentämään naisten jo saavuttamia asemia ja työllistymisen mahdollisuuksia. Ensinnäkin hyvinvointivaltiolla on ollut tärkeä asema pohjosmaiselle modernisaatio- ja sukupuolimallille. Onhan huomattava osa erityisesti naisten työllisyyttä sijoittunut julkiselle sektorille. Sen ajateltiin tarjoavan sekä naisten työssäkäynnille välttämättömiä hoivapalveluja että naisten elämänyhteyksiin eli äitiyteen paremmin sopivia työpaikkoja ja uramahdollisuuksia. Nykyisin omaksuttu kasvu- ja työllisyysmalli sekä uusi julkisjohtaminen ovat muuttaneet linjan. Ideologiaan kuuluu julkisen sektorin rajoittamisen ohella myös liike-elämän oppien omaksuminen sen periaatteiksi. Toiseksi talouspolitiikasta on tullut keskeistä yhteiskuntapolitiikkaa ja taloustieteestä vaikutusvaltaista tietoa. Taloustiede on tieteenaloista miehisimpiä ja (tietoisesti?) näennäisen sukupuolineutraalia. Työelämää muovaava sukupuolisokea talouspolitiikka toimii hallituksen asettamaa sukupuolten tasa-arvon tavoitetta vastaan erityisesti naisvaltaisella kuntasektorilla kiteytyen työelämän laadun ja palkkauksen epäkohtiin. Valtavirtaistaminen (sukupuolinäkökulman huomioonottaminen valtionhallinnon rakenteissa, prosesseissa ja päätöksenteossa) on puutteellista hallituksen sitoumuksista huolimatta (Julkunen 2009, 22-24; valtavirtaistamisen käsitteestä enemmän esimerkiksi Milja Saaren esityksessä: http://www.tem.fi/files/24753/Milja_Saari_Valtava_ohry_220909.pdf). Sekä hyvinvointivaltion julkisten palveluiden alas ajo markkinoiden luomiseksi yksityisille yrityksille että poliittisen ilmapiiirin muutos voidaan laajemmin linkittää yhteiskunnassa käytävään keskusteluun

tehokkuuden ja kilpailukyvyyn merkityksestä ”globaalitaloudessa” (ks. esimerkiksi Kailo 2007). Myös yrittäjyyskirjallisuus on ollut alunperin miesten kirjoittamaa, se on kohdistunut miesten kokemuksiin ja aktiviteetteihin. Suurin osa tutkimuksesta, huolimatta naisyrittäjien kasvavasta joukosta, ei ole huomioinut feministisiä näkökulmia ja teorioita. Tutkimuksissa on usein verrattu mies- ja naisyrittäjien erityispiirteitä, luonteenpiirteitä, asenteita ja käyttäytymistä, lähinnä kysymyksen asetteluin: ovatko nais- ja miesyrittäjät ”kaksi eri lajia”. Tutkimukset ovat tuottaneet mystifioituja eroja, joita paradoksaalisesti otetaan käyttöön uusinnettaessa ja tuotettaessa patriarkaalisuuden yhteiskunnan arvoja (Calás, Smirciah & Boure, 2007). Attila Brunin, Silvia Gherardin ja Barbara Poggion tutkimuksen mukaan yrittäjyyskirjallisuus diskursiivisena sosiaalisena käytäntönä tuottaa kuvan yrittäjästä hegeemonisen maskuliinisuuden kautta. Naisten organisaatioita kuvataan usein toissijaisina ”muina”, ylläpitäen sosiaalisia odotuksia niiden erilaisuudesta. Näin miesyrittäjyydestä ja miesten kokemuksista tuotetaan suotavia normatiivisia arvoja, joihin naiset joutuvat itseään vertaamaan (ja joihin osa naisista itsekin uskoo, kirjoittajan lisäys) (Bruni, Gherardi & Poggio, 2004).

Toinen skenaario on hieman edellistä positiivisempi. Mahdollisuuksien tasa-arvo poliittisissa teksteissä on lähinnä sanahelinää. Yksilöt eivät siirry työelämään samoilta paalupaikoilta. Myös lopputuloksen tasa-arvoon tulisi kiinnittää huomiota. Naisyrittäjyyden edistämiseksi vanhoja, miehiä suosivia perinteitä työmarkkinoilla, voitaisiin muuttaa ja käytänteitä uudistaa. Tähän muutokseen vaadittaisiin tietoista tahtoa. Naisten ja miesten väliset erot menestymisen mahdollisuuksissa ovat yleisesti tiedossa, mutta ilmeisesti eroihin suhtaudutaan välinpitämättömästi. Parantamisen

varaa edelleen on seuraavissa aiheissa myös naisyrittäjyyden kannalta:

- Koulutustaso ja -ala määrittävät myös yrittäjien työhön sijoittumismahdollisuuksia sekä työmarkkinoilla menestymistä. Miehet ja naiset valikoituvat edelleen jossain määrin eri koulutusaloille.
- Miehet ja naiset valikoituvat eri yrittäjyyden aloille.
- Miehet ja naiset saavat koulutuksesta erilaisen tuoton myös saman koulutustason ja alan sisällä, myös yrittäjinä. Jos nainen valitsee perinteisesti miesvaltaisemman uran, hän voi saavuttaa paremman aseman verrattuna naisiin, mutta ansaitsee heikommin kuin samalla alalla työskentelevä mies. Toisin sanoen työmarkkinat suosivat miehiä.
- Miesten ammatit ovat paremmin palkattuja kuin samantasoisien koulutuksen vaativat naisten ammatit.

Syitä miesten ja naisten erilaisille menestymisen mahdollisuuksille pitäisi etsiä erilaisista kulttuurisista ja sosiaalisista tekijöistä, valtarakenteista, kasvatuksesta sosialisoinnin ilmiönä sekä naisiin kohdistuvasta diskriminaatiosta. Raija Julkunen mukaan tasa-arvopolitiikan keinovalikoima on laaja sukupuolisen työnjaon ja työelämän sukupuolijakojen purkamisessa. Tällaisia keinoja ovat muun muassa lait,

niiden uudistaminen ja kokeilut, tutkimukset, selvitykset sekä erilaiset tasa-arvoa edistävät ohjelmat (Julkunen, 2009). Myös työmarkkinalainsäädännöllä on oma erityinen paikkansa työmarkkinoiden muuttamisessa miesten ja naisten kannalta tasa-arvoisemman kohtelun saavuttamiseksi. Naisyrittäjyyttä tulisi tutkia myös siitä näkökulmasta, miten liiketoimintaan vaikuttavat säännöt ja reformit vaikuttavat naisten toimimiseen yrittäjinä (ks. Minniti & Naude, 2010).

Naisyrittäjyyden edistäminen on ollut yksi Suomen hallituksen tasa-arvopolitiikan tavoitteista ja sen puolesta on tehty huomattavasti töitä. Naisyrittäjyyden edistämistyöryhmä kaipaa erityisesti malleja, joilla rohkaistaisiin nuoria naisia yrittäjiksi, parantamisen varaa on myös rahoitusmalleissa, neuvonnassa ja sosiaaliturvassa (TEM 2010). Toisaalta, kuten Julkunen (2009, 40-41) toteaa, monista toimista huolimatta naisten osuus yrittäjinä on säilynyt suhteellisen vakiona, yrittäjyys on säilyttänyt segregoidun luonteensa ja perhe-elämä rajoittaa ja puitteistaa enemmän naisten yrittäjyyttä.

Kolmas skenaario on se, mitä kukaan ei voi edeltä käsin ennustaa. Yllättävä väliin tuleva tekijä tulee muuttamaan työmarkkinoiden luonteen aivan odottamattomalla tavalla. Naisilla sinänsä on tulevaisuutta myös yrittäjinä, aivan vastaavasti kuin miehilläkin.

Lähteet

- Ahl Helene (2002): The Making of the Female Entrepreneur. A Discourse Analysis of Research Text on Women's Entrepreneurship. Jönköping International Business School. JIBS Dissertation Series No. 015. Jönköping University.
- Bradley Karen (2000): The Incorporation of Women into Higher Education: Paradoxical Outcomes?, *Sociology of Education* Vol. 73, No. 1 (Jan. 2000), pp. 1-18
- Bruni Attila, Gherardi Silvia & Poggio Barbara (2004): Entrepreneur-mentality, gender and the study of women entrepreneurs, *Journal of Organizational Change Management*, 17/2004, pp.256 – 268.

- Brynin Malcolm & Schupp Jürgen (2000): Education, Employment, and Gender Inequality amongs Couples. *European Sociological Review* 16/2000, pp. 349-365.
- Calás Marta, Smirciah Linda & Boure Kristina (2007): Knowing Lisa? Feminist analyses of 'gender and entrepreneurship'. In: D. Bilimoria & S. Piderit (ed.): *Handbook on women in business and management*. Edward Elgar Publishing Limited, UK., pp. 78-108.
- Charles Maria & Bradley Karen (2002): Equal but Separate? A Cross-National Study of Sex Segregation in Higher Education, *American Sociological Review* Vol. 67, No. 4, (August 2002) pp. 573-599.

- Dale Angela (1986): Social Class and the Self-employed. *Sociology* Vol. 20, No. 3 (August 1986), pp. 430-434.
- European Commission (2006): The Gender Pay Gap Origins and Policy Responses. A Comparative Review of 30 European Counties. European Commission.
- European Commission (2007): European Network to Promote Women's Entrepreneurship (WES). Activities Report 2006. European Commission.
- Hamilton Barton (2000): Does Entrepreneurship Pay? An Empirical Analysis of the Returns of Self-Employment, *The Journal of Political Economy* Vol. 108, No. 3 (Jun. 2000), pp. 604-31.
- Honkanen Virpi (2010): Yrittäjäksi ryhtyneiden korkeakoulutettujen työssä menestyminen viidessä Euroopan maassa. Väitöskirja. Koulutus sosiologian tutkimuskeskuksen raportti 75. Turun yliopisto. Saatavana sähköisessä muodossa: <<https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/61634/diss2010honkanen.pdf?sequence=1>>
- Hyrsky Kimmo (2006): Yrittäjyyskatsaus 2006. Kauppa- ja teollisuusministeriön julkaisuja 28. Elinkeino-osasto. Edita Publishing Oy, Helsinki.
- ILO, (2005): Key Indicators of the Labour Market. (fourth edit.) [viitattu 2.2.2006]. Saatavana sähköisessä muodossa: <<http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/stratprod.htm>>
- ILO, (2006): Global Employment Trends Brief. [viitattu 2.2.2006]. Saatavana sähköisessä muodossa: <<http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/stratprod.htm>>
- Julkunen Raija (2006): Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Stakes, Helsinki.
- Julkunen Raija (2009): Työelämän Tasa-arvopolitiikka. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:53. Helsinki.
- Kailo Kaarina (2009): Irti talousväkivallasta. Reseptejä solidaarisuuteen hyvinvointiin. Jääli, Hakapaino.
- Kauhanen Antti (2004): Yrittäjien ansiot, työajat ja työkuormitus: Selvitys ekonomien ja insinöörien yrittäjyydestä. Keskustelunaiheita No. 960. ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, Helsinki.
- Kiander Jaakko (2004): Onko Suomessa liian vähän yrittäjiä? VATT - keskustelualoitteita 343. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki.
- Komulainen Katri & Sinisalo Pentti (2006): "Mul on amerikkalainen työajattelumalli". Itsensä työllistävien naisten urakertomukset ja yrittäjinä. Työelämän tutkimus 3/2006, s. 149-159.
- Kovalainen Anne (2003): Yrittäjyyden sukupuolen mukaiset jaot 2000-luvulla. Tilastollinen aikakauslehti 4/2003, s. 25-30.
- Kupferberg Feiwei (2001): Entrepreneurship Training and Entrepreneurial Commitment. Beyond the "Traits" and "Rates" Approach. Paper presented at the Conference Internationalizing Entrepreneurship Education and Training, IntEnt01, Kruger National Park, South Africa, July 2-4, 2001.
- Lavikka Riitta (2000): Palvelukseen halutaan 'hyvä tyyppi' eli osaaminen perinteisessä teollisuudessa, *Sosiologia* 1/2000, s. 1-17.

- Lohmann Henning, Luber Silvia & Müller Walter (1999): Who is Self-Employed in France, the United Kingdom and West Germany? Patterns of Non-Agricultural Self-Employment. Working papers Nr. 11. Mannheim Zentrum für Europäische Sozialforschung, Mannheim.
- Lyon Stina (1996): Success with qualifications: comparative perspectives on women graduates in the labour market, *Higher Education* Vol. 31, No. 3, pp. 301-323.
- Minniti Maria & Naudé Willem (2010): Introduction to Special Section. What Do We Know About the Patterns and Determinants of Female Entrepreneurship Across Countries?, *European Journal of Development Research* Vol. 22, (May 2010) pp. 277-293.
- OECD (2009): Factbook 2009: Economic, Environmental and Social Statistics. OECD, Paris.
- Palmgren Helena, Kaleva Simo, Jalonen Päivi & Tuomi Kaija (2010): Naisyrittäjien työhyvinvointi. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 5/2010. Edita Publishing Oy, Helsinki.
- OECD, (2008): Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries. OECD, Paris.
- OECD 2009. Factbook 2009: Pöntinen Seppo (1990): Koulutuksen kehityslinjoja. Teoksessa: O. Riihinen (toim.): *Suomi 2017*. Gummerus, Jyväskylä.
- Schiller Bradley & Crewson Philip (1997): Entrepreneurial Origins: A Longitudinal Inquiry, *Economic Inquiry* Vol. 35, No.3, pp. 67-79.
- Schomburg Harald (2007): Causes of Professional Success of Highly Skilled Professionals, *European Journal of Education*, Vol. 42, No. 1, pp. 35-57.
- Støren Liv Anne & Arnesen Clara Åse (2007): Winners and Losers. In: J. Allen & R. van der Velden (ed.): *The Flexible Professional in the Knowledge Society: General Results of the REFLEX Project*. Research Centre for Education and the Labour Market. Maastricht University, pp. 221-266.
- TEM, (2010): MoniNainen ja Uudistuva Naisyrittäjyys – Naisyrittäjyyden edistämistyöryhmän loppuraportti. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 4/2010. Edita Publishing Oy, Helsinki.
- Tilastokeskus, (2006): Yleisimmät ammattiryhmät 2004. [viitattu 13.3.2007]. Saatavana sähköisessä muodossa: <http://www.stat.fi/til/tyokay/2004/tyokay_2004_2006-12-15_tie_004.html>
- Tervo Hannu & Haapanen Mika (2007): Miksi naisia on vain vähän yrittäjinä? *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1/2007, s. 28-43.
- Vainio-Korhonen Kirsi (2002): Ruokaa, vaatteita, hoivaa. Naiset ja yrittäjyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*.
- Weiler Stephan & Bernasek Alexandra (2001): Dodging the Glass Ceiling? Networks and the New Wave of Women Entrepreneurs, *The Social Science Journal* Vol. 38, Issue 1 (Spring 2001), pp.85-103.

Irma Heiskanen

Rakenteellisen väkivallan sukupuolittuneisuus – näkökulmia menneisyyteen ja tulevaisuuteen

Analysoin tässä artikkelissa suomalaisen 'väkivalta'-sanan kulttuuripsykologista ja nais erityistä taustaa. Väkivalta-sanan vakiintuminen sanastoomme näyttää peittävän alleen historiallisen kolonialistis-patriarkaalisesti kuri- ja pakkovallan, joka pyrki erityisesti vanhan suomalais-ugrilaisen, feminiiniseen luontokäsitykseen perustuvan lahjatalouden haltuunottoon ja alistamiseen. Tämän asenteen jatkumona näen sotateollisuuden lähtökohdista muodostetun bruttokansantuotteen mitaustavan. Naisvaltaisten hyvinvointialojen määrittely bkt:ssa lähtökohtaisesti tuottamattomiksi heikentää sekä näiden alojen arvostusta, että itse hoivattavien väestöryhmien asemaa. Vaihtoehtoksi esitän bkt-vetoisten talouksien korvaamista paikallistalouksien eettisillä aluerahajärjestelmillä ja alkuperäiskansojen lahjatalouksiin pohjaavalla elämäntavalla. Sukupuolten tasa-arvo tulevaisuudessa riippuu siitä, miten tämä muutos onnistuu.

Avainsanat: Rakenteellisen väkivallan psykologinen ja kulttuurihistoriallinen tausta, kolonialistis-patriarkaalisesti kuri- ja pakkovallan, bruttokansantuotteen kritiikki, suomalaisugrilainen feminiininen lahjatalous, sukupuolten tasa-arvo

Suomessa on viimeisen vuoden aikana keskusteltu paljon väkivallan sukupuolittuneisuudesta. Keskityn seuraavassa rakenteellisen väkivallan sukupuolittuneisuuteen, sen historialliseen taustaan ja purkamisen mahdollisuuksiin.

Suomenkielen sana 'väkivalta' on vaimannut minua pitkään. Väen valta – mikä on sanan alkuperä? Väki-sana tulee esiin myös esim. väkijuomissa tai väkevä, väkivoima- ja väkivahva-adjektiiveissa. Väki-sanalla on vastine kaikissa lähi- ja useimmissa etäsukukielissä ja se kuvaa 'voimaa' ja joukkoa. 'Voima' sama puolestaan on 'voida'-sanan johdannainen ja tarkoittaa voimaa ja valtaa (Häkkinen, 2004, 1517).

Folkloristit Satu Apo (1995, 21-23), Laura Stark-Arola (2001, 6) ja naistutkija Kaarina Kailo (2008, 271, 275) ovat kuvanneet muinaisen maailmankuvan väen käsitettä voimalatauksien kautta. Dynaamisessa maailmassa kaikki oliot ja olioluokat kantoivat voimalatausta ja toiset olivat voimakkaampia kuin toiset.

Väen voima näyttää suomalaisessa perinteessä viittaavan myöskin vanhan maailmankuvan tapoihin luoda tasapainoa erilaisten voimakenttien välille. Naisen sukupuolielimiin liittyvä laaja loitsu- ja perinneaineisto osoittaa, miten naiset käyttivät sukupuolielimensä kautta kulkevaa voimalatausta elämänsä, esim. karkojen tai lasten suojelemiseen (Stark-Arola, 2001, 22-25). Naiset toimivat myös väkensä voimin erilaisten siirtymätilojen rajojen vartijoina ja yhteisön suojelejoina. Kailon (2008, 271) ja Stark-Arolan (2001, 6) näkemyksistä ilmenee myös, miten kulttuurisesta viitekehyksestä ja kansanperinteen ajallisen kerroksen tarkastelusta riippuen naisen 'väki' ymmärretään joko uhkaavana, mystisenä ja miehistä järjestystä uhkaavana kykynä pilata tai eroksen voiman vaikutuksena.

Stark-Arolan (2001, 6) näkemyksessä 'vitun vihoista' ei tarkastella perinteen keruun suhteellisen myöhäistä ajankoh- ta. Vaikuttaa ilmeiseltä, että 'vitun vihat'

tulevat suomen kansan vanhoissa runoissa esille vasta kupan yleistyttyä 1720-luvulla, vaikka tauti todettiin Suomessa ensi kerran 1640-luvulla, jolloin suomalaiset sotivat 30-vuotisessa sodassa (Forsius, 1999, 1), (Lappalainen, 2001, 136). 'Vitun vihat' voisi tietenkin kansanperinteessä viitata yleisesti vahingollisten syy-seuraussuhteiden liittämiseen naisten väkeen, mutta nyt uuden ilmiön suhteen – sillä väen voimaa ja loitsuja lienee käytetty sekä vahingoittamis-, että suojaamistarkoituksessa. Mutta mielestäni on tärkeää kysyä, millaisessa kulttuurisessa kontekstissa käsitteet muodostuvat. Miksi mahdollinen kuppatauti 'vitun vihoina' ei määriy 'kullin kiroiksi' tai peräti 'sodan vitsaukseksi', sillä olihan olemassa 'raudan vihat', 'veden vihat', 'puun vihat' jne.? Ilmiön mahdollista leimautumista naisten syyksi voisi selittää se, että vaikka keski-Euroopassa sotilaiden ja prostituoitujen levittämää tautia kutsuttiinkin yleisesti 'ranskalaiseksi' tai 'himon taudiksi' (lustseuche) (Warlich, "Franzosen", nettiotanta 5.7.2010), (Fuchs, 1843, 382.) niin samaan aikaan naisia aikakirjatietojen perusteella myös poltettiin sotakentillä noitina heidän aiheuttamukseen arvelujen erilaisten tautien ja niihin liittyvien sotatappioiden takia (Warlich, "Hexen", nettiotanta 5.7.2010). Syfiliksentakia myöskin keski-Euroopan saunakulttuuri, johon liittyi myös prostituutiota, näivettyi lähes kokonaan (Vuorenjuuri, 182-187).

Venäläisen etnologin Soja Sokolowan (1982, 111) mukaan kalastaja- ja keräilijäkansoilla on yleisesti olemassa naisia koskeva kielto kulkea pyydystysvälineiden yli, koska hajun tarttuminen saa aikaan, että saaliseläimet karttavat pyydyksiä. Sokolowa toteaa, että pyydyksiä myös savustetaan samasta syystä. Nykypäivän kalastajat tietävät myöskin, että hyvän hajuainin omaavat kalat karttavat mm. hien hajua. Vaelluskalat kuten lohjet ja an-

keriaat ovat erityisen herkkiä hajuainilta (Kilpinen, ilman vuositietoa, Kalatalouden keskusliiton esite). Naisten eristäminen kuukautisten aikaan on siis metsästäjä-keräilijöillä ollut kokemuseräistä tietoa, ei rangaistus. Naisen väen vaikutus tältä osin ei tue kielteistä käsitystä naisen väestä varhaisemmassa kansanperinteessä vaan ainoastaan sen voimasta.

Kasvatustieteilijä, tewa intiaani Gregory Cajete (2000, 17, 178) on natiivitieteitä (native science) käsittelevässä kirjassaan todennut, että alkuperäiskansojen tieto perustuu ymmärrykseen siitä, että "kun me koemme, myös meidät koetaan". Cajete kutsuu tietoisuutta suhteista hienovireisyyden (subtle) tieteksi, jossa huomio keskitetään herkkiin 'sisäisen luonnon' ilmiöihin luonnon ulkoisen hallinnan sijaan. Vuosituhansien saatossa alkuperäiskansojen kulttuureissa on etsitty, luotu, jaettu ja juhlittu näitä vuorovaikutussuhteita kaikkiin luonnon ilmiöihin – suomalaisessa kulttuurissa väkeen – ja havaittuja luonnonvoimia edustaneisiin haltijoihin – sekä samalla koettu oma olemassaolo suhteiden meressä. Suhteiden herkkä ja tärkeä kieli on kumuloitunut ekologiseksi tiedoksi kaikkien sukulaisuudesta.

Ylläolevan pohjalta voisi arvella, että kielteinen asenne erityisesti naisen väen voiman käyttöön kytkeytyykin ennenkaikkea aikansa kirkolliseen kolonialismiin ja laajemmin myöskin antiikin kulttuurihistoriaan. Saksalainen sosiaalitieteilijä Gudrun Wegner (2001) kuvaa antiikin ajan naisuuden myyteistä nykyiseen geeniaikaan ulottuvassa väitöskirjassaan "Bluttabutabuisierung des Lebens" (Veritabu-elämän tabuisointi) symbolisen järjestyksen luomista. Wegnerin mukaan (2001, 51-66) nykyinen sukupuolten erottelu perustuu antiikin ajan patriarkaalisesta logiikkaan, jossa naisellinen, ruumiillinen, elämää synnyttävä ja vereen liittyvä voima ero-

tettiin puhtaasta, miehisestä ja henkisestä ja sen ympärille luotiin tabu. Se, mikä aiemmin takasi sosiaalisen järjestyksen ytimen muuntui ja syrjäytettiin lopulta omana aikanamme sukupuolettoman geenin luomisessa, joka Wegnerin mielestä ei enää edusta muuta kuin tieteellistä koodia. Antiikin ajan ja modernin geeniteknologian rajapinta on elämän symbolisessa poistamisessa naisellisesta kohdusta ja mielikuva luomisesta, jonka päämääränä on itsen uudelleen järjestäminen ja elämän tuotannon kontrolli.

Kulttuurihistorioitsija Maria Suutalan (1996, 12-13) näkemykset ovat samansuuntaisia kuin Wegnerillä. Läntisen sivistyksen historia on ollut taistelua elämellisyttä vastaan, länsimaisessa ihmisessä itsessään piilevää elämellisyttä ja luonnonkansoja vastaan. Naista on pidetty usein eläimellisenä vastakohtana miehelle, jonka on katsottu edustavan ihmistä. Sivistystä on pidetty voittona elämellisyydestä. Niinpä Suutala kertoo v. 1537 tarvitun paavillista päätöstä osoittamaan, että intiaanitkin ovat ihmisiä, eivät eläimiä. Suutala siteeraa myöskin, miten vuonna 1681 ranskalainen kirjailija Regnard kuvasi matkallaan pohjolaan saamelaisia pieninä eläiminä.

Naisen ja miehen tasaveroista kumppanuutta metsästyskulttuurin ajan kansanperinteessä puoltaa myöskin suomalaistuneen unkarilaisen musiikkitieteilijä György Kádárin (Kádár, 1999, 52) suomalaisugrilaisten rinnastavaa ajattelutapaa kuvaava aineisto: avioparit ovat puolisoja. Puolisaperheen laajuus (osapuoli, käsipuoli, silmäpuoli, puoliaika, puoleensavetävä, paremmalla puolella, puoltaa jne.) osoittaa Kádárin mukaan miten suomensukuiset kansat mieltävät parilliset asiat ja ilmiöt yhtenä, yhtenäisenä kuvana.

Saman parillisuuden on havainnut myöskin Satu Apo (1995, 20) ”kansanomaisen ajattelun mukaan miehen ja naisen muo-

dostama pari oli yhteisön perusyksikkö, ei yksilö.” Apo kuitenkin kytkee kumppanuuden maatalouden dualistiseen työnjakoon. Kielitieteellisesti tulkittuna kyse on kuitenkin jo maataloutta edeltävästä koko maa-ilmankuvaan liittyvästä hahmottamistavasta. Sekä Kádár (1999, 48-53) että kirjailija Jaan Kaplinski (Kaplinski, nettiotanta 5.7.2010) viittaavat suomalais-ugrilaiseen filosofiaan kokonaan omana maa-ilmankuvanaan. Esimerkkeinä rinnasteisista sanapareista olkoot esim. ristiin rastiin, ’maa-ilmä’, sikinsokin, yllin kyllin, perin juurin jne. Itse menisin vielä pidemmälle – kyse on voimien ja täydentävien vastavoimien maa-ilmankuvan kielellisestä hahmottamisesta, joka heijastaa ennen kaikkea aiemmin mainitun Gregory Cajeten (2000, 17) esille nostamaa hienovireisyyden tiedettä.

Suomalaisugrilaisittain maa-ilmankuvasta – ja samalla kumppanuudellista – ymmärtämistä voisi nykykäsittein ehkä kuvata ”vuorovaikutukselliseksi virittymiseksi toinen toisensa aistivan kokijan aallonpituudelle”. Olennaisin ilmiön säilyttäjä ja ymmärrettäväksi tekijä on nykymaailmassa äidin ja vauvan välinen varhainen vuorovaikutus ja siihen olennaisesti liittyvä laulaminen turvallisuuden ja yhteyden luoja vaiheessa, jossa sanaymmärrystä ei vielä ole.

Vanhassa pyyntikulttuurissa ’koko olemuksella kuunteleminen’, läsnäoleva, aistiva vaikeneminen ja hiljaisuus sekä vuorovaikutuskokemuksen luotaaminen laulamalla vaikuttaa kuitenkin olleen koko kulttuurin ytimessä sukupuolia erottelematta (Heiskanen, 146). Kuten komilainen etnologi Nikolai Konakov (1998, 71-76) ja folkloristi Lotte Tarkka (1994, 76) tahoillaan kuvailivat, metsän anti on puolestaan on vasta-vooroisesti riippunut metsästysmoraalista, metsän väen ja haltijoiden tarkan oikeuden mukaisesta ja hyvästä kohtelusta myöskin muilla suomensukuisilla kansoilla.

Naisten elämänpäiriin osalta folkloristi Pekka Hakamies (2008, 63) viittaa Henrik Gabriel Porthanin aikanaan kokoamiin jauhinhiljauhin. ”Jauhinhiljaukset ovat lyyrisiä runoja, joita naiset esittivät jauhaessaan viljaa.” Samalla Porthan kuvaa laulujen kontekstia, esitystilanteita ja naisen asemaa perheessä ja taloudessa. Edesmennyt runoilija Brita Polttila (1991, 89-115) kuvaa jauhinhiljaukset hyvin syvällisesti ymmärtäen: ”Jauhinhiljauksessa ’Jos mun tuttuni tulisi’ on viljan, tuonpuoleisen ja erotiikan välillä on tiivis yhteys. Jauhettavissa jyvät menettivät muotonsa, ’kuolivat’, joutuivat tuonpuoleiseen. Juuri hän, joka pyöritti käsikiviä, joka ’tappoi’ jyvät, lauloi. Ne jotka istuivat lepovuorossa kuuntelivat vaiti,” siteeraa Polttila (Polttila, 1991, 103) Porthania. Polttila viittaa lukuisiin eri rituaaleihin, joilla on pyritty ylittämään tämänpuoleisen ja tuonpuoleisen raja ja huolehtimaan niin hedelmällisyyden hengistä kuin omista esivanhemmista ja edesmenneistä liittyen heidän vaikutuksiinsa ihmisten toimiin ja elinkeinoin.

Muinaisten suomalaisten suhde väkeen ei siis näytä yksioikoisesti heijastavan naisen väen käyttöä hyvään tai pahaan, vaan pikemminkin kokonaista kosmologiaa, elämää ja kuolemaa säätelevien voimien syklistä maa-ilmankuvaa, josta mm. saamelainen tutkija Rauna Kuokkanen (2004) puhuu lahjataloutena. Kuokkanen kuvaa Suomessa vähän tunnetussa väitöskirjassaan ”Toward the Hospitality of Academia: The (Im)Possible Gift of Indigenous Epistemes” ja siihen liittyvässä artikkelissaan ”The Gift As a Worldview in Indigenous Thought” (2004) alkuperäiskansojen lahjatalouden peruseräiteitä: ”--- tämän filosofian mukaan antaminen on aktiivista suhdetta ihmisen ja luonnollisen maailman välillä ja se perustuu läheiseen vuorovaikutukseen sosio-kosmisen tasapainon säilyttämiseksi ja uudistamiseksi

– Tätä alkuperäiskansojen maailmankuvan peruseräitettä – intiimiä ja monimutkaista suhdetta maahan ja yhteisöön – luodaan ja vahvistetaan lahjoilla. Nämä suhteet ovat myöskin alkuperäiskansojen maailmankuvan, kulttuurisen kestävyuden ja ekologisen hengissä säilymisen perusta.”

Kuokkanen nostaa myöskin kriittisesti esille Ranskan ”etnologian isän” Marcel Maussin (1872-1950) paljon siteeratun näkemyksen lahjan vihamielisestä luonteesta (pakko lahjan takaisinmaksuun jne.): ”vaikka ei ole olemassa tarvetta romantioida alkuperäiskansojen (tai esi-kapitalistisia) yhteisöjä nostalgisina esimerkkeinä väkivallattomista yhteisöistä, on tuskin myöskään oikeutettua lahjan logiikan tai sosiaalisen järjestyksen kannalta, jotka liittyvät laajasti yhteistyöhön ja ei-aggressiivisuuteen, redusoida keskeinen rakentava periaate, lahja, yhdeksi väkivallan muodoksi, vaikkakin hienovaraisessa ja symbolisessa muodossa.” (Kuokkanen, 2004, nettiotanta 5.7.2010)

Koska väki sana ei selity oman vanhan kulttuurimme pohjalta kielteisesti, selityksen täytyy löytyä muualta. Kaisa Häkkisen etymologisen sanakirjan (2004, 1445-1446) mukaan väkivalta sanan toinen puolikas -valta, selittyy vanhaksi germaaniseksi lainaksi, jonka alkumuodoksi on konstruoitu **walda*. Suomen vanhassa kirjakielissä se on ollut yleinen 1500-luvulta lähtien. Suomen, inkeröisen ja karjalan kielissä pääsi myöhemmin vallalle sen nykyinen ihmisjoukon merkitys (Häkkinen, 2004, 1446). Saksan väkivaltaa tarkoittava ’Gewalt’ sana tulee sanasta *walten* ’olla voimakas’ tai ’hallita’ (alasaksan ’walten’, keskiyläsaksan ’walten’, ruotsin ’valla’, latinan ’valere’ ja venäjän ’vladet’). (Simon, 19.6.2007).

Koska suomalainen vanha ’väekäs’ kansa joutui jo 1200-luvulla vieraan valan alaiseksi, kun Rooman paavin käs-

kyllä ruotsalaisia vallanpitäjiä vaadittiin kaatamaan suomalaisten pyhien lehtojen puut. 1500-luvulla Novgorodin piispan vaatimuksesta Karjalassa alkoi pyhien paikkojen hävittäminen (Ruonakoski, 32). Tätä taustaa vasten ajatellen lienee 'väkivalta' kolonialistisen hallinnon luoma käsite kuvaamaan haltijaväen voimien suojaavia voimia avukseen hakevan väestön loitsimista ja 'noitumista' suhteessa 'kaukovallan' veriseen käännyttämiseen (ks. esim. biografiakeskuksen sivuilta: ristiretkisaarnaaja Pietari Kaikkivalta tai Kaukovalta (mainitaan 1215–1226) (<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/6142/>).

Vallitseva valta ei tietenkään ole määritellyt itseään pakkovaltan käyttäjäksi vaan pelastajaksi tai sivistyksen tuojaksi, vaikka se tuhosi vanhat vuorovaikutukselliset ja myötätuntoon perustuvat suhteet luontoon. Väkivaltatraumojen hoidosta tiedetään miten alistajan käytös sisäistyy myöskin alistetun käytökseksi. Psykiatri Gustav Schulman (2006, 83): ". . . on tiedetty että sotaveteraanien traumaperäisen oireyhtymän ja skitsofreniaoireiden välillä oli huomattava samankaltaisuus ja päällekkäisyys, erityisesti paranoian ja hallusinaatioiden suhteen. . . . Pahimpia traumoja kokeneet sotavangit kärsivät myös useammin skitsofreniaoireista. Seksuaalisen ja muun väkivallan suhde aikuisuuden psyykkiseen sairastamiseen on huomattava." On selvää, että vuosisataisen sotaväenoton ja hallinnon pakkovalta ovat jättäneet jälkensä suomalaisen väestöön, niin miehiin kuin naisiin. (esim. Bertolt Brechtin kuuluisa näytelmä, Äiti peloton¹ kuvaa 2. suomalaista rykmenttiä 30-vuotisessa sodassa seuraavaa naista).

Hallinnollisen pakko- ja kurivallan toimesta myöskin kieli ja kieleen liittyvä muisti redusoititiin taikauskoksi ja samaitettiin 'syntiin' eli pahaan, mistä todistaa

mm. perinnetiedon "Oikein on Otava tehty, Taiten taivas kirjotettu" lausumisesta koitunut käräjätuomio (Suomen kansan vanhat runot XIII, 3750) tai se, miten Turun akatemian professori Henrik Gabriel Porthan (1739-1804) aikoinaan paheksui loitsujen esittämistä, joihin uskoivat hänen mukaansa "typerät ja vanhojen akkojen lorujen sokaisemat ihmiset" (Hakamies 2008, 63).

Ylläolevan peusteella väkivallan käsite voidaan siis hahmottaa kolonialistisena suhteena naisen ja 'pakanakansojen' edustamaan luontoon ja lahjatalouteen; hallinnollisen kurin ja järjestyksen sekä valkoisen miehen rodullisen ylemmyyden luomisen kysymyksenä historiallisine juurineen ja siksi yksilö- tai perhetason väkivaltatutkimuksen avulla ei päästä ilmiön juurille. Siinä missä aikansa kirkollis-valtiollinen valta mieltää väen vallan epäjumalien palvonnaksi, noitien loitsimiseksi ja niin edelleen, se käyttää itse miehiseen Jumalakuvaan vetoavan kurin ja järjestyksen pakkovaltaa.

Nykypäivän näkökulmasta on paljastavaa, että väkivallan käsite on yhä käytössä- sen sijaan, että 'väkivallan' ilmiötä kuvattaisiin yleisemmin sanoilla kuten 'pakkovalta', 'kurinpitovalta' tai 'ylivalta'. Ainoa johtopäätös, jonka voin tehdä 'väkivalta' sanan asemasta nyky-yhteiskunnassa on, että kolonialistisen vallan manipulaatio ja pakkovalta on yhä tiedostamatta ja purkamatta. Suhde väen valtaan lahjatalouden vastuullisena harjoittamisena on työnnetty kulttuuriseen alitajuntaan – ja samalla siihen liittyvä molempien sukupuolien elämämpiirien erilaisuuteen liittyvä keskinäinen kunnioitus ja arvostus. 'Väkivallan' etymologia vaatii oikeastaan kysymään, ymmäretäänkö lainkaan, mitä tavoitellaan kun tavoitellaan väkivallattomuutta?

Kurinpitovalta ja sen vaikutukset nykypäivänä

Paavin vallan ajoista alkaneen verotuksen myötä (Palola, 1998) koko vanha sukupuolten ja toisten lajien, maiseman jne. suhteen kumppanuudellinen suomalainen luontosuhde pakotettiin muuttamaan ulkoista valtaa hyödyttäväksi ja palvelevaksi välineeksi. Muutos on psyykkisen mielen tilan ja ajatusmaailman kannalta valtaisa. Myötätunto, yhteisvastuu, toisten olentojen kunnioitus jne. muuttuvat 'hyödyttömiksi'. Yhteisöllisyyden tragedia² eli yhteisöllisten arvojen, yhteisomistuksen ja yhteisöllisen moraalikoodiston menetys näkyy etnologi Konakovin mukaan ympäröivän luonnon tuhoutumisena (Konakov 1998, 71-82). Palkitsevaa sen sijaan on suostuminen hallintokoneiston ja auktoriteettivallan alamaiseksi. Ilmiön suora jatkumo on, että globaalissa rahataloudessa kaikkea toimintaa ohjaava informaatio kytkeytyy omistajahyötyyn, ostamiseen ja myymiseen, osakkeiden tilaan elintärkeän sosiaalisen ja luonnon tilan aistimisen sijaan.

Juuri yhteisöllisen ja kaikkien kumppanuuksien tragedian jatkumoa kolonialismin ajoista on myöskin se, että talousjärjestelmämme perusta, bruttokansantuote rakentuu minän ja meidän erottamiseen: liiketaloudellinen omistajahyöty, jota nykyisin edustaa hajautettu osakkeenomistajajoukko, on erotettu yhteisöllisestä hyödyistä ja sen arvioinnista. Tämä kuvastaa syy-seuraussuhteiden ymmärtämistä siten, että hyödyn tulee koitua ennen kaikkea riskinottajan ja rahatalouden korkopolitiikan haltijoiden eli omistajatahojen hyväksi.

Sukupuolten aseman kannalta sukupuolittuneen pahan haltuunotto näyttää järkyttävällä tavalla yhä heijastuvan naisvaltaisten alojen työn arvoon tai pikemminkin arvottomuuteen yhteiskunnassa. Hoiva- ja kasvatusta ja kotityö, joka pitkälti on säi-

lyttänyt myötätuntoa säilyttävän ja uusintavan vuorovaikutuksellisen luonteensa määrittänyt nykyisessä talousjärjestelmässä tuottamattomaksi – ja usein tappiolliseksi verrattuna liiketalouden 'tehokkuuteen'. Kansantalouden kasvun kuvaajana käytetty bruttokansantuote -mittari otettiin käyttöön sotakorvausten maksatusten arviointia varten 50-luvulla (Perälä 2007, 1), mutta ajatusmaailman juuret naisvaltaisten alojen työn arvon kieltämisessä ulottuvat paljon kauemmaksi – sillä järjestelmää ei ole nähty tarpeelliseksi purkaa sotakorvausten 6-8 vuotta kestäneiden suoritusten jälkeenkään tähän päivään saakka.

Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen julkaisussa (Hjerpe et al. 2003, 6) kunnallisten palvelujen, terveyden- ja vanhustenhuollon tuottavuutta arvioivassa raportissa todetaan, että kansantalouden tilinpidossa julkisten palveluiden arvona käytetään kustannuksia, mistä seuraa, että bkt:ssa naisvaltaisten koulutus-, terveys- ja sosiaalipalveluiden tuottavuuden kasvu on määritelmällisesti nolla. Tosin palkat huomioidaan bkt:ssa. Samassa raportissa todetaan lisäksi terveydenhuollon ja vanhustalouden tuotos/panos tuottavuuden laskeneen huolimatta siitä, että työn vaikuttavuutta – koulutuksen, sairaanhoidon jne. tason arvoa kansantaloudelle ja hyvinvoinnille ei ole arvioitu.

Kuitenkin kysymys tuottavuudesta/tehokkuudesta on bruttokansantuotteen laskentatavan huomoiden täysin absurdi: kun esimerkiksi teollisen toiminnan aiheuttama ympäristön saastuminen ei näy miinuksena liiketalouden kirjanpidoissa mutta se näkyy ympäristöterveyteen liittyvien sairastumisten takia terveydenhuollon kustannusten nousuna, niin kuka tai ketkä ovat toiminnassaan tehottomia? Juuri eri alojen tehokkuuden tai tuottavuuden arviointi liiketaloudellisin perustein luo sukupuolten rakenteellista vastakkainasettelua ja raken-

teellista kilpailua työn arvosta, palkoista, asemasta yhteiskunnassa jne.

Belgian keskuspankissa työskennelleen ekonomin ja professori Bernard Lietaerin sekä hänen kumppaneidensa tri Robert Ulanowiczin ja tri Sally Goernerin (2008, 6) näkemysten mukaan koko nykyinen bkt-vetoinen tuottavuusajattelu ja talousjärjestelmä merkitsee pelkkiä ongelmia, ongelmia, ongelmia jne., katsoi sitä mistä näkökulmasta tahansa. Lietaerin ja kumppaneiden mielestä (Lietaer et al. 2008, 1, 8, 17) kyse on rakenteellisesta ongelmas- ta, sillä bkt ei pysty erottamaan kestävän talouden ja taloudellisen kuplan välillä ja tuottaa mittavia koko talousjärjestelmää koskevia katastrofeja, joita hallitukset eivät enää voi jatkossa pelastaa. Tilalle Lietaer et al. ehdottavat aluetalouksien verkostoja ja korottomia aluerahajärjestelmiä, jotka eri puolilla Eurooppaa ovat alkaneet voimakkaasti edetä (ks. esim. nettihauulla regionalgeld tai regiogeld-zinsfrei-ethisch-lokal-auch-besser11099).

Lietaer et al. (2008, 17-21) perustelevat näkemyksiään luonnon taloudenpidolla – luonto ei pyri maksimaaliseen tehokkuuteen vaan optimaaliseen tasapainoon kahden vastakkaisen navan, tehokkuuden ja kuormitettavuuden eli monimuotoisuuden ja verkottuneisuuden asteen välillä. Optimi vaatii kuitenkin lähes kaksi kertaa enemmän kuormitettavuuden kestävyyttä kuin tehokkuutta. Jos painotetaan vain tuottavuutta, mikä tahansa systeemi käy epävakaksi. voi mielestäni hyvin verrata atomivoiman kritiikkiin suhteessa hajautettuun uusiutuvan energian tuotantoon.

Sovellettuna naisvaltaisiin aloihin voisi todeta, että juuri naisvaltaiset alat huolehtivat monin tavoin yhteiskunnallisesta tai kestävydestä ja kuormitettavuudesta ja niiden epävakaus taloudellisissa paineissa on tuhoisaa koko yhteiskunnalle. Koska tuottavuuden moraalisia, eettisiä tai eko-

logisia аспекteja ei kuitenkaan huomioida bkt:ssa tilanne mahdollistaa myöskin haavoittuvien ihmisryhmien tai herkkien luonnonvarojen riiston tuottavuuden nimissä. Rakenteellinen kuri- ja pakkovalta, jolle nykyinen talousjärjestelmä perustuu, polkee jalkoihinsa herkkävireiset-kehämäiset palauteprosessit sekä kiintymyksen ja myötätunnon merkityksen niin ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, työelämässä kuin suhteessa luontoon. Vähitellen näiden herkkien prosessien huomiotta jättäminen kasautuu erilaisiksi kaaosvaikutuksi – niin luonnon tuhoina kuin laajamittaisina massenuksen ja muina mielenterveyden ja 'väkivallan' ongelmina sekä erityisesti naisten seksuaalisuuden globaalina teolistumisena ja kaupallistumisena.

Esimerkiksi Saksan v.2002 voimaantulleen prostituutiolain seurantaraportin (Bericht der Bundesregierung . . . , 25.01.2007, 6) mukaan prostituutio on pääasiassa psykisesti ja fyysisesti kuormittavaa, riskialtista ja vaarallista toimintaa, jota usein harjoittavat erityisen haavoittuvat ryhmät, jotka ovat kohdanneet lapsuuden väkivaltaa, seksuaalista väkivaltaa ja väkivaltaa työpaikoilla. Seksityö näyttäytyy myöskin osittain valintana – mielenterveyspalveluiden käyttö koetaan vähemmän houkuttelevana vaihtoehtona kuin seksityö.

Hämmästyttävää on, että jopa YK-perustaisen ILON raportissa (Lim, 1998, lehdistötiedote) on esitetty seksityön laillistamista verotulojen lisäämiseksi. Etelä-Aasiassa pelkän suoran seksityön arvoksi esitetty 2 – 14% bkt:sta. Näin sen sijaan, että asetettaisiin kyseenalaiseksi nykyinen rakenteellisen väkivallan talousjärjestelmä, jossa seksityöllä sekä sen lisääntymisellä lama-aikoina on maailmanlaajuinen yhteys ihmiskauppaan ja väkivaltaan. Huolimatta bkt-mittarin voimakkaasta kansainvälisestä kritiikistä, siitä ei ole käytännössä luovuttu. Kertaakaan aihe ei tiettävästi

ole ollut ammattiliittojen ja työntarjoajien välisen neuvottelujen saati hallitusneuvottelujen teemana.

Työterveyspsykologian kannalta väkivallan käsitteen kulttuurihistoriallinen avaaminen mahdollista uusia tulkinnan mahdollisuuksia. Bkt:n mukainen naisvaltaisten alojen työn vaikuttavuuden arvotta jääminen verrattuna teollisuustuotannon ja -palvelujen aloihin on suurimmalle osalle alan työntekijöitä täysin tuntematon asia. Arkityössä olen joutunut kysymään, mitä tietämättömyydestä seuraa. Tietämättömyys ja siitä seuraava tiedostamattomuus merkitsee eräänlaista rakenteellisen väkivallan näkymätöntä seinää. Siihen törmätään, siitä ahdistutaan, mutta tilanteissa, joissa julkisen sektorin naisvaltaisten työntekijöiden kokemustiedon ylitse käytetään tilastollisiin 'kannattavuuslukuihin' ja suoritettauksiin perustuvaa valtaa, alistutaan ja hämmennytään.

Kuten Tampereen Koukkuniemen vanhainkodin surullisen kuuluisa tilanne v. 2006 (Länsi-Suomen lääninhallituksen huomautus 30.03.2006) ja sen jatkuminen vielä v. 2008 osoitti, miten resurssipulan takia vanhuksia nöyryytettiin pyytämällä laskemaan alleen (Malmberg, 20.9.2008). Koukkuniemen vanhainkodin tilannetta aikoinaan radiossa kommentoinut Länsi-Suomen läänin terveystarkastaja totesi, että kyse oli vain jäävuoren huipusta. (ks. myös valtiopäiväasiakirjat, Välikysymys 2/2006 vp: Vanhusten hoidon laadun ja voimavarojen turvaaminen http://www.eduskunta.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/ptk_41_2006_p.shtml)

Saksalainen ns. suhdeläketiedettä (Beziehungsmmedizin) edustava syöpälääkäri Herbert Kappauf (Kappauf, s.1) vertaakin nykyisen talousohjauksen tilanteessa ihmishuolien muodostumista terveydenhuollossa ja lääkärin työssä bordellitoimintaan. Kun terveydenhuollon työ sairaan

ihmisen hoitamisessa vaatisi kokonaisvaltaista kohtaamista, käytännön tilanteet 'tehtäloudessa' supistuvat laskutettavien toimenpiteiden sarjaksi, jossa hymystäkin laskutettaisiin, jos kehittäisiin.

Olen ihmetelty, miksi yllä kuvattuja tuottavuusvaatimuksiksi puettuja ilmiöitä ei tunnusteta markkinatalouden ja -kurin väkivaltaiseksi ja rankaisevaksi kasvatusstrategiaksi, joka lopulta heijastuu kaikkeen ihmisten väliseen käyttäytymiseen? Eikö yleisesti ymmärretä, mitä rakenteellinen väkivalta aiheuttaa työelämässä ja miten selviytymisestä hinnalla millä hyvänsä tulee yleinen strategia ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa?

Rakenteellisen väkivallan ehkäisyä ja purkamista ei usein myöskään edistä työuupumuksen jne. määrittely yksilöllisiksi massenuksiksi. Lääketieteelliset luokitukset, joita terveydenhuollossa käytetään, eivät tunne yhteisödiagnooseja tai rakenteellisen väkivallan ilmiötä. Vaihtoehtoksi jää yksilön määrittäminen sairaaksi, masentuneeksi jne. Vaikka ongelmallisista työolosuhteista irrottautuminen voi voimaannuttaa, niin pahimmillaan massenuksen usein lääkekeskeinen hoito toimii muinaisten noitavainojen tapaan – ylläpitää ilmiön kierrettä yhteiskunnassa. Kokemukseni mukaan työoloja ei hevin muuteta vaan työntekijät kiertävät tervehdyttyään tai uupumisen uhatessa työpaikoista toiseen paremman toivossa. Rakenteellisen väkivallan yhteiskunnallinen tunnistaminen ja rakenteiden purkaminen on siksi kansanterveydellisesti elintärkeää molempien sukupuolten kannalta – miten se voi tapahtua, siihen alkuperäiskansojen lahjataloudet voivat antaa mallia.

Lahjataloudet sukupuolten välisen kumppanuuden uusintajina

Australian aboriginaalien Yolngu yhteisöä edustavan tutkija Helen Watson Verranin

ja David Wade Chambersin (1987, Exhibit 4) mukaan läntinen kulttuuri liittyy yleensä ottaen numeroihin, tilastoihin, mittaamisen järjestykseen – kun alkuperäiskansojen kulttuurit liittyvät monimutkaisiin ekologisten alueiden, eläinten ja ihmisten väliin sekä ihmisten keskinäisiin 'kaikkien sukulaisuuksien' järjestelmiin. Vaikka aboriginaalikulttuurista ei numeroiden käyttö puutukaan, niin niiden asema on erilainen kuin meillä. Tätä tietoa välitetään kulttuurissa mm. laulujen ja tanssien muodossa.

Riippumatta siitä, uskotaanko luonnon henkiin tai haltijoihin, edesmenneiden olemassaoloon tuonpuoleisessa ja heidän vaikuttamiseensa tähän maailmaan vai ei, antamisen ja saamisen tasapaino eri lajien suhteessa on olennaista kestävyuden ja monimuotoisuuden säilymisen kannalta. Kun luonnon henget tai eläinten ja kasvien sielut länsimaisen tieteen historiassa on selitetty pelkäksi taikaukoksi ohittamalla maailmankuvan kumppanuudellinen ja lahjataloudellinen luonne, ainakin kaikista kasvi- ja usein eläinsukulaisistakin on myöskin tehty sieluttomia objekteja, hengetöntä massaa tai materiaa, jota taikauksista vapaa 'itsensä herra' on oikeutettu käyttämään halujensa ja tarpeidensa mukaan – mielin määrin.

Psykologi Totte Vadén (2007, 91) onkin oivaltavasti todennut, miten subjektin ja objektin eroa korostavat kulttuurit ovat samalla teknologisoineet ihmisen ja luonnon hyödyntämisen tavalla, joka taidollaan ja tiedollaan uhkaa koko luonnon elävää monimuotoisuutta, kuten läntisistä kulttuureista hyvin tiedetään. Vadén (2007, 91) huomauttaa myös, miten nykyisessä valtakulttuurissa, "subjektin ja objektin välistä jakoa pidetään usein universaalina ja sitä halutaan levittää muillekin."

Länsimaisessa tieteessä on kuitenkin tapahtumassa paradigman muutos kahdellakin rintamalla, joka haastaa subjekti

objekti erottelun – ja samalla hierarkkisen ajattelun- mielekkyyden ja avaa alkuperäiskansojen ekologisen kumppanuustiedon viisautta. Esimerkiksi Bonnin yliopiston kasvitieteilijä František Baluška kumppaneineen (kesäkuu 2006, 475; joulukuu 2009, 1) on osoittanut kasvien juuriston hermoston kaltaisten sähköisten impulssien olemassaolon ja kasvien aktiivisen sopeutumisen ympäristöönsä. Tutkijat toteavat olevan aivan ilmeistä, että kasvit ovat äärimmäisen herkkiä ja 'skannaavat' jatkuvasti useita ympäristöparametreja aivan kuten eläimet ja ihmiset. Samoin on heidän mielestään hyvin ilmeistä, että kasvit välittävät saatua informaatiota kasvissa itsessään solujen välillä sekä ekologisessa skaalassa kasveilta kasveille.

Toisaalla Saarlandin yliopiston biotieteiden lehtori Ulrich Warnke (2004, 1-16) on tieteellisesti pätevissä, mutta vielä todistamattomissa hypoteeseissaan arvellut kaikkialla läsnäolevan tyhjiön (vakuum) olevan organismien sähköisten potentiaalien käyttämä informaatiovaranto. Tyhjiö on massaton tila, joka vie 99,999% materiavolyymista ja se tavallaan "sijaitsee" kaikkialla. Saman artikkelin toisessa versiossa Warnke (vuosiluvuton artikkeli samasta aiheesta, 9-11) toteaa lisäksi psyyken roolin aineeseen vaikuttamisessa tyhjiön informaatiovarannon kautta (jossa informaatio on samalla hetkellä kaikkialla) ja arvioi, että uudessa universumin paradigmassa henki, älykkyys ja informaatio ovat paljon tärkeämpi kuin 'hardware'.

Tieteen uudet paradigmat haastavat siis arvioimaan uudelleen alkuperäiskansojen tiedon. Mutta kuten Rauna Kuokkanen (2004) väitöskirjansa otsikossa "The impossible gift" (Mahdoton lahja) viittaa, alkuperäiskansojen tietämisen lahja on tähän saakka näyttäytynyt mahdottomalta ottaa vastaan akatemiamailmassa. Tieteellisen kiinnostuksen sijaan usein yksinkertaisesti

toistetaan vanhan auktoriteetti- ja kurinpitovallan mukaisia mitätöiviä asenteita. Alkuperäiskansojen tietoon näytetään suhtauduttavan historiallisesti ohitettuna kehityksen ja ajattelun muotona, johon kolonisaation aikana luotua suhdetta ei ole tarvetta tarkastella uudelleen – vaikka tieto voisi hedelmöittää ekologisesti ja sosiaalisesti kestävämpää elämäntapaa.

Pohjois-Amerikan irokeesien gantowisas matriarkaatin lahjataloudesta kirjoittavan seneca intiaani Barbara Alice Mann (2009, 1) (2000, 2004, 185-237) painottaa lahjatalouden alkamista äidistä – hän on kosmoksen ensimmäinen lahja. Lahjan prototyypin muodostaa äiti, joka antaa lapselle ja lapsi kiintyy äitiin. Kiintymyssuhteiden voima on välittämässä ja huolen pitämisessä. Siihen kuuluu ajatus jokaisen ainutkertaisuudesta. Ketään ei jätetä liian vähäpätöisenä ulkopuolelle osallisuudesta yhteisön toimintaan. Mann siteraa '(M)otherworld is possible' konferenssin 2009 luentovideolla "Listen to your Mother" (perjantai, lokakuu 23, 2009) lännen kilpailutaloudessa suosittua sanontaa, "elämä ei ole reilua" ja sen jatkoa "joten tottukaakin siihen". Mannin äiti reagoi tähän tv-elokuvasta kuuluvaan lauseeseen patoja ja pannuja keittiössään kolistellen ja huutaen "Tee siitä reilua, senkin sadisti!". Kyse on perinteisten klaaniäitien oikeuksien, "motherrights" neuvosta, toteaa Mann.

Perinteiset lahjataloudet keskittyvät Mannin (2009, 1) mukaan yhteisöihin, ei yksilöihin. Ideana on hypätä lahjan antamisen kautta itseään toistavaan kahdentumisen prosessiin, joka on jo liikkeessä. Koska intiaanien matematiikan mukaan kyse on kahdesta puolikkaasta, jotka välittömästi täydentyvät kahdeksi binaariseksi pariiksi (kuten pohjoinen-etelä ja itä-länsi, jne.), lahjan koolla ei ole merkitystä, koska prosessi itsessään on toistuva kuten fraktaaligeometrinen kuvio.

Luonnontieteet ovat ilmeisesti vierastaneet alkuperäiskansojen tietoa esivanhempien lakeihin liittyvän hengellisyyden ja tuonpuoleiseen asti ulottuvien vastuullisuuksien ja sukulaisuuksien kunnioittamisen takia. Länsimainen tiede on alkuperäiskansojen spirituaalisuutta kritisoidessaan kuitenkin unohtanut itsekritiikin. Vanhakantaiset, mutta käytännön taloudessa yhä vahvasti elävät kehitysevoluution näkemykset näkyvät patriarkaalisesta jumalouden ja johdatuksen johtoajatuksesta. Evoluutiobiologi Stephen J. Gouldin (Green, 1986, 110), sanoin: "yritämme kovasti nähdä luonnon edistyvän prosessina, joka johtaa ennustettavalla ja määrättyllä tavalla eteenpäin – luomisen huippua kohti – mutta lähemmin tarkasteltuna... mikään ei yhtään osoita sen kaltaista."

Kulttuuriantropologi Matti Sarmelan (2007, 19) mukaan juuri kehityskultti on antanut länsimaiselle kulttuurille oikeuden muuttaa luontoa, hallita eläimiä, jalostaa ja tuottaa täydellisyshybridejä, nykyajan supranormaaleita uskomusolentoja, joiden tärkein ominaisuus on tuottavuus, mammuttimaisuus. Koko kehitys käsitetään useimmiten länsimaisen ihmisen mielen mukaiseksi luonnon ja ympäristön muuttamiseksi – ja tästä kaikkivoipaisuus ajattelusta irtautuminen näyttää olevan lähes ylivoimaista.

Kehitys-sanana etymologiasta on huomautettava, että verbi 'kehittää' on otettu käyttöön vasta 1880-luvulla ilmeisesti ruotsin ja saksan kielten vaikutuksesta (Häkkinen, 2004, 387). Sitä ennen tunnettiin substantiivi kehä ja verbi kehä – kehä jotakin auki, purkaa, selvittää, päästää irti. Alkuperäiskansojen tapaan ymmärrettynä kehitys voi merkitä ihmisen ja yhteisön syvän aistiherkyyden ja viisauden kasvua sekä herkkävireisten palautejärjestelmien 'kehimistä' kaikkeen toimintaan.

Ron Eglashin (2002) Pohjois-Amerikan

intiaanien tietämisen järjestelmiä kartoittava artikkeli "Computation, Complexity and Coding in Native American Knowledge Systems" osoittaa esimerkiksi biodiversiteetin säilyttämisen periaatteen yksinkertaisessa muodossa. Eglash kertoo, miten ekologi Gary Nabhan kysyy sinistä maissia kylvää varten naiselta, valitseeko tämä kauneimmat ja samanvärisimmät kylvöön. Nabhanin mukaan nainen napsauttaa takaisin "Ei ole hyvän tavan mukaista olla liian valikoiva . . . meille on annettu tämä maissi – pienet siemenet, lihavat siemenet, epämuodostuneet siemenet – ne kaikki. Jos istuttaisimme vain tiettyjä emmekä toisia, se osoittaisi, ettemme ole kiitollisia siitä, mitä olemme saaneet." Nabhan kertoo myöskin, että maissin geneettinen vaihtelevuus oli suurin alueilla, joissa uskonnolliset seremoniat olivat säilyneet.

Kehimis-herkkyyksien tulevaisuuden mahdollisuuksia voi yrittää lähestyä ikäaikaista tietoa nykyaikaisin menetelmin luotaavilla tavoilla.

Myötätunnon ja herkkyyden kehittämistä sukupuolten yhteisenä tehtävänä

Ihmisten ja ei-ihmisten tai ihmisen ja yhteisön suhteiden tasapainottaminen laulamalla muinaisten jauhinalaulujen tai metsästyslyyllittelyjen tapaan on absurdi ajatus nykyisen luonnontieteen hallitsemissa maailmankuvassa. Kun lukuisissa vanhoissa kulttuureissa laulaminen liittyy luomiseen, eri sukupuolten kykyyn ja herkkyyteen suhteiden tasapainottamiseen, parantamiseen ja kansan perinnetiedon välittämiseen Australian aboriginaalikulttuurista alkaen, niin 'läntisen' luomisen tekniikka on täysin erilainen, se luottaa luonnon pilkkomiseen ja 'uudelleenjärjestämiseen' materiaalin, geenien, atomien muodossa.

Kulttuurinen pakkovalta mursi aikoinaan myös laulun mahdin – eroottiseen yhdy-

tään vertautuvan antamisen ja saamisen herkkäviritteisen sopimisen, 'oraalis-auraalisen kommunikaation' toisten luonnontentojen kanssa, kuten Lotte Tarkka sitä nimittää (Tarkka, 1994, 62, 68-74). Nykyaikainen syy-seuraussuhteita subjekti- ja objekti periaatteella erotteleva luonnontieteellinen tietäminen ei laulun tunnuksellista ja elvyttävää tai voimaannuttavaa voimaa enää kaipaa. Ihmisten oma laulu ei enää kaiu juuri minkään työn tekemisessä merkityksellisenä ja vuorovaikutuksellisenä suhteita luovana ja luotaavana ilmiönä – laulu on teknistetty viihteeksi.

Koska kolonialistisen käännytystyön ja moraalin perustana oli Jumalan Sanan levittäminen kiellettiin loitsulaulut ja opetettiin kansa veisaamaan 'jumalisten wirsien' avulla (ks. Kukkonen 1997, 104). Niin kalevalainen laulu kuin saamelainen joiku ovat vuosisatoja olleet rangaistava ja noituuteen liitetty perinne (Peda-net, joiku). Jos laululla ei olisi mahtia, voimaa – miksi pakanallinen laulaminen olisi pitänyt kieltää?

Äänen mahti tuli kerran todettua konkreettisesti kun kokeilimme hiekkakuvioiden muodostamista äänen avulla luonnonsuojeluyhdistyksen tilaisuudessa Muuramessa. (Perusilmiöstä saa hyvän kuvan esim. katsomalla videon <http://forum.isratrance.com/kymatik-cymatics-sound-figures/>). Kaiuttimen päällä olevalle rummun kalvolle ripoteltu ohut hiekkakerros resonoi eli myötävärähteli suhteessa ison miehen mikrofonin sanomiin "mars mars" sanoihin muodostamalla vanhanaikaiset tuulimyllyn lavat, jotka alkoivat ällistyksellemme pyöriä hetken vinhaa vauhtia myötäpäivään. Äänen rakenteita luova voima todisti itsensä. Australian aboriginaalien käsitys esivanhempien lauluin luomasta maailmasta avautui tämän jälkeen uudella tavalla – samoin kuin varovaisuusperiaatteen merkitys vaikkapa ympäristömelun suhteen.

Teknologian vapauden illuusiota kritisoi va diploma-insinööri Timo Toivonen (2001, 187) kuvaa hienovireistä herkkyyttä kuoron muusikon, ksylofonisti Evelyn Glennien kokemusten pohjalta. Alansa mestari Glennie kertoi tuntevansa äännet kehossaan eri paikoissa Jotkut äännet tuntuivat mahanpohjassa, toiset rintakehässä tai jaloissa. Evelyn asettaa filosofisen kysymyksen: "Jos kerran pystymme aistimaan matalia värähdyksiä, miksemme kykenisi aistimaan myöskin korkeita värähdyksiä". Vastaavasti kuuro tanssija-koreografi Juho Saarinen: "Kuurot tuntevat musiikin värähtelyinä, ovathan kaikki äännet loppujen lopuksi värähteleviä ääniaaltoja" (Saarinen, ???85). Sabine Rittner, (2008, 81-104) lääketieteellisen psykologian parissa Heidelbergin yliopistoklinikalla työskentelevä musiikki- ja psykoterapeutti ja muusikko kertoo parantavista musiikki-kuvio-kokemuksistaan Amazonasin Shipibo intiaanien parissa Perussa. Shipibot käyttävät niin vaatteissa, kasvomaalauksissa kuin savitöissään geometrisia kuvioita. Parannusrituaaleissa parantajat käyttävät Ayahuasca-psykoaktiivista ainetta, laulavat icaroja (erityisiä lauluja) sekä työstävät näkemiään geometrisia energiakuvioita.

Paikallisen parantajan suorittaessa Rittnerille parannusrituaalia yön pimeydessä, parantajan laulaessa Rittner (2008, 101) alkoi nähdä (hän itse ei ollut ottanut mitään hallusinogeeniä) avoimien silmien edessä herkkiä, räikeänkirjavia, värähteleviä kuvionäkyjä. "Ne näyttävät olevan täällä kaikkialla läsnä olevia", totesi Rittner hämmästyneen tuntuksena. Lääketieteen ja musiikin yhteiset juuret tulivat hänelle konkreettisesti tutuiksi.

Värähtelyenergian vaikuttamisen avainasana on resonanssi, myötävärähtely -sanalaskun sanoin "niin metsä vastaa kuin sinne huudetaan". Ihmissuhteiden tasolla kyse on myötäelämisestä, kokemusten jakamisesta,

oikeudenmukaisuudesta – ja vaikeiden ja haavoittavienkin kokemusten uudelleenjärjestymisestä myötäelävän jakamisen ja korjaavien toimien kautta. Kun herkkä ja rakentavuuteen avautuva vuorovaikutus ovat yhtä yleisiä kuin luku- ja kirjoitustaito, niin taloudellinen kuin muikin pakko- ja kurivalta voivat väistyä, mutta se edellyttää tietoista yhteisötason työskentelyä kulttuurisen pakko- ja kurivallan mallin ja sen traumavaikutusten purkamiseksi.

Kanadalainen psykologi, Patricia Vickers (2008, 175) toteaa kolonialismin haavoista toipumista ja muutosvoimaa käsittelevässä väitöskirjassaan ts'imsyen (thsimsian) kansansa esivanhempien lakiin, ayaawx'iin nojaten: "Ajatuksemme ja aikeemme ovat kuin veteen heitetty kivi, joka muodostaa renkaita veden pinnalle laajentuen ulospäin ja vaikuttaen toisiin eläviin olentoihin. Sellaisten aikeiden ja ajatusten omaaminen, jotka laajenevat kohti henkistä tasapainoa ja rauhaa, voi luoda muutoksen." Hän jatkaa (2008, 193): "sen täytyy ensin tapahtua mielissämme ja sydämissämme yksilöinä ja sen jälkeen ottaen sen mitä olemme oppineet perheiltämme, klaaniltamme ja yhteisöltämme."

Suhteessa intiaanien kokemaan kolonialismin väkivaltaan Vickers (2008, 194) nostaa kuitenkin samalla esiin vastuukysymykset. Kyse ei ole siitä, etteikö hallintoa pitäisi pitää vastuussa menneisyyden epäoikeudenmukaisuuksista, ahneuden ja vihan historia täytyy kohdata käytännöllisellä tasolla, joka auttaa kärsimyksen muuntamisessa. Tämä tapahtuu mm. tuottamalla historiallista aineistoa esivanhempien opetuksista ja eheyttävistä tavoista toimia ja opettamalla niitä kouluissa jne.

Suomalaisesta yhteiskunnasta pakko- ja kurivallan tunnistaminen ja sen yhteisötason purkamisen käytännöt puuttuvat meiltä vielä täysin. Yhteisöllisen vastuun, etiikan, oikeudenmukaisuuden ja eri sukupuolten

oman identiteetin toisiaan täydentävät juuret ovat vuosisataisen pakko- ja kurivallan manipulaation peitossa. Rakenteellisen tasapuolisuuden saavuttaminen nais- ja miesvaltaisten elämänpiirien arvostuksen suhteen edellyttää nykyisen bkt-vetoisen

Lähteet

- Apo, Satu, 1995, väki: Tutkimuksia suomalaisten kansan-omaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Helsinki: Hanki ja jää.
- Baluška, František; Mancuso, Stefano, 2009, : "Plant neurobiology, stimulus perception to adaptive behavior of plants, via integrated chemical and electrical signaling. Plant Signaling & Behavior 4:6, 475-476; June 2009, Landes Bioscience.
- Baluška, František; Mancuso, Stefano; Volkmann, Dieter; Barlow, Peter W., 2009, "The 'root-brain' hypothesis Charles and Francis Darwin Revival after more than 125 years". Plant Signaling & Behavior 4:12, 1121-1127; December 2009, Landes Bioscience.
- Bericht der Bundesregierung, 2007, "Auswirkungen des Gesetzes zur Regelung der Rechtsverhältnisse der Prostituierten (Prostitutionsgesetz - ProstG) vom Januar 2007". Drucksache 16/4146 – 6 – Deutscher Bundestag – 16. Wahlperiode dip.bundestag.de/bid/16/041/1604146.pdf
- Cajete, Gregory, 2000, Native Science, Natural Laws of Interdependence, Clear Light Publishers, New Mexico.
- Eglash, Ron, 2002, gComputation, Complexity and Coding in Native American Knowledge Systems. h Otanta 5.7.2010 <http://www.rpi.edu/~eglash/eglash.dir/nacyb.dir/nacomplx.htm>
- Fuchs, Conrad Heinrich, 1843, Die Ältesten Schriftsteller über die Lustseuche in Deutschland. Nettiotanta 30.6.2010. <http://books.google.com/>
- Forsius, Arno (1999) Kuppatauti terveydenhuollon ongelmana Suomessa. Nettiotanta 30.6. 2010 <http://www.saunalahiti.fi/arnodus/kuppaend.html>
- Green, Michell (People, June 2, 1986 109-114), Stephen Jay Gould; driven by a hunger to learn and to write what he knowsh. The unofficial Stephen Jay Gold Archive. Nettiotanta 1.6.2010.
- Hakamies, Pekka, 2008, Henrik Gabriel Porthan kansanrunouden kerääjänä ja tutkijana. Scripta a Societate Porthan edita Vol. 1, 2008: 59–65. 5.7.2010. <http://www.protsv.fi/porthan-seura>
- Heiskanen, Irma (2007), Lauuluinen luontomme. Kirjassa Heiskanen, Irma & Kailo, Kaarina (toim.), 2007, Ekopsykologia ja perinnetieto. Polkuja eheyteen. Green Spot, Helsinki.
- Hjerpe, Reino, Kangasharju, Aki, Vuorento, Reijo (toim), Kunnalliset palvelut, terveyden- ja vanhustenhuollon tuottavuus, VATT-julkaisu 37, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 2003. www.vatt.fi/file/vatt_publication_pdf/j37.pdf
- Häkkinen, Kaisa, 2004, Nykysuomen etymologinen sanakirja, Juva.
- Kádár, György, 1999, Rinnasteinen ajattelutapa suomensukuisten kansojen musiikkiperinteessä. Jyväskylän Jyväskylän yliopiston kirjasto/Julkaisuysikkö.
- Kailo, Kaarina, 2008, From the Unbearable Bond to the Gift Imaginaru: Arch-aic Bear Ceremonials Revisited. Kirjassa Kailo, Kaarina, toim. Wo(men) and Bears. The Gifts of Nature, Gender and Culture Revisited, Inanna Publications.

talousjärjestelmän purkamista ja traumaajan avointa käsittelyä – polkuja eheyteen on kuitenkin mahdollista luoda jo nyt tiedostamalla lahjalouteen liittyvät arvot ja aidon dialogin tärkeys niin tieteellisissä kuin arkipäivän yhteyksissä.

- Kaplinski, Jaan, ilman vuositietoa, Jos Heidegger olisi ollut mordvalainen. Nettiotanta 3.4. 2010 <http://jaan.kaplinski.com/philosophy/ugrimugri.html>
- Herbert Kappauf, 2001, "Beziehungsmedizin im Akutkrankenhaus aus der Sicht des internistischen Beziehungsmedizin im Akutkrankenhaus aus der Sicht des internistischen Onkologen", Balint 2001; 2(4): 95-100. tai 13.08.2001 http://www.innovations-report.de/html/berichte/medizin_gesundheit/bericht-4433.html
- Kilpinen, Kari, ilman vuosilukutietoa, Salaperäinen ankerias, unohdettu talouskala <http://www.ahven.net/suomi/esitteet/ankerias.php>
- Kilpinen, Kari, ilman vuosilukutietoa, Lohesta lyhyesti, talouskalalajit. <http://www.ahven.net/opetusmateriaali/talouskalalajit/kalat/lohi.html>
- Konakov, Nikolai, 1998, Komin kansan perinteinen luonnon hyödyntäminen ja maailmankatsomus s. 62-84. Kirjassa: Hakamies, Pekka, 1998, Ison karhun jälkeläiset. SKS, Helsinki
- Kukkonen, Pirjo, 1997, Ilon ja surun soituu. Folkloresta poplorean. Yliopistopaino, Helsinki.
- Kuokkanen, Rauna, 2004, "Toward the Hospitality of Academia: The (Im)Possible Gift of Indigenous Epistememes." Dissertation, University of British Columbia, Vancouver, BC, Canada.
- Kuokkanen, Rauna, 2004, The Gift As a Worldview in Indigenous Thought, nettiotanta 5.7.2010, http://www.gift-economy.com/athanor/athanor_006.html#foot1
- Lappalainen, Jussi T., 2001, Sadan vuoden sotatie, Suomen sotilaat 1617-1721. SKS, Helsinki.
- Lietaer, Bernd, Ulanowicz, Robert, Goerner Sally, 2008, Wege zur Bewältigung systemischer Bankenkrisen. Wissenschaftliche Arbeit für die World Academy of Arts and Sciences (WAAS) Hyderabad, Indien. Nettiotanta 25.5.2010. http://www.lietaer.com/images/White_Paper_Lietaer_Deutsch.pdf
- Lim, Lean, Lined, 1998, The Sex Sector: The economic and social bases of prostitution in Southeast Asia. ILO, referoitu artikkelissa: Sex as a sector: Economic incentives and hardships fuel growth WORLD OF WORK, No. 26, September/October 1998 Geneva. <http://www.ilo.org/public/english/bureau/inf/magazine/26/sex.htm>. Nettiotanta 2.4.2010
- Malmberg, Lari, Aamulehti, Lauantai 20.9.2008. "Vanhuksia nöyrytetään vanhainkodissa Tampereella."
- Länsi-Suomen lääninhallitus, tiedotteet 30.03.2006. Koukkuniemen vanhainkoti sai huomautuksen. Nettiotanta 3.7.2010. <http://www.laanhallitus.fi/lh/lansi/bulletin.nsf/MainArticlesPublicFin/2B52BEE0ABEC6AAC225714100257831>
- Mann, Barbara Alice, 2009, All my relatives: The Binary Fractals of Gift Economy. Nettiotanta 30.6.2010, http://www.realitysandwich.com/gift_economy_fractals
- Mann, Barbara Alice, 2009, videoesitelämä (M)otherworld is possible kongressi, Listen to your mother, perjantai, lokakuu 23, 2009. Nettiotanta 30.6.2010 <http://www.motherworldconference.org/presentations06.html>

- Mann, Barbara Alice, 2000, 2004 Iroquoian Women : The Gantowisas (American Indian Studies, V. 4), Peter Lang, New York.
- Palola, Ari-Pekka, 2.10.1998, Hemmingus (noin 1290-1366), Turun piispa, autuas. Biografiakeskus, SKS. Nettiotanta 4.6.2010. <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/217/>
- Peda-net, joiku [www.peda.net/veraja/enontekio/kurssi/](http://www.peda.net/veraja/enontekio/kurssi/tuomas/joiku) tuomas/joiku. Nettiotanta 30.4.2010
- Perälä, Reijo, 2007, YLE, elävä arkisto, Suomen sotakorvaukset. yle.fi/elavaarkisto/?s=s&a=4558 Nettiotanta 30.6.2010
- Poltila, Brita, 1991, Taivaan mereltä. Tammi, Helsinki.
- Rittner, Sabine, 2008, "Die Klang- und Mustermedizin der Shipibo im Amazonastiefland von Peru". s. 81-104. Kirjassa Bossinger, Wolfgang & Eckle, Raimund (Hrsg.) Schwingung und Gesundheit. Traumzeit Verlag, 2008.
- Ruonakoski, Anna-Mari, (toim) 1997, Polkuja juurille. Opetusmateriaalikansio. Maaseudun sivistysliitto.
- Saari, Juho, 2008, Kolumni, "Visuaalinen Elämä", lehdessä: Apteekin hyllyltä-kesä 08 <http://www.digipaper.fi/apteekinhyllylta/12861/index.php?pgnumb=5> Nettiotanta 1.7.2010
- Sarmela, Matti, 2007, Rakennemuutos tulevaisuuteen, postlokaali maailma ja Suomi. Helsinki. Internetkirja. <http://www.kolumbus.fi/matti.sarmela/rakennemuutos.pdf>
- Schulman; Gustav, 2006, Aiheutuvatko psykoosit sittenkin useammin lapsuuden traumaista kuin geeneistä? Psykoterapia (2006), 25(2), 83-97.
- Simon, Gunhild, 2007, hDas doppelte Antlitz der Gewalth. 19.6.2007. Magazin Deutsch – Sprache, Etymologie, Literatur, Rhetorik – eine Reverenz an Sprache. http://www.magazin.institut1.de/676_Das_doppelte_Antlitz_der_Gewalt.html
- Stark-Arola, Laura, 2001, "Vaginan tumematon historia: Naisen seksuaalisuuden kuvat suomalaisessa suullisessa kansanperinteessä", Naistutkimus, no. 2: 4-22
- Suomen kansan vanhat runot XIII. 3750. SKVR-korpuksen haku 2002-2003. <http://dbgw.finlit.fi/skvr/skvr.phtml>
- Suutala, Maria, 1996, Naiset ja muut eläimet. Ihmisen suhde luontoon länsimaisessa ajattelussa. Yliopistopaino, Helsinki.

- Sokolowa, Soja, 1982, Das Land Jugorien. Leipzig: F.A. Brockhaus Verlag.
- Tarkka, Lotte, 1994, "Metsolan merkki-metsän olento ja kuva vienalaisrunostossa." Kirjassa Metsä ja metsänviljely. toim. Laaksosen Pekka, Mettomäki, Sirkka-Liisa, SKS, Helsinki.
- Toivonen, Timo, 2001, Vapauden Illuusio, Henkinen kasvu tietoteknisen kehityksen tasapainottajana.
- Vadén, Totte, 2007, "Luontomme ja kieli", kirjassa Irma Heiskanen & Kaarina Kailo, Ekopsykologia ja perinnetieto. Polkuja eheyteen. Green Spot, Helsinki.
- Vickers, Patricia, Ayaawx (Ts' msyen ancestral law): The power of Transformation, 2008, University of Victoria, Canada. <http://dspace.library.uvic.ca:8080/bitstream/1828/1299/1/AyaawxDec16.pdf> Nettiotanta 7.7.2010.
- Vuorejuuri, Martti, 1967, Sauna kautta aikojen. Otava, Helsinki.
- Warlich, Bernd, marraskuu 29, 2009, Der Dreißigjährige Krieg in Selbstzeugnissen, Chroniken und Berichten, Begriffsregister F, Franzosen, sekä Begriffsregister, H, hHexenverfolgungen im Heerh sekä hHexeh ja hHureh <http://bernd.warlich.net/>
- Warnke, Ulrich (heinäkuu 2004, s. 1-16). Luentomoniste. Elektrostatische Longitudinal-Schwingungen und ihre Plasma-Vakuum-Interaktion. Fakultät 8.3 der Universität des Saarlandes- Biowissenschaft . Nettiotanta 3.4.2010. http://www.heseproject.org/de/emf/WissenschaftForschung/Warnke_Dr.%20rer.%20nat._Ulrich/20040822_LongitudinaleSchwingungen.pdf
- Warnke, Ulrich, ilman vuosilukutietoa, luentomoniste. "Warum können kleinste Leistungsflussdichten elektromagnetischer Energie große Effekte am Menschen auslösen?" <http://www.milieuzeit.de/nl/Rapporten/Warum%20kleinsten%20Leistungsflussdichten.doc>
- Watson Helen & Wade Chambers, David, 1987, Singing the land, signing the land , nettiotanta 30.6.2010, <http://singing.indigenouknowledge.org/>
- Wegner, Gudrun, 2001, Bluttatu - Tabuisierung des Lebens. Eine historisch-anthropologische Untersuchung zum Umgang mit dem Weiblichen von den griechischen Mythen bis zum Genzeitalter. Dissertation, Die Freie Universität, Berlin, http://www.diss.fu-berlin.de/diss/receive/FUDISS_thesis_00000000368

Viitteet

- ¹ Bertolt Brechtin kuuluisa näytelmä, Äiti Peloton kertoo 30-vuotisesta sodasta ja naisesta, joka seurasi 2. suomalaista rykmenttiä. Naisen esikuvana ovat sekä Väinö Stählin tarinoiden Lotta Svadt sekä nimi "Courage", Peloton, Jakob Christofel von Grimmshausenin romaanista, Vandaalin ja parantumattoman petturin Couraschen perusteellinen ja ihmeellinen elämäkertä (nimen käännös kirjoittajan) (alkuper. nimi: Christofel von Grimmshausen: Ausführliche und wundersame Lebensbeschreibung der Erbtüchterin und Landzerstörer Courasche.). Lähde: Wallner-F, Wolfgang, Bertolta Brecht: Mutter Courage und ihre Kinder. http://www.holzauge.de/wallner05_brecht.htm

- ² käsite "The Tragedy of the Commons," Garrett Hardin, Science, 162(1968):1243-1248)

Eliisa Pitkäsalo

Mahdollisia maailmoja Johanna Sinisalon romaanissa *Sankarit*

Artikkelissani tarkastelen Johanna Sinisalon romaanin *Sankarit* (2003) luennassa rakentuvaa tulevaisuudenkuvaa sukupuolen- ja scifi-tutkimuksen keinoin. Sinisalo kertoo romaanissaan uudestaan Kalevalasta tutut sankaritarinat sijoittaen kalevalaiset hahmot fiktiiviseen nykysuomalaiseen kontekstiin. Artikkelissani fokusoin kahteen henkilöhaahmoon, rouva Alakorkeeseen – kalevalaisen Pohjolan emännän ja Louhen vastineeseen – ja Aurooraan, Rexin ja Oonan (Kalevalassa Väinämöisen ja Ainin) tyttären. Tarkastelen sitä, miten Sinisalo operoi myös Kalevalasta tutulla hyvän ja pahan välisellä taistelulla siirtäen sen scifin välinein operoivaan romaaniinsa dystooppista ja utopistista tulevaisuudenkuvaa edustavien maailmojen väliseksi dilemmaksi. Kalevalan selkeän dikotomisen asetelman sijaan romaanissa kohtaavat esimerkiksi kulttuuri ja kova tekniikka, feminiiniset ja maskuliiniset järjestykset sekä vanha ja uusi maailmanjärjestys. *Sankarit* ei julista vaan se nostaa esiin mahdollisia vaihtoehtoisia kuvia maailmamme tulevaisuudesta.

Avainsanat: Johanna Sinisalo, Sankarit, Kalevala, science fiction, dystopia, utopia

Väitöskirjaani (Pitkäsalo 2009) perustavassa artikkelissani luen Johanna Sinisalon romaania *Sankarit* (2003) esityksenä tulevaisuuden mahdollisista kuvista. *Sankarit* kommentoi Kalevalaa¹ ja siten myös Kalevalan esittämää tulevaisuudenkuvaa. Kommentti voidaan lukea ainakin kahdella tasolla: toisaalta romaani kertoo nykysankareista käyttäen pohjana eepoksen sankaritarinoita ja jatkaa siten Kalevalan runolaulua, toisaalta se viittaa taaksepäin ja lukee eepiset kertomukset uudesta näkökulmasta osoittaen siten sekä niiden ikiaikaisuuden että niissä esitetyn sankaruuden tulkinnanvaraisuuden.

Sankarit liittyy p aitsi osittain fantastisen, ja tarkemmin science fiction -kirjallisuuden jo muodostuneeseen kaanoniin, myös siihen Kalevala-tulkintojen sarjaan, joita on ilmestynyt taiteen kaikilla osa-alueilla jo eepoksen ilmestymisestä lähtien.² Tärkein yhdistävä tekijä lienee vähän väliä kerronnan kuluessa nouseva kysymys ”mitä jos”, jota McHale (1987) pitää science fictionin pääkysymyksenä. Sinisalo spekuloi romaanissaan esimerkiksi kovan teknologian nopean kehityksen aiheuttamalla ennalta arvaamattomilla vaikutuksilla, ja luen rivien välistä muun mu-

assa kysymyksen: ”Mitä jos nykYTEKNIIKALLE täysin mahdollisin keinoin rakennettaisiin yhteiskunta, jota ohjaisivat eettisistä seikoista piittaamattomat voimat?”

Sinisalo osallistuu romaanillaan myös keskusteluun sukupuolitutkimuksen keskeisistä kysymyksistä muun muassa rakentamalla henkilöhaahmoja, jotka osoittautuvat luennassani erinomaisiksi esimerkeiksi siitä, miten feminiinisyys ja maskuliinisuus eivät ole sidoksissa biologiseen sukupuoleen. Näistä henkilöhaahmoista nostan tässä artikkelissa esimerkiksi rouva Alakorkeen. Sankareissa tapaamme Kalevalasta tuttuja hahmoja, jotka edustavat erilaisia miehen kautta määritettyjä naisrooleja: äitejä, vaimoja, sisaria ja tyttäriä. Luennassa, jossa etsin hegemonisesta maskuliinisuudesta riippumattomia sankarinaisia, nämä kalevalaisiin naisrooleihin viittaavat naiskuvat alkavat elää ja muuttavat muotoaan. Tämän artikkelin kannalta tärkeät naishahmot – rouva Alakorkee ja Auroora – eivät henkilöhaahmoina asetu absoluuttisiksi vastakohtiksi eivätkä sellaisinaan asetu hyvä-paha-akselille³ vaan niiden edustamat maailmat dystooppisena ja utopistisena ovat käsitteellisesti vastakohtaisia.

Utopia vai dystopia

Utopia, etymologialtaan ’paikka jota ei ole’, tarkoittaa nykykielen käytössä paikkaa, joka on tai voisi olla vaihtoehtoinen paikka vallitsevalle yhteiskunnalle. *Utopia* (oik. eutopia) on positiivinen, ’hyvä paikka’, *dystopia* taas negatiivinen, ’paha paikka’. *Utopia* on kuva yhteiskunnasta, joka on idealistisen täydellinen, kun taas *dystopia* on tämän kuvan vastakohta. Idyllisestä kuvasta tulee samassa valossa ikään kuin sisäänpäin kääntynyt.⁴

Utooppiset ja dystooppiset tulevaisuuskuvat voivat olla hyvinkin erilaisia luonteeltaan⁵, mutta niitä kuvaava kirjallisuus (tai elokuva) liittyy aina yhteiskunnalliseen keskusteluun – olipa sen taustalla sitten minkälainen poliittinen suuntaus tai ideologia tahansa. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat feministinen utooppinen ja dystooppinen kirjallisuus, jonka kulta-aikana 1970-luvulla Yhdysvalloissa nousi useita naiskirjailijoita, jotka kuvasivat yhden sukupuolen edustamia utooppisia ja dystooppisia yhteiskuntia (Esimerkiksi Joanna Russ, Ursula Le Guin, Mary Staton ja Marge Piercy). Feministiset dystopiat toimivat käänteisinä vastalauseina miesten kuvaamille misogynistisille ja homososiaalille utopioille, kun taas feministiset utopiat kuvasivat usein yhteiskuntaa, jossa naiset ovat vapaita miesten harjoittamasta hegemonisesta vallasta. (Attebury 2002, 121; ks. Barr & Smith [toim.] 1983.)

Myös Sinisalo liittyy tulevaisuusfiktiota kirjoittavien (nais)kirjailijoiden joukkoon, vaikka *Sankareita* ei voikaan kokonaisuutena luonnehtia utopiaksi tai dystopiaksi. Sankareissa Sariola esitetään naisten valtakuntana, joka näyttää ensisilmäyksellä feministis-utooppiselta yhdyskunnalta, jossa naiset ovat ottaneet käyttöönsä teknologian ja tieteen. Utooppinen kuva kääntyy kuitenkin loppua kohti dystooppiseksi, kun

käy ilmi, mihin Sariolassa teknologiaa käytetään. Nyky-yhteiskuntaamme odottavasta tulevaisuudesta muodostuu Sinisalon satiirisessa käsittelyssä dystooppinen kuva, joka kärjistyy ’sammon’ ryöstön jännityskertomuksen keinoin kuvatussa seikkailussa, jossa hegemoniseen valtaan perustuvat yhden sukupuolen edustamat yhdyskunnat taistelevat tuhoa tuottavasta aseesta. Romaanin lopussa dystooppisuus kääntyy jälleen utooppiseksi, toivon sävyttämäksi kuvaksi uudesta maailmanjärjestyksestä.

Taistelija

Sankareissa esitettyä dystooppista maailmaa edustaa rouva Alakorkee, joka taistelijana liittyy myyttisten amatsonien joukkoon. Fantastisesta kirjallisuudesta, erityisesti feministisestä löytyy myyttisiä, taistelevia sankarinaisia, jotka edustavat Kirsti Simonsuuren sanoin ’kolminkertaista toiseutta’. Amatsoonit – jotka ovat yhtäaikaa naisia, barbaareja ja mies-naisia – ovat liminaalisia olentoja, hyvin väkivaltaisia sotureita (Simonsuuri 1994, 100–101, 103). Samankaltaista amatsoonimaista, toisaalta yleensä maskuliinisen rekisteriin (Ks. Jokinen 2003a, 8) luettavissa olevaa, toisaalta sankarillista matriarkaalista voimaa löytyy myös rouva Alakorkeesta, Louhen uudesta vastineesta.

Rouva Alakorkee on kovapintainen taistelija, kuten myös Kalevalan Louhi. Kalevalassa Väinämöinen kumppaneineen ryöstää Sammon, Pohjolan emäntä muuttaa itsensä kokoksi ja lehahtaa sotajoukkoineen pakenevien sankareiden perään (Kalevala XLIII: 147–166). Tämä maaginen takaa-ajo esitetään hieman toisenlaisena Sankareissa, kun metamorfoosi vaihtuu lentolaitteeksi, ja taistelu Sammosta taisteluksi CD-ROM-levyistä (Sinisalo 2003, 358). Puitteet ovat toiset, mutta lopputulos on sama: urhoollisesta taistelusta huolimatta Mrs Layfey (rouva Alakorkeen vastine tässä jännitystarinan

katkelmassa) ei saa signaaliprosessorin lähdekoodia kuten Louhikaan ei saa Sampoa. Kalevalassa ihmemyllly menee sirpaleiksi pudotessaan veteen, Sankareissa tiedonmuruset leviävät digitaalisille rannoille.

Rouva Alakorkeen johtama Sariolan tutkimuskeskus sijaitsee liminaalisessa, saaren tapaisessa tilassa. Korkeaa teknologiaa käyttävä laitos toimii hermoparantolan kullisseissa, jossa tehdään tutkimuksia työläntyneiden omaisten Sariolan moolokinkitaan työntämille 'pöpeille'. Ihmiskokeiden luonteesta ja vaarallisuudesta kertoo se, että Sariolaan on "paljon tulijoita, mutta vähän lähtijöitä" (Sinisalo 2003, 114). Näin Sariola rinnastuu Kalevalan Pohjolaan, pimeään ja kylmään, 'miehen syöjä sijaan'.

Valta ja taistelu vallasta ovat erityisesti rouva Alakorkeelle ominainen piirre: hänestä löytyy taistelutahtoa hänen kavutessaan valtahierarkian huipulle. Rouva Alakorkee näyttäytyy kovana liikena, joka ei itse luo teknologisia ihmelaitteita – kuten ei myöskään Kalevalan Louhi – mutta hänet esitetään laitteiden tilaajana ja käyttäjänä. Rouva Alakorkeella ei ole samanlaisia maagisia kykyjä kuin Louhella, mutta hänen vahva olemuksensa ja päämäärätietoinen toimintansa osoittavat hänellä olevan ennen kaikkea tehokkaan hallitsijan piirteitä. Kalevalaisen Louhen, Pohjolan hallitsijan hahmo sisältää useita pahojen feminiinisten hahmojen nimikkeitä (Loviatar, Louhi, Syöjätär), jotka ovat peräisin loitsurunoista (Apo 1995, 95; Vakimo 1999, 60). Tämä pahaa feminiinistä voimaa edustava aktiivinen shamaani on siirtynyt Sankareihin koko komeudessaan. Rouva Alakorkee näyttäytyy lukijalle vahvana, itsenäisenä ja riippumattomana naisena, kuten suomalaisen fiktion (mukaan lukien elokuvan) esittelemät pohjalaisnaiset (esim. Niskavuoren naiset, Anu Koivunen on tarkastellut väitöskirjassaan Niskavuori-elokuvien kautta välittyvää naiskuvaa.

Ks. Koivunen 2003), vaikka hän romaanissa edustaakin korostetusti dystooppista maailmaa.

Rouva Alakorkee on valmis minkälaisiin tekoihin tahansa valtansa säilyttämiseksi ja päämääriensä saavuttamiseksi, ja käyttää tähän nimenomaan kovaa teknologiaa⁶. Sankarit haastaa pohtimaan populaarikulttuurin välityksellä muotoutunutta kuvaa kyborgista hirviönä (aina Mary Shelley'n Frankensteinin hirviöstä Terminaattoriin). Onko hirviö Sankareissa se, joka luodaan vai se, joka luo? Sariolan sähköaalto ja lääkkein tainnutetut potilaat, rouva Alakorkeen luomat kyborgit eivät ole Harawayn kyborgimanifestin hybridisubjekteja vaan sellaisia eräänlaisen lobotomian avulla aikaansaatuja kastroituja epäihmisiä, joita Samuel R. Delanyn mukaan Harawayn hahmottelemat tulevaisuuden kyborgit voivat olla (Matti Savolainen lukee artikkelissaan Samuel R. Delanyn teosta *Longer Views, Extended Essays* [1996]. Ks. Savolainen 2001, 85). Näin rouva Alakorkeesta tulee hirviömäinen luojajumalatar, jonka aikeena on käyttää Sariolan potilaita omiin tarkoituksiinsa. Sankarit osallistuu Harawayn kyborgimanifestiä kritikoiviin kuvatussaan rouva Alakorkeen kauhua ja pelkoa herättäviä toimia.

Rouva Alakorkeen häikäilemätön toisten ihmisten hyväksikäyttö ja hänen johtamansa tutkimuslaitoksen ihmiskokeet rakentavat lukijan eteen kuvan kovan teknologian vaaroista. Yhteiskuntaa uhanneesta aseesta jää murusia jäljelle, ja myöhemmin maanpaossa olevan rouva Alakorkeen enustama pandemia, "outo ja hirmuinen keuhkoinfluenssa-aalto" (Sinisalo 2003, 371) iskee Zombie-skandaalin kourissa olevan maahan. Louhi lähettää Kalevan kansan kimppeihin tauteja, jotka muuntuvat Sankareissa vihjeeksi biologisesta aseesta. Sariolan hämäräperäisistä, vaarallisista ja oudoista kokeista liikkuu huhuja: tuntemat-

toman viruksen aiheuttama epidemia lienee "kosto Zombie-aivonsyöjien rakentajien maalle" (Sinisalo 2003, 372).

Vapahtajat

Sankareissa uutta, utopistista maailmanjärjestystä edustaa Auroora (oikealta nimeltään Ataentsic), Oonan ja Rexin (Kalevalan Ainon ja Väinämöisen) biologinen tytär (!). Auroora elää nuoruutensa isänsä, rock-tähti Rexin varjossa, mutta romaanin lopussa hän murtautuu isänsä edustamasta patriarkaalisesta järjestyksestä ja alkaa laulaa omaa, uudentyulistä musiikkia. Tähän murtautumiseen liittyy myös Aurooran seksuaalisen identiteetin löytyminen, vaikka hänen seksuaalisesta suuntautumisestaan ei ole varmuutta (Sinisalo 2003, 391). Romaanissa annetaan vinkki ideaalilihteiskunnasta, joka ei ole enää yhden, mies- tai naissukupuolen edustama vaan jossa sukupuolella ei ole väliä.

Aurooran merkityksellisyys koko romaanin keskeisimpänä hahmona selittyy hänen äitinsä Oonan kautta. Aurooran äitinä Oonaan, romaanin Pieta-tyyppiseen naishahmoon liittyy Kalevalan Ainon lisäksi myös Marjatan merkityksiä, mutta Oona on vielä monikerroksisempi. Kalevalan Marjatta on käsitetty kansanrunouden Neitsyt Marian vastineeksi ja Kalevalan sanotaan kertovan siirtymästä uuteen aikaan, pakanuudesta kristinuskoon. Marjatan – ja siten myös Oonan – merkitykset lisääntyvät kalevalaisen Marjatan syntytaustoihin rinnastettuna. Hannele Koivunen (2005, 220) kertoo, että Elias Lönnrot rakensi Marjattasta ja hänen pojastaan kertovan runon yhdistäen Maria-aiheisten runomuotoisten, kalevalamittaisten keskiaikaisten legendojen, Luojan virren, Matalleen virren, Marketta ja Hannus -runon ja Väinämöisen tuomio -runon aineksia (Koivunen 2005, 220). Oonan hahmo taas on saanut enemmän Maria Magdaleenaan, gnostilaiseen Magdalan

Mariaan viittaavia piirteitä.

Rexistä sanotaan, että hän on käpertyneenä oman napansa ympärille kolmekymmentäkolme vuotta. Miksi juuri kolmekymmentäkolme vuotta, jota pidetään Kristuksen ikänä, eikä kolmekymmentä, jonka Väinämöinen oli veen emosen kohdussa? Se, että Oonalla on seksuaalinen suhde Rexiin ja hän synnyttää tyttären, viittaa taas gnostilaisiin evankeliumeihin, joiden perusteella on pohdittu Jeesuksen suhdetta Maria Magdaleenaan. Koivunen tarkastelee väitöskirjassaan Filippoksen evankeliumia, jossa Magdaleena kuvataan Herran kumppaniksi ja kerrotaan, että Kristuksella on tapana suudella Maria Magdaleena useita suulle. Tutkijat ovat olleet eri mieltä näiden suudelmien laadusta. Gnostilaisen käsityksen mukaan Maria Magdaleena oli älykäs opetuslapsi, jota Kristus rakasti enemmän kuin muita, mutta joidenkin tutkijoiden mukaan hän oli Jeesuksen puoliso ja varhaisten legendojen mukaan pakeni Jeesuksen kuoleman jälkeen maasta ja synnytti myöhemmin lapsen.⁷

Näin Oonan ja Aurooran tarina syvenee. Nuorena, omaa identiteettiään etsivässä Oonassa metaforisoituu naiseuden moneus. Hänen tarinassaan yhdistyvät Ainon, Marjatan ja Matalleen monien merkitysten kautta naiseuden koko olemus, seksuaalisuus, voima ja viisaus. Oona synnyttää tyttären, Aurooran, ja siirtyy itse syklisessä kierrossa uuteen vaiheeseen. Tarina on profetia Suuren Jumalattaren edustaman utopistisen ajan alkamisesta.

Hyvän ja pahan taistelu

Lönnrot rakensi kansallisten haasteiden innoittamana Kalevalaan maailmantilan, jossa kaksi kansaa – Kalevan ja Pohjan kansa – asettuu vihollisina toisiaan vastaan. Näin hän sai aikaiseksi "sellaisen myyttisen maailmantilan, joka perusteli kansallisen yhteenkuuluvuuden tunteen tärkeyttä vi-

holliskuvan perusteella” (Karkama 2008, 143). Sankareissa tällaista selkeää erotelua kahteen eri kansaan ei ole, mutta ero on tulkittavissa toisaalta kovempien maskuliinisten ja pehmeämpien feminiinisten arvojen, toisaalta valtaa palvelevan tieteen (kovan teknologian) ja kulttuurin väliseksi. *Kalevalan* keskeinen aihe, jota on yleisesti pidetty allegoriana hyvän ja pahan välisestä taistelusta, muuttuu Sankareissa eettiseksi arvotaisteluksi kulttuuristen ja teknologisten pyrkimysten välillä. Ryhmien välillä on tosin havaittavissa tietynlaista liukumista (Tästä hyvänä esimerkkinä Ile – Kalevalan Ilmarisen vastine – kulttuuria edustavana muusikkona ja tiedettä edustavana it-asi-antuntijana), mutta perusasetelma säilyy: kulttuuria ja kovaa teknologiaa edustavat henkilöahmot jakautuvat omiin ryhmiinsä samoin kuin Kalevalassa Pohjan ja Kalevan kansa ovat erillisiä. Ja vaikka voittajaa ei selkeästi voidakaan osoittaa, Sankareissa – aivan kuten myös Kalevalassa – esitetään profetia (vrt. Karkama 2008, 166) paremmasta tulevaisuudesta.

Samoin kuin Kalevalassa, myös Sankareissa käydään taistelua rikkauksia jauhan ihmemyllyn omistamisesta. Rouva Alakorkeen epäilyttävät toimet peittyvät hermoparantola Sariolan julkisivun taakse. Parantolassa tehdään omaisten hylkäämille potilaille tieteellisiä kokeita, joiden tarkoituksena on kehittää ”aivosähkökäyrien manipulaatioon ja aivojen magneettikentän osa-antennina käyttämiseen” (Sinisalo 2003, 363) perustuvaa signaaliprosessoria. Sampo on muuttunut Sinisalon parodisessa käsittelyssä valtaa ahnehtivan rouva Alakorkeen himoitsemaksi vallan välineeksi, jolla hän pystyisi hallitsemaan koko maailmaa ja tarpeen tullen myös tuhoamaan sen. Kalevalassa käytetään yliluonnollisia voimia, Sankareissa teknologiaa yhtäläisten tarkoituserien saavuttamiseksi. Itse sampo on sekä Kalevalassa että Sankareissa

teknologisen kehityksen huippusaavutus (vrt. Hakamies 1999, 82), jota tavoitellaan Sankareissa teknologian välinein, kun taas Kalevalassa Sampoon liittyvissä toimissa käytetään yliluonnollisia voimia.

Toivo paremmasta

Sankarit näyttäytyy allegoriana siirtymisestä vanhasta järjestyksestä uuteen: se välittää utooppisen tulevaisuudenkuvan maailmasta, joka on muuttumassa. Tästä muutoksesta Auroora kirjoittaa isälleen: ”se maailma on tästedes minun, ja se toimii minun ehdoillani” (Sinisalo 2003, 395). Aurooran – Ainon, Marjatan, Neitsyt Marian ja Maria Magdaleenan tyttären – edustama tulevaisuuden maailma muistuttaa Joanna Russin romaanissaan *The Female Man* kuvaamaa yhteiskuntaa, jossa ei tarvita feminismejä, koska niiden ideat ovat jo osa romaanissa kuvatun yhteiskunnan rakennetta (Lefanu 1989, 178).

Sankareissa ilmenevä siirtymä utopiasta dystopiaan ja takaisin on kaksijakoisuudessaan scifille tyypillistä. Hirsjärvi (2009, 22) huomauttaa, että scifi on luonteeltaan dystooppista, mutta ”pohjautuu myös vahvan kehitysoptimistiseen ja utopistiseen näkemykseen tieteen kyvystä ratkaista ihmiskunnan ongelmia”. Tämä pätee myös Sankareista lopulta välittyvään kuvaan, vaikka sen selkeästi kriittinen ote antaa kerronnan edetessä ajoittain hyvinkin pessimistisen kuvan maailmamme tilasta ja suunnasta, johon valittu tie mahdollisesti voi johtaa. Sankareissa käsitellään henkilöahmojen tarinoiden välityksellä teemoja, jotka ovat aiheuttaneet pelkoa erityisesti parina viime vuosikymmenenä.⁸ Pelon voimakkuus johtuu ennen kaikkea tiedonkulun kiihtyneestä nopeudesta. Toisaalta tieto on valtaa, ja teknologian kehityksellä on myös positiiviset puolensa.

Sankareita voi lukea allegoriana samoin kuin Kalevalaakin. Karkaman mukaan Ka-

levala voidaan tulkita myös allegoriaksi, ”joka esittää myyttisen kertomuksen historiallisesta ja yhteiskunnallisesta kehityksestä” (Karkama 2008, 165–166). Hän seuraa tässä Lönnrotin käsitystä, jonka mukaan mytologiassa heijastuvat yhteiskunnalliset valtasuhteet ja yhteiskunnallinen tilanne yleensä (Karkama 2008, 165). Lönnrot ei kuitenkaan ymmärtänyt allegorisuutta samalla tavalla kuin monet muut tutkijat: esimerkiksi Kalevan ja Pohjan kansojen välistä sotaa on pidetty hyvän ja pahan taistelun allegoriana, mutta Lönnrot itse näki siinä allegorisena kuvana sen, miten kulttuurien ja sivistyksen muodot seuraavat toisiaan ja miten uskonnon kehityksessä voidaan nähdä miten muinainen usko sulautuu uusiin uskonnon kehitysvaiheisiin eli se, millä tavalla kansanomaisesta uskosta

siirrytään kristinuskoon (Karkama 2008, 166). Sankarit viittaa samalla tavalla myös itsensä ulkopuolelle, vaikka nyt ei siirrytäkään enää kristinuskoon vaan johonkin uuteen maailmanjärjestykseen. Äärimmäisin keinoin ja väärin perustein muutosta ei kuitenkaan voi syntyä. On siirryttävä vanhasta ”sankariajasta” uuteen tasa-arvoiseen, pehmeitä arvoja edustavaan maailmanjärjestykseen. Sariolan kyberneettinen tila on dystooppinen kauhukuva, joka puretaan romaanin lopussa: tapahtuu positiivinen käänne pois koko yhteiskuntaa uhkaavasta tuhosta. Loppuratkaisu antaa uutta toivoa ja esittää utopistisen tulevaisuudenkuvan: on syntynyt uuden ajan airut, uusia sanoja laulava, taivaan kannen takaa maailmaamme pudonnut jumalatar, Ataentsic.

Lähteet

- Apo, Satu 1995, Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Helsinki: Hanki ja jää.
- Attebury, Brian 2002, *Decoding Gender in Science Fiction*. New York and London: Routledge.
- Baignant, Michael, Leigh, Richard & Lincoln, Henry 2005, *Pyhä veri, Pyhä Graal*. Suom. T. Haarala. (Alkup. *The Holy Blood and the Holy Grail*. 1982.) Helsinki: Bazar.
- Barr, Marleen & Smith, Nicholas D. (toim.) 1983, *women and Utopia. Critical Interpretations*. Lanham–New York – Lanham: University Press of America.
- Blomberg, Kristian, Hirsjärvi, Irma & Kovala, Urpo (toim.), *Fantasiaa monet maailmat*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.
- Hakamies, Pekka 1999, Ilmarinen ja kansanomaiset teknoutopiat. Teoksessa U. Piela, S. Knuutila & T. Kupiainen (toim.), *Kalevalan hyvät ja hävyttömät*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 746. Helsinki: SKS. 79–92.
- Heininen, Lassi Strand, Kari & Taulavuori, Kari (toim.) 2005, *Northern Dimensions and Environments*. Northern Sciences Review. Thule Institute, University of Oulu.
- Hirsjärvi, Irma 2009, Faniuden siirtymiä. Suomalaisen science fiction-fandomin verkostot. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 98. Jyväskylän yliopisto.
- Jokinen, Arto 2003a, Miten miestä merkitään? Johdanto maskuliinisuuden teoriaan ja kulttuuriseen tekstintutkimukseen. Teoksessa A. Jokinen (toim.), *Yhdestä puusta*. Maskuliinisuuksien rakentuminen populaarikulttuureissa. Tampere University Press. 7–13.
- Jokinen, Arto (toim.) 2003b, *Yhdestä puusta*. Maskuliinisuuksien rakentuminen populaarikulttuureissa. Tampere University Press.
- Kailo, Kaarina 1987, *Emil Petaja's Star Mill or the Sampo's Shifted Axis*. Ural-Altische Jahrbücher/Ural-Altai Yearbook. Vol. 59. Bloomington, Indiana: Eurolingua. 107–117.
- Kailo, Kaarina 2000, *Monoculture, Gender and Nationalism*: Kalevala as a Tool of Acculturation. Teoksessa R. Räsänen & V. Sunnari (toim.), *Ethical Challenges for Teacher Education and Teaching. Special Focus on Gender and Multicultural Issues*. Acta Univ. Oul. 13–37.
- Kailo, Kaarina 2002, Sukupuoli, teknologia ja valta. Nais- ja miesrepresentaatiot Kalevalasta Ööpiseen. Teoksessa R. Smeds, K. Kauppinen, K. Yrjänheikki & A. Valtonen (toim.), *Tieto ja tekniikka. Missä Nainen? Tekniikan Akateemisten liitto TEK*. 241–259.
- Kailo, Kaarina 2005, *Mythic Women of the North*. Between Reality and Fantasy. Teoksessa L. Heininen, K. Strand & K. Taulavuori (toim.), *Northern Dimensions and Environments*. Northern Sciences Review. Thule Institute, University of Oulu. 173–223.
- Kalevala, 1849. Helsinki: SKS.
- Karkama, Pertti 2008, Kalevala ja kansallisuusaate. Teoksessa U. Piela, S. Knuutila & P. Laaksonen (toim.), *Kalevalan kulttuurihistoria*. Suomen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1179, Tiede. Helsinki: SKS. 124–169.
- Koivunen, Anu 2003, *Performative Histories, Foundational Fictions*. Gender and Sexuality in Niskavuori Films. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Koivunen, Hannele 1994, *The Woman Who Understood Completely. A Semiotic Analysis of the Mary Magdalene Myth in the Gnostic Gospel of Mary*. Imatra: International Semiotics Institute.
- Koivunen, Hannele 2005, *Madonna ja Huora*. Helsinki: Otava.
- Kuusi, Matti, Laaksonen, Pekka & Sihvo, Hannes (toim.) 1986, *Kirjokannesta kipinä*. Kalevalan juhlavuoden satoa. Kalevalaseuran vuosikirja 66. Helsinki: SKS.
- Lefanu, Sarah 1989, *Popular writing and feminist intervention in science fiction*. Teoksessa D. Longhurst (toim.), *Gender, Genre and Narrative Pleasure*. London: Unwin Hyman. 177–191.
- Longhurst, Derek (toim.), *Gender, Genre and Narrative Pleasure*. London: Unwin Hyman.
- McHale, Brian 1987, *Postmodernist Fiction*. London and

Jouko Huttunen

Mihin suomalainen isyys on menossa?

Isyyden tutkimuksen historia on verrattain lyhyt mutta ajoittumiseltaan mielenkiintoinen: kansainvälisesti merkittävässä määrin isyyttä on tutkittu vasta 1960-luvulta lähtien, jolloin myös isän rooliin alkoi kohdistua enenevää mielenkiintoa erityisesti Pohjoismaissa mutta myös monissa muissa länsimaissa. Osoituksena tästä olivat monet julkisuudessa käydyt debaattit miehen roolin muuttamisesta ja tasa-arvon lisäämisestä perheessä ja parisuhteessa (esim. Rantalaiho 2003). 1960–70-luvulta alkanutta ns. uuden isyyden murrosta ja siihen kytkeytynyttä jaetun vanhemmuuden ideologian nousua voidaankin pitää yhtenä merkittävimpiä muutoksena 1900-luvun vanhemmuusajattelussa.

Uusi isyys ja isyystutkimus linkittyvät ajallisesti yhteen siten, että väljästi katsoen lähes kaikki isätutkimus on tehty aikana (1960 – 2010), jolloin isyyteen on kohdistunut muutospaineita osallistuvampaan ja hoivaavampaan suuntaan. Näin esimerkiksi suomalaisen isyyden viimeaikainen muutos on ollut samalla sekä isätutkimuksemme herättäjänä että tutkimuksen keskeisenä kohteena (Mykkänen 2010; Vuori 2004). Laajemmalla perspektiivillä katsoen isyyttä käsittelevien tutkimusten merkittävimpiä julkaisumaita ovat olleet ns. hyvinvointi-ideologian valtiot, joissa perhepolitiikan tasa-arvo vaatimukset ovat olleet vahvasti esillä. Tällaisia ovat ennen muuta Pohjoismaat, Yhdysvallat ja Kanada, Iso-Britannia (ja jotkin muut EU-maat) sekä Uusi-Seelanti ja Australia.

Isyyden viimeaikaisen muutoksen ja varsinkin siihen liittyneen muutospuheen tutkimus on dominoinut kaikkea isyystutkimusta niin että isyyden historian perkaaminen on jäänyt vähälle, samoin kuin tämän päivän monenlaisten isien arjen perusteellinen selvittäminen. Toisin sanoen, vaikka uuden isyyden murros on jo melko hyvin dokumentoitu, emme tunne kovin tarkoin sen enempää isänä olemisen pitkää historiaa kuin tätä päivääkään eri yhteiskuntaluokissa, etnisissä ja uskonnollisissa ryhmässä tai sosiokulttuurisesti erilaisissa olosuhteissa elävien perheiden keskuudessa. Niinpä isyyden tulevaisuuden pohtiminen jää vielä varsin lyhyen tutkimuksellisen aikajänteen varaan. (Aalto 2010.)

Millaista isyyden viimeaikainen ja erityisesti pohjoismainen muutos on ollut ja ovatko isät sitten muuttuneet? Jos tarkoitamme isyydellä äitiydelle rinnakkaista vanhemmuuden käsitteeseen sisältyvää kulttuuristen odotusten ja normien sävyttämää instituutiota, joitakin muutoksia on dokumentoitu varsin yhdenmukaisesti eri tutkimuksissa. Ensinnäkin isyys on alettu nähdä aikaisempaa enemmän aktiivisena toimijuutena, ei vain sivusta seuraamisena tai taustalta tukemisena. Toiseksi, isänä olemisen halutaan nähdä yhä enemmän äitiyden kanssa tasavahvana vanhemmuuden muotona yhtäläisine oikeuksineen ja velvollisuuksineen, esimerkiksi suhteessa vanhempainvapaisiin, vanhemmaksi valmentautumiseen ja vanhemmuuteen sitoutumiseen. Kolmanneksi, isyyttä ja

- New York: Routledge.
- Nikkonen, Raimo 1986. Kalevalan sankareita tieteis- ja fantasiakirjallisuudessa. Teoksessa M. Kuusi, P. Laaksonen & H. Sihvo (toim.), Kirjokannesta kipinä. Kalevalan juhluvuoden satoa. Kalevalaseuran vuosikirja 66. Helsinki: SKS. 224–230.
- Parrinder, Patrick (toim.) 1979. *Science Fiction. A Critical Guide*. London: Longman.
- Pentikäinen, Johanna 2002. Myytit ja myyttisyys Paavo Haavikon teoksissa Kaksikymmentä ja yksi, Rauta-aika ja Kullervon tarina. (väitöskirja) <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/taite/vk/pentikainen/myytitja.pdf> (11.5.2010)
- Piela, Ulla, Knuutila, Seppo & Kupiainen, Tarja (toim.). Kalevalan hyvät ja hävyttömät. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 746. Helsinki: SKS.
- Piela, Ulla, Knuutila, Seppo & Laaksonen, Pekka (toim.). Kalevalan kulttuurihistoria. Suomen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1179, Tiede. Helsinki: SKS.
- Pitkäsalo, Eliisa 2009. Sankareita ja tarinoita. Kalevalaiset henkilöahmot Johanna Sinisaloon romaaniin Sankarit. Väitöskirjamoniste. Jyväskylän yliopisto. https://jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/22631/Pitk-salo_Eliisa.pdf?sequence=2
- Savolainen, Matti 2001, Palapeli. Arvosteluita, haastatteluita, keskusteluita 1985–2000. Oulun yliopiston taideaineiden ja antropologian laitoksen julkaisuja A. kirjallisuus 10.
- Siivonen, Timo 1996. Kyborgi. Koneen ja ruumiin niveltyymiä subjektissa. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 53. Jyväskylän yliopisto.
- Simonsuuri, Kirsti 1994. Ihmiset ja jumalat. Myytit ja mytologiat. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Sinisalo, Johanna 2003. Sankarit. Helsinki: Tammi.
- Sinisalo, Johanna 2004. Fantasia lajityyppinä ja kirjailijan työvälineenä. Teoksessa K. Blomberg, I. Hirsjärvi & U. Kovala (toim.), *Fantasian monet maailmat*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy. 11–31.
- Smeds, Riitta et al. (toim.) 2002. Tieto ja tekniikka. Missä Nainen? Tekniikan Akateemisten liitto TEK.
- Vakimo, Sinikka 1999, Louhi – sopimaton nainen? Teoksessa U. Piela, S. Knuutila & T. Kupiainen (toim.), *Kalevalan hyvät ja hävyttömät*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 746. Helsinki: SKS. 56–74.
- Williams, Raymond 1979. *Utopia and Science Fiction*. Teoksessa P. Parrinder (toim.), *Science Fiction. A Critical Guide*. London: Longman. 52–66.

Viitteet

- ¹ Kalevala taas on tavallaan kommentti kansanrunouden esittämään maailmankuvaan. Tutkimukseni fokuksessa on kuitenkin nimenomaan Kalevalan ja Sankareiden välinen intertekstuaalinen suhde.
- ² Kaunokirjallisuudesta esimerkiksi voidaan mainita Eino Leinon lyriikka (esim. Helkavirret 1903, 1916, Väinämöisen kosinta 1905), Aleksis Kiven draama Kullervo (1864) ja J. H. Erkon Kalevala-aiheiset näytelmät (esim. Aino 1893, Kullervo 1895). Myöhempiä tulkintoja ovat Paavo Haavikon Kalevala-aiheiset teokset (esim. Rauta-aika 1982, Kullervon tarina 1982), Juha Ruusuvooren Lemminkäisen laulu (1999), Petteri Paksuniemen Maailman napa (2003) ja Petteri Hakkaraisen Väinämöinen, vanhana syntynyt (2004) vain muutamia mainitakseni. Varsinaisesti sci-fi-genreen kuuluvia vanhempia Kalevala-tulkintoja on amerikkalaisen, syntyperältään suomalaisen Emil Petajan neliosainen tieteiskirjasarja (Saga of Lost Earths 1966, The Star Mill 1966, The Stolen Sun 1967 ja Tramontane 1967), jonka henkilöahmoja Kaarina Kailo on tutkinut useissa artikkeleissaan ja esitelmissään. Ks. esim. Kailo 1987. Uudempiä fantasia- tai sci-fi-genreen kuuluvia tulkintoja tai kalevalaisia hahmoja käyttäviä teoksia ovat esimerkiksi Jari Tammen Kalevan solki (2002), Mikke Jalosen fantasiaseikkailusta Kalevalan jälkeen (2004), Mikko Karpin Väinämöisen vyö (2007) ja Timo Parvelan nuorten fantasiakirjasarja Sammon Vartijat (2007–2009), Kristian Huutilan sarjakuva Kalevala, Petri Hiltusen sarjakuva Väinämöisen paluu (vuodesta 1999 lähtien) ja Gene Kurkijärven sarjakuvaromaani Kullervo (2009). Kalevalaisten myyttien käytöstä suomalaisessa kirjallisuudessa ks. esim. Pentikäinen 2002, 5–6, Kalevalan käytöstä populaarikulttuurissa yleensä ks. Immonen et al. 2008, ja tieteis- ja fantasiakirjallisuudessa Nikkonen 1986.
- ³ Kaarina Kailo on useissa artikkeleissaan tarkastellut Kalevalan ja suomalaisten kansanrunouden välittämiä patriarkaalisia, stereotyyppisiä sukupuolirooleja, esimerkiksi nimenomaan Louhen roolia patriarkaalisen miestenäkökulman projisointien kohteena. En myöskään osallistu keskusteluun Kalevalassa esitetyn Pohjolan maantieteellisestä paikasta ja siihen kytöksissä olevista kansallisista kysymyksistä. Tässä artikkelissa keskityn tarkastelemaan rouva Alakorkeeta ja Auroora nimenomaan vastakkaista tulevaisuudenkuvaa edustavien maailmojen, dystooppisen ja utopistisen edustajina. Ks. esim. Kailo 2005, Kailo 2000, Kailo 1999, Kailo 2002.
- ⁴ Brian Attebery käyttää tästä efektistä taidetutkimuksen termiä *intaglio effect* (kaiveruksen efekti). Samoin kuin samasta aiheesta valmistetut kokokuva ja kaiverus rinnakkain asetettuna näyttävät samassa valossa varjonneen ja korostuksineen ”aavemaisen käänteisiltä”, myös samasta aiheesta kirjoitetut dystopia ja utopia rinnakkain tarkasteltuina ovat saman aiheen kääntöpuolia. Johanna Sinisalo puhuu periaatteessa samasta efektistä käyttäessään omaa termiään *viistovalistus*. (Atterbury 2002, 115–116; Sinisalo 2004, 24.)
- ⁵ Raymond Williams luokittelee artikkelissaan utopiat ja dystopiat neljään ryhmään. Hänen luokittelunsa mukaisesti utopiat ja dystopiat voivat olla valmiita paikkoja (paratiisiin tai helvettiin verratavissa olevia), joko ulkoisesta tapahtumasta (esimerkiksi luonnonkatastrofista) johtuen muodostuvia tai inhimillisen toiminnan tuloksena tarkoituksellisesti muodostettuja maailmoja tai maailmoja, joiden muodostumisen teknologinen kehitys on tehnyt mahdolliseksi. Williams 1979, 52.
- ⁶ Timo Siivonen tiivistää teoksessaan *Kyborgi* Michel Foucault’n vaikuttamana muodostuneen käsityksensä teknologian ja rationaalisuuden välisestä kytöksestä seuraavasti: ”teknologia on tiedon tuottamisen tapa ja tieto puolestaan kytkeytyy aina valtaan”. Siivonen 1996, 23–24.
- ⁷ Hannele Koivusen mukaan Filippoksen evankeliumi 63: 34–36. Koivunen 1994, 153–157; Koivunen 2005, 131–133. Legendan Maria Magdaleenasta kertoo myös suuren suosion saanut Dan Brownin kirja *The Da Vinci Code* (2003). Legendan mukaan Maria Magdaleena pakeni Pyhästä Maasta Kristuksen kuoleman jälkeen. Michael Baignent, Richard Leigh ja Henry Lincoln ovat esittäneet kirjassaan *The Holy Blood and the Holy Grail* (1982, suom. *Pyhä veri, pyhä Graal*, 2005) hypoteesin, jonka mukaan Pyhä Graalin malja olisi Maria Magdaleenan kohdan symboli, ja hänen Pyhässä Graalissa mukanaan viemä pyhä veri hänen ja Kristuksen yhteinen lapsi. Ks. Baignent, Leigh & Lincoln 2005; ks. myös Koivunen 2005, 133.
- ⁸ Väkilvalta näyttää lisääntyneen esimerkiksi terrori-iskujen muodossa ja teknologisesti kehityksestä johtuvat vaarat tulevat olohuoneisiimme joka päivä: esimerkiksi laboratorioissa viljeltyjen virusten pelätään pääsevän valloilleen tai pelkoa herättää se, miten sähkö- ja muista laitteista lähtevä säteily vaikuttaa elimistöömme.

sen merkitystä lapselle on alettu luonnehtia enenevästi samoilla sanakänteillä ja ilmaisuilla kuin äitiyttä ja sen merkityksiä. Avaintermejä ovat olleet hoivan ja huolenpidon antaminen, läsnä oleminen, vastuun ottaminen lapsen kaikinpuolisesta hyvinvoinnista ja sitoutuminen kestävään vanhempi-lapsi-suhteeseen.

Verrattuna uuden isyyden murrosta edeltäneeseen aikaan, esimerkiksi sotien jälkeiseen 1950-lukuun, isäksi lukeutulta odotetaan nyt enemmän ja eri asioita kuin ennen: leiväntuoja, kurinpitäjä ja taustalta tukija on haluttu vetää perheen emotionaaliseen keskiöön jakamaan jokapäiväistä lastenhoidon ja kasvatuksen arkea – ”lapsiperheen hullunmyllyä”. On sitten kokonaan toinen asia, miten kuuliaisesti tai oma-aloitteisesti ja kuinka laajamittaisesti miehet ovat alkaneet toteuttaa tällaista uutta isyyttä omassa elämässään. Tästä on niukalti perinpohjaisia ja tilastollisesti edustavia tutkimuksia, mutta erityyppisten pienehköjen aineistojen perusteella voi yleistäen todeta, että myös isät ovat paljolti muuttuneet, eivät vain kulttuuriset mallit ja puhuvat. Etenkin nuoret, koulutetut isät ovat lähentyneet toimijuudessaan äitejä olemalla läsnä lapsensa arjessa jo tämän syntymästä lähtien. Mutta esimerkiksi Väestöliiton Perhebarometrien mukaan näin ei ole suinkaan tapahtunut läheskään kaikkien isien kohdalla, sillä kotityöt ja lasten hoito hiertävät kaikkein useimmin suomalaisen parisuhteen arkea.

Uuden isyyden on myös ajateltu vahvistavan isyyden instituutiota perheissä ja yhteiskunnassa (Hawkins & Dollahite 1997; Huttunen 2001). Terminä ’vahvistuva isyys’ luo mielikuvaa rapautumisvaarassa olevan isyyden pelastamisesta tai isyyden merkityksen voimistamisesta vanhemmuuden käsitteen kentässä. Jotkut ovat nähneet tässä vaarana isän vallan, patriarkaatin, uudenmuotoisen paluun

perheeseen. Kuitenkin alkujaan isyyden vahvistamisen ajatus esitettiin 1990-luvulla vastapainoksi yhteiskunnassa ilmenevälle ohenevan isyyden trendille, jolla tarkoitetaan sellaisia, lähinnä asenteellisia ja arvoihin liittyviä kulttuurisia muutoksia, jotka tekevät aikaisempaa sallitummaksi ja mahdollisemmaksi erityyppisen isättömyyden tuottamisen. Isättömyys voi olla luonteeltaan

- biologista: lapsella ei suhdetta bioisään, vaikka tietäisikin hänen henkilöllisyytensä;
- juridista: lapsella ei ole isää, joka olisi tunnustanut hänet lapsekseen;
- sosiaalista: lapsen arjessa ei ole isää;
- psykologista: lapsella ei ole läheistä suhdetta henkilöön, jota hän voisi pitää isänään.

Lapsen kannalta olennaisia ovat niin miesten kuin naistenkin sellaiset henkilökohtaiset valinnat, joiden seurauksena lapsen psykologinen isäsuhde jää syntymättä tai kehittymättä, heikkenee ajan myötä tai on kaiken aikaa hyvin ohut. Isättömyyden näkeminen lapsen kehityksen riskitekijänä on ollut lukuisten kansainvälisten tutkimusten lähtökohtana ja kärjistäen voikin todeta, että tutkijat ovat saaneet sitä, mitä ovat läheneet hakemaan: korrelatiivisesti katsoen isättömillä lapsilla menee yleisesti ottaen huonommin kuin isällisillä (Lamb 2010). Sen sijaan isättömyyteen mahdollisesti liittyvien kehitystä suojaavien tekijöiden tutkimus on lähes laiminlyöty. Olisikin tärkeää selvittää, millaisissa olosuhteissa ja kasvuympäristöissä, millaisten henkilöiden ympäröimänä ja rakastamana sekä millaisten henkilöhistoriaan liittyvien vaiheiden jälkeen psykologisen isän puuttumisella ei olekaan erityistä – ainakaan negatiivista – merkitystä lapsen myöhemmälle kehitykselle. Isättömyyteen tai ohueen isyyteen linkittyy yleensä lukuisia oheistekijöitä, joilla voi olla isättömyyttä suurempi mer-

kitys lapselle, joten isättömien ja isällisten ”yhtenäkönttänä” vertailu on tutkimusasetelmallisesti liian yksinkertaistavaa.

Naiivia olisi myös päätyä johonkin seuraavatyypiseen päättelyketjuun: koska isättömyystutkimusten tuloksia voi kyseenalaistaa ja koska jokainen tuntee lähipiirissäänkin ilman isää kasvaneita ”normaaleja” ihmisiä, niin ehkäpä isällä ei ole yleensä kovin suurta merkitystä lapsen kehityksessä. Tutkimusten (ks. Flouri 2005) mukaan ratkaisevaa on se, että silloin kun isä on olemassa ja lapsen isäsuhde on syntynyt, isän läheisyydellä ja hoivaavuudella sekä suhteen jatkuvuudella on merkittäviä myönteisiä vaikutuksia lapsen myöhempään elämään. Yhtä selvää näyttää olevan myös tämän vastakohta: isäsuhteen katkeaminen, suhteen ongelmalliseksi muuttuminen tai isän torjuva ja laiminlyövä suhtautuminen ovat yhteydessä lapsen riskikäyttäytymiseen ja negatiivisiin kehitystendensseihin (Lamb 2010).

Kumpi sitten – vahvistuva vai oheneva isyys – saa tulevaisuudessa aikaisempaa enemmän jalansijaa meidän yhteiskunnassamme? Niin kansainväliset kuin suomalaisetkin selvitykset ovat toistuvasti osoittaneet, että miesten osuus kotitöistä ja lasten hoidosta on lisääntynyt vitkalteen mutta vakaasti, laskutavasta riippuen jonkin 30–40 prosentin kieppeille. Tämä suunta tulee vielä jatkumaan, vaikka saturaatiopiste voi olla jo lähellä, sillä ei ole oletettavaa että lähitulevaisuudessa saavutettaisiin joukkomitassa ’lastenhoidon puoliksi’ -tilanne. Monella muullakin tavoin arvioituna vahvistuva isyys jatkaa voittokulkuaan jo siitäkin syystä, että miesten isyyteen sitouttaminen ja tasa-arvoinen vanhemmuus ovat olleet viime vuosina näkyvästi hallitusohjelmissa ja perhepolitiikkamme keskeisenä teemana. Esimerkiksi perhevapaiden tasapuolisesta käytöstä on

tullut jo varteenotettava keskustelun ja kiistan aihe myös työmarkkinayhteisissä. Mielenkiintoista tulee olemaan, miten tiukasti vahvistuvan isyyden trendi ammentaa sisältönsä uuden isyyden ideologiasta, joka on paljolti pyrkinyt eroon vanhemmuuden sukupuolittuneista käytänteistä. Onko tämä se ideologia, joka ”pelastaa” isyyden, antaa sille vanhemmuusinstituutiosta äitiyteen verrattavan arvon ja yhteiskunnallisen merkityksen sekä tuo iloa ja harmoniaa erilaisiin perheisiin?

Vahvistuvan isyyden vaihtoehtoisena tulevaisuutena on se, että miesten isyyteen sitoutumisen tärkeyttä tullaan ajamaan miestapaisuuden hengessä rohkaisemalla miehiä olemaan isänä ”omana itsenään” eli ensisijaisesti miehinä. Jaana Vuori (2004) käyttää tästä osuvasti maskuliinisen isän nimitystä. Uuden isän ideologiaan verrattuna tällöin ei pyrittäisikään purkamaan kovin paljoa vanhemmuuden sukupuolittuneisuutta, vaikka isän osallistumista ja sitoutumista pidetään äärimmäisen tärkeänä, kuten yleensäkin isän oikeuksia ja velvollisuuksia toisena täysivaltaisena vanhempana. Ohjelmallisesti tällainen isyyden vahvistaminen tapahtuisi edistämällä miesten tasa-arvoa perheessä ja vanhemmuudessa siten, että miesten näkökantojen ja mieserityisyyttä otettaisiin entistä enemmän huomioon esimerkiksi lapsen varhaisheidossa, lapsen kanssa olemisessa ja vaikkapa perhevapaiden käytössä ja perheen ja työn yhteensovittamisen tavoissa. Isälle sallittaisiin toisenlaisia ratkaisuja kuin äidille, esimerkiksi aikaa vievä ansiotyö katsottaisiin isyyteen sitoutumisen osoitukseksi ja osaksi isänä olemista.

Yhteiskunnallisesti tällainen tulevaisuus edellyttäisi nykyistä aktiivisempaa miesten panosta tasa-arvotyössä ja erityisesti sellaisilta miehiltä, jotka näkevät vanhemmuuden sukupuolittuneina mies- ja naiskäytänteinä ja jotka haluavat antaa

isyydelle ja äitiydelle selvästi toisistaan poikkeavat sisällöt. Merkkejä tällaisesta mies- ja isyysaktiivisuudesta on meilläkin näkyvissä, mutta toistaiseksi toiminta on ollut suppeaa ja rajoittunut lähinnä miesten oikeuksien penäämiseen avio- ja avoerotilanteissa ja puheeseen miehen mallin tärkeydestä pojille. Teoriassa myös tällainen isyyden vahvistaminen voi lisätä vanhemmuuden tasa-arvoistumista, mutta yleensäkin sukupuolittuneisuuden, sukupuolittapaisuuden ja tasa-arvon yhteensovittaminen on poliittisesti tavattoman haastavaa. Joka tapauksessa tulevaisuuden perheammattilaisten on ratkaistava nykyistä selkeämmin sukupuolisensitiivisyyden rajat ja mahdollisuudet miesten isyyteen sitouttamisessa: kuinka pitkälle isien mieserityisyyttä on otettava huomioon esimerkiksi neuvolakäytänteissä, huoltajuusratkaisuissa ja perhevapaiden käytöstä neuvoteltaessa.

Vanhempainvapaan jonkinlainen ”uusjako” isän ja äidin kesken on parhaillaan meillä Suomessa työn alla (Perhevapaatyöryhmä asetettu syksyllä 2009), mutta oletettavaa on, että Pohjoismaissa yleistynyt kiintiömalli tulee meillekin. Esimerkiksi 6+6+6-mallista on paljon keskusteltu, ja se tarkoittaisi sitä, että perhevapaiden tulevaisuuden 18 kk:n kokonaismäärästä sekä äidillä että isällä olisi oma 6 kk:n kiintiö, jota ei voi siirtää toiselle, ja ainoastaan loput 6 kk olisi valinnaista osuutta. Vanhempainrahalla tuettavien perhevapaiden tuplaaminen nykyisestäään 18 kuukauteen ei ehkä ole taloudellisesti ihan lähivuosina mahdollista, mutta vastaava kolmijakomalli vaikka vähäisemmällä kuukausimäärällä olisi tuiki tarpeellinen ja yhteiskunnallisesti tärkeä signaali isyyden vahvistamisen tiellä. Uudistuksen myötä isän jääminen kotiin useammaksi kuukaudeksi lapsen ensimmäisten elinvuosien aikana alkaisi tulla tavalliseksi ja myös miesten itsensä

haluamaksi ratkaisuksi, koska kyse olisi ’ota tai jätä’ -etuudesta. Yhtenä monista positiivisista seurauksista olisi se, että isien lapsensa tuntemus lisääntyisi ratkaisevasti ja heistä alkaisi tulla täysivaltaisia ja kompetentteja lastensa asioiden hoitajia ja huolehtijoita mm. neuvolaan, terveyskeskukseen ja päivähoitoon päin. Tällaiset isät olisivat myös mahdollisessa myöhemmässä erotilanteessa aivan eri asemassa kuin tällä hetkellä monet lapsen varhaisvaiheen vähin äänin sivuuttaneet isät.

Perhevapaiden ympärillä käyty julkinen keskustelu osoittaa ainakin sen, että asennetasolla monet suomalaiset haluaisivat rajoittaa miesten isyyteensä sitoutumisen vapaaehtoisuutta ja valinnaisuutta. Isältä odotetaan samaa sitoutumista kuin äidiltäkin jo odotusajasta lähtien ja isän osaamiseen ja tekemisiin kohdistetaan normatiivisia ja moraalisesti sävyttyneitä odotuksia. Kaikkia eivät enää naurata ne vitsit, joissa isä kuvataan vauvan kanssa mukamas huvittavasti tunaroivaksi tumpeloksi. Eihän vastaavia vitsejä äideistäkään ole koskaan esitetty. Kenen kannalta hauskaa tai hellyttävää on siinä, että isä on kuin toisessa maailmassa elävä, vajaakykyinen vanhempi?

Isätutkimus on myös varsin yhdenmukaisesti tuonut esiin sen miesnäkökulman, että isyyteen sitoutuminen on monella tapaa miehen elämää rikastuttava ja suojaava tekijä (Huttunen 2010). Kiteyttäen voi todeta, että isyys antaa miehelle hyvän elämän, sillä edellytyksellä, että mies ”ottaa isyydestään vaarin”. On merkkejä siitä, että yhä useampi mies on tämän myös oivaltanut, joten tätä taustaa vasten ei näytä todennäköiseltä, että miehet tulevaisuudessa joukkomitassa haluaisivat tietien tahtoen ohutta isyyttä, tai yleensäkin tietoisesti tukea ohenevan isyyden kulttuuria. Pikemminkin vapaaehtoinen lapsettomuus, eli isyydestä kieltäytyminen

tulee olemaan niiden miesten ratkaisu, joille isäksi tuleminen ja isänä oleminen ei ole se ”heidän juttu” (esim. Forste 2002). Tästä huolimatta eroisuus, isyys parisuhteen päättymisen jälkeen, tulee olemaan ohenevan isyyden merkittävin muoto ja myös suuri yhteiskunnallinen haaste kaikille perheiden kanssa työskenteleville.

Lähteet

- Aalto, Ilana (2010) Katsaus isyyden historiaan sääty-yhteiskunnasta nykyaikaan. Teoksessa Mykkänen, Johanna & Aalto, Ilana. Isyyden ihanteet, arki ja kokemukset. Raportti isyyden tutkimuksesta Suomessa 1990–2010. Nuorisotutkimusverkosto. Verkkojulkaisu. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/sivu.php?artikkeli_id=85
- Flouri, Eirini (2005) Fathering and child outcomes. Wiley, New York.
- Forste, Renata (2002) Where are all the men? A conceptual analysis of the role of men in family formation. *Journal of Family Issues* 23, s. 579–600.
- Hawkins, Alan J. & Dollahite, David C. (1997) *Generative fathering. Beyond deficit perspectives*. Sage, Thousand Oaks, California.
- Huttunen, Jouko (2010) Isyyteen sitoutuminen ja merkitys miehelle. *Suomen lääkärilehti* 3/2010, s. 175–81.
- Huttunen, Jouko (2001) Isänä olemisen uudet suunnat. Hoi-va-isiä, etä-isiä ja ero-isiä. PS-kustannus, Jyväskylä.

Läheisen isä–lapsi-suhteen keskeytymätön jatkuvuus ja ilon säilyminen isyydessä on myös näissä tilanteissa mahdollista. Tähän tarvitaan kuitenkin sosiaalisia innovaatioita ja sellaisia toimivia käytänteitä, jotka tekevät tämän todeksi mahdollisimman monen eroisan ja lapsen kohdalla.

- Lamb, Michael (toim.) (2010) *Role of the father in child development* (5. uud. painos). Wiley, New York.
- Mykkänen, Johanna (2010) Isyystutkimus Suomessa 1990–2010. Teoksessa Mykkänen, Johanna & Aalto, Ilana. Isyyden ihanteet, arki ja kokemukset. Raportti isyyden tutkimuksesta Suomessa 1990–2010. Nuorisotutkimusverkosto. Verkkojulkaisu. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/sivu.php?artikkeli_id=85
- Rantalaiho, Minna (2003) Pohjoismaisen isyyspolitiikan isäkuva. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Gaudeamus, Helsinki, s. 202–229.
- Vuori, Jaana (2004) Isyyden mallit ja isien valinnat. Teoksessa Aalto, Ilana & Kolehmainen, Jani (toim.) *Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli*. Vastapaino, Tampere, s. 29–63.

Tarja Tiainen

Tietotekniikan miehisuus ei murru

Alkuperäisten kulttuurien tutkijat havaitsevat, että ihmiset näkevät haltijoita, koska uskovat niihin, ja toisaalta he uskovat haltijoihin, koska näkevät niitä. Samoin on tilanne sukupuolisen tasa-arvon kanssa. Suomessa on voimakas tasa-arvoretoriikka, jonka takia suomalaiset näkevät tasa-arvoisuutta ympärillään. Näin siitä huolimatta, että kaikki tietävät tietotekniikan (IT) ammattilaisten ja harrastajien enemmistön olevan miehiä.

Tässä artikkelissa käsittelen sitä, mitä tietotekniikan ja maskuliinisuuden kytkös tarkoittaa. Sen jälkeen pohdin, millaiselta IT-asiiantuntijuuden sukupuolen tulevaisuus näyttää. Tulevaisuuden kehitystä arvioin kahden tulevaisuudentutkimuksen menetelmän avulla: kehitystrendien tarkastelun ja muutosta enteilevien heikkojen signaalien avulla.

Tietotekniikan ja maskuliinisuuden kytkös

Kun pohditaan tietotekniikan ja maskuliinisuuden kytköstä, ensimmäisenä nousee esille alan työvoiman sukupuolinen vinouma: IT-ammattilaisista naisia on alle 30 %. Tämän vinouman taustalla on tekniikan ja maskuliinisuuden kytkös (esim. Lie 1995 ja Tiainen 2009) sekä asiiantuntijuuden ja maskuliinisuuden kytkös. Yleiseen kuvaan asiiantuntijuudesta sisältyy miehisyyteen yhdistettyjä ominaisuuksia, kuten erikoistuminen, auktoriteetti, teknologia, rationalismi ja objektiivinen totuus (Bereiter & Scardamalia 1993).

Näin suurta sukupuolista vinoumaa voidaan pitää yllättävänä, sillä Suomessa naisten kokopäiväinen työssäkäynti on normi, josta vain pienten, alle kolmivuotiaiden lasten äidit tekevät poikkeuksen. Suomessa on yleistä naisten akateeminen kouluttuminen, myös luonnontieteelliselle alalle. Voimakkaasta tasa-arvoretoriikasta huolimatta Suomessa ammattien sukupuolinen jakautuminen on hyvin selkeä (Kolehmainen 1999).

Työjaon sukupuolirakenne on vain yksi osa-alue, jolta sukupuolittuneita rakenteita voidaan tarkastella. Otan tarkasteluun myös kaksi muuta ulottuvuutta: sukupuoliset symbolit sekä sukupuolisen identiteetin ja käytöksen (Harding 1986).

Sukupuoliset symbolit esittävät (tieto) teknologian maskuliinisuutta. Teknologinen osaaminen ja maskuliinisuus on kytketty yhteen. Tämä tarkoittaa, että IT-osaajan ajatellaan olevan mies ja toisaalta miesten ajatellaan hallitsevan tietotekniikan. Tämä kytkentä on stereotyyppinen ajatusmalli, jonka ei tarvitse vastata todellisuutta kaikkien miesten käyttäytymisessä, ei edes useimpien heistä (Lie 1995). Nämä symboliset ajatusmallit eivät ole pysyviä, vaan niistä käydään jatkuvaa neuvottelua (Lie 1995). Kuitenkin niiden muutos on hidasta. Kun tuttavapiirissä on IT-osaajana nainen, hänet sijoitetaan poikkeukseksi, joka ei muuta ajatusmallia. Samoin ajatellaan, kun kohdataan tietotekniikkaa osaamaton mies.

Sukupuoliset symbolit vaikuttavat siihen, keitä nähdään IT-ammattilaisina. IT-

alan historia kuvataan miehisenä voittokuluna (Vehviläinen 1999), jossa sivuutetaan alalla toimineet merkittävät naiset, kuten Augusta Ada Byron Lovelace ja Grace Murray Hopper (Gürer 1995). Tämä rakenteellinen vinous tulee esille myös, kun tarkastelee mediassa esillä olevia IT-ammattilaisia; alan ammattilaisista on lähes 30 % naisia, kuitenkin julkisuudessa on esillä lähes yksinomaan miehiä (Vehviläinen, 2002). IT-alan lehdissä on kirjoittajina pääasiassa miehiä; esimerkiksi tieteellinen lehti Communications of the ACM pyysi tulevaisuusesseiden kirjoittajiksi lähes yksinomaan miehiä: 49 kirjoittajan joukossa oli vain neljä naista (Kuosa 1999).

Sukupuolinen identiteetti ja käyttäytyminen tulevat esille myös suhtautumisessa tietotekniikan käyttöön ja käyttäjiin. Merete Lie (1995) havaitsi, että osa mies-työntekijöistä ei halunnut kuvata itseään tietotekniikan käyttäjänä, sillä he liittivät tietokoneet muihin toimistovälineisiin ja siten naisten alueeksi. Toisaalta miehisuus liittyy käsityksiin uusien tietokonesovellusten käyttäjästä, etenkin vapaa-ajankäyttöön tarkoitettujen järjestelmien yhteydessä; esimerkiksi tietokonepelit katsotaan poikien jutuksi. Poikien tietokoneiden käyttöä mahdollistetaan ja tuetaan, koska sitä arvostetaan teknisenä osaamisena. Sen sijaan tyttöjen tietotekniikan käyttö on vähäarvoisempaa, osin jopa tuomittavaa (Nieminen-Sundell 2003); heidän käyttöalueensa ovat esimerkiksi sosiaalisten kontaktien ylläpito ja nettiostosten tekeminen.

Kehitystrendit

IT-alalla naiset ovat vähemmistö. Näin on ollut vuosikymmeniä, mutta jatkuuko sukupuolinen vinous tulevaisuudessa? Sen tarkasteluun voidaan käyttää kehitystrendien tunnistamista ja jatkamista. Tällä menetelmällä saadaan ennuste tulevaisuudesta, jos ilmiön ympäröivä tilanne säilyy nykyisenä.

IT-ammattilaisuuden sukupuolijaon kehitystrendien määrittely on ongelmallista, koska IT-alan ammatit ovat uusia ja ammatinimikkeet eivät ole vakiintuneita. Siihen, mikä työ on määritelty IT-alan työksi, on vaikuttanut työntekijän sukupuoli (vertaa Lie 1995). Ammattien uutuus ja vakiintumattomuus on vaikeuttanut ammattilaisten tilastointia. Suomessa yhden tilastojen tarkastelumahdollisuuden antaa Tietotekniikan liiton (aiemmin Tietokoneyhdistyksen) jäsenistö. 1960-luvulla IT-alan asiiantuntija-ammattilaisista naisia oli alle 10 % (taulukko 1). Vuoteen 1980 mennessä naisten osuus oli noussut 28 % (Vehviläinen 1999), mutta sen jälkeen lisääntymistä ei ole tapahtunut (katso taulukko 2). Jos tulevaisuuden tilannetta ennustetaan tämän trendin mukaan, niin naisten osuus tulee säilymään vajaan kolmanneksena IT-alan ammattilaisista.

Sukupuolinen vinouma näkyy paitsi naisten vähäisenä määränä IT-alan ammattilaisista, niin myös uralla etenemisessä. Kansainvälisestäkin on havaittu, että naiset etenevät IT-alan uralla miehiä heikommin (Camp 1997). Suomessa tilanne on samanlainen. Eräs klassinen esimerkki ovat aka-

Taulukko 1. Tietokoneyhdistyksen naisjäsenet 1960-luvulla (Vehviläinen 1999).

ammattinimike	reikäkortin lävistäjä	operaattori	ohjelmoija	systemin suunnittelija	osaston johtaja
naisten osuus	100 %	18 - 48 %	7 %	9 %	3 %

Taulukko 2. Tietotekniikan liiton (TTL:n) jäsenmäärä ja sukupuolijako (TTL 1998; TTL 2010).

	jäsenmäärä	naisten osuus	miesten osuus
vuosi 1998	14 000	24 %	76 %
vuosi 2010	16 000	29 %	71 %

teemiset virat; naisten osuus akateemisten virkojen haltijoista – varsinkin professoreista – on huomattavasti pienempi kuin heidän osuutensa suoritetuista tohtorin tutkinnoista (Tiainen 2006).

Heikot signaalit

Käytännössä tulevaisuus ei useinkaan toteudu kehitystrendin mukaisena, vaan ympäröivän tilanteen muutokset vaikuttavat toteutumaan. Tulossa olevia muutoksia pyritään ennakoimaan tunnistamalla ilmiön kannalta relevantteja heikkoja signaaleja. Olen tunnistanut kaksi mahdollista muutosta, jotka voisivat lisätä naisten osuutta IT-ammattilaisista.

Ensimmäinen heikko signaali on esimerkiksi IT-alan menestyjänäisistä. Australialaisessa tutkimuksessa kuvataan kymmenen IT-alalla menestyvän naisen toimintastrategiaa. He saavat etua hyvistä sosiaalisista taidoistaan ja rakentavat toimivan verkoston. Menestymisen edellytyksenä on, että he ovat onnistuneet tasapainottamaan työn ja perheen. (Pringle et al. 2000.) Nämä naiset ovat esimerkkejä, jotka rikkovat stereotyyppistä kuvaa IT-osaajasta; he eivät ole miehiä eivätkä he pyri toimimaan miesmäisesti, vaan heidän tapauksessaan naiseus ja äitiys on mahdollista yhdistää IT-osaamiseen.

Toinen heikko signaali on mahdollinen muutos IT-puheessa. IT-ammattilaisuus on määrittynyt tekniikan osaamisen kautta. Se tarkoittaa, että tekniikan kehittyminen on itseisarvoisesti tavoiteltavaa ja laitteisiin sisältyviin kaikkiin mahdollisuuksiin on tutustuttava (Davidson et al. 2001) – ja

tämä tulee esille myös siinä, miten IT-ammattilaiset puhuvat työnsä ja alansa tulevaisuudesta (Tiainen 2009). Nyt on nähtävissä puhetta, jossa itse teknisen välineen ominaisuuksien asemasta keskiöön nousee välineen hyöty käyttäjille (esim. Tuuva-Hongisto et al. 2006).

Mikäli tapahtuu muutosta toiminnan päämäärissä ja relevantista osaamisesta, tulee tilaa myös toisenlaiselle IT-asiantuntijuudelle. Jo aiemmin tämän kaltaista ammattilaisuutta on ollut; esimerkiksi uusien toimintatapojen luomista asiakkaiden tarpeiden määrittelyyn (Vehviläinen 1994). Kuitenkin se on määrittynyt IT-asiantuntijuuden reuna-alueelle tai sen ulkopuolelle. Jos tulevaisuudessa tällaisen toiminnan katsotaan kuuluvan IT-asiantuntijan osaamisalueeseen, naisten toimintatila on aiempaa suurempaa ja silloin ala näyttäytyy naisille aiempaa kiinnostavampana.

Loppukeskustelu

Tietotekniikan käyttöalueet ovat laajentuneet voimakkaasti tietotekniikan 60-vuotisen historian aikana. Samalla IT-ammattien kirjo ja IT-ammattilaisten määrä on moninkertaistunut. Kuitenkin naisten osuus IT-ammattilaisista on säilynyt yhtä vähäisenä kuin aiemmin (osuus on 20-30 %). Kun tarkastellaan IT-ammattilaisten sukupuolijakaumaa, niin se on ollut samanlainen 1970-luvulta nykypäivään. Tämän kehitystrendin jatkumo ennustaa, että nykyinen vinouma säilyy myös tulevaisuudessa.

IT-alan miehisyys näkyy työntekijöiden sukupuolijakaumassa. Lisäksi se näkyy

myös stereotyyppisenä ajatteluna, jossa aiemmat uskomukset ja luokittelun perustat määräävät, mitä ympäröivästä maailmasta havaitaan. Uskomuksena on, että IT-osaajat ovat miehiä. Tämän uskomuksen taustalla on sekä tekniikan että asiantuntijuuden linkittyminen maskuliinisuuteen.

Jotta nykyinen tilanne ei jatkuisi tulevaisuudessa, tarvitaan poikkeaman aiheuttava muutos ympäristössä. Mahdollista muu-

tosta ennakoivina heikkoina signaaleina olen tunnistanut IT-alan menestyjänäisten toimintastrategiat ja tietotekniikkaa koskevan puheen muuttumisen teknologia-keskeisestä kohti käyttötilanteita. Näihin molempiin sisältyy muutos IT-ammattilaisen asiantuntijuusalueissa. Tämä muutos avartaa osaamisaluetta ja parantaa naisten toimintamahdollisuuksia.

Lähteet

- Bereiter Carl and Scardamalia Marlene (1993): *Surpassing Ourselves; An Inquiry into the Nature and Implications of Expertise*. Peru, Illinois, USA: Open Court.
- Camp T. (1997): *The Incredible Shrinking Pipeline*, Comm ACM 40(10): 103-110.
- van Dam A. (1997): *Post-WIMP User Interfaces*, Communications of the ACM, 40(2): 63-67.
- Davidson A.L., Schofield J., & Stock J. (2001): *Professional cultures and collaborative efforts: A case study of technologists and educators working for change*. The Information Society, 17, 21-32.
- Gürer D.W. (1995): *Pioneering Women In Computer Science*, Comm ACM 38(1):45-54.
- Harding Sandra (1986): *The Science Question in Feminism*. New York: Cornell University Press.
- Kolehmainen Sirpa (1999): *Naisten ja miesten työt: Työmarkkinoiden segregoituminen Suomessa 1970-1990*. Tilastokeskus, tutkimuksia 227.
- Kuosa Tarja (1999): *Technology, Human, and Society Centred Visions of the Future of Technology*. AI & Society 13: 176-192.
- Lie Merete (1995): *Technology and Masculinity: The Case of Computer*, European J. of Women's Studies, 2(3), pp. 379-394.
- Nieminen-Sundell Riitta (2003): *Tietokonepoika – kuinka tuotetaan sukupuolittuneita käytäntöjä, koneita ja ihmisiä*. Kirjassa S. Talja ja S. Tuuva (Toim.) *Tietotekniikkasuhteet, kulttuurinen näkökulma*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Haka-paino, Helsinki, ss. 41-55.
- Pringle Rosemary, Nielsen Sue, von Hellens Liisa, Greenhill Anita, and Parfitt Lynne (2000): *Net Gains, Success Strategies of Professional Women in IT*. In E. Balka & R. Smith (Eds.) *Proceedings of IFIP TC9 WG9.1 Seventh International Conference Women, Work and Computerization*. June 8-11, 2000 Vancouver, British Columbia, Canada. Kluwer Academic Publishers. pp. 26-33.
- Raskin J. (1997): *Looking for a Human Interface: Will Computers Ever Become Easy to Use?* Communications of the ACM, 40(2): 98-101.
- Tiainen Tarja (2006): *Constructing Gender Bias in Computer Science*, In EM Trauth (Ed.), *Encyclopedia of Gender and Information Technology*. Idea Group Reference, London, UK. pp. 135-140.
- Tiainen Tarja (2009): *Information Systems Specialist Predispositions – Technology-Centricity and Masculinity*. LAB Lambert Academic Publishing. Köln. 103 p. 978-3-8383-0141-9.
- TTL (1998): *Tietotekniikan liitto ry, Tietoja jäsenistöstä*, <http://www.ttlry.fi/> (11.7.2000).
- TTL (2010): *Tietotekniikan liitto*, <http://www.ttlry.fi/> (10.6.2010).
- Tuuva-Hongisto Sari, Talsi Noora ja Uotinen Johanna (2006): *Hei ihmistä varten! Teknologia-politiikka, kansalaislähtöisyys ja arki*. Suomen kansatietouden tutkijain seura, Gummerus, Vaajakoski. 125 s.
- Vehviläinen Marja (1994): *Living Through the Boundaries of Information Systems Expertise - a Work History of Finnish Woman System Developer*. In A. Adam & J. Emms & E. Green & J. Owen (Eds.) *Proceedings of the IFIP TC9 WG9.1 Fifth International Conference on Women, Work and Computerization: Breaking New Boundaries - Building New Forms*, Manchester, U.K. 2-5.6.1994. Amsterdam: Elsevier, pp. 107-120.
- Vehviläinen Marja (1999): *Gender and Computing in Retrospect: The Case of Finland*, IEEE Annals of the History of Computing, 21(2), pp. 44-51.
- Vehviläinen Marja (2002): *Tekninen nationalismi*, kirjassa T. Gordon, K. Komulainen ja K. Lempiäinen (Toim.), *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*, Vastapaino, Tampere, ss. 211-229.

Jukka Lehtonen

Seksuaalitetoinen koulu vuonna 2025

Seksuaalisuus, sukupuoli ja niihin liittyvä moninaisuus kietoutuvat monin säikein koulujen arkisiin käytänteisiin. Näin oli aiemmin, näin on nyt ja vastakin. Seksuaalisuuden eri puolista ollaan tietoisempia 15 vuoden päästä ja kouluissa seksuaalisuus on yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä merkittävämpi tavoitteiden ja toiminnan kohde kuin nykyään. Tämä heijastuu koulu-yhteisöjen toimintaperiaatteissa, opettajien koulutuksessa sekä uusien pedagogisten ratkaisujen etsimisessä ja kehittämisessä. Tarkastelen kehitystä muutaman heteronormatiivisuuteen¹ sekä seksuaalisuuteen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvän teeman kautta. Käsitellen kouluväkivaltaa, opetustavoitteita ja pedagogisia ratkaisuja, koulutusvalintoja, koulujen hyvinvointipalveluja ja moninaisuuden arvostamisen heijastumista siihen, miten lasten, nuorten ja heidän vanhempiansa sekä koulun työntekijöiden seksuaalisuus otetaan huomioon koulussa.

Koululaitoksessa on pyritty kasvattamaan kunnan kansalaisia ja tavallisesti tämä on samalla tarkoittanut sitä, että pojiksi määritellyistä lapsista on kasvatettu heteromiehiä ja tytöiksi mielletyistä lapsista heteronaisia (ks. Lehtonen 2010a). Aina tämä kasvatusta ei ole tuottanut tavoiteltua tulosta, mutta ainakin normit heteroseksuaalisuudesta sekä odotusten kaltaisesta sukupuolen tuottamisesta ovat rakentuneet paalutuksiksi, joihin nuoret ovat kiinnittyneet rakentaessaan elämäänsä. Tästä koulutusjärjestelmän valtasuhteistosta ja

arvojärjestyksestä on tavallisesti vaiettu. Seksuaalisuuden ja sukupuolen kirjoja ei ole tunnustettu ja tunnustettu. Seksuaalisuus on määritelty lähinnä teemaksi, jolta lapsia ja nuoria pitäisi toisaalta suojella, ja toisaalta biologiseksi hormonimyrskyksi murrosiässä, joka selittää automaattisen heteroseksuaalisuuden. Koulu pyrkii antamaan nuorille välineitä kohdata luonnolliseksi hahmottuva murrosikäseksuaalisuus tarjoamalla abstraktia tietoa ruumiin muutoksista, kondomiopastusta heterodynnän varalle ja vinkkejä siihen, miten kohdata parisuhteessa tyttöjen ja poikien erot. Hormoniseksuaalisuus on näin saatu hallittavaksi ja asiallisella tiedolla on jaettu käsitystä seksuaalisuudesta kauniina ja luonnollisena asiana, joka toteutuu naisen ja miehen pysyvässä parisuhteessa. Seksuaalisuudesta on rakennettu kuva paitsi hetero- myös aikuis- ja parisuhdekeskeiseksi. Se on kuvattu yksityiseksi asiaksi, jota selittävät biologiset faktat ja psykologiset kehitysteoriat. Tällainen suppea lähestymistapa seksuaalisuuteen on riittämätön eikä perustu tieteellisiin tuloksiin ihmisen moninaisuudesta. Se ei vastaa lasten, nuorten ja heidän perheidensä tarpeita eikä anna sopivia välineitä seksualisoituneen kulttuurin ristiriitaisiin.

Heteronormatiivisuuden kyseenalaistaminen

Patricia Hill Collins esittää vaiheteorian siitä, miten koulu huomioi sukupuolen ja naiset opetussuunnitelmassa ja käytännön

opetuksessa (Hill Collins, 1991, 367-381). Sovelsin aiemmassa tutkimuksessani hänen teoriaansa seksuaalivähemmistöjen (Lehtonen, 1995, 65-66) ja heteronormatiivisuuden näkökulmasta (Lehtonen, 2003). Heteronormatiivisuuden näkökulmasta vaiheet koulun kehittymisasteen mukaisesti ovat seuraavat:

1. Heteronormatiivisuuden läpäisemä koulu, jossa ei-heteroseksuaalisuutta ja sukupuolirajojen rikkomista ei ole huomioitu ja kaikkien edellytetään mukautuvan heteronormatiivisiin lähtökohtaoleuksiin.
2. Heteronormatiivisuuden läpäisemä koulu, jossa ei-heteroseksuaalisuutta ja sukupuolirajojen rikkomista käsitellään poikkeavuutena ja erikoisuutena suhteessa luonnolliseen ja tavalliseen heteroseksuaaliseen maskuliinisuuteen ja heteroseksuaaliseen feminiinisuuteen.
3. Heteronormatiivisuuden läpäisemä koulu, jossa ei-heteroseksuaalisuus ja sukupuolirajojen rikkomisen nähdään vaihtoehtona kuitenkin niin, ettei heteronormatiivisuutta kritisoida.
4. Heteronormatiivisuuden osittain läpäisemä koulu, jossa ei-heteroseksuaalisuus ja sukupuolirajojen rikkomisen on näkyvää ja arvostettua kuten myös heteroseksuaalisuus ja heteroseksuaalinen maskuliinisuus ja heteroseksuaalinen feminiinisyys. Perinteiset valta-asetelmat menettävät tällöin merkitystään.
5. Heteronormatiivisuuteen kriittisesti suhtautuva koulu, jossa opiskelijoiden, opettajien ja koulun ulkopuolinen moninaisuus tunnustetaan ja huomioidaan eri tasoilla, ja jossa pyritään aktiivisesti eroon heteronormatiivisuudesta ja sen aiheuttamista ongelmista.

Esitin vuonna 2003 väitöskirjatutkimuksessani, että suurin osa suomalaisista

kouluista on vaiheessa kaksi ja kolme, jolloin heteronormatiivisuuden läpäisemässä koulukulttuurissa on vain pieniä säröjä muistuttamassa siitä, etteivät kaikki ihmiset toteuta odotettua heteroseksuaalista maskuliinisuutta tai heteroseksuaalista feminiinisuutta (Lehtonen, 2003). Olen edelleen samaa mieltä. Koulujen ja koulun sisäisten ryhmien tai yksittäisten opettajien ja opiskelijoiden välisiä eroja ei voi liiaksi korostaa, mutta vain harvoissa kouluissa on pyritty aktiivisesti uudistamaan yhteisiä käytäntöjä normikriittisemmiksi. Vaiheisiin neljä ja viisi vaaditaan koko koulun kulttuurin läpäisemää toimintaohjelmaa ja kaikkien koulun toimijoiden aktiivista osallistumista muutosprosessiin. Uskon, että vuonna 2025 suurehko osa kouluista ja oppilaitoksista on edennyt vaiheisiin neljä ja viisi.

Dennis Sumara ja Brent Davies (1998, 214-218) yrittivät rakentaa uudenlaista opetussuunnitelmaa, joka kyseenalaistaisi heteronormatiiviset lähtökohdat, ja he puhuvat siitä käsitteellä queer-opetussuunnitelma (Queer Curriculum). He hahmottelevat lähtökohtia queer-opetussuunnitelmalle ja esittelevät ideoita, joita olen mukaillut suomalaisen kontekstiin sopivammaksi. Näiden melko yleisluonteisten periaatteiden omaksuminen koulu- ja opetuskäytänteiden tasolla tekisi mahdolliseksi heteronormatiivisuuden purkamisen. Ensinnäkään seksuaalisuutta ei pidä käsitellä opetussuunnitelmassa niinkään yhtenä erityisalana tai tietämisen kohteena vaan pikemminkin tietämisen tapana. Seksuaalisuus ja sukupuoli pitää ymmärtää liittyvänä kaikkeen tietämiseen. Sen sijaan että keskityttäisiin lesbo-, homo-, bi- tai trans-identiteetteihin, tulisi huomio kiinnittää heteroseksuaalisuutta ja sukupuolta normittavaan ajattelumalliin, jonka ympärille sijoittuvat moninaiset halut ja nautinnot pitäisi tehdä näkyviksi. Näin

kyseenalaistettaisiin myös heteroseksuaalisuus pysyvänä selkeänä, vaikkakin usein nimeämättömänä, kategoriana. Seksuaalisuus, sukupuoli, identiteetti ja tietoisuus pitäisi ymmärtää suhteina eikä objekteina. Ne pitäisi käsittää toisiinsa linkittyneinä ja osin päällekkäisinä sekä monikerroksisina. Kiinnostusta pitäisi suunnata ihmisten erilaisuuden ymmärtämiseen ja tulkitsemiseen sen sijaan, että keskitytään käsittelemään ihmiskategorioiden välisiä eroja. Samalla kyseenalaistuisi tiukka vastakkainasettelu homo/hetero- ja nais/mies-jakoihin. Pitäisi kiinnittää huomiota siihen, miten seksuaalisuus ja sukupuoli rakentuvat ja ymmärtää niiden muuttumisen mahdollisuus. Kiinnostuneita pitäisi olla seksuaalisuudesta, haluista ja nautinnoista, jotka jäävät usein tiedostamattomina syrjään opetus suunnitelman teossa. Tulisi luoda muotoja, joilla heteronormatiivisuus tehdään näkyväksi ja avoimeksi uudelleentulkinnalle ja kritiikille. Jatkaisin Daviesin ja Sumaran opetus suunnitelmaperiaatteita lisäämällä listaan ohjeen siitä, että seksuaalisuutta ja sukupuolta tarkasteltaessa tulee intersektionaalisuutta korostaen ottaa huomioon myös sosiaalisen luokan, asuinpaikan/lokaalisuuden, ruumiillisuuden, etnisyyden, iän, mahdollisen vammaisuuden ja muiden erojen näkökulmat sekä näiden erojen kietoutuminen toisiinsa.

Seksuaalitietoisemmän ja yhdenvertaisuutta rakentavan koulukulttuurin mahdollistavia toimenpiteitä on mahdollista toteuttaa. Käsitellen seuraavaksi, millaiseksi koulu muuttuisi, jos näin tapahtuisi.

Kouluväkivallan ehkäisy ja pedagogiset ratkaisut

Opettaja-lehden teettämässä seksuaalivähemmistöaiheissa kyselyssä opettajat arvelivat, ettei koulu ole turvallinen paikka ei-heteroseksuaalisille nuorille (Puustinen & Tikkanen, 2010). Silti harvat heistä il-

maisivat haluaan muuttaa käytäntöjään tai saada lisätietoa seksuaalivähemmistöistä. Vuonna 2025 kouluissa ja oppilaitoksissa on ryhdytty tavoittelemaan aktiivisesti turvallista koulua kaikille sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä tekijöitä unohtamatta. Päiväkodeissa, peruskouluissa ja oppilaitoksissa laaditaan toiminnalliset tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat, joilla oppilaat ja työntekijät yhdessä pyrkivät löytämään toimivia keinoja lisätä tasa-arvoa ja oikeudenmukaista kohtelua sekä ehkäistä seksuaalista häirintää, nimittelyä ja sukupuoleen liittyvää kiusaamista. Nykyään toiminnallista tasa-arvosuunnittelua edellytetään vain toisen ja korkea-asteen oppilaitoksilta. Niistä vain harvat tekevät suunnitelman ja niistäkin monet jäävät puutteelliseksi (Ikävalko, 2010). Koulujen ja oppilaitosten suunnittelutyötä seurataan tulevaisuudessa opetushallinnossa ja puutteellisesta suunnittelutyöstä huomautetaan ja rangaistaan tarpeen mukaan. Oppilaitoksissa ja kouluissa suhtaudutaan seksualisoituneeseen ja sukupuolittuneeseen väkivaltaan vakavasti ja niissä on selvät ohjeistukset ja keinot, mikäli ongelmia esiintyy. Homottelua, huorittelua tai seksuaalista häirintää ei vähätellä eikä siltä suljeta silmiä. Koulukiusaamisen vastaisissa kampanjoissa ja koulujen väkivallan ehkäisy suunnitelmissa teemat ovat vahvasti esillä ja kouluyhteisöjen jäsenet tietävät, että kielletyistä teoista seuraa rangaistus. Lapset, nuoret ja koulun työntekijät kokevat koulunsa turvallisemmaksi. He eivät pelkää nais- ja homokielteistä leimaamista, nimittelyä ja väkivaltaa, sillä he tietävät että siihen puututtaisiin aktiivisesti, jos sitä ilmenisi.

Opettajat ovat saaneet perus- ja täydennyskoulutuksessaan eri teemakokonaisuuksiin integroidusti tietoa ja näkemyksiä seksuaalisen ja sukupuolen kirjosta sekä keinoista, joilla seksuaaliseen ja sukupuolen tasa-arvoon päästään kouluyhteisöissä

ja opetuksessa. He ovat harjoitelleet osana opettajakoulutustaan pedagogisia ratkaisuja ja ongelmatilanteiden ratkaisua niin, että heidän seksuaalitietoisuutensa ja -osaamisensa on vahvaa. Tämä harjoittelu ja kehitystyö jatkuu oppilaitos- ja koulutasoilla. Koulun työntekijät pohtivat ja analysoivat omia käytänteitään ja pyrkivät purkamaan heteronormatiivisia lähtökohtia omassa opetustyössään ja kouluarjen ratkaisuisissa. Tätä lähtökohtaa tuetaan seikkaperäisellä normikriittisellä tavoitasettelulla kansallisessa ja kunnallisessa opetussuunnitelmatyössä. Oppilaille tarjotaan mahdollisuus oppia kriittisyyttä oppiaineistojen ja heitä ympäröivän sähköisen ja muun median sekä kulttuurin hetero- ja sukupuolinormeja ylläpitäville tavoille ja periaatteille. Opetussisällöissä ja -menetelmissä on mukana tapoja, joilla sukupuolirajoja ja -jaottelua kyseenalaistetaan ja joilla lisätään sukupuoleen liittyvää joustokykyä ja neuvottelutaitoa. Sukupuoli ja seksuaalisuus eivät tällöin tunnu lapsista ja nuorista ensisijassa rajaavilta ja poissulkevilta, vaan moninaisuutta ja mahdollisuuksia korostavilta.

Pakottavista sukupuolijaotteluista on oppiaineiden osalta päästy eroon, eivätkä oppilaat joudu opiskelemaan esimerkiksi liikuntaa tai käsityökasvatusta sen perusteella, määritelläänkö heidät tytöiksi vai pojiksi. Lapset ja nuoret saavat käsitöiden ja liikunnan tunneilla kasvatusta taitoihin, jotka koetaan mielekkäiksi riippumatta heidän sukupuolestaan. Nykyinen malli, jossa naisopettajat opettavat tytöille tyttöliikuntaa ja tekstiilitöitä ja miesopettajat pojille poikaliikuntaa ja teknisiä töitä, koetaan arveluttavaksi ja sukupuolittunutta työmarkkinajärjestelmää ja heterodynerhemallia uusiviksi. Tällöin nais erityisiksi miellettyjä aloja ja osaamista on usein vähätelty verrattuna arvostetumpiin mies erityisiin aloihin ja tapoihin työskennellä. Opettajien käsityö- ja liikuntakasvatuskoulutuksessa

on luovuttu vanhoista erillismalleista eikä oppiaineita sukupuoliteta ja arvoteta nykyisen kaltaisesti. Tämä edistää myös sukupuolittuneiden jatkokoulutusvalintojen purkamista. Kun nykyään ammatillisessa toisen asteen koulutuksessa koulutuslinjoille hakeudutaan hyvin sukupuolijakautuneesti, vuonna 2025 sukupuoli merkitsee vähemmän eikä seksuaalisuuskään rajaa valintoja niin paljon kuin nykyisin. Osa nuorista jättää nykyisin valitsematta aloja sen takia, että heidän seksuaalisuutensa tai sukupuolensa kyseenalaistettaisiin siellä. Kampaajaksi opiskeleva poika leimataan homoksi. Toisaalta vuonna 2025 ei koulutuksen sukupuolisegregaatiota pyrittäisi purkamaan kampanjoilla, joissa korostetaan heterofeminiinisuuden tai heteromaskuliinisuuden säilymistä, vaikka opiskeluala olisikin toisen sukupuolen dominoima. Nykyisistä tosimiehiä lähihoitajaksi –tyylistä kampanjoista olisi luovuttu eikä armeijassa vapaaehtoista asepalvelusta suorittavista naisista haasteltavaksi mediaan olisi valittu vain niitä, joilla sattuu olemaan meikkiä ja pitkät hiukset. Seksuaalinen suuntautuminen olisi kuitenkin tunnistettu tekijäksi, joka saattaa vaikuttaa koulutus- ja ammattialoille valikoitumisessa. Ei-heteroseksuaaliset välttelevät seksuaalivähemmistökielteiseksi arvelemiaan aloja ja valikoituvat neutraaleille tai seksuaalivähemmistömyönteisille aloille keskimääräistä useammin (Lehtonen, 2004, 2010b). 15 vuoden päästä varsinkin kielteisen ilmapiirin maineessa olevat rakennus-, liikenne- ja tekniset alat ovat pyrkineet parantamaan mainettaan ja samalla opetuskäytänteitään kyseenalaistamalla heteromaskuliinisuuden normiksi asettavia käytänteitään.

Moninaisuus voimavarana

Koulut osallistuvat aktiivisesti ei-heteroseksuaalisten ja trans-nuorten tukemiseen.

Tässä yhteistyötä tehdään alueellisesti nuorisotoimen ja järjestöjen kanssa. Kouluissa organisoidaan lesbo-, homo-, bi- ja trans-nuorille sekä muille seksuaali- tai sukupuolikysymyksiä pohtiville omaa ryhmätoimintaa, jotta heillä olisi paremmat mahdollisuudet tavata toisia nuoria, jotka ovat vastaavankaltaisessa tilanteessa. Tämä auttaa nuoria selvittämään omakuvaansa ja saamaan tukea lähiympäristöstään. Samalla heillä on paremmat mahdollisuudet löytää seurustelukumppani niin halutessaan. Kouluterveydenhuolto ja muut oppilaiden ja opiskelijoiden tukijärjestelmät ovat valmistautuneet kohtaamaan seksuaalisuudeltaan ja sukupuoleltaan erilaisia nuoria ja lapsia. Saatavista palveluista tiedotetaan aktiivisesti eikä kynnys hakea apua ole korkea. Lasten ja nuorten moninaisuus nähdään rikkautena, jota ei tarvitse pelätä, peittää tai piilottaa. Heidän onkin turvallisempaa avoimesti pohtia omaa seksuaalisuutta ja sukupuolta kouluyhteisössä sekä tuoda esiin ei-heteroseksuaalisuutensa ja omakseen kokemansa sukupuolityyli.

Heteronormatiivisuuden purkaminen opetuksesta ja oppiaineistosta on tehnyt tilaa sellaiselle seksuaalikasvatukselle, jossa otetaan huomioon myös samaa sukupuolta olevien suhteet ja seksi. Lisääntymis- ja terveyskeskeisestä seksuaalikasvatuksesta on siirrytty vuorovaikutus- ja nautintolähtöiseen ajatteluun. Seksuaalisuusteemoja käsitellään taideaineiden, historian ja kielten oppitunneilla. Kouluopetuksessa perheiden moninaisuus korostuu sen sijaan, että vain heteroseksuaaliselle parisuhteelle pohjautuvat perhemallit olisivat edustettuna. Tämä helpottaa sateenkaariperheissä kasvavien lasten tilannetta kouluissa ja opettaa kaikille lapsille ja nuorille moniarvoisemman kuvan perheestä ja rakkau-

desta (vrt. Jämsä, 2008). Ennakoasenteet vammaisten ja maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten seksuaalisuudesta ja sukupuolesta kyseenalaistetaan. Vammaisia ei aseksualisoida eikä toisaalta sukupuoliteta perinteisten mallien mukaan, vaan heidän on mahdollista rakentaa elämäänsä ilman valmiita lähtökohtaodotuksia. Maahanmuuttajataustaisten ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten osalta osataan paremmin ottaa huomioon heidän kulttuuritaustaansa liittyviä tekijöitä seksuaali- ja sukupuolikysymyksissä ja kohdata niihin liittyviä potentiaalisia ongelmia. Tämä tapahtuu kuitenkin niin, etteivät ennako-oletukset ohjaa näkemään heitä vain vähemmistöryhmänsä edustajina vaan monipuolisina ihmisinä. Ei-heteroseksuaaliset ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat vammaiset ja maahanmuuttajataustaiset nuoret ja lapset saavat tarvitsemansa erityistuen.

Myös koulun työntekijöiden osalta moninaisuutta osataan arvostaa (vrt. Puustinen & Tikkanen, 2010). Lesbo-, bi-, homo- ja transopettajat ilmaisevat seksuaalisuutensa tai sukupuolensa sekä opettajakollegoilleen, oppilailleen että näiden vanhemmille. Asiaa pidetään yhtä itsestään selvänä kuin sitä, että opettaja paljastuisi heteroseksuaaliseksi tai kertoisi olevansa naimisissa eri sukupuolta olevan kanssa. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien opettajien ei tarvitsisi tällöin salaamisen onnistumiseksi esittää toista kuin ovat tai välttää seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuolikirjoon liittyvän osaamisensa hyödyntämistä kouluyhteisöissään. Kouluyhteisöissä arvostetaan sitä, että heillä on työyhteisössään erityisosajia seksuaali- ja sukupuolivähemmistökysymyksissä.

Lähteet

- Hill Collins, Patricia (1991) On Our Own terms: Self-Defined Standpoints and Curriculum Transformations. *NWSA Journal* 3 (1991): 3, 367-381.
- Ikävalko, Elina (2010) Tasa-arvosuunnitelmien seuranta. Lukioiden, ammatillisten oppilaitosten ja vapaan sivistystyön oppilaitosten tasa-arvosuunnittelu. Helsinki: Opetushallitus.
- Jämsä, Juha (toim.) (2008) Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Lehtonen, Jukka (1995) Seksuaalivähemmistöt koulussa. Helsinki: Seta ry.
- Lehtonen, Jukka (2003) Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Helsinki: Yliopistopaino & Nuorisotutkimusverkosto.
- Lehtonen, Jukka (2004) Ammatinvalinta ja ei-heteroseksuaalisuus. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) "Eihän heterotkaan kerro..." Seksuaalisuuden

ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. ESR tutkimukset ja selvitykset 2/04. Helsinki: Työministeriö, 143-168.

- Lehtonen, Jukka (2010a) "Kaikki kuvatkin on sellaisia: isä, äiti ja lapsi" - heteronormatiivisuus eri koulutusasteilla. Teoksessa Suortamo, Markku, Tainio, Liisa, Ikävalko, Elina, Palmu, Tarja ja Tani, Sirpa (toim.) *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 87-110.
- Lehtonen, Jukka (2010b) Gendered Post-Compulsory Educational Choices of Non-Heterosexual Youth. *European Educational Research Journal* (9):2, 177-191.
- Puustinen, Marja & Tikkanen, Tiina (2010) Moninaisuus ei mahdu kouluun. *Opettaja* 3/2010, 14-18.
- Sumara, Dennis & Davies, Brent (1998) Telling Tales of Surprise. In Pinar, William (ed.) *Queer Theory in Education*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 197-119.

Viitteet

- ¹ Heteronormatiivisuudeksi kutsun ajattelu- ja asennoitumistapaa, joka kieltäytyy näkemästä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen kirjoa, ja joka arvottaa yhdenlaista sukupuolen ja seksuaalisuuden ilmaisu- tai kokemistapaa toista paremmaksi. Siihen sisältyy normatiivinen heteroseksuaalisuus, jonka mukaan heteroseksuaalisuus mielletään muita paremmaksi tai ainoaksi vaihtoehdoksi, ja sukupuolinormatiivisuus, jonka mukaan maailmassa ajatellaan olevan vain joko naisia tai miehiä. Miesten pitää olla "oikealla" tavalla miehekkäitä ja naisten "oikealla" tavalla naisellisia. Heteronormatiivisen ajattelun mukaan sukupuoliryhmät ovat sisäisesti yhtenäisiä mutta keskenään vastakkaisia ja hierarkkisia niin, että miehet ja mieheys nähdään arvokkaampana kuin naiset ja naiseus. Miesten heteroseksuaalisen miehisyyden ja naisten heteroseksuaalisen naisellisuuden normaaliutta korostetaan ja niiden ymmärretään johtuvan biologiasta

Tuija Koivunen, Katariina Mäkinen ja Hanna Ojala

Valintojen tasa-arvo ja sukupuolijärjestyksen tulevaisuus

Keskustelupuheenvuorossamme tarkastelemme sukupuoleen perustuvien järjestysten nykytilaa ja mahdollista tulevaisuutta Suomessa. Pohdimme, millaista tasa-arvoa hyvinvointivaltiokehitykseen kytkeytyvällä tasa-arvopolitiikalla tuotetaan ja voidaan tuottaa. Esitämme, että julkinen tasa-arvoajattelu antaa mahdollisuuden vain tietynlaisille tulkinnoille sukupuoleen perustuvien järjestysten tulevaisuudesta. Yhteiskuntapolitiikalle perustuvan tasa-arvokehityksen rinnalla kulkee monia muitakin kehityskulkuja. Eri kehityskulut eivät ole erillisiä vaan limittyvät ja sekoittuvat toisiinsa. Sukupuolen merkitys ei tulevaisuudessa vähene, mutta sen järjestymisen perusteista on yhä hankalampi saada kiinni. Siksi sukupuoleen yhteiskunnallisena tekijänä on entistä vaikeampi puuttua, mikä aiheuttaa haasteita tasa-arvopolitiikalle.

Tasa-arvoa on Suomessa edistetty lähinnä osana hyvinvointivaltion rakentamista (Anttonen, Henriksson & Nätkin 1994; Eräsaari, Julkunen & Silius 1995; Julkunen 2002). Toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa tulevaisuutta on aavisteltu, suunniteltu ja rakennettu yhteydessä hyvinvointivaltioprojektiin, ja tämä on määrittänyt myös keskustelua sukupuolipolitiikasta. Hyvinvointivaltion rakentamiseen on kuulunut oleellisesti esimerkiksi palkkatyöäitien tukeminen, mihin sisältyy muun muassa päivähoitojärjestelmän ja kouluruokailun kehittäminen. Yhteiskuntapoliittinen tilanne on kuitenkin 2000-luvulla muuttunut. Hy-

vinvointivaltioprojektin on syrjäyttänyt keskustelu kansallisesta kilpailukyystä. Innovaatioyhteiskunnan rakentamisesta on tullut hyvinvointivaltion säilyttämistä keskeisempi päämäärä.

Tasa-arvon kannalta kehitys on merkinnyt sitä, että keskustelu on yhtäältä jäänyt hyvinvointivaltiokeskeiseksi ja toisaalta saanut vaikutteita uusliberaalista retorikasta. Tämä tarkoittaa, että sukupuoleen liittyvistä kysymyksistä keskustellaan erityisesti työelämän yhteydessä. Puhutaan yhtä aikaa esimerkiksi sukupuolten välisestä palkkaerosta ja siitä, kuinka naisten määrän lisääminen pörssiyritysten hallituksissa hyödyttäisi myös Suomen kilpailukykyä.

Tämän keskustelun varjoon jäävät asiat ja elämäalueet, jotka eivät ole suoraan liittyneet julkiseen. Näitä asioita ei ole yhteiskuntapolitiikassa nähty tasa-arvon kannalta erityisen tärkeinä. Esimerkiksi työelämän ulkopuolisen arjen järjestämiseen, parisuhteeseen ja kotikasvatukseen sekä kuluttamiseen ja omistamiseen liittyvät seikat näyttävät edelleen yksityisinä ja omina valintoina. Sukupuolella on kuitenkin merkitystä myös niin sanotun yksityisen sfäärissä. Esimerkiksi kotitöiden tasa-arvoinen jakaminen ei ole onnistunut (Jokinen 2004; 2005), eikä jokapäiväisessä elämässä kohdattu seksismi ole hävinnyt tasa-arvokehityksen myötä (Aaltonen 2006).

On tapahtunut yhteiskunnallisia ja yhteiskuntapoliittisia muutoksia, ja samalla

myös sukupuolen järjestykset ovat muuttumassa. Esimerkiksi Eeva Jokinen (2004; 2005) toteaa, että tämän päivän naiset ja miehet ovat tietoisia tasa-arvokeskustelusta, mutta se ei välttämättä vaikuta arjen järjestämiseen. Tasa-arvokeskustelusta huolimatta jako naisten ja miesten (koti) töihin nähdään luontevana ja yksilöiden omana valintana. Myös seksuaalinen häirintä on edelleen todellisuutta (Aaltonen 2006). Yhtäältä ahdistelluksi, lähennellyksi tai raiskatuksi tulemisesta syyllistetään edelleen naisia, toisaalta naisten seksuaalisuutta markkinoidaan itseilmaisun ja leikin kenttänä. Tähän tapaan yhteiskuntajärjestykseen sisältyvät alistavat käytännöt artikuloituvat yksilöllisyytenä ja yksilöllisinä valintoina.

Paluu menneisyyteen: naiset kotiin, tytöt keittiöön

Tarkemmin tarkasteltuna yksityisen piiriin lukeutuvat elämäalueet näyttävät yllättävän julkisina. Esimerkiksi populaarijulkisuuden alueella keskustellaan nimenomaan ”yksityisestä”. Tässä mielessä yksityistä rakennetaan myös julkisen alueella ja siksi on mielekästä tarkastella millaiseksi yksityinen julkisessa muotoutuu. Seuraavassa analysoimme kolmea naistenlehden artikkelia ja kysymme, miten sukupuolittuneesta yksityisestä puhutaan ja mitä tällainen puhe voisi tarkoittaa tasa-arvon kannalta. Näistä artikkeleista kaksi liikkuu populaari-psykologisessa diskurssissa ja yksi esittelee kahden nuoren laulajan arvoja.

Kotiliedessä (8/2010) haastateltu lastenpsykiatri Jari Sinkkonen on huolissaan lapsista, joille ”tavallinen arki ei maistu”. Sinkkonen esittää, että nykylapset elävät mielihyvän kierteessä, jossa mikään ei tunnu miltään. Elämyseskeisestä kulttuurista puhuessaan Sinkkonen mainitsee itseään viiltelevät tytöt, joiden hän tulkitsee hakevan viiltelyelämyksistä läheisyyden kor-

viketta. Sinkkosen näkemykset ovat hyvä esimerkki yhteiskunnallisten, laajempien ongelmien tulkitsemisesta yksilöllisiksi ja yksityisiksi. Viiltelyn kuvaaminen elämysten ja läheisyyden etsimisenä sivuuttaa kysymyksen siitä, onko sukupuolijärjestelmällä, seksuaalikulttuurilla tai vaikkapa koululla mitään tekemistä nuorten naisten ahdistuksen kanssa. Sen sijaan viiltely yksityistetään perheen sisäiseksi äidin ja tyttären väliseksi asiaksi. Sinkkonen sanoo: ”Itseään viiltelevät tytöt ovat kertoneet kokevansa kuin olisivat silloin äidin sylissä. En tietystikään väitä, että kaikki viiltelijät ovat äidin rakkautta vailla.” Tällä tavoin keskustelu nuorten naisten ahdistuksesta siirtyy keskusteluksi siitä, millainen merkitys äidinrakkautella on.

Nykyhetken vastakohtana Sinkkonen näkee oman lapsuutensa 1950-luvulla, jolloin aineellista vaurautta oli vähemmän, lapset osallistuivat arjen töihin ja kokivat ne palkitsevina. Positiivisena esimerkkinä tämän päivän nuorten elämästä Sinkkonen kertoo haastattelemastaan maahanmuuttajataustaisesta työstä, joka sisarineen hoitaa kodin keittiöt ”luontevana” osana arkea. Sinkkosen ratkaisu lasten ja nuorten ongelmiin näyttäisi siis olevan paluu perinteiseen sukupuoli- ja perhejärjestykseen, jossa perheen tytär itsestään selvästi ahertaa keittiössä.

Myös psykologi Tony Dunderfeltin (Anna 17/2010) mielestä suomalaisten arki tulisi järjestää uudelleen. Hän väittää tasa-arvon menneen liian pitkälle, ja esittää sen tappaneen naisen ja miehen välisen intohimon parisuhteessa. Naisesta ja miehestä on tullut liiaksi toistensa kaltaiset, jolloin sukupuolierolle perustuva veto voima katoaa. Näin Dunderfelt toistaa ikivanhaa käsitystä heteroseksuaalisesta veto voimasta, jonka edellytyksenä on naisen feminiinisyys ja miehen maskuliinisuus. Parisuhdeongelmiin hän tarjoaa rat-

kaisuksi paluuta perinteisille, sukupuolen mukaisille paikoille yksityisen sfäärissä. Nainen sopii imuroimaan alasti ja miehelle riittää, että hän saa arvostusta. Dunderfeltin iskulause kuuluu ”machosta maskuliiniksi, feminististä feminiiniksi”.

Sinkkosen ja Dunderfeltin ajatukset sukupuolierosta yhteiskunnassa ja arjessa ovat tyypillisiä populaaripsykologian diskurssissa ja näkyvät naistenlehtien artikkeleiden lisäksi myös monissa itseapuoppaissa ja television lifestyle-ohjelmissa. Tässä monille alueille ulottuvassa diskurssissa on kahdenlaisia käsityksiä sukupuoliarvoista. Toisaalta naisia haastetaan rikkomaan sukupuoliodotuksia, ja toisaalta vahvistetaan ajatusta sukupuolten välisestä valtasuhteesta ja sukupuolierosta sisäsyntyisenä ja luonnollisena. (Zimmerman, Holm & Haddock 2001, 129–130.) Naistenlehdillä, itseapuoppailla ja lifestyle-ohjelmilla on siinä mielessä yhteinen tehtävä, että niiden avulla lukijat ja katsojat jäsentävät omaa elämäänsä ja omia ratkaisujaan.

Psykologiaa popularisoivien asiantuntijoiden ohella samankaltaisia käsityksiä sukupuolijärjestyksestä esittävät myös muut julkisuuden henkilöt. Nuoret laulajanaiset Jippu ja Reeta Vestman kertovat ”perinteisistä arvoistaan” muun muassa Trendilehden (helmikuu 2010) haastattelussa. He puhuvat esimerkiksi perheestä, kodista, uskonnosta, isänmaasta ja vastuullisuudesta. Haastattelussa kuvaillaan ihannoivaan sävyyn naisen tehtävää huolenpitäjänä, äitinä ja vaimona. Jippu kertoo aina halunneensa miehen, josta ”voisi pitää huolta ja jonka haavalaastareita voisi vaihtaa”. Seksuaalisuudesta puolestaan haastattelussa puhutaan itsen arvostamisen kautta, jolloin nainen kantaa vastuun seksuaalisesta kunniallisuudestaan. Vestman sanoo, että hänellä on ”aina ollut tiukat parisuhteeseen ja seurusteluun liittyvät arvot, joiden vuoksi häntä ’on arvostettu’”.

Jipun ja Vestmanin esittämässä ajatuk- sissa toistuu samankaltainen idea paluusta menneeseen kuin populaaripsykologisessa puheessa. Sukupuolen näkökulmasta erityisen kiinnostavia ovat ne tavat, joilla nainen ”palautetaan” kotiin. Naisen asettuminen perinteiselle paikalle hoivaajaksi, siivoojaksi ja seksiobjektiksi näyttyy hänen itsenäisenä valintanaan, jonka kautta voidaan saavuttaa intohimoinen parisuhde ja rikas elämä. Samalla tällaisen valinnan katsotaan takaavan hyvän elämän myös miehelle, koska sen seurauksena hänkin pääsee luonnolliselle paikalleen ”luolamieheksi ja saalistajaksi”, kuten Jippu asian ilmaisee.

Esittämässämme esimerkeissä on havaittavissa yhteiskunnallinen suuntaus, jota voi kutsua uuskonservatiivisuudeksi. Keskeistä tällaiselle suuntaukselle näyttäisi olevan ajatus siitä, että nykyisyydessä on menetetty jotakin, joka oli paremmin ennen. Erityisesti tämän ajatellaan liittyvän sukupuolten välisen tasa-arvon edistymiseen. Menneeseen suuntautuvan kaipuun lisäksi tämän hetken uuskonservatiivisuutta määrittää ajatus yksilöllisistä valinnoista. Ironista on, että yksilölliset valinnat ovat sellaisia, joiden tuloksena päädytään takaisin perinteisiin asetelmiin. Siinä missä 1960-luvun nainen taisteli päästäkseen pois hoivaajan ja seksiobjektin roolista, nykyajan nuorelle naiselle tarjoillaan houkuttelevana valintana paluuta menneisyyden vaihtoehtomuuteen.

Mahdollisuuksien tasa-arvon tulevaisuus

Suomalaisessa tasa-arvokeskustelussa on puhuttu mahdollisuuksien tasa-arvosta, jolla tarkoitetaan naisten ja miesten yhtäläisten mahdollisuuksien ja yhtäläisen arvostuksen takaamista (Huhta ym. 2005, 30). Ajatus yhtäläisistä mahdollisuuksista ei kuitenkaan riitä hahmottamaan

edellä kuvattuja sukupuolijärjestyksen trendejä. Yksilöllisiin valintoihin tukeutuva uuskonservatiivisuus voidaan tulkita mahdollisuuksien tasa-arvona vaikka se viime kädessä johtaisikin epätasa-arvoisten rakenteiden vahvistumiseen. Kyseessä on ristiriita, joka liittyy koko uusliberalistiseen ideologiaan. Yksilöllisiä mahdollisuuksia korostetaan siten, että valintoja pidetään itseisarvoisina. Tällöin jätetään huomiotta sekä valintojen ehdot että se, millaisia seurauksia niillä on toisille ihmisille, yhteisöille ja yhteiskunnalle. Tämänhetkinen yhteiskuntapoliittinen käsitys tasa-arvosta ei riitä saavuttamaan, kattamaan ja kuvaamaan sitä sukupuolijärjestyksestä, joka nyky-yhteiskunnassa vallitsee.

Kun mahdollisuuksien tasa-arvo on edistynyt monilla elämänalueilla, naisille ja miehille on tarjolla entistä enemmän valinnan mahdollisuuksia. Sukupuolijärjestyksen voima ja siihen kytkeytyvä epätasa-arvo kuitenkin piiloutuu jo saavutetuksi ajatellun tasa-arvon ja sen mahdollistamien vapaiden valintojen alle. Nykyisten tasa-arvon mittareiden ja tasa-arvon tuottamisen välineiden, kuten palkkaeron ja pörssiyhtiön hallituksen sukupuolijakauman avulla voidaan toki keskustella sukupuolijärjestyksestä, mutta ainoastaan tietyllä tasolla. Tämä taso on rakenteellisesti-institutionaalinen, eikä se näin ollen tavoita arkisten valintojen kautta toteutuvaa epätasa-arvoa.

Ongelmana siis on, että julkisen alueella tuotettu yhteiskuntapoliittinen näkemys tasa-arvosta on kapea. Ehdotamme, että yhteiskuntapoliittista tasa-arvon käsitettä tulisi notkistaa, monipuolistaa ja laajentaa, jotta sen avulla voidaan liikkua muuallakin kuin kapeasti ymmärretyllä rakenteellisen tasa-arvon tasolla. Näin ollen tasa-arvokehitys voisi tavoittaa aiemmin piiloon jääneet ongelmat, jotka osaltaan estävät myös rakenteellisen tasa-arvon saavuttamista.

Yksilön valintojen tuolle puolen

Kysymys yksityisen julkisesta merkityksestä ei ole uusi. Ajatus henkilökohtaisen yhteiskunnallisuudesta on yksi naisliikkeen ja suomalaisen tasa-arvopolitiikan perustavia periaatteita. Onkin ironista, että toteutetussa tasa-arvopolitiikassa osa yksityisestä on jäänyt pimentoon. Toisaalta tämä on ymmärrettävää, koska tasa-arvoa on voitu edistää ainoastaan jo olemassa olevan yhteiskunnallisen järjestelmän sisällä. Tilanne on kuitenkin johtanut siihen, että on luotu uudelleen tietynlaista jakoa yksityisen ja julkisen välille. Hyvinvointivaltiokeskustelussa yksityinen on ymmärretty pääasiassa äitien ja isyyden kautta, jolloin muut arjen alueet ovat jääneet vähemmälle huomiolle.

Naisliike on vaatinut voimakkaasti naisille vapautta ja mahdollisuutta päättää omasta elämästään. Vapaat valinnat eivät kuitenkaan ole riittäneet vapauttamaan naista, eikä sorron kierre ole purkautunut. Kierteessä on vanhaa ja uutta siten, että sukupuoli järjestyy uudelleen, mutta sukupuolten välinen hierarkia on edelleen olemassa. Siksi esitämme, että on edelleen mielekästä puhua sorrosta ja alistuksesta, mutta nämä käsitteet on yhteiskunnallisessa keskustelussa syytä määritellä ja sisällöllistää uudelleen niin, että ne otavat huomioon myös vapaan valinnan dilemmat. Sillä tavalla voi päästä käsiksi niihin alistamisen teknologioihin ja sorron mekanismeihin, jotka vaikuttavat ”yksilöllisiin valintoihin”. Yksilöllisten valintojen korostaminen on vahva suuntaus ja siksi siihen on tulevaisuudessa yhä tärkeämpää puuttua.

Valintoja ei tehdä tyhjiössä vaan ihmisillä on erilaisia resursseja ja lähtökohtia valintojen tekemiseen. Myöskään valintojen seurauksia ei voida tarkastella vain yksilötasolla. On siis otettava huomioon

mihin valinnat johtavat paitsi yksilön, myös yhteisön ja yhteiskunnan tasoilla. Tällöin populaarijulkisuudessa kuvatut ilmiöt, kuten Sinkkosen, Dunderfeltin, Jipun ja Vestmanin käsitykset, eivät näyttäyty

vain yksittäisen pariskunnan eroottisena valtapelinä, äiti-lapsi -suhteena tai haluna miehen haavalaastarien vaihtamiseen, vaan osana yhteiskunnan sukupuolijärjestysten jatkumoa ja alistuksen kierrettä.

Lähteet

- Aaltonen, Sanna (2006): Tytöt, pojat ja sukupuolinen häirintä. University Press, Helsinki.
- Anna 17/2010. Takaisin miehiksi ja naiseksi. Toimittaja Miia Siistonen, s. 42–45.
- Anttonen, Anneli, Henriksson, Lea, Nätkin, Ritva (toim.) (1994): Naisten hyvinvointivaltio. Vastapaino, Tampere.
- Eräsaari, Leena, Julkunen, Raija, Silius, Harriet (toim.) (1995): Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Vastapaino, Tampere.
- Huhta, Liisa, Kolehmainen, Sirpa, Lavikka, Riitta, Leinonen, Minna, Rissanen, Tapio, Uosukainen, Katja, Ylöstalo, Hanna (2005) Tasa-arvosta lisäarvoa. Käsikirja työpaikkojen tasa-arvotyöhön. Vastapaino, Tampere.
- Jokinen, Eeva (2004): Kodin työt, tavat, tasa-arvo ja rento refleksiivisyys. Teoksessa Jokinen, Eeva, Kaskisaari, Marja Husso, Marita (toim.) Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö. Vastapaino, Tampere, s. 285–304.

- Jokinen, Eeva (2005): Aikuisten arki. Gaudeamus, Helsinki.
- Julkunen, Raija (2002): Timanttejakin parempi ystävä? Hyvinvointivaltion murroksen sukupuolittuneet seuraukset. Teoksessa Holli, Anne Maria, Saarikoski, Terhi, Sana, Elina (toim.) Tasa-arvopolitiikan haasteet. WSOY, Helsinki, s. 32–49.
- Kotiliesi (8/2010): Kun arki ei riitä lapselle. Toimittaja Essi Salonen, s. 74–75.
- Trendi (Helmikuu 2010): Arvon naiset. Toimittaja Noora Nuotio, s. 26–29.
- Zimmerman, Toni, Holm, Kristen, Haddock, Shelley (2001): A Decade of Advice for Women and Men in the Best-Selling Self-Help Literature. Family Relations 2/2001, s. 122–133.

Puheenvuoro

Karri Liikkanen

Sukumoni

Futura-lehti etsi keväällä kirjoittajia sukupuoli-aiheiseen numeroon. Aihe oli minusta sekä mielenkiintoinen että ajankohtainen, sillä olen kirjoittanut transhumanismista ja belgialaisfilosofi Luce Irigarayn ajatuksista inspiroituneena novellin tulevaisuuden sukupuolista. Teen siinä aluksi kaksi oletusta: meillä on käytössämme riittävän kehittynyt teknologia¹ ja ihmisen uteliaisuus ja kokeilunhalu ovat lähes rajattomia. Näkemykseni on, että ihminen tekee mahdollisuuksien rajoissa tekee kokeiluja muiden asioiden ohella myös kehollaan ja seksuaalisuudellaan. Kokeiluja rajoittavat vain teknologian muodostamat esteet. Kokeilut ovat siis suoraan verrannollisia teknologian kehitykseen.

Irigaran rooli jää käsittelyssäni lopulta lähinnä inspiraation lähteen tasolle, sillä hän pitää mies- ja naissukupuolia perustavanlaatuisesti erilaisina, kun taas minä novellissani pyrin tekemään tästä jaosta vanhentuneen visioimalla tulevaisuuden, jossa meitä ei voida jakaa kahteen erilaiseen, vaan lukemattomiin erilaisiin. Tällöin tässä pluraliteetissa (monisukupuolisuudessa) kävisi mahdottomaksi puhua kahdesta sukupuolesta ja lopulta kenties sukupuolesta ylipäänsä.

Tämän lehden toinen päätoimittaja Vuokko Jarva piti novelliani mielenkiintoisena, mutta sanoi että sitä ei voida julkaista Futurassa, sillä Futura on tieteellinen lehti, eikä fiktiivinen novelli sovi sen tyyliin. Niinpä sovimme, että kirjoitan

henkilökohtaisen pohdiskelevan puheenvuoron transhumanismista sukupuolten kontekstissa ja käytän novelliani tekstin lomassa kuvittavana tekijänä. Laina tässä artikkelissa myös muita tekstejä. Niiden ollessa kyseessä merkitsen lähteet näkyviin, mutta kun lainaan omaa tekstiäni, en lähdeä merkitse.

Luce Irigaray puhuu samuuden taloudesta. Tämä tarkoittaa miesten hegemoniaa, sitä että miehet ovat konkreettisen vallan lisäksi hallinneet myös ihmisten mieltä, niinkin perustavanlaatuisella tavalla kuin kielen tasolla. Miehet ovat luoneet kielen, jota me käytämme. Koska miehet ovat luoneet kielen ja hallitsevat sitä, kielellä ei voi ilmaista kuin miehiä ajatuksia, miesten ajatuksia. (Irigaray 1989) Joten vaikka nainen kokisi itsensä kykeneväksi ja olisi kykenevä kielen käyttäjä ja todella vaikuttaisi taidokkaalta itsensä ilmaisijalta, hän silti edelleenkin vain toteuttaisi miehen ilmenemistä puheessa. Hän toimii ikään kuin kuninkaan vasallina, joka omia tavoitteitaan toteuttaessaan pelaa lopulta kuninkaansa – miehen – pussiin. Irigarayn mukaan kieli jakaa maailman ja ”Tästä on seurauksena yhteiskunnallisia kriisejä, yksilökohtaisia sairauksia ja se, että kumpikin osapuoli omaksuu kaavamaisen ja kivettyneen identiteetin” (Irigaray 1996, 155). Myös uusiseelantilainen filosofi Annette Baier on samoilla linjoilla, hän esittää omassa klassisessa luottamuksen teoriaa käsittelevässä artikkelissaan miesten vastaavasti dominoineen filosofian

näkemyistä luottamuksesta tehden siitä sopimuspainotteista:

Meidän perinteemme suurimmat moraali-teoreetikot eivät ole ainoastaan miehiä, he ovat useimmiten miehiä, jotka ovat aikuisiällä olleet minimaalisen vähän tekemisissä naisten kanssa (ja ovat siten saaneet minimaalisen vähän vaikutteita naisilta). Vain muutama merkittävää poikkeusta lukuun ottamatta (Hume, Hegel, J.S. Mill, Sidgwick, ehkä Bradley) he ovat kokonaisuutena homoja, pappeja, naisvihaajia ja puritaanisia poikamiehiä (Baier 1986, 247-248, oma suomennokseni).

Tässä oli kaksi esimerkkiä sukupuolijaon aiheuttamasta päänvaivasta. Tämä ongelma voisi johtua esimerkiksi siitä, että näemme sukupuolen jonakin pysyvänä ja tiukkana rakenteena, tai ”kaavamaisena ja kivettyneenä”, kuten Irigaray totesi. Amerikkalaisfilosofi Judith Butlerin tavoin voimme kuitenkin nähdä sukupuolen myös toiminnallisena, tai performatiivisena, miksi Butler sitä kutsuu. Sukupuolen performatiivissa toimimme tiettyjen meille asetettujen normien mukaan, jolloin toteutamme itse omalla toiminnallamme sukupuolisuutta tietyllä tavalla ja luomme siten sukupuolen sellaiseksi kuin sen oletetaan meidän kulttuurissamme olevan. Butlerin mukaan voimme toisin toistamalla tuottaa uudenlaista sukupuolta, joka ei toteuta ennalta määrättyjä kaavoja. (Butler 2006) Itse käytän rajan ja loikkarin käsitteitä tuomaan esille tätä ongelmaa uudessa valossa:

Erottaessamme sukupuolet toisistaan teemme rajan. Maailma on ollut ja on täynnä rajoja. Antiikin Kreikan ajatusmaailmallinen raja kreikkalaisten ja barbaarien välillä, antiikin Rooman Limes Britannicus ja Limes Germanicus, Kiinan muuri, kansallisvaltiot, kauppaliiot, tuontitullit, Britannian

Splendid Isolation, kylmän sodan rajat. Luettelo on pitkä. Rajojen olemassaolo johtaa ainakin kahteen seikkaan:

1) Rajoja pitää aina joko laajentaa tai suojella, useimmin molempia

2) Rajojen laittomat ylittäjät, loikkarit.

1)-kohta lienee melko selvä. Rooma laajensi rajojaan niin kauan kuin pystyi, sitten ryhtyi suojelemaan niitä ja lopuksi tuhoutui kun kansainvaellusten voima jyräsi sen alleen. Kiina vallattiin pariinkin otteeseen muurista huolimatta. Taloudellisena aspektina tuontia rajoittavat rajat eli tuontitullit on ollut parempi purkaa vapaan kaupan ja kaikkien paremman elintason edestä. Maailma on muuttunut paremmaksi paikaksi itä-länsi -jaotellun poistuttua; talous kasvaa kaikkialla, vaikka nyt onkin laskusuhdanne meneillään. Huomisesta tulee vielä parempi, kun unohdamme rajallisen ajattelun. Rajat eivät ole vain maailmassa, ne ovat myös mielessämme. Kun ajattelemme rajallisesti, emme voi tulla kaikeksi siksi, mitä voisimme olla – koko potentiaalimme ei aktualisoidu, kaunein kukkamme ei avaudu, suurin voimamme ei kehity. Jäämme lapsiksi, jotka haaveilevat kasvavansa suuriksi ja voimakkaiksi. Miksi jäisimme tietten tahtoen lapsen tasolle? Miksi asetamme itsellemme rajoja ja rajoituksia? Se ei ole järkevää eikä johdonmukaista. Lopulta rajoista on kuitenkin vain haittaa. Lopulta rajat tuhotaan tai niiden merkitys katoaa. Voimme odottaa tämän tapahtumista, mutta silloin emme kenties saa koskaan kokea sitä. Ehkä lapsemme, ehkä lastemme lapset. Mutta emme me. Jos kuitenkin mietimme asiaa järkevästi ja rauhallisesti huomaamme,

että mikään ei estä meitä kokemasta sitä juuri nyt. Rajatonta ihmisyyttä. Teknologian avulla kohoamme uusiin korkeuksiin. Mitä kovemmin teemme työtä ja olemme ajattelussamme rajattomia, sitä lyhyempi transhumanistisesta siirtymävaiheesta tulee ja sitä nopeammin voimme nähdä posthumanistisen maailman nousevan. Ja siellä olemme me, täydellistyneinä, kauniina, ihmisinä, humaaneina. Mistä lainaus alkaa, lainausmerkkeihin!

Edellinen lainaus oli novellissani esiintyvän TransHum Corp. -nimisen yrityksen toimitusjohtajan puheesta, jossa hän pyrkii perustelemaan mahdollisimman nopeaa siirtymistä sukupuolettomaan tulevaisuuteen, jossa ei tarvitsisi miettiä rajoja ja salakavalaa erilaisuuden pelon luomia valtarakenteita. Siinä puhutaan myös transhumanismista. Se on viime aikoina voimakkaasti esille noussut kulttuuris-filosofis-poliittinen liikehdintä, jonka mukaan voimme vapaasti parannella itseämme teknologian avulla niin paljon kuin haluamme. Yksi tämän ajattelun näkyvimpiä edustajia on ruotsalaislähtöinen filosofi Nick Bostrom, jonka Foreign Policy -lehti valitsi vuoden 2009 sadan vaikutusvaltaisimman globaalin ajattelijan joukkoon (Foreign Policy 2009). Hän kuvailee transhumanismia mm seuraavasti:

Transhumanismi on ruohonjuurita-son liike, joka puhuu inhimillisten kykyjen vapaaehtoisen teknologian avulla tapahtuvan parantamisen ja terveellisen elämän pidentämisen puolesta -- Transhumanismi on löysästi määriteltävä liike, joka on kehittynyt hitaasti kahden viime vuosikymmenen aikana. Se pyrkii monitieteellisen lähestymistavan kautta ymmärtämään ja arvioimaan mahdollisuuksia parannella ihmisen tilaa ja ihmisorganismia teknologian kehittymisen avaamien

mahdollisuuksien avulla. (Bostrom 2002, 1-2, oma käänökseni)

Transhumanismi on siirtymävaihe kohti posthumanismia. Posthumanismia taas on hieman vaikea määritellä. Siihen kuitenkin liittyy transhumanistisen siirtymävaiheen ohittaminen ja siirtyminen ”laajemman käsiteläskyvyn”² piiriin. Esimerkiksi Helsingin yliopiston käytännöllisen filosofian professori Timo Airaksinen kuvailee sitä näin:

Posthumanistinen maailma saattaa muuttua sukupuolettomaksi ja sitä kautta tasa-arvoiseksi. Sukupuoli ei ole enää olennainen ja pysyvä elämää määrittävä ominaisuus. Mutta sukupuoli katoaa vasta silloin, kun ihminen muuttuu joksikin muuksi, ei robotiksi, mutta kyborgiksi kuitenkin. Kone korvaa häntä niin paljon, että alkuperäinen ihmisyyttä hämärtyy. Tässä posthumanistisessa tilassa etiikka ja oikeudenmukaisuus määritellään uudella tavalla utopian ehdoin. Perinteiset humanistisen kulttuurin erot käyvät vanhanaikaisiksi: mies-nainen, valkoinen-väriäinen, hetero-homo, ihminen-kone. Koko sosiaalinen todellisuus on rakennettava uudestaan kyborgia varten, samoin tunteet. (Airaksinen 2006, 61-62).

Minun on helppo olla Airaksisen kanssa samaa mieltä siitä, että jako kahteen – vieläpä jako kahteen polaaraisesti eli kärjistävästi – muuttuu vanhanaikaiseksi. En kuitenkaan halua puhua kyborgeista, joistakin jotka eivät enää ole ihmisiä, vaan mielestäni voimme tulevaisuudessakin puhua ihmisestä – vaikka hän ei ehkä kaikin tavoin olisikaan samanlainen kuin mihin olemme tottuneet.³ Siksi en tässä vaiheessa halua puhua sen enempää posthumanismista – mitä se nyt sitten onkin – vaan pidättäydyn ihmisyydessä ja sen olemassaolossa. Siksi pysymme nyt transhumanismin piirissä.

Simon Young kuvailee transhumanismia seuraavasti:

Transhumanismi on edistykseellisyttä ja edistys transhumanistille ei tarkoita vain pyrkimystä parantaa yhteiskunnallisia oloja – liberaalin edistykseellisuuden perustavoite – vaan myös ihmisen tilan itsensä parantamista superbiologian avulla. (Young 2006, 113, oma käännökseni).

Superbiologia on juuri yksi sellainen tulevaisuuden teknologia, johon alussa viittasin. Juuri superbiologian avulla voimme esimerkiksi tehdä itsestämme monisukupuolisia. Transhumanismi pyrkii parantamaan ihmisen tilaa (human condition). Yksi varteenotettava parannus olisi mielestäni rajojen asteittainen häviäminen.

Mielestäni on selvää, että edellä mainittu dualistis-polaarinen jako ei ole hyvä. Siinä teemme jälleen rajan. Ja rajat, kuten TransHum Corp. -yhtiön toimitusjohtaja totesi, tuhoutuvat aina. Ikään kuin ne olisi luotu tuhottaviksi – samoin kuin kone, joka on jo luomisensa hetkellä jätettä, sillä toimintoansa tehdessään se jatkuvasti tuhoaa itseään (tästä oivalluksesta kiitokset Timo Airaksiselle). On tietysti yksinkertaistavaa sanoa näin, mutta rajojen luomisen syynä lienee hyvin usein pelko. Rajat estävät liikkeen. Rajat rajoittavat. Rajan vastakohta on rajattomuus, vapaus. Miksi rajoihin halutaan niin kovasti kuitenkin asettua? Tähän antaa yhden mahdollisen vastauksen slovenialainen psykoanalyttikko ja kulttuurikriitikko Slavoj Žižek. Hän analysoi nautinnon aluskasvillisuus -kirjoituksessaan Fritz Langin Nainen ikkunassa -elokuvaa. Siinä psykologian professori näkee kadulla kauniin naisen, ryhtyy suhteeseen tämän kanssa ja tappaa tämän rakastajan tappelus- sa. Intensiivisen murhatutkimusta koskevan jännityksen jälkeen professori herää. Se olikin vain unta! Mutta Žižek toteaa:

Elokuvan 'viesti' ei ole 'Jumalan kiitos, se oli vain unta. En olekaan mikään murhaaja vaan aivan tavallinen ihminen kuten kaikki muutkin!' Pikemminkin *tiedostamattomassa, halumme reaaliossa, olemme kaikki murhaajia* -- voitaisiin sanoa, että professori herää voidakseen jatkaa untaan (että on tavallinen ihminen kuten kaikki muutkin), paetakseen halunsa psyykkistä todellisuutta. Herätessään arkipäiväiseen todellisuuteen hän voi sanoa helpottuneena 'se oli vain unta' ohittaen sen olennaisen toiseikan, että juuri hereillä ollessaan hän ei ole 'mitään muuta kuin tietoisuus unestaan' (Lacan) -- meillä ei suinkaan ole hiljaista, kilttiä, säädyllistä porvarillista professoria uneksimassa olevansa murhaaja, vaan murhaaja näkemässä unta jokapäiväisessä elämässään, että hän on hiljainen, kiltti, säädyllinen porvarillinen professori (Žižek 2009, 19).

Elämämme sellaisina kuin ne ovat, ovat halussa ja mielessä yhtä tosia tai epätosia kuin se, mitä ne voisivat olla. Jos esimerkiksi olen kunniallinen opiskelija, joka kirjoittaa artikkelia, se on totta. Mutta myös se, että olen murhanhimoisen sadisti, on totta. Se, mitä tapahtuu, on vain yksi asioiden ilmentymä. Mahdolliset tapahtumat ovat yhtä todellisia kuin se mitä tapahtuu, kunnes se tapahtuu. Filosofit kutsuvat näitä vaihtoehtoja mahdollisiksi maailmoiksi ja niitä tutkitaan modaalilogiikassa. Jos päätäisin nyt juosta ulos kadulle, olisi se totta. Mutta en tee niin, joten se ei ole. Mutta se voisi olla. Minulla on haluja, jotka eivät koskaan toteudu. Tätä ranskalainen modernin psykoanalyysin mestari ja Freudin tulkitsija Jacques Lacan tarkoittaa puhues- saan symbolisen alla piilevästä reaaliossa; symbolinen on toteutunut maailma, jossa elämme, mutta sen alla jatkuvasti kuplii

reaalinen alitajuinen taso, jota pyrimme pitämään aisoissa, jotta symbolinen järjestelmä ei romahtaisi. Kuten rakennus, jonka perusta rikotaan, sortuu kasaan, samoin sosiaalistuneet ihmismiehet voivat "sortua", jos niitä koossa pitävä symbolinen rakennelma romahtaa. Tämä rakennelma on yllättävän heikko, siksi sitä täytyy jatkuvasti pitää yllä. Tämä ylläpitäminen on Judith Butlerin mainitsemaa performatiivisuutta. Toisin toistaminen murtaa olemassa olevan järjestelmän rakenteet, siksi sitä paheksutaan. Eihän kukaan halua, että meidän järjestelmämme, koko yhteiskuntamme, romahtaa. Juuri tässä kohden ajattelussa kuitenkin tapahtuu virhe. Romahduksen ei nimittäin tarvitse merkitä katastrofia, vaan se voi olla romahdus myös rakentavassa mielessä. Tämä saattaa kuulostaa ristiriitaiselta, mutta ajatellaan asiaa vaikka näin: puretun talon tilalle voi rakentaa uuden. Tai vielä paremmin, osia voi ottaa sieltä täältä ja asettaa niitä uusiin paikkoihin, poistaa tai muovata uudestaan. Tätä kutsutaan de- ja rekonstruktioksi. Sitä voidaan verrata myös itävaltalaisen talouskasvun teoreetikon Joseph Schumpeterin "luovan tuhon" teoriaan (Tästä huomiosta kiitokset Thomas Brandille.). Jatkan lainaamalla novelliani siitä mihin aiemmin jäätiin:

Lisäksi kaikki eivät halua kunnioittaa rajoja, kuten 2)-kohdassa todetaan. Näistä loikkareista tuleekin rajojen asettajille todellinen riesa. Afrikan venepakolaiset Etelä-Eurooppaan, rajanylittäjät Meksikosta Yhdysvaltoihin. Puhumattakaan kylmän sodan rintamakarkureista. Loikkarit rapauttavat koko järjestelmän ja lopulta osoittavat sen mädäntyneisyyden ja kestäättömyyden. Loikkarit ovat tärkeä osa järjestelmää, ne toimivat indikaattorina ja kertovat milloin on saavutettu piste, jolloin rajasta alkaa

olla enemmän haittaa kuin hyötyä. Miettikääpä sukupuolia tässä kontekstissa. Femininiiset miehet, maskuliiniset naiset, transseksuaalit, metroseksuaalit. Kaikki loikkareita, rajan ylittäjiä, viestintuojia: rajaa ei enää ole, olkaa vapaita! Kuuntelemmeko me tätä viestiä? Se on itsemme päätettävissä. Aina- kaan meitä ei kukaan pakota olemaan kuuntelematta. Ihmisellä on luontainen taipumus pelätä uutta, samoin kuin erilaisuuttakin. Erilaisia seksuaalisuuden ilmenemismuotoja alkaa olla niin paljon, että rajavartijat eivät enää kauaa pysty pidättelemään vallankumousta. Rajavalli murtuu, padon vangitsema vesi purkautuu vapaaksi virraksi, energiat pääsevät valloilleen. Mutta tämän ei tarvitse tarkoittaa sotaa, energian ei tarvitse purkautua väkivaltaisesti. Rajaselkkausten sijaan meillä voi olla vapaa liikkuvuus. Rajaton vapaus. Ja kehitys.

Kutsun de- ja rekonstruktion tekijöitä loikkareiksi. He eivät esimerkiksi ota kovin vakavasti sitä, että tietyyntyyppisiä seksuaalisuuksia täytyy performatiivisuuden avulla tuottaa aina uudestaan ja uudestaan. He voivat luoda mitä haluavat. He ovat dualistis-polaarisen sijaan pluralisteja, moninaisuuden kannattajia. Dualismi on hyvin vanhentunutta puhetta, sitä käytti viimeksi tyylikkäällä tavalla ranskalainen filosofi René Descartes Mietiskelyissään 1600-luvulla. Näyttäisi siltä, että maailma ei koostu kaksinaisuuksista, eikä myöskään vain yhdestä, kuten monistit väittäisivät. Pluralistin mukaan maailma on täynnä erilaisuuksia, joita ei voi jakaa yksinkertaisilla raja-aidoilla. Pystytäänkö koko ihmisen olemus moninaisuudessaan selittämään jakamalla heidät miehiin ja naisiin? Epäilen. Pluralisti ei sulje itseään koppiin, josta ei pääse ulos. Tulevaisuus on pluralistien.

Lähteet

- Airaksinen Timo (2006): Ihmiskoneen tulevaisuus. WSOY, Helsinki.
- Baier Annette (1986): Trust and Antitrust, Ethics, Vol. 96, No. 2, s. 231-260.
- Bostrom Nick (2002): Transhumanist Ethics. <http://www.nickbostrom.com/ethics/transhumanist.pdf>
- Butler Judith (2006): Hankala sukupuoli. Suomentaneet Tuija Pulkkinen ja Leena-Maija Rossi. Gaudeamus Kirja, Helsinki. (Alkuperäisteos Gender Trouble. Feminism, and the Subversion of Identity julkaistu 1990.)
- Foreign Policy (2009): The FP Top 100 Global Thinkers. http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/11/30/the_fp_top_100_global_thinkers?page=0,30
- Irigaray Luce (1989): The Language of Man, Cultural Critique No. 13, s. 191-202.
- Irigaray Luce (1996): Sukupuolieron etiikka. Gaudeamus Kirja, Helsinki. Suomentanut Pia Sivenius. (Alkuperäisteos Éthique de la différence sexuelle julkaistu 1984.)
- Kurzweil Ray (2005): The Singularity is Near – When Humans Transcend Biology. Viking Penguin, USA.
- Young Simon (2006): Designer Evolution: A Transhumanist Manifesto. Prometheus Books, Amherst, New York, USA.
- Žižek Slavoj (2009): Pehmeä vallankumous – Psykoanalyysi, taide, politiikka. Suomentanut Janne Porttikivi. Gaudeamus Helsinki University Press Oy Yliopistokustannus, Helsinki.

Viitteet

- ¹ Puhun tulevaisuuden teknologiasta tässä hyvin ylläkkäisesti. Avartava esitys aiheesta on esimerkiksi Ray Kurzweilin The Singularity is Near – When Humans Transcend Biology. Filosofinen esitys tulevaisuuden teknologiaan suhtautumisesta on myöhemmin tekstissä esille tuleva Simon Youngin Designer Evolution: A Transhumanist Manifesto. Siinä Young esittää, kuinka transhumanistit pyrkivät parantamaan ihmisen osaa (human condition) tieteen ja teknologian avulla.
- ² Bostrom visioi tulevaisuutta, jossa ihminen – jos häntä enää sillä nimellä voidaan kutsua – kykenee monin tavoin paranneltuna käsittämään ja kokemaan maailman laajemmin. Katso Bostrom 2002, 5-10.
- ³ Kyborgin käsite on ongelmallinen, sillä analyttisesti se voidaan ymmärtää joko maksimaalisesti tai minimaalisesti. Minimaalisen näkemyksen (esimerkiksi Andy Clark) mukaan ihmisestä on tullut kyborgi heti kun jokin hänen bio-osistaan on korvattu kone-osalla. Maksimaalisen näkemyksen (esimerkiksi Donna Haraway) mukaan ihmisestä tulee kyborgi vasta kun hän on korvautunut koneella. Määrittelyssä on muitakin mutkia, katso Airaksinen 2006, 61-70.

Abstracts

Outi Sarpila

Looking Good for Life – Good Looks as a Life Goal for Finnish Students

This article examines the importance of good looks as a Finnish students' life goal in the light of two attitudinal variables, the importance of good looks in the current phase of life and a high standard of living as a life goal. The article also examines the impact of central socio-demographic variables. The data utilized in the analysis were collected via the Internet in 2007. A total of 1 208 students aged 18–30 from different Finnish universities and polytechnics answered the survey. As predicted, it was found that students who consider good looks important in the current phase of life, also attach more importance to being attractive at the age of 35. In addition, the results also indicate that good looks and high standard of living are interrelated with each other as students' life goals. It appears that the importance of good looks at the age 35 can also be explained by students' gender and field of study, but not significantly by age.

Keywords: appearance, students, life goals

Ivana Milojevic, Sohail Inayatullah

Feminist Critiques and Visions of the Future

In this article we present first some anticipations of how women's status will develop in next few decades. Next we study how and why the women's perspective has remained in shadow in current futures research. Central is Ziauddin Sardars concept the colonization of the future, which is accurately described by Jim Dator: "the only relevant futurists in the world are a handful of old white American men." The most dangerous field of colonization of future is controlled reproduction, through which women can be made even totally useless. Women's view on future deviate from the mainstream of male views so, that in societies governed by women there is better equality, they live in peace with nature and have some sort of sustainable growth. Because the theories and methods of male futures research are not necessarily useful for women, the most important women's perspective representing futures images and visions are utopian, they describe the wished society. Out of these we analyze the visions of Elise Boulding and Riane Eisler. To conclude we present two contradictory scenarios about the relationships of the genders: 1. Global patriarchy and 2. Future based on equality. To give more emphasis of women's perspective in Futures research would radically enrich the discussion.

Keywords: women's status, women's visions, feminist utopias, colonization of the future, gender relations, gentle society, partnership society.

Jeff Hearn

Gender and Sexual Scenarios on the Glocal Scale

This article considers possible scenarios in relation to gender and sexuality, on the global or glocal scale. Critical gendered approaches to globalization can be enhanced by: explicit gendering of men; multiple, often contradictory, scenarios in processes of transnationalization; and analysis of both gender relations and sexuality and sexual violence. Gender scenarios comprise: the *doomsday* or *global patriarchy* scenario: more divergence of men and women and greater oppression and inequality; the *bi-polar* model: more divergence and greater equality; the *postgender* model: more convergence of men and women and greater equality; and the *postmodern* model: more convergence and greater oppression and inequality. These are paralleled by sexual scenarios: the *sexual violence* or *global heteropatriarchies* scenario; the *sexual diversification* scenario; the *sexual blurring* scenario; and the *environmental, postmodern* or *late capitalism* scenario: Special attention is given to socio-tech-

nological change, especially the increasing interrelations of sexualities, and sexual violences with information and communication technologies.

Keywords: gender, sexuality, globalization, transnationalization, scenarios, men, women, virtuality

Kaarina Kailo

Gift and Exchange Economies as Gendered Paradigms. On Visions and Preconditions for an Ecosocially Sustainable Future

The aim of the article is to introduce two possible visions of the future-- the neoliberal exchange economy and the gift economy on which it builds--as a struggle for dominion over peoples' minds and the core values of modern societies. The two economic and equality-related paradigms reflect and embrace very different notions about an ecosocially sustainable future and the preconditions for gender equality and equity in the broadest sense of the word. I contrast at first the gift and exchange economy and the sociological study of the Gift. Then I describe the feminist contribution to the Gift paradigm. Finally, I consider the implicit sex/gender system of the neoliberal exchange economy and its concealed masculinated values. I conclude by considering the new manifestations of the Gift and the possibilities that are opened by new types of "Commons", provided they include gender perspectives and promote sustainable ecological practices.

Keywords: Gift and Exchange economy, futures gender and equality regimes, the possibilities of an ecosocially sustainable future, gender, social provisioning and economic sustainability

Anita Haataja

Taxation – Gender Neutral or Not?

The article discusses personal taxation from a gender perspective. While the goals of tax and transfer systems can be aligned to promote gender equality, they can also be mutually conflicting. The potential for such conflict is greatest with the family policy aspects of taxation, i.e., when women and men are considered in terms of their roles as family members. That is why tax reforms are here viewed alongside transfers. The article first considers the concepts of gender neutrality and gender equality in the tax-transfer system. The main focus of the article is on the long-run development from joint taxation to individual taxation and on the evaluation of recently introduced or proposed reforms. One of these proposals concerns the possibility to choose joint taxation in families with minor children. At the end of the article, Nancy Fraser's three gender-equal utopian visions for carer and earner models are taken as starting points when exploring the possibility to promote gender equality in the present tax-transfer system.

Keywords: Taxation, joint taxation, gender equality, carer/earner model

Ilkka Pietilä, Hanna Ojala

Men's Ageing in Finland in 21st Century – Perspectives to Changing Everyday Practices and Social Policies

Populations are ageing rapidly in all developed countries. About a half of children born in the beginning of 21st century are estimated to reach an age of 100 years. By ageing of the population, the share of men within the 75+ population grows. This article explores which kind of an effect the increasing number of men has on various everyday practices and social policies. The article starts with consideration of demographic prognoses and descriptions of future trends of ageing and gender divisions. On the basis of this we outline some visions of the future Finnish society, in which old men are not marginalised anymore but visible part of the societal life. In the future, the aged population more often consists of old couples instead of single old women. This changes, among others, the ways how sexuality of the aged appears in society. The latter part of the article is devoted to considering how future aged men differ from the previous generations in terms of their generation-specific experiences. We contemplate what kind of a role the higher level of education and language skills,

among others, have in the lives of the future generations of old men in comparison to the previous generations. Does it make a difference that the future old men have lived their lives in towns and cities instead of rural areas, and travelled more often in Milan and Phuket instead of Leningrad and Tenerife? What can we say about future old men, who they really are?

Keywords: Men's ageing, future society, gender, generation

Virpi Honkanen

Is There a Future for the Women Entrepreneurs?

The aim of this article is to discuss of the graduate women entrepreneurs' employment success and prospects. The differences and similarities in employment success are compared between entrepreneurs and waged workers, along with intra-group differences, in Italy, Germany, the Netherlands, Finland and Norway using the Reflex-data. International comparisons help us to understand entrepreneurship more comprehensively and how gender impacts on the employment success.

Keywords: Women entrepreneurs, employment success, comparative research, future

Irma Heiskanen

Structural Violence and Gender – Viewpoints Towards the Past and the Future

In this article I analyze the psycho-cultural- and woman- specific background and underpinnings of the Finnish word for violence, 'väkivalta'. It seems that the gradual anchoring of the meaning of the word 'väkivalta' (spirit power, folk power) as part of the Finnish vocabulary keeps from sight the history of colonial and patriarchal power, that of disciplinary power over. This process of violence aimed at appropriating and subjugating the archaic Finno-Ugric feminine gift economy which was based on feminine relationships with nature. This attitude persists and continues in the measurement system called the gross domestic product, GDP, which is based on military industries. To define the woman-dominated care work and related fields as non-a priori unproductive weakens their esteem and the services/status of those needing these services. I propose as alternatives to GDP economics the use of ethical local currencies or regional money systems and a way of life based on Indigenous gift economies. The futures gender equality depends on how well this transformation succeeds.

Keywords: structural violence, Finnish word 'väkivalta' for 'violence', patriarchal disciplinary power, critic of GDP, finno-ugric feminine gift economy, gender equality

Eliisa Pitkäsalo

From Utopia to Dystopia and Back Again – Potential Worlds in Johanna Sinisalo's Novel *Sankarit*

In my paper I will examine visions of the future that are constructed in reading Johanna Sinisalo's novel *Sankarit* from the point of view of gender and science fiction studies. In her novel Sinisalo retells the familiar heroic stories of The Kalevala by placing its characters into a fictive, contemporary Finnish context. My article focuses on two characters, Mrs Alakorkee - Kalevala's Louhi, Mistress of Pohjola - and Auroora, the daughter of Rex and Oona (Kalevala's Väinämöinen and Aino). I will look at how Sinisalo uses the clash between good and evil (a theme also appearing in the Kalevala) by transposing it in her science fiction work into a dilemma between dystopian and utopian visions of the future. Unlike The Kalevala, which employs a clear, dichotomous stance, in *Sankarit*, culture and hard technology, the feminine and the masculine, and the new and the old world orders meet. The novel does not declaim, but rather introduces possible alternative images of the future of our world.

Keywords: Johanna Sinisalo, Sankarit, The Kalevala, science fiction, dystopia, utopia

Syysvuosikokous

Tulevaisuuden tutkimuksen seuran syyskokous pidetään keskiviikkona 24.11.2010 alkaen klo 18.00 Tieteiden talolla salissa 505, Kirkkokatu 6, Helsinki. Kokouksessa käsitellään sääntömääräiset asiat.

Vuosikokouksen jälkeen alustus ja keskustelua. Varsinainen kokouskutsu lähetetään jäsenille Futurinfo 4/2010 –jäsenkirjeessä, joka ilmestyy marraskuun alussa. Tervetuloa!

Tonttuväitöspikkujoulu

Tulevaisuuden tutkimuksen seuran perinteinen tonttuväitöspikkujoulu pidetään 14.12.2010 alkaen klo 18 seuran toimistolla, Eerikinkatu 28, 5. kerros, Helsinki. Tarkemmat tiedot marraskuun alussa ilmestyvässä Futurinfo-jäsenlehdessä.

Tapahtumia

Helsingin toimintaryhmä

Helsingin toimintaryhmä järjestää tiistaisin parittomina viikkoina yhteisen tapaamisen, jossa joko jäsenet tai joku ulkopuolinen alustaja esittelee mielenkiintoisen tulevaisuusteeman ja sitten keskustellaan. Tilaisuudet järjestetään yleensä Tieteiden talolla, Kirkkokatu 6, Helsinki ja ne ovat avoimia ja maksuttomia.

- Tiistaina 26.10.2010 klo 17-20, sali 505 **Helsingin seudun liikennejärjestelmäsuunnitelma HLJ 2011**, alustaja Suoma Sihto, kommentoija Maija Stenvall, juontaja Pipsa Eklund.
- Tiistaina 9.11.2010 klo 17-20, sali 404 **Degrowth ja tulevaisuus**, alustaja Matti Penttilä, kommentoija NN, juontaja Juha Nurmela.

Vetäjätiimi: Matti Leskinen, matti.les-

kinen @iki.fi, Pentti Räsänen, pentti.rasanen @kolumbus.fi, Kalle Mikkola, kalle.mikkola @iki.fi, Arto Salmela, artoslm @saunalahti.fi ja Päivikki Telenius, paivikki.telenius @gmail.com Chris Kylander, chris.kylander @helsinki.fi

Tutuhesa-lista <http://groups.yahoo.com/group/tutuhesa/messages>, Blogi <http://tutuhesa.blogspot.com/>

Lahden ja Hämeenlinnan toimintaryhmät

Työn muutos ja sosiaalinen media

Tiistaina 19.10.2010 klo 15.00 - 18.00 Tulevaisuuden tutkimuksen seuran Hämeenlinnan ja Lahden toimintaryhmät järjestävät yhteisen miniseminaarin Lahdessa. Tilaisuudessa keskustellaan alustusten pohjalta työn muutoksesta ja sosiaalisen median vaikutuksista työhön.

Paikka Lahden ammattikorkeakoulu, Ståhlberginkatu 4B, Lahti.

Ohjelma seuran nettisivuilta: www.futura-society.fi -> Paikallistoiminta -> Hämeenlinna tai Lahti

Ilmoittautumiset 15.10. mennessä soili.saikkonen(at)phkk.fi tai 045-672 9867.

Lisätietoja tilaisuudesta:

Riitta Hakulinen, riitta.hakulinen@hamk.fi, Anne Laakso, anne.laakso@hamk.fi, Jukka Ilmonen, jukka.ilmonen@lamk.fi, Soili Saikkonen, soili.saikkonen@phkk.fi,

Mikkelin toimintaryhmä

Mikkelissä Otavan opistolla järjestetään kerran kuussa avoimia ja monidisipliinisiä **tulevaisuuden tutkimuksen työpajoja** (Delfoi-paja), joiden kommunikaatio- ja kehittäjäyhteisönä verkossa toimii eDelfoi-ryhmä (<http://edelfooining.com>). Syksyn 2010 Delfoi-pajat:

15.-16.10.2010 Mobiili ja ubiikki.

19.-20.11.2010 Science Fiction (riittääkö mielikuvitus, kun maalima muuttuu ilman scifiäkin hurjempaa vauhtia?)

17.-18.12.2010 Laadullinen ja osallistava ennakointi.

Delfoi-työpajoissa ohjataan ja käsitellään ajankohtaisia Delfoi-tutkimuksia.

Pajoihin voi ilmoittautua osoitteessa http://paja.internetix.fi/?page_id=74. Kaikkiin pajoihin voi osallistua myös virtuaalisesti osoitteessa <http://otavanopisto.emea.acrobat.com/paja>. Nauhoituksia vanhoista pajaesityksistä löytyy osoitteesta www.edelfoi.ning.com. Tietoa Delfoi-koulutuksesta osoitteesta <http://edelfoi.ning.com/group/delfoikoulutus>.

Ruoveden/Jämsän toimintaryhmä

Jämsän työväenopiston suojissa aloittaa tänä syksynä Tulevaisuuden tutkimuksen seuran paikallisryhmäkokoontumiset, jotka on teemoitettu tukemaan Jämsän parempi tulevaisuus -strategian toteutumista.

Tiedolla ja tunteella tulevaisuutta - keskustelufoorumi Jämsän tulevaisuudesta kiinnostuneille. Ryhmänvetäjänä Anne Hakala. Ryhmä kokoontuu Jämsän työväenopistolla kerran kuussa keskiviikkoisin klo 18.00-19.30.

Ilmoittautuminen 1.9.2010 alkaen Jämsän työväenopiston netti-ilmoittautumisjärjestelmään: <https://opistopalvelut.fi/jamsa/>.

Lisätietoja: Anne Hakala, 040 8288 314, anne.hakala(at)jamk.fi

Turun toimintaryhmä

Turun toimintaryhmän pääasiallisena tiedotuskanavana toimii sähköpostilista, jonka kautta toiminnasta kiinnostuneet saavat tietoa toimintaryhmän tilaisuuksista. Halutessasi sähköpostilistalle läheta viesti Jussi Lehtoselle (jussi.lehtonen@utu.fi). Lisätietoa Tutu-Turusta myös Ilpo Alvesalolta, ilpo@alvesalo.com.

Tapahtuu Suomessa

Maanantaisin 20.9 - 25.10.2010 klo 16-18 Tauno Nurmela –salissa, TY:n päärakennuksessa. Turun yliopiston Studia Generalia –luentosarja **Uutta auringon alla –Humanistit ja tulevaisuudentutkimus**. Aiheina mm. vanheneva digitekniikka, hyvä elämä, utopiat, teknologian lupaukset ja uhkakuvat. Ohjelma netissä: <http://vanha.hum.utu.fi/kansatiede/tulevaisuus2010/Tulevaisuus.pdf>. Lisätietoja: <http://www.tse.fi/FI/media/tapahtumat/Pages/Uuttaauringonalla5.aspx>.

Länsimaisen elämäntavan kestävyys - Riittääkö maapallo?

Länsi-Uudenmaan humanistiyhdistyksen ja Tulevaisuuden tutkimuksen seuran avoimet keskustelutilaisuudet syksyllä 2010 Leppävaaran kirjaston Akseli-salissa Kauppakeskus Sellossa Espoossa. Tilaisuudet järjestetään klo 18.00-19.45.

• ke 29.09. Ravitsemus.

Dosentti Osmo Kuusi

• ma 1.11. Hyvinvoinnin mittaaminen. Dosentti Juha Nurmela

• ke 24.11. Energia.

Professori Peter Lund.

• ma 20.12. Elämme lainalaisuuksien maailmassa. Professori Kari Enqvist Tervetuloa tilaisuuksiimme!

Mahdollisiin tiedusteluihin vastaa pj. Jussi Pikkusaari, Länsi-Uudenmaan humanistiyhdistys, jussi.pikkusaari@elisanet.fi, puh. 050 384 3595

Call for Papers – Trends and Future of Sustainable Development 2011.

Ensi vuoden kesäkuussa järjestettävässä Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen 13. kansainvälisessä konferenssissa pohditaan kestävä kehityksen trendejä ja tulevaisuutta. Nyt konferenssiin haetaan tekstejä ja niiden abstrakteja. Englanninkieliset abstraktit

tulee lähettää viim. 31.12.10 osoitteeseen conference2011@tse.fi. Lisätietoa: <http://conference2011.wordpress.com/>

Julkaisut

- Kettunen, Jyrki & Tarja Meristö (toim.) (2010). *Seitsemän tarinaa ennovaatiosta – rohkea uudistaa ennakoiden*. Teknologiainfo Teknova.
- Lindroth, Bengt (2010). *Pieni tulevaisuuden käsikirja. Suomen ja Ruotsin haasteet merkkivuoden 2009 jälkeen*. Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto & Hanasaari. Libris Oy. Saatavana netissä: www.hanaholmen.fi/fi/component/docman/doc_download/370-pieni-tulevaisuuden-kasikirja.
- Kauppinen, Esko I. & Osmo Kuusi (2010). *Nanohiilten tulevaisuuden mahdollisuudet ja merkitys Suomelle*. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 2/2010. Teknologian arvioiteja 28.
- Kuusi, Osmo, Sirpa Kurppa & Jussi Pakkasvirta (toim.) (2010). *Löytöretkiä biopolitiikkaan. Suomen biopolitiikan haasteita ja näkökulmia globaaleissa puitteissa 2010-2050*. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 1/2010. Teknologian arvioiteja 27.
- Bardy, Marjatta & Sanna Parrukoski (toim.) (2010): *Hyvinvointi ilmastonmuutoksen oloissa? Tulevaisuus-valiokunnan julkaisu 4/2010*. THL. Netissä: http://fi.opasnet.org/fi/Hyvinvointi_ilmastonmuutoksen_oloissa%3F.

Kuulumisia 30-vuotisjuhlista ja kesäseminaarista

Kiitos kaikille 30-vuotisjuhlatilaisuuteen ja kesäseminariin osallistuneille! Kiitos myös Tulevaisuuden tutkimuskeskukselle lahjasta, joka tullaan käyttämään tulevaisuudentutkimuksen alan opinnäytetöiden palkitsemiseen vuonna 2011. Lisätietoa gradupalkinnosta seuraavassa Futurassa

sekä jäsenkirjeessä. Materiaalit:

- 30-vuotisjuhlat: Otavan Opiston kuvaamat videot löytyvät osoitteesta <http://www.viddler.com/explore/tags/global/tutu30v> ja esitysten muokatut tekstiversiot julkaistaan myös Futura-lehdessä 4/2010.
- kesäseminaari Suunnittelumallit ja strategiapelit tulevaisuuden ymmärtämisen välineinä Otavan Opistolla 19.-20.8.2010: alustuskalvot sekä linkit videoihin seuran nettisivuilla www.futurasociety.fi. Seuraavassa Futurassa osa alustuksista artikkeleina.

Tulevaisuudentutkimuksen alan väitökset

- DI Elina Hiltusen organisaatiot ja johtaminen -aineeseen kuuluva väitöskirja *Weak Signals in Organizational Futures Learning* tarkastettiin Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulussa 22.6.2010. Vastaväittäjinä toimivat professori, PhD Sohail Inayatullah (Tamkang University) ja professori, KTT Antti Ainamo (Turun yliopisto). Kustoksena toimi professori Liisa Välikangas. Lisätietoja: http://www.hse.fi/FI/news/research/2010/diss_hiltunen.htm. Hiltusen blogi löytyy osoitteesta <http://www.future.vuodatus.net/>
- Keskiyönä 23.6.2010 Aalto-yliopiston teknillisessä korkeakoulussa DI Ville Brummer puolusti systeemi- ja operaatiotutkimuksen alaan kuuluvaa väitöskirjaansa ”*Participatory Approaches to Foresight and Priority-Setting in Innovation Networks*” (”Osallistavia lähestymistapoja ennakointiin ja priorisointiin innovaatioverkostoissa”). Vastaväittäjänä toimi professori Ron Johnston, Australian Centre for Innovation. Väitöskirja netissä: <http://lib.tkk.fi/Diss/2010/isbn9789526032269/>.

30-vuotisjuhlanäyttely

Toukokuussa avattu seuran 30-vuotisjuhlanäyttely on Tieteiden talolla Helsingissä 31.10.2010 asti. Tervetuloa tutustumaan seuran historiaan!

Tulevaisuuden tutkimuksen seuran hallitus 2010

Puheenjohtaja

Tutkimuspäällikkö, dosentti Juha Nurmela
Kulutustutkimus, PL 5B, 00022 Tilastokeskus

juha.nurmela@stat.fi
p. 09 17342548

Pääsihteeri

FM Hazel Salminen
Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry
postiosoite: PL 378, 00101 Helsinki
käynti: Eerikinkatu 28 (5. krs), 00180 Helsinki

toimisto@futuresociety.fi
p. 040 502 8672
f. 09 7512 0211

Varapuheenjohtaja

FT Marja-Liisa Viherä
Viides linja 14 b 39, 00530 Helsinki

majjav@mac.com
p. 0400 501 581

Varsinaiset jäsenet

Professori, FT Sirkka Heinonen
Tulevaisuuden tutkimuskeskus
Korkeavuorenkatu 25 A 2, 00130 Helsinki

sirkka.heinonen@tse.fi

FT, dosentti Osmo Kuusi
VATT
PL 1279 (Arkadiankatu 7), 00101 Helsinki

osmo.kuusi@vatt.fi
p. 09 703 2936
p. 050 372 0829

VTT, johtaja Juha Kaskinen
Tulevaisuuden tutkimuskeskus
Turun kauppakorkeakoulu
Rehtorinpellonkatu 3, 20500 Turku

juha.kaskinen@tse.fi
p. 02 4814599
p. 040 5439645

FT, dosentti, keh.päällikkö Auli Keskinen
Ympäristöministeriö
PL 35, 00023 Valtioneuvosto

auli.keskinen@iki.fi
p. 040 544 5283

Aleksi Neuvonen
Taiteen tohtori Ana Nuutinen
Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos
PL 8 (Siltavuorenpenger 10)
00014 Helsingin yliopisto

aleksi.neuvonen@dodo.org
ana.nuutinen@helsinki.fi
p. 0451358213

Tutkija Tapio Rantala
Metsäekonomian laitos
PL 27 (Latokartanonkaari 7)
00014 Helsingin yliopisto

tapio.rantala@helsinki.fi
p. 09 1915 7989
p. 040 582 2245

Varajäsenet

Projektijohtaja Olli Hietanen
Tulevaisuuden tutkimuskeskus
Turun kauppakorkeakoulu
Rehtorinpellonkatu 3, 20500 Turku

olli.hietanen@tse.fi
p. 02 4814616
p. 0500 774 378

Leena Ilmola
Fountain Park Ltd
Hämeentie 153 B, 00560 Helsinki

leena.ilmola@fountainpark.com
www.fountainpark.com
p. 040 5454265

FT Mika Laakkonen
Carousel Oy, Rovakatu 30, 96460 Rovaniemi
Matti Leskinen

mika.laakkonen@carousel.fi
p. 040 5086832
matti.leskinen@iki.fi

Rauno Kuusisto
Puolustusvoimien teknillinen tutkimuslaitos
PL 10, 11311, Riihimäki

rauno.kuusisto@mil.fi

FM Iris Penttilä
Projektitutkija Sofi Kurki
Tulevaisuuden tutkimuskeskus
Turun kauppakorkeakoulu

iiris.penttila@duodecim.fi
sofi.kurki@tse.fi

KTM, projektipäällikkö, Irene Väkevä-Harjula
Hämeen TE-keskus, Yrtys-Hämeen verkostoprojekti
Rauhankatu 10, 15110 Lahti

irene.vakeva-harjula@hyvinkaa.fi
p. 050 4340182

Tulevaisuuden tutkimuksen seuran toimintaryhmät

Helsinki - Hesatutu

Matti Leskinen
Pentti Räsänen
Arto Salmela
Päivikki Telenius
Chris Kylander

<http://groups.yahoo.com/group/tutuhesa/messages>
matti.leskinen@iki.fi
pentti.rasanen@kolumbus.fi
artoslm@saunalahti.fi
paivikki.telenius@gmail.com
chris.kylander@helsinki.fi

Hämeenlinna

Riitta Hakulinen
Hämeen ammattikorkeakoulu, Hattelmala
Heikki Lintala
Anne Laakso

riitta.hakulinen@hamk.fi
p. (03) 646 4266, 040 592 9089
vise@sci.fi
anne.laakso@hamk.fi

Joensuu

DI Pekka Sillanpää

pekka.sillanpaa@hotmail.com

Kuopio

Ari Paanala

<http://www.futurasociety.fi/kuopio>
paanala@hytti.uku.fi
p. 0400 579 016
ilkka.pirttila@ttl.fi

Ilkka Pirttilä

Lahti

Soili Saikkonen
Lahden ammattikorkeakoulu,
Innovaatiokeskus
Jukka Ilmonen

soili.saikkonen@lamk.fi
p. 044 7080 156

jukka.ilmonen@lamk.fi

Mikkeli

Jenni Linturi
Otavan opisto

jenni.linturi@uta.fi
p. 040 7214779

Oulu

Tiina Gallén
Oulun seudun ammattikorkeakoulu
Arja-Sisko Holappa
Aila Paaso

tiina.gallen@oamk.fi
p. 050 367 7253

Pori - Satakunta klubi

Heikki Rantala
Jyrki Kangas
Tuula Hermunen

heikki.rantala@tse.fi
jyrki.kangas@porijazz.fi

Rovaniemi

Rovaniemen toimintaryhmä etsii uutta vetäjää.
Ota yhteyttä toimisto@futurasociety.fi

Ruovesi

Risto Mikkola
Ruoveden lukio

risto.mikkola@ruovesi.fi
p. 050 523 3097

Seinäjoki

Ari Virkamäki
Seinäjoen kauppaoppilaitos

ari.virkamaki@seamk.fi
p. (06) 416 2446

Tampere

Markus Vinnari
Johanna Kentala

markus@vinnari.fi
johanna.kentala@uta.fi

Turku

Ilpo Alvesalo

ilpo@alvesalo.com
p. 050 304 0811

Jussi Lehtonen

jussi.lehtonen@utu.fi
p. 041 444 4426

Karoliina Autere

kmaute@utu.fi

Seuran kotisivut <http://www.futurasociety.fi>